

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Херсонський державний університет
Факультет дошкільної та початкової освіти
Наукова лабораторія педагогічних досліджень та інноваційно-освітніх технологій
Кафедра філології

Затверджено

Вченою радою ХДУ
Протокол № 1 від 31.10.2011
Голова вченої ради,
ректор університету,
професор Мішуков О.В.

**ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
З ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

Навчально-методичний посібник для студентів денної, заочної та екстернатної форм навчання.

Напрями підготовки «Початкова освіта», «Дошкільна освіта»

Погоджено

Голова НМР ХДУ
Проректор з навчальної та
науково-педагогічної роботи,
професор Тюхтенко Н.А.

**Херсон
2011**

Організація і зміст самостійної роботи студентів з філологічних дисциплін: Навчально-методичний посібник для студентів денної, заочної та екстернатної форм навчання. Напрями підготовки «Початкова освіта», «Дошкільна освіта»

Укладачі: І.А.Нагрибельна, І.В.Валуєва, Ю.Ю.Мельничук, О.В.Мироненко, Н.І. Сидоренко, Л.Г.Сугейко, В.І.Перепьолка, С.Б.Черепанова / за ред. І.А.Нагрибельної.

Рецензенти: М.І.Пентилюк, доктор педагогічних наук, професор;
Л.Л. Ткаченко, завідувач кафедри романо-германської філології, кандидат філологічних наук, доцент.

Обговорено на засіданні кафедри філології
Протокол №7 від 9 березня 2011р.

Розглянуто на засіданні науково-методичної ради факультету дошкільної та початкової освіти
Протокол №8 від 14 березня 2011р.

Затверджено на засіданні наукової лабораторії педагогічних досліджень та інноваційно-освітніх технологій

Протокол № 4 від 23 березня 2011 р.

Схвалено науково-методичною радою ХДУ
Протокол №1 від 15 вересня 2011 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою ХДУ
Протокол № 1 від 31 жовтня 2011р.

ЗМІСТ

Сучасна українська мова з практикумом (розділ «Фонетика») (О.В.Мироненко).....	6
Сучасна українська мова з практикумом (розділ «Фонологія») (О.В.Мироненко).....	10
Сучасна українська мова з практикумом (розділ «Орфоепія») (О.В.Мироненко).....	11
Сучасна українська мова з практикумом (розділ «Графіка») (О.В.Мироненко).....	14
Сучасна українська мова з практикумом (розділ «Орфографія») (О.В.Мироненко).....	16
Сучасна українська мова з практикумом (розділ «Морфологія») (В.І. Перепьолка).....	21
Сучасна українська мова з практикумом (розділ «Синтаксис») (Л.Г.Сугейко).....	35
Українська мова (за професійним спрямуванням) (О.В.Мироненко).....	61
Методика навчання української мови (І.А.Нагрибельна).....	69
Українознавство (Н.І.Сидоренко).....	94
Сучасна російська мова з практикумом (Ю.Ю.Мельничук).....	109
Методика навчання російської мови в молодших класах (Ю.Ю.Мельничук).....	130
Література для дітей дошкільного віку іноземними мовами (С.Б.Черепанова).....	149
Шкільний курс англійської мови з методикою навчання (І.В.Валуєва).....	169

ПЕРЕДМОВА

Формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до роботи з молодшими школярами – це складний і довготривалий процес. Як свідчить досвід вищої школи, настанови Болонської хартії вимагають виділення певної кількості навчальних годин на самостійне опрацювання. З одного боку, це важливий крок до формування готовності майбутніх учителів до самоосвіти. Проте під час самостійної підготовки в студентів виникають значні труднощі щодо організації самостійної роботи з дисциплін гуманітарного профілю спрямування.

Процес модернізації сучасної вищої освіти вимагає якісної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Оскільки мовленнєво-методична підготовка фахівця початкової ланки освіти є важливою складовою його професійної компетентності, то видання навчально-методичного посібника щодо організації самостійної роботи з гуманітарних дисциплін дозволить студентам більш якісно готуватись до занять з дисциплін даного циклу.

З огляду на означені фактори авторський колектив викладачів кафедри філології факультету дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету підготував навчально-методичний посібник «Організація і зміст самостійної роботи студентів з філологічних дисциплін» для студентів денної, заочної та екстернатної форм навчання з напрямів підготовки «Початкова освіта», «Дошкільна освіта».

Даний посібник передбачає актуальну допомогу майбутнім учителям початкової школи в опрацюванні ряду тем із таких курсів: «Сучасна українська мова з практикумом» (розділи «Фонетика», «Фонологія», «Орфоепія», «Графіка», «Орфографія», «Морфологія», «Синтаксис»), «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Українознавство», «Сучасна російська мова з практикумом», «Методика навчання російської мови в молодших класах», «Література для дітей дошкільного віку іноземними мовами», «Шкільний курс англійської мови з методикою навчання».

Навчально-методичний посібник стане у пригоді студентам педагогічного профілю підготовки, викладачам педагогічних навчальних закладів різного рівня акредитації.

Авторський колектив висловлює подяку за виражений науковий інтерес до навчально-методичного посібника та готовий до співпраці з науковцями та практиками, які нададуть конструктивні пропозиції щодо удосконалення методичних форм проведення самостійної роботи.

Завідувач кафедри філології ХДУ,
к.пед.н., доцент І.А.Нагрибельна

РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ

Назва дисципліни	Кількість годин для форм навчання (денна/заочна/ екстернатна)				
	Загальна кількість	Кредит	Самостійна робота (денна)	Самостійна робота (заочна)	Самостійна робота (екстернатна)
Сучасна українська мова з практикумом (1 курс)	144/56	4/3,5	44	24	216
Сучасна українська мова з практикумом (2 курс)	54/70	1,5/3	17	82	
Сучасна українська мова з практикумом (3 курс)	54/126	1,5/3	17	134	
Українська мова (за професійним спрямуванням) (1 курс)	72/45	2/2	40	60	-
Українська мова (за професійним спрямуванням) (2 курс)	84/45	2,5/2	60	60	-
Українська мова (за професійним спрямуванням) (3 курс)	78/30	2/1	52	36	-
Методика навчання української мови (3,4 курси)	216/234	6/6,5	78	196	180
Українознавство (2,3,4 курси)	162	4,5	46	-	-
Сучасна російська мова з практикумом (2,3 курси)	108/90	3/2,5	38	82	126
Методика навчання російської мови в молодших класах (4 курс)	108/108	3/3	84	38	108
Література для дітей дошкільного віку іноземними мовами (4 курс)	54	1,5	18	-	-
Шкільний курс англійської мови з методикою навчання (2 курс)	72	2	-	66	-
Шкільний курс англійської мови з методикою навчання (4,5 курси)	108	3	88	-	-

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА МОВА З ПРАКТИКУМОМ
(Розділ «Фонетика»)

1. Тема: Фонетичне членування мовного потоку. Український складоподіл. Наголос

Методичні рекомендації: опрацьовуючи подану тему, необхідно звернути увагу на такі поняття як фонетичне членування мовного потоку, особливості українського складоподілу, типи та функції наголосу.

Базова термінологія з теми: мовний потік, склад, складова структура слова, український складоподіл, наголос.

Питання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризуйте сутність членування мовного потоку.
2. Склад. Складова структура слова. Наведіть приклади.
3. Проаналізуйте типи складів української мови.
4. Український складоподіл, його специфіка.
5. Наголос. Типи і функції наголосу.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитайте тексти. Випишіть самостійні частини мови, поділіть їх на склади. Вкажіть кількість букв і звуків у слові.

I. Опадає тихо листя

У осінньому саду.

Мені знову ніби сниться,

Що я стежкою бреду.

Клени хилять сумні віти,

Щось шепочучи мені.

Налітає з поля вітер

І зникає в далені...

I. Коваленко

II. Світ який – мереживо казкове!..

Світ який – ні краю ні кінця!

Зорі й трави, мрево світанкове,

Магія коханого лиця.

Світе мій гучний, мільйонноокий,

Пристрастний, збурунений, німий,

Ніжний, і ласкавий, і жорстокий,

Дай мені свій простір і неспокій,

Сонцем душу жадібну налий!

Дай мені у думку динаміту,

Дай мені любові, дай добра,

Гуркочи у долю мою, світе,

Хвилями прадавнього Дніпра.

Не шкодуй добра мені, людині,

Щастя не жалій моїм літам –

Все одно ті скарби по краплині

Я тобі закохано віддам.

В. Симоненко

2. Подані слова поділіть на склади. Визначте склади відкриті й закриті, прикриті та неприкриті.

Абонемент, алфавіт, білок, верба, вечерея, гілка, годинник, горлиця, затишок, земляний, зерно, зіставити, зубчатий, іменник, кишень, кипіти, кількаповерховий, кінорежисер, компанія, комірець, малина, морозиво, освіта, стимул.

3. У поданих словах поставте наголос. Перевірте за орфоепічним чи орфографічним словниками.

Абияк, аркуш, асоціація, вроздріб, врозсип, гостинний, гусінь, двобічний, дечий, до смаку, завжди, забудькуватий, камфора, навскіс, навхрест, на-гора, пошепки, слідом, український, цілеспрямованість, ясеновий.

4. Визначте у словах основний і побічний наголоси. Складіть речення з цими словами.

Багатовіковий, високоякісний, вічнозелений, всесвітньовідомий, всесвітньо-історичний, двохсотрічний, джерелознавець, загальновідомий, зовнішньоторгівельний, зроду-віку, історико-культурний, Кам'янець-Подільський, легкоздійсненний, першочерговий, суспільно-політичний.

5. Виразно прочитайте тексти. Укажіть слова, на які падає логічний наголос. Спробуйте змінити логічний наголос у реченнях, як зміниться зміст речення?

I. Назимувалися ми досхочу, так назимувалися, що вже й весну виглядали. Почалися відлиги, зчорнів сніг, і вітри дмухали хоч і дужі, пругкі, та вже не люті. Щоб швидше прийшла весна, я навіть лижі на горище викинув.

Дунай також хотів весни, нюхав повітря, рвався з цепу і раденько гавкав, коли котик Чернець дерся на високу липу коло повітки, звідти, згори, весну виглядав.

А якось уночі подув такий вітрище, що димар на нашій хаті засвистів і загув так, наче яка зграя розбійників залякати нас хотіла.

М. Стеблина

II. Неначе густим молоком облиті фруктові дерева. Ось виструнчились у весняному святковому вбранні вишні, сливи, черешні, груші і очей від них не одведеш! Тягне до них, підійдеш, милуєшся і не намилуєшся. Очі радіють, душа радіє.

Радість і для невтомних трудівниць – бджіл. Снують вони по квітах, перелазять моторно з однієї квітки на другу, щоб швидше набрати меду. А набравши, - одна, друга зриваються з квітів, і, ніби золоті шнурочки простяглися в повітрі, мчать бджілки до своїх хаток – вуликів. Швидко треба скласти солодкий прозорий мед у стільники і повернутись за новою маленькою порцією меду.

О.Копиленко

III. Клен цілу зиму спав. Кризь сон він чув завивання хуртовини і тривожний крик чорного ворона. Холодний вітер гойдав його віти, нагинав їх. Та ось одного сонячного ранку відчув Клен, ніби до нього доторкнулось щось тепле і лагідне. Прокинувся Клен. А то до нього прилинув теплий весняний Вітер.

- Годі спати, - зашепотів весняний Вітер. - Прокидайся, - весна наближається.
- Де ж вона – весна? – запитав Клен.
- Ластівки на крилах несуть, - каже теплий Вітер. – Я прилетів з далекого краю, від теплого моря. Весна йде полями – завітчалась квітами, красуня. А ластівки на крилах несуть барвисті стрічки.

Ось про що розповів теплий весняний Вітер Кленові. Клен зітхнув, і розправив плечі. Зазеленіли бруньки. Бо йде весна-красуня.

В. Сухомлинський

Питання для самоконтролю

1. Що ви знаєте про поняття мовного потоку і його членування?
2. Що таке склад? Які існують типи складів української мови?
3. Дайте характеристику українському складоподілу.
4. Як інтерпретується наголос у сучасній науковій літературі?
5. Які типи наголосу існують?

6. Поясніть особливості функціонування словесного наголосу.
7. У чому полягає сутність дублетного наголошення?

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. –К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1986. – 200с.
3. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов С.І. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1976. - 376с.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. - Ч. I. - К.: Вища школа, 1972. – 402с.
5. Сучасна українська літературна мова /За заг. ред. І.К. Білодіда. - Т. 1-5, - К.: 1969-1973.
6. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. - К.: Вища школа, 1997. - 493с.
7. Сучасна українська літературна мова /За ред. М.Я. Плющ. - К.: Вища школа, 2003. - 429с.

2. Тема: Спрощення в групах приголосних. Подвоєння та подовження приголосних

Методичні рекомендації: під час опрацювання зазначеної теми необхідно звернути увагу на особливості спрощення у групах приголосних та подвоєння як морфологічне явище й подовження як фонетичне явище у групах приголосних на сучасному етапі мовознавства.

Базова термінологія з теми: спрощення, групи приголосних, подовження та подвоєння приголосних.

Питання для самостійного опрацювання

1. Спрощення в групах приголосних.
2. Подвоєння приголосних.
3. Подовження приголосних.

Завдання для самостійної роботи

1. Перепишіть слова, замість крапок вставляючи, де треба, пропущені літери. Запишіть слова фонетичною транскрипцією.

Тиж...ня, проїз...ний, облас...ний, сер...цевий, випус...ний, кіс...лявий, чес...ний, ненавис...ний, шіс...надцять, зап'яс...ний, хворос...няк, пес...ливий, брыз...нути, облес...ливий, міс...це, доблес...ний, почес...ний, влас...ний, піс...ний, мас...ний.

2. Від поданих іменників утворіть прикметники, запишіть їх. Виділені слова затранскрибуйте.

Якість, користь, гігант, курсант, парламент, баласт, **форпост**, компост, **студент**, щастя, турист, тиждень, виїзд, проїзд, область, пропуск, ілюзіоніст, **контраст**, вартість, **агент**, авантюрист, **аванпост**, заздрість.

3. Запишіть текст. Поясніть наявність подвоєння або подовження у словах.

О легковажні перелітні птиці,
чи вам дано збагнути до пуття,
що вороття нема без каяття,
як не буває грому без грімниці?

Така гірка розгадка таємниці

облудного солодкого пиття
жде всіх, у кого віра в вороття
висить останнім гудзиком на нитці.

Засилена у голку патериці,
ця нить дороги – довга, як життя:
все тягнеться, мов кара за шиття –

шиття у дурні. Більшої дурниці
життя не зна. Мої вам співчуття,
о нерозумні перелітні птиці!

А. Кичинський

4. Спишіть, вставляючи на місці крапок, де треба, пропущені букви. Розмежуйте подвоєння і подовження приголосних звуків.

Письмен...ик, в...ічливий, об...ігати, ден...ий, подорож...ю, роздоріж...я, почут...ів,
відкрит...ів, л...яний, невблаган...ий, здорове...ий, корін...я, стат...я, знаряд...я, міц...ю,
бадил...я, божествен...ий, спасен...ий, імен...ик, розріс...я, священ...ик, старан...ість,
спросон...я, дан...ий, л...ються, навман...я, Іл...я, сторіч...я, Поліс...я, піч...ю,
нездолан...ий, Керч...ю, ясніст...ю.

5. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Чи у всіх словах наявне явище асиміляції?

Бажання, баклажанний, безвинний, барабанний, безупинний, безсоння, безглуздя,
бездоганний, вагонний, вживання, весілля, викорінювання, випробування, відвідування,
відмінний, відданий, впровадження, вшанування, глибинний, двосторонній, дослідження,
життєпис, застереження, здійснений, зіллеш, іржавіння, набуття, Наддніпрянщина,
натхнений, небажання, нерозчинний, несумлінний, Поділля.

Питання для самоконтролю

1. За яких умов відбувається спрощення у групах приголосних?
2. У яких словах спрощення не відбувається? Поясніть чому.
3. У яких словах відбувається подвоєння приголосних звуків?
4. Поясніть явище подовження приголосних звуків.
5. За яких умов подовження та подвоєння не відбувається?

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. –К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1986. – 200с.
3. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов С.І. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1976. - 376с.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. - Ч. І. - К.: Вища школа, 1972. – 402с.
5. Сучасна українська літературна мова /За заг. ред. І.К. Білодіда. - Т. 1-5, - К.: 1969-1973.
6. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. - К.: Вища школа, 1997. - 493с.
7. Сучасна українська літературна мова /За ред. М.Я. Плющ. - К.: Вища школа, 2003. - 429с.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА З ПРАКТИКУМОМ
(Розділ «Фонологія»)

1.Тема: Чергування |о|, |е| з |і|. Чергування |е| з |о| після |ж|, |ч|, |ш| та |й|. Чергування |у| з |в|, |і| з |й|

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми необхідно звернути увагу на особливості чергувань |о|, |е| з |і|, |е| з |о| після |ж|, |ч|, |ш| та |й|, |у| з |в|, |і| з |й|.

Базова термінологія з теми: чергування, приголосні, голосні.

Питання для самостійного опрацювання

1. Особливості чергування |о|, |е| з |і|.
2. Чергування /е/ з /о/ після |ж|, |ч|, |ш| та |й|.
3. Аналіз чергування /у/ з /в|, |і| з |й| у текстах.

Завдання для самостійної роботи

1. Поясніть наявність або відсутність чергування |о|, |е| з |і|, змінюючи форми слів або добираючи однокореневі слова.

Стола, нога, печі, батога, школа, компот, молоко, восьми, везти, пекти, нести, село, озеро, воску, відводу, вихор, вихованість, висновок, вечором, мости, верболозу, тополенька, вартості, валентності, осені, близьенько, болючий, більшості, безпечності, батькове, Барановичі, балакучості, реготу, режим, раптовості, ранесенько, пролог, продуктивності.

2. Перепишіть слова. Обґрунтуйте написання /е/ з /о/ після /ж/, /ч/, /ш/ та /й/.

Женева, жетон, жолудь, жорно, жовч, жовток, жовтіти, жовтень, женити, черв'як, червоний, червень, черговий, черевик, череда, черемха, чересло, Чернігів, чесати, черпати, четверо, черногуз, чоловік, шепіт, шеренга, щоночі, щелепа, щепити, щороку, щомісяця, щока, щоночі, щезати, смушевий, дешевенький, грошовий.

3. Запишіть речення. Поясніть закономірність або незакономірність вживання /е/ з /о/ після /ж/, /ч/, /ш/ та /й/.

1.Мов давні праотці Червоне море, Високі переходжу я жита І прислухаюся, чи заговоре До нас природи хартія проста (Борис Тен). 2.Чебрець, васильки – і цілунком Осотує пахуча нить, І дзвонить день червневий лунко, І червень серце черленить (Б.Кравців). 3. Черкати блиском простори бездонні, Зриватися із кола таємниць, І падати, розжевроному, в ніч, І гаснути в поетовій долоні (С. Гординський). 4. Йдуть стрільці. Завіяло дороги. Біле сонце деренчить, мов жерсть. Їм ввижаються блакитні роги І лискуча оксамитна шерсть (Р. Лубківський). 5. Я загубив свій ключ: я голочку соснову назвав своїм ключем – і загубив чомусь, і чомусь не знайду, й, відшукуючи, знову знаходжу не його - і до дверей тулюсь (І. Малкович). 6. Благословенна ти поміж жонами, Одрадо душ і сонце благовісне, почата в захваті, окроплена сльозами, О раю мій, моя ти муко, Пісне! (І.Франко).

4. Прочитайте вголос речення. З'ясуйте умови чергування /у/ з /в/, /і/ з /й/, обґрунтуйте, через які причини відбулися порушення чергування.

1. Мріють крилами з туману лебеді рожеві, Сиплють ночі у лимані зорі сургучеві (В. Симоненко). 2. Акації, мов білі панни, в святкові шати одяглись, вітрець гудів слова осанни, летіли голуби кудись (В. Гренджа-Донський). 3. А під сосною на кореневищі дівчина стоїть в платті синьому, в хусточці голубій; долоню засмаглу до очей піддашком – виглядає когось (М. Стельмах). 4. А моря хвиля, гнівом хуртовин багата, Причал човна ховає в чорний небосхил, Де рве, під тягарем своєї сил печаті, У громовицях пошуки його вітрил (О. Черненко). 5. В травні трави молоді, Ніби хвилі по воді, Розливаються широко, Аж радіє наше око (М. Рильський). 6. Уже весняне сонце припікає... Вже й сон-трава перецвітати стала (Леся Українка). 7. І на полі жайворонок, Соловейко в гаї Землю, убрану весною, вранці зустрічають (Т.Шевченко).

5. Поясніть особливості правопису слів, складіть речення з ними.

Вкрити – укрити, влітку – улітку, втерти – утерти, вшир – ушир, вночі – уночі, вдосконалений – удосконалений, вміння – уміння.

Питання для самоконтролю

1. Коли відбувається чергування /o/ з /i/ ?
2. За яких умов відбувається чергування /e/ з /o/ після /ж/, /ч/, /ш/ та /й/ ?
3. За яких умов не відбувається чергування /e/ з /o/ після /ж/, /ч/, /ш/ та /й/ ?
4. Поясніть особливості чергування /y/ з /v/, /i/ з /й/.
5. Коли чергування /y/ з /v/, /i/ з /й/ не відбувається?

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. –К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1986. – 200с.
3. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов С.І. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1976. - 376с.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. - Ч. I. - К.: Вища школа, 1972. – 402с.
5. Сучасна українська літературна мова /За заг. ред. І.К. Білодіда. - Т. 1-5, - К.: 1969-1973.
6. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. - К.: Вища школа, 1997. - 493с.
7. Сучасна українська літературна мова /За ред. М.Я. Плющ. - К.: Вища школа, 2003. - 429с.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА З ПРАКТИКУМОМ (Розділ «Орфоепія»)

1.Тема: Орфоепія як розділ мовознавства

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми необхідно звернути увагу на такий розділ мовознавства як орфоепія, розглянути основні риси української літературної вимови.

Базова термінологія з теми: орфоепія, голосні та приголосні звуки, норма, правильність мовлення.

Питання для самостійного опрацювання

1. Предмет і завдання орфоепії.
2. Основні риси української літературної вимови.
3. Евфонія, її специфіка.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитайте виразно тексти, дотримуючись правил української вимови. Вкажіть на розбіжності між вимовою звуків та їх позначенням на письмі.

І. Ліс ще дрімає в передранішній тиші... Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою. Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься зі свого затишку. Ліс ще дрімає... а з синім небом вже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спашне сяйвом, немов од радощів. Небо міниться, небо грає усяким барвами, блідим сяйвом торкає вершечки чорного лісу...

Стрепенувся врешті ліс і собі загравав... Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травичці комахня, розітнулося в гущині голосне щebetання й полинуло високо – туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами...

М.Коцюбинський

II. Красно грає весняне сонце на чистому небі; весело стрибає його довге проміння в прозорому повітрі; теплий з полудня вітер віє понад землею і допомагає сонцю у його роботі... Всюди почорнілий сніг береться водою. Біжить вона з крутих бурт у глибокі долини, риє задубілу кору землі і мчиться ярами до річки. Там уже її так повно, що й криги не видно. Ще такий один день і – вода здійме ту кригу угору, поверне-поламає і понесе впродовж себе, б'ючи одну об одну... Загуде-заклекоче вода, ламаючи містки, зносячи хисткі перепони, несучи за собою людям шкоди та втрати. Сількісь! Вода буде – та й убуде; аби мерщій сніг з землі, аби швидше сонце та теплі дощі спарили її, зелена рослина покрила чорну груду...

Панас Мирний

2. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. З'ясуйте їх вимову і написання.

Срусалим, енциклопедія, задніпрянський, завдовжки, задзвеніти, керманіч, їздити, смієшся, комахці, морочся, на нитці, намажся, агентство, здоров'я, зірчастий, зненацька, множинний, норвезький, общипати, ожеледь, роздратувати, субстанція, стрімголов, художність, ювелірний, яблуневий, відкинений, відбудований, високошановний, белетристичний, батьківський, верещати, вертлявий.

3. Перепишіть тексти, дотримуючись правил української вимови. З'ясуйте вимову наголошених та ненаголошених **е, и**.

I. Вона прийшла непрохана й неждана,
І я її зустріти не зумів.
Вона до мене впливла з туману
Моїх юнацьких несміливих снів.

Вона прийшла, заквітчана і мила,
І руки лагідно до мене простягла,
І так чарівно кликала й манила,
Такою ніжною і доброю була.

І я не чув, як жайвір в небі тане,
Кого остерігає з висоти...
Прийшла любов непрохана й неждана –
Ну як мені за нею не піти?

В.Симоненко

II. Найвеселіший місяць – травень.

Прислухайтесь до пташиного хору в лісах, парках, садках. На різні голоси славлять весну дрозди, коноплянки, вівчарики, щиглики та інше голосисте птаство. А он здалеку озвалася іволга. Десь гучно закувала зозуля.

Та найгучніший голос у соловейка. Серед свіжого листя куців затаївся цей невтомний співак і чути його чистий голос далеко-далеко...

Навіть он в озері завзято змагаються в своїх співах жаби.

Буйно піднімаються хліба, трави, а над ними, мов чорні стріли, шугають ластівки. Здається, що вони ніколи й не відпочивають.

О. Копиленко

4. Запишіть тексти фонетичною транскрипцією. Поясніть різницю у вимові звуків, позначених літерою **в**.

I.Хто б то мав таке слово пишне да красне, щоб так, як на картині, змалював той монастир Печерський? Щоб хто й не був із роду в Києві, так щоб і той, читаючи, мов бачив на свої очі тії муровані огради, ту височенну дзвіницю, тії церкви під золотом та під

скульптурою? Се ж то воно так тепер; а років двісті назад треба було слова тихого, понурого, щоб розказати, як тоді знаходивсь монастир Печерський. Далось і йому взнаки батийвське лихоліття.

Пантелеймон Куліш

II. Раніше почало вставати сонце, щиріше доглядати землю. Поринули весняні води, задзюрчали струмочками, заклекотали в ярках, розіллялись широкою повіддю. З-під снігу зазеленіла травиця і звеселила жайворонка. Звився жайворонок високо під чисте, неначе нове, небо і заспівав про те, що мертва земля ожила знов, що сонце, зрадивши щастям землі, стало ласкавим, теплим, ясным, що повіяли вітри і принесли на своїх крилах невідомі досі пахощі, що забриніли у веснянім повітрі мухи та набубнявіли на деревах бруньки, готуючись зеленим листом замаїти гаї та діброви...

М.Коцюбинський

III. У жодній енциклопедії світу не знайти нам цієї Зачіплянки. А вона є, існує в реальності. Без звички навіть трохи дивно звучить: Зачіплянка. Хтось колись тут за щось зачепився. І так пішло. В давні, в заводські часи було, кажуть, на цьому місці велике село, що робило списи запорожцям. І коли мандрували козаки на Січ, то завертали сюди, щоб запитися списками. Отоді, може, котрийсь козак і зачепився тут за якусь молодичку, поклавши початок династії.

Олесь Гончар

5. Перепишіть слова і поставте на місці крапок літеру **г** або **ґ**. У разі необхідності перевірте за словником. Зробіть фонетичний розбір 5 (за вибором) слів. Вимовляйте звук [г] та звук [ґ] у словах чітко.

А...роном, дзи...а, ...ума, педаго..., альтер е...о, ал...ебра, ба...аж, ...рот, контин...ент, є...ер, кен...уру, я...уар, ...рафіті, ларин...іт, ...удзик, ...рамота, ...еографія, ...азета, ...речка, ...ривня, ...арний, ре...лан, фі...ура, ...рація, мі...рація, ма...істр, пі...мент, пудин..., слен..., са...а, ...аразд, ...адка, ...енерал, ...одинник, ...алузь, ...ончар.

Питання для самоконтролю

1. Що таке орфоепія?
2. Які особливості вимови голосних звуків?
3. Які особливості вимови приголосних звуків?
4. Що означає порушення норм літературної вимови?
5. Поясніть особливості вживання [г] та [ґ] у словах.
6. У чому полягає сутність евфонії?

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. –К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1986. – 200с.
3. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов С.І. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1976. – 376 с.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. - Ч. I. - К.: Вища школа, 1972. – 402с.
5. Сучасна українська літературна мова /За заг. ред. І.К. Білодіда. - Т. 1-5, - К.: 1969-1973.
6. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. - К.: Вища школа, 1997. – 493 с.
7. Сучасна українська літературна мова /За ред. М.Я. Плющ. - К.: Вища школа, 2003. – 429 с.

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА МОВА З ПРАКТИКУМОМ (Розділ «Графіка»)

1. Тема: Графіка української мови

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми необхідно звернути увагу на історію формування української графіки, алфавіт і його особливості та принципи сучасної української графіки.

Базова термінологія з теми: графіка, графема, алфавіт, літери, фонематичний та складовий принципи графіки.

Питання для самостійного опрацювання

1. Виникнення різних видів письма.
2. Типи стародавнього українського письма.
3. Формування української графіки.
4. Алфавіт, його особливості. Співвідношення між літерами, фонемами і звуками української мови.
5. Принципи сучасної української графіки.

Завдання для самостійної роботи

1. Запишіть в алфавітному порядку подані слова.

Ячмінь, факультет, урозтіч, промисел, підручник, крем'яний, лекція, левада, вершина, вермішель, жалощі, епопея, ієрархія, зупинити, коливання, обігріти, нянька, овал, попутник, рикошет, якісний, юність, щодня, ямб, агент, валентність, буття, витівка, гравюра, агроном, гомін, жабеня, будинок, дзига, зигзаг, медикамент, Босфор, атлас, напрям, рішення, синонім, тополя, фініш, хрящ, цинк, чоботар, школа, ялинка, аншлаг.

2. З наведених текстів випишіть слова, у яких літери **я**, **ю**, **є** позначають: а) сполучення двох звуків; б) один голосний звук і м'якість попереднього приголосного.

I. Різне птаство кочує по Скарбному. Удень ідеш лісом, і тільки шурхне десь між віття – погляд твій одразу потягнеться за тим птахом, який він. А то з'явилися були пташата якісь дивовижні, яскраво-сині, наче з тропічних лісів сюди залетіли, щоб подивитись, як воно тут, на Україні. Прудко літати, і так незвично було бачити тих небесно-синіх пташок, що блакитно змигують над темною водою Скарбного... Часом заглибишся в такі місця, де всю тебе огорне царство тиші, протока якась петляє, береги всі в навислих оголених кореневищах... Вода темніє глибінню, але чиста. Наче й не тече, а тече.

О. Гончар

II. Тоді ще трохи не весь Київ містився на Подолі; Печерського не було зовсім, а Старий, або Верхній, город після Хмельниччини безлюдовав. Де-не-де стояли по Подолу кам'яниці; а то все було дерев'яне: і стіни з баштами круг Подолу, і замок на горі Киселівці. Улиці були узеньки, плутались то сюди, то туди; а інде замість улиці майдан, і ніхто його не забудовує, і нічого на йому нема, тільки гуси пасуться.

Їдуть наші прочане по тих закоулках, аж дивляться, - посеред улиці збились вози у купу. Шрам послав сина прочистити дорогу. Проскочив Петро до возів; гляне, аж за возами, коло хати, перед ганочками, сидить юрба людей. Посередині килим, на килимі пляшки, чарки і всяка страва.

Пантелеймон Куліш

III. Уночі палало село. З неба злякано дивився вниз поблідлий місяць і, ховаючись у хмари, тікав і з жахом озирався назад, на полум'я. Деревата хитались і, від страху наїживши голі віти, ніби силкувалися втекти; а вітер гасав над полум'ям, зривав з його головні,

шпурляв ними в сусідні хати, розкидав і лютував свавільно й безпардонно. Побіля ж полум'я бігали, метушилились маленькі безсилі люди, ламали руки і кричали до неба, до місяця, до полум'я. Кричали до бога, до чорта, до людей. Полум'я ж росло, вітер грався ним, місяць з жахом тікав серед хмар, і не було порятунку ні від неба, ні від чорта, ні від людей.

В. Винниченко

3. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Вкажіть на кількість літер і звуків у кожному слові.

Роз'яснити, тюлень, уважність, хижачський, хризантема, присвоїти, хрещатий, Ялта, філармонія, анемія, бар'єр, багряний, єдність, епістолярний, кість, козацький, яблуня, уїдлиий, міжгір'я, народжувати, навмання, піщина, розгубишся, розбіжишся, сап'яновий, рум'янець, спросоння, тонісінький, тяжіння, яловичина, щирість, листуєшся, лічильник, обмежити, об'їжджати, полотняний.

4. Запишіть подані речення фонетичною транскрипцією. Випишіть слова, у яких кількість літер не відповідає кількості фонем.

1. З журбою радість обнялась... В сльозах, як в жемчугах, мій сміх, І з дивним ранком ніч злилась І як мені розняти їх?! (Олександр Олесь). 2. Життя іде і все без коректур, І час летить, не стишує галопа. Давно нема маркізи Помпадур, І ми живем уже після потопа (Л. Костенко). 3. За все, що маю, дякую тобі, За все, що маю і що буду мати... Ночами сняться зорі голубі І вишні білі на причілку хати (М. Луків). 4. Вона дивиться, дивиться в душу. Вона палить очима до дна. А я все це дотерпіти мушу, Бо в душі не душа, а вина (І. Драч). 5. У нього все виходить, все до ладу, на всьому він лишає віщий знак і на крилі зарошеного саду, набігавшись, засне, немов хлопчак... (В. Підпалій).

5. Поясніть, у яких випадках словосполучення літер **дж**, **дз** означає один звук, а де – два.

Дзвін, джерело, джунглі, джентльмен, дзижчати, дзьоб, джміль, джаз, джемпер, джигун, дзига, джигіт, вигладжений, виїжджати, вилуджений, висаджувати, досліджувати, підземний, пошкоджений, сходжу, надзвичайний, кукурудза.

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає графіка?
2. Що таке графема? Її функції.
3. Які існують види письма?
4. Охарактеризуйте типи стародавнього українського письма.
5. Які існують етапи формування української графіки?
6. Що таке алфавіт? Поясніть співвідношення між літерами, фонемами і звуками української мови.
4. Які два принципи діють в українській графіці?

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. –К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1986. – 200с.
3. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов С.І. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1976. - 376с.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. - Ч. I. - К.: Вища школа, 1972. – 402с.
5. Сучасна українська літературна мова /За заг. ред. І.К. Білодіда. - Т. 1-5, - К.: 1969-1973.
6. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. - К.: Вища школа, 1997. - 493с.

7. Сучасна українська літературна мова /За ред. М.Я. Плющ. - К.: Вища школа, 2003. - 429с.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА З ПРАКТИКУМОМ (Розділ «Орфографія»)

1.Тема: Апостроф. Уживання м'якого знака. Правила переносу слів з рядка в рядок

Методичні рекомендації: під час вивчення теми необхідно звернути особливу увагу на вживання апострофа та знака м'якшення у словах, проаналізувати особливості переносу слів з рядка в рядок.

Базова термінологія з теми: апостроф, знак м'якшення, правила переносу.

Питання для самостійного опрацювання

1. Уживання апострофа.
2. Уживання м'якого знака на письмі.
3. Правила переносу слів.

Завдання для самостійної роботи

1. Запишіть слова, знявши ризик, і поясніть наявність або відсутність у них апострофа. Сузір/я, прем/єр, комп'ютер, в'юн, пан/європейський, між/ярусний, пів/ящика, кон'юктивіт, цв/ях, різьб/яр, Лук/ян, Жанна д/Арк, Руж/є, Аліг/єрі, мавп/ячий, моркв/яний, Стеф/юк, Карп/юк, б'юро, р/юкзак, р/яженка, об'єкт, роз/їзд, удев'ятеро, реп/ях, риб/ячий, пуп/янок, п/ятиріччя, п/ятниця, полум/я, пір/я, під/їзд.

2. Перепишіть слова. Назвіть правила вживання (або відсутність) апострофа.

В'єтнам, транс'європейський, під'їхати, возз'єднання, пост'ядерний, О'Кейсі, ад'єктивація, ад'ютант, К'єркегор, т'ютор, Ужвюк, Монтеск'є, духмяний, різдвяний, пюре, комюніке, Мюнхен, Вязьма, дзвякнути, Лихвяк, фюзеляж, ревью, рюш, Д'Арсанваль, Мін'юст.

3. Випишіть слова у два стовпчики: а) такі, що вживаються зі знаком м'якшення та б) такі, що пишуться без м'якого знака.

Ул...яна, дяд...ко, Кас...ян, ал...бінос, п'ят...десять, рибал...ці, кін...чик, мен...ший, киц...ці, жас...кий, бас...кий, дамас...кий, Ул...янчук, Трет...як, пан...ство, розкіш..., філ...м, Грин...ко, криворіз...кий, крохмал..., дон...я, Трет...яков, нян...чити, брин...чати, дев'ят...сот, чотир...ма, Гурвіц..., Д...ячук, н...юанс, кут...я.

4. Прочитайте речення. Поясніть наявність знака м'якшення у словах.

1. Не щєбечи, соловейку, Під вікном близенько; Не щєбечи, малюсенький, На зорі раненько (В. Забіла). 2. Сміються, плачуть солов'ї І б'ють піснями в груди: «Цілуй, цілуй, цілуй її, - Знов молодість не буде!» (Олександр Олесь). 3. Срібна голка і нить золота. Там, де тонко, - вже рветься... Суєта ця – зшивати літа – уже болем зветься (А. Кичинський). 4. О слово рідне! Орле скутий! Чужинцям кинуте на сміх! Співочий грім батьків моїх, Дітьми безпам'ятно забутий (Олександр Олесь). 5. Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть. Плугатарі з плугами йдуть, Співають ідучи дівчата, А матері вечерять ждуть (Т. Шевченко). 6. Тієї, що у березні, нема на річці криженьки. Кульбабки жовті в березі росю миють ніженьки (В. Діденко).

5. Переписуючи слова, позначте усі можливі випадки переносу слів з рядка в рядок.

Дніпро, сиджу, гудзик, стійкий, галицький, вільний, буття, суспільство, знання, життя, розпорядитися, п'ятимільйонний, матч-реванш, нагородити, малювання, нудьгувати, обігнати, ослабити, опікати, пригнічений, прямокутний, рівноцінний, розлогий, спересердя, темперамент, підкова, програма, рівень, рясніти, садочок, розказати, регламент, каталог, карась, завчасний.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте особливості уживання апострофа.
2. За яких умов апостроф не вживається у словах?
3. Поясніть особливості уживання м'якого знака на письмі.
4. За яких умов знак м'якшення не пишеться у словах?
5. Обґрунтуйте правила переносу слів з рядка в рядок.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. –К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1986. – 200с.
3. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов С.І. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1976. - 376с.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. - Ч. I. - К.: Вища школа, 1972. – 402с.
5. Сучасна українська літературна мова /За заг. ред. І.К. Білодіда. - Т. 1-5, - К.: 1969-1973.
6. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. - К.: Вища школа, 1997. - 493с.
7. Сучасна українська літературна мова /За ред. М.Я. Плющ. - К.: Вища школа, 2003. - 429с.

2.Тема: Вживання великої літери. Правопис слов'янських та чужомовних прізвищ

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми необхідно звернути увагу на особливості уживання великої літери у словах, закономірності правопису чужомовних та слов'янських прізвищ.

Базова термінологія з теми: уживання великої літери, правопис чужомовних та слов'янських прізвищ, закономірності правопису.

Питання для самостійного опрацювання

1. Особливі випадки написання великої літери.
2. Правопис слов'янських прізвищ.
3. Правопис чужомовних прізвищ.

Завдання для самостійної роботи

1. Запишіть правильно слова; поясніть їх написання з великої чи малої літери.
(П,п)резидент України, (А,а)зовське море, (К,к)нязівство Монако, (Є,є)вангеліє, (М,м)асниця, (Р,р)іздрво, (П,п)івнічна Буковина, (П,п)рем'єр-міністр України, (М,м)ісяць, (З,з)емля, (М,м)авка, (Д,д)ід Мороз, (Н,н)овий рік, (К,к)ривоніс, (М,м)арко Вовчок, гора (Г,г)оверла, (К,к)римський півострів, озеро (С,с)вітязь, роман «(М, м)арія», (К, к)нижкова палата, (Б, б)ілий налив, (У,у)крінформ, майдан (Н,н)езалежності, (С,с)ковородинівські читання, орден князя (Я,я)рослава (М, м)удрого, (К,к)анівське водосховище, (Б,б)іла (Ц,ц)ерква, (Ш,ш)експірознавство, (Т,т)рипільська культура, (Х,х)ерсонський державний університет, (Х,х)отинський замок, (О,о)деса.

2. Перекладіть з російської на українську мову слов'янські прізвища, поясніть їх правопис.

Беляев, Мишуков, Спиваковский, Петухова, Шапошникова, Шмалей, Покорная, Полевикова, Евдокимов, Кузнецов, Еланский, Аркадьев, Прокофьев, Ломтев, Лазарев, Серов, Зверев, Бугаёв, Королёв, Алфёрова, Лихачёв, Градов, Пушкин, Виноградов, Тютчев, Румянцев, Михайловская, Ветров, Голицин, Касьянов, Ручьёв, Местковский, Ломтев, Арефьев, Репин, Рюмин, Радищев, Каменев.

3. Запишіть українські прізвища, поясніть правопис їх.

Гайдученко, Мироненко, Олексенко, Гриценко, Дудик, Шиян, Калита, Кисіль, Скиба, Скирда, Коваленко, Ілляшенко, Ткаченко, Руденко, Дяченко, Костенко, Леміш, Білик, Якименко, Голобородько, Кравченко, Йосипенко, Гайдаєнко, Денисенко, Яремчишин, Килимник, Кирилишин, Павличко, Вихор, Горобець, Кушнір, Микитась, Крамар, Пронь, Свічкарь, Білокінь, Гончар, Іванишин, Бондар.

4. Замість крапок поставте літери; поясніть написання прізвищ.

Степан...шин, Мельн...чук, Якубов...ч, Гр...м, Г...рич, К...щук, Пр...липка, К...вш, Мудр...к, Коро...д, С...дой, Лобач...в, М...хайлов, С...доров, Арт...м'єв, К...коть, Грач...в, Сл...пов, См...хов, Матв...єв, Рязанц...в, П...шков, Посп...лов, Кос...к, Донч...к, Св...стун, Бур...чок, Р...ва, Задн...прянець, Он...щук, Кол...сник, Нов...к, Стадн...к, Підл...пний, Удов...ченко, Шаляп...н, Б...рюков, Арх...пов, Бор...сов, Ш...лов, Бочк...н, Мал...нін, Мал...шев.

5. Запишіть прізвища, вставляючи замість крапок, де потрібно, апостроф чи знак м'якшення; поясніть правопис.

Аляб...єв, Золотар..., Смол...с...кий, Коц..., Білен...кий, Ареф...єв, Пир...єв, Лук...янов, Прокоф...єв, Юр...єв, Гур...їн, Швец..., Кир...ян, Мар...яненко, Богомолец..., Дуб...як, Лук...яненко, Сивен...кий, Стариц...кий, Верб...яний, Черв...яченко, Шмат...ко, Грин...чук, Щерб...юк, Голуб..., Кравец..., Хом...як, Водолаз...кий, Гайворонс...кий, Пан...чишин, Тріщ..., Петрус..., Батен...чук, З...явин, Торб...як, Лихв...як, Під...ярків, Тал...янчук, Шмигел...с...кий, Білоцерківс...кий.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть особливості вживання великої літери.
2. Обґрунтуйте правопис чужомовних прізвищ.
3. Поясніть особливості правопису слов'янських прізвищ.
4. Назвіть особливості перекладу прізвищ з російської на українську мову.
5. Поясніть найуживаніші орфограми під час написання прізвищ.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. –К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1986. – 200с.
3. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов С.І. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1976. - 376с.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. - Ч. I. - К.: Вища школа, 1972. – 402с.
5. Сучасна українська літературна мова /За заг. ред. І.К. Білодіда. - Т. 1-5, - К.: 1969-1973.
6. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. - К.: Вища школа, 1997. - 493с.
7. Сучасна українська літературна мова /За ред. М.Я. Плющ. - К.: Вища школа, 2003. - 429с.

3.Тема: Орфографічний аналіз тексту

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми треба звернути увагу на особливості орфографічного аналізу тексту, специфіку орфограм у контекстних ситуаціях.

Базова термінологія з теми: текст, орфографічний аналіз, орфограма, принципи української орфографії.

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття про орфографічний аналіз тексту.
2. Орфограми, їх види і типи.

Орфографічний аналіз тексту передбачає з'ясування й обґрунтування орфограм у словах.

Виконуючи орфографічний аналіз, слід урахувувати, що написання базується на одному з чотирьох принципів української орфографії. Безумовно, орфограму виявляють там, де є вибір у написанні.

Послідовність орфографічного розбору:

- 1) слово, що аналізується;
- 2) виявлення орфограми в слові;
- 3) визначення типу орфограми за графічним вираженням;
- 4) установа виду орфограми за правилом;
- 5) обґрунтування правила, наведення аналогічних прикладів;
- 6) з'ясування принципу написання.

Зразок орфографічного розбору:

Весна пливла до нас з Десни (О.Довженко).

- 1) **Весна;**
- 2) місце орфограми – в корені слова;
- 3) тип орфограми за графічним вираженням - буква;
- 4) вид орфограми – ненаголошені *e, u* в корені слова;
- 5) у слабкій позиції звук [e] вимовляється з наближенням до [и]; якщо змінити слово або дібрати до нього спільнокореневе, щоб ненаголошений звук став наголошеним, то у сильній позиції [e] буде чітко вимовлятися. Така орфограма є в словах весло, верба, степи;
- 6) морфологічний принцип написання.

Тексти для орфографічного аналізу слів

I. До слобожанських Млинків підійшли могутні ліси Полтавщини і за три верстви зупинилися.

Стоять стіною, хмуряться.

В гушавину доріжка до папороті, повз сизих кущів, до Солонського Яру.

Солонський Яр: яр і село.

В селі пахтить дубовим молодняком, стоїть над яром-селом, а нижче в провалля поплентались струнки й темні явори, і тільки за десять верстов виринають, щоб мовчазно відійти на захід, на південь.

Удень над селом сковзається клапоть перламутрових хмар, а вночі хмари зникають за проваллям, тоді Солонський Яр горить вогняницями – і ліс, і село, і небо.

Тоді горить, чарує папороть.

Солонський Яр – природна фортеця.

Микола Хвильовий

II. Ось ранок, ясний та погожий ранок після короткої ночі. Зірочки кудись зникли – пурнули у синю безодню блакитного неба; край його горить-палає рожевим огнем; червонуваті хвилі ясного світу миготять серед темноти; понад степом віє її останнє

зітхання; положисті балки дрімають серед темної тіні, а високі могили виблискують срібною росою: піднімається сизий туман і легесеньким димком, чіпляючись за рослину, стелеться по землі. Тихо, ніщо не шерхне, ніщо не писне... Ось зразу шугнуло світом, наче хто торкнув головошку, що, догоряючи, тліла, – і сизе полум'я віхтем знялося угору серед червоного жару. Вітрець легенький дихнув; поблизу у траві засюрчав коник; десь далеко ударив перепел, а там над шляхом понеслась-полилась, наче срібний дзвіночок, жайворонкова пісня. Недалеко від неї розкочується друга; перепели у траві розпочали перегукування; коники один перед другим навперейми сюрчали... Рушився більший вітрець і пішов – похилив, по траві котячи непримітну хвилю, виграючи срібною росою... Ще наддало світу; ще раз кинуло з-за гори рожевим огнем; край небо мов кармазином вкрите, мигоче, пашить, мов личенько сором'язливої дівчини. Аж ось здається, наче хто приснув! З-за гори скакнула невеличка іскорка серед рожевого сяйва і довгою променястою стрілою перетяла увесь степ; рядом з нею стелиться друга, а третя мчить навздогінці.

Панас Мирний

III. Із-за обрію стали накочуватися хмари, що громадилися все більше і більше, з білих робилися попелястими; потім стали бузиновими; нарешті завирували, закипіли і тяжко рушили вперед, підминаючи під себе небо, опускаючись все нижче і нижче, так, що на землі ставало все важче і важче дихати людям. Птахи, вириваючись у сизі присмерки степу, не могли залітати дуже далеко і високо, бо крила їх робилися зволоженими, і вони опускалися зовсім низько, майже до самої землі. Від бузинової хмари степом рухалася широка чорна тінь, яка вже покрила степові могили і довжанські ліси, і їх уже зовсім не було видно. Вона повільно наближалася і до сівачів, дихаючи на них свіжістю близького дощу і фарбуючи все в чорну зловісну фарбу. Потім хмари застигли, перестали рухатися, і сторожке мовчання оволоділо небом і землею, і так продовжувалося хвилину-дві, потім кілька важких і лапятих дощових капель упали на круп коня, з ляскотом розбилися на ньому і покотилися вниз по сухій шерсті, і раптом вони заскакали скрізь – по людях, по конях, по ріллі; прострочили раз, вдруге, згортаючи в груддя пилок, і линув дощ, рясний, веселий, благодатний, покотився туманом по степу, заграла, зарокотала, захлюпала по ярах вода, і цей веселий шум освіжив і обновили степ і людей і викликав у них дитячий радісний настрій.

Григорій Тютюнник

IV. Іде Харитя селом, і якось їй чудно. Ніколи не ходила вона сама так далеко від хати. От вже й крайню хату минула, вийшла на поле й стала, задивившись в далечінь на чудовий краєвид. І справді було гарно на ниві, несказанно гарно! Погідне блакитне небо дихало на землю теплом. Половіли жита й вилискувались на сонці. Червоніло ціле море колосків пшениці. Долиною повилась річечка, наче хто кинув нову синю стрічку на зелену траву. А за річкою, попід кучерявим зеленим лісом, вся гора вкрита розкішними килимами ярини. Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелиться килим ясно-зеленого вівса, далі, наче риза рути, темніє просо. Межи зеленими килимами біліє гречка, наче хто розіслав великі шматки полотна білити на сонці. В долині, край лісу, висить синя імла. І над усім тим розкинулось погідне блакитне небо, лунає в повітрі весела пісня жайворонка. Віють з поля чудові пахощі од нестиглого зерна і польових квіток. І добре Хариті на ниві, і страшно. Стала вона й не знає, чи йти далі, чи вертатися. Але виткнулась десь далеко з жита червона хустка жіноча, і Харитя згадала і хвору маму, і чого прийшла. Вона подалася стежкою межи жита. Як тільки Харитя увійшла межи жита, гарний краєвид зник.

М. Коцюбинський

V. По дорозі косарі гомоніли про різне, злазили з воза перед калюжами й на гору, потім сідали, і я знову бачив навколо себе вгорі їх велетенські спini, а над спинами і косами, які вони тримали в руках, як воїни зброю, у високому темному небі світили мені зорі і молодик.

Пахне огірками, старим неретом волока, хлібом, батьком і косарями, пахне болотом і травами, десь гукають, і... зразу чую, деркачі й перепілки. Чумацький віз тихо рипить піді мною, а в синім небі Чумацький Шлях показує дорогу. Дивлюсь я на моє небо і повертаю з

возом і косарями праворуч і ліворуч, і зоряний весьвіт повертає разом з нами, і я непомітно лину в сон, щасливий.

Прокидаюсь на березі Десни під дубом. Сонце високо, косарі далеко, коси дзвенять, коні пасуться. Пахне в'ялою травою, квітами. А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс – все блищить і сяє на сонці. Стрибаю з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду. Вона ласкава, солодка. П'ю ще раз, убрівши по коліна і витягнувши шию, як лошак, потім стрибаю на кручу і гайда по сінокошу. І вже я не ходжу, а тільки літаю, ледве торкаючись луку. Вбігаю в ліс – гриби. У лози – ожина. В кущі – горіхи. В озері воду скаламучу – риба.

Отак я раюю днів два або три, аж поки не скосять траву.

О. Довженко

Питання для самоконтролю

1. Поясніть особливості орфографічного аналізу тексту.
2. Що таке орфограма?
3. Які є види орфограм?
4. Які є типи орфограм?
5. Охарактеризуйте принципи української орфографії.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
2. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1986. – 200с.
3. Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов С.І. Сучасна українська літературна мова. - К.: Вища школа, 1976. – 376 с.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. - Ч. I. - К.: Вища школа, 1972. – 402с.
5. Сучасна українська літературна мова /За заг. ред. І.К. Білодіда. - Т. 1-5, - К.: 1969-1973.
6. Сучасна українська літературна мова /За ред. А.П. Грищенка. - К.: Вища школа, 1997. – 493с.
7. Сучасна українська літературна мова /За ред. М.Я. Плющ. - К.: Вища школа, 2003. – 429 с.

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА МОВА З ПРАКТИКУМОМ (Розділ «Морфологія»)

1.Тема: Відмінювання множинних іменників та власних назв. Невідмінювані іменники. Правопис слів іншомовного походження

Методичні рекомендації: засвоюючи теоретичний матеріал, що стосується відмінювання множинних іменників та власних назв, необхідно звернути увагу на подібність їх відмінювання з іменниками I-III відмін множини, наявність паралельних форм (родовий відмінок: канікул^л – канікул^{лв}).

При відмінюванні власних назв звернути увагу на закінчення в орудному відмінку іменників, що позначають географічну назву і прізвище, наприклад: Лебедин^{им} Петром, Лебедин^{ом} (селищем).

Відмінюючи аббревіатури, слід пам'ятати що є відмінювані й невідмінювані. Не змінюють своєї форми лише ініціальні (АН – академія наук), комбіновані (райвно), часткові (профбюро – II частина незмінна), а також складноскорочені слова (АН-24).

Базова термінологія з теми: граматика, граматичне значення, граматична форма, граматична категорія, морфологія, принципи виділення частин мови; іменник; категорія відмінка; орфограма, типи орфограм за правилами в іменниках іншомовного походження.

Питання для самостійного опрацювання

1. Множинні іменники. Їх семантичні групи.
2. Особливості відмінювання множинних іменників.
3. Особливості відмінювання власних назв.
4. Незмінювані іменники. Визначення відмінка в них.
5. Правопис слів іншомовного походження.

Завдання для самостійної роботи

1. Виписати іменники, що вживаються лише в множині, поділити їх на групи за семантикою; 4 слова (на вибір) провідмінити, виділити закінчення.

Примовка, дитина, люди, діти, людство, людина, Багдад, Олена, Піренеї, криси (капелюха), прикроші, гордість, листок, листя, буяння, курси, збирач, качка, збитки, універсал, аудиторія, зброя, вапно, кошти, космос, Полтава, Десна, четвірка, крейда, недремність, далина, вада, дріжджі, таїна, стіна, придане, валіза, збирання, збори, збір, збірка, будні, дрібнота, вальс, шахи, переджнив'я, Великдень, шана, велич, заручини, весілля, малеча.

2. Записати подані в дужках іменники у потрібному відмінку, визначити відмінок, виділити закінчення.

Стою (ворота), відпочивати (Карпати), чекати (канікули), сарай заповнений (кури, гуси), стояти (двері), немає (опади), ґрати (шахи), кава (вершки), захоплюватися (Суми), закритися (ворота).

3. Названі іменники поставити в родовому, давальному та орудному відмінках і ввести у словосполучення.

Шевченко Віталій Володимирович, Шевченко Катерина Віталіївна, Куйбишев Іван Васильович, місто Куйбишев.

4. Подані аббревіатури поділити на дві групи – відмінювані й невідмінювані. Аргументувати поділ на прикладі аббревіатур з кожної групи. Визначити тип словозміни відмінюваних аббревіатур.

АТС, філфак, медбрат, медуніверситет, універмаг, ВНЗ, УНІАН, профбюро, профком, культорг, США, ФРН, учком, студрада, облдержадміністрація, Мін'юст, ЖЕК, Київметробуд, МАУП, телебачення, музінструмент.

5. Визначити відмінок та рід незмінюваних іменників. Пояснити правопис слів іншомовного походження.

Відправити резюме, захоплюватися Гюґо, відсутність конферансьє, гра Россіні, увійти в метро, поглянути на денді, чути Капричіо, покласти в пюре, побувати в Чилі, вийти на вершину Ай-Петрі, знецінюється євро, боятися торнадо, відпочивати на Капрі.

Питання для самоконтролю

1. Як слід розуміти термін «граматичне значення», «граматична форма», «граматична категорія»?
2. Визначити, якими граматичними формами є слова: у саях, ножицями, біля фортепіано, Ай-Петрі.
3. Для чого слугує категорія відмінка іменника?
4. Які іменники належать до множинних? У чому особливість їх відмінювання?
5. Які слова належать до невідмінюваних іменників? Як визначається відмінок таких іменників?
6. Які аббревіатури не змінюють своєї форми, набуваючи в контексті значення будь-якого відмінка?

7. Як відмінюються власні іменники?
8. Назвати типи орфограм за правилами у словах іншомовного походження?

Література

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 85 – 88.
2. Шкурятяна Н. Г. Сучасна літературна українська мова: Модульний курс: Навч. посіб. / Н.Г. Шкурятяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища шк., 2007. – С. 402 – 405.
3. Горпинич В.О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
4. Шевчук С.В. Практикум з української мови: модульний курс: Навч. посіб. / С.В. Шевчук, Т.М. Лобода. – К.: Вища шк., 2006. – 326 с.

2. Тема: Відмінювання прикметників. Правопис прикметників

Методичні рекомендації: застосовуючи теоретичний матеріал у практиці, необхідно пам'ятати, що відмінювання прикметників повинно проводитись відповідно до закономірностей граматики: система відмінювання прикметників залежить від того, до якої групи вони належать. Відповідно до цього у закінченнях прикметників твердої групи у називному відмінку однини, родовому відмінку, орудному відмінку однини і множини пишемо букву *и* (чоловічий, чоловічим, на чоловічих), в прикметниках м'якої групи – букву *і* (літній, літніх, на літніх, літніми).

При правописі прикметників (одна буква *н* і *nn*) слід розрізняти форми прикметника і діеприкметника (несказаний – неказаний).

Базова термінологія з теми: прикметник, тверда і м'яка групи прикметників, форми прикметників (коротка/повна, стягнена/нестягнена), орфограма, типи орфограм за правилами у прикметниках, відмінювані прикметники, невідмінювані.

Питання для самостійного опрацювання

1. Форми прикметників.
2. Типи відмінювання прикметників.
3. Відмінювання складних прикметників з другою частиною на -лиций.
4. Які прикметники належать до невідмінюваних?
5. Правопис прикметників:
 - а) правопис букв *и*, *і* у відмінкових закінченнях прикметників;
 - б) правопис букв *о*, *е* в прикметникових суфіксах -ов- (-йов-), -ев-(-єв-);
 - в) написання -н-, -nn- у прикметниках;
 - г) правопис частки *не* з прикметниками.

Завдання для самостійної роботи

1. Виписати 10 речень з поезії Т.Г.Шевченка, до яких входять якісні прикметники різних форм – повної стягненої чи нестягненої, короткої.

2. Поділити наведені прикметники за типами відмінювання: прикметники твердої, м'якої та мішаної (на -лиций) груп, вживаючи кожний прикметник у початковій формі й поєднавши його з іменником.

Сусідські, Галині, Софіїні, повнолиці, солов'їні, весняні, зимові, передранішні, ранкові, волошкові, здорові, довколишні, довговії, рожеволиці, гостролиці, босі, подружні, доччині, древні, синові, справжні, тривожні, польові.

3. Провідміняти 3 прикметники різних груп з іменниками різного роду, виділити закінчення. Пояснити, виділивши відмінкові закінчення.

4. Подані іменниково-прикметникові словосполучення вжити в родовому й орудному відмінках однини й множини, записати групами за спільним закінченням прикметників, виділити його, з'ясувати вживання.

Світло-синій костюм, гарячий борщ, свіжа каша, пекучий мозоль, блідолице дитя, пізній перехожий, золототканий пояс, світлолиций виконавець, дружній шарж, дружний підрозділ, щира приязнь, приязне ставлення.

5. На місці крапок поставте *e(ε)* чи *o(ьо, йо)*.

Черешн..вий, оранж..вий, полудн..вий, вермішел..вий, взірц..вий, кизил..вий, коричн..вий, тін..вий, півоні..вий, замш..вий, марганц..вий, марш..вий, груш..вий, вогн..вий, деш..вий, ситц..вий, гутаперч..вий, черехах..вий, квасол..вий, алюміні..вий, свинц..вий, вол..вий, перц..вий, чесуч..вий, песц..вий, торц..вий, магні..вий, алич..вий, парч..вий, раді..вий, бо..вий, квітн..вий, емал..вий, овоч..вий, нул..вий, плеч..вий, ясен..вий, промен..вий, ключ..вий, га..вий, яблун..вий, чебрец..вий.

6. Запишіть слова у дві колонки залежно від *-н-* чи *-нн-* у кожному слові.

Засніжен..ий, нагромаджен..ий, дарован..ий, погашен..ий, виїжджен..ий, заслужен..ий, незбагнен..ий, скопійован..ий, збудован..ий, сформульован..ий, нездолан..ий, нездолан..ий, неоцінен..ий, неоцінен..ий, невблаган..ий, несказан..ий, несказан..ий, нескінчен..ий, нескінчен..ий, склян..ий, дан..ий, дерев'ян..ий, натхнен..ий, організован..ий, незрівнян..ий, олов'ян..ий, віддан..ий, розпродан..ий, згуртован..ий, гречан..ий, написан..ий, лебедин..ий, возз'єднан..ий, роззброєн..ий, безсон..ий, беззахисн..ий, зібран..ий, жадан..ий, старан..ий, вихован..ий, числен..ий, шален..ий, довгождан..ий.

Питання для самоконтролю

1. Що лежить в основі визначення форм прикметників?
2. Для яких прикметників характерні форми – стягнені та нестягнені?
3. Для яких прикметників характерна коротка форма?
4. Які типи відмінювання прикметників розрізняються, як вони визначаються?
5. У яких відмінках прикметники твердої і м'якої групи мають однакове закінчення, а в яких різне – в чоловічому, середньому, жіночому роді, у множині?
6. Як відмінюються складні прикметники з другою частиною на *-лиций*?
7. Які типи орфограм характерні для прикметника?

Література

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 114 – 117.
2. Шкуратяна Н. Г. Сучасна літературна українська мова: Модульний курс: Навч. посіб. / Н.Г. Шкуратяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища шк., 2007. – С. 414 – 417.
3. Горпинич В.О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
4. Шевчук С.В. Практикум з української мови: модульний курс: Навч. посіб. / С.В. Шевчук, Т.М. Лобода. – К.: Вища шк., 2006. – 326 с.

3. Тема: Способи словотвору іменників та прикметників. Правопис складених іменників та прикметників

Методичні рекомендації: опрацьовуючи теоретичний матеріал, слід звернути увагу на засвоєння термінології, пов'язаної зі словотвором, на практичне вдосконалення вміння утворювати іменники і прикметники на основі різних способів словотвору. Звернути увагу на відмінність способів творення іменників і прикметників (відсутність таких способів, як безафіксний, аббревіація для прикметників).

У правописі складених іменників та прикметників слід керуватися одним із головних правил: якщо іменник чи прикметник утворені від сурядних словосполучень, то вони

пишуться через дефіс (хліб-сіль, фізико-математичний), якщо ж від підрядних – разом (сільськогосподарський, сінокосилка).

Базова термінологія з теми: словотвір, морфологічний спосіб словотвору, неморфологічний спосіб словотвору, орфограма, орфографічне правило, типи орфограм, принципи правопису.

Питання для самостійного опрацювання

1. Морфологічний спосіб творення іменників та прикметників:
 - суфіксальний;
 - префіксальний;
 - суфіксально-префіксальний;
 - безафіксний;
 - осново складання;
 - словоскладання;
 - аббревіація.
2. Неморфологічний спосіб творення іменників та прикметників:
 - лексико-семантичний;
 - лексико-синтаксичний;
 - морфолого-синтаксичний.
3. Правопис складних іменників та прикметників разом.
4. Правопис складних іменників та прикметників через дефіс.
5. Правопис складних іменників та прикметників окремо.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначити спосіб творення іменників та прикметників.

Зразок:

(запуск) ← (запуск)ати – морфологічний, безафіксний;
 (вихователь)ка – морфологічний, суфіксальний;
 вищесказаний – неморфологічний, лексико-синтаксичний.

Облвно, студрада, м'якесенький, відлюдний, обірванець, легкозрозумілий, наречена, Гончар, заклик, незастелений, нафтодобування, довірливий, сільськогосподарський, пришкільний, кришталевий сміх, знеболений, сьогоднішній, довоєнний, добридень, золотий характер.

2. Записати наведені нижче слова, знявши ризику.

Військово/морський, яскраво/жовтий, жовто/гарячий, полу/мисок, лісо/степовий, генерал/лейтенант, член/кореспондент, авіа/носець, соціо/лінгвістика, пів/апельсина, пів/Херсона, блок/схема, свят/вечір, мовно/літературний, кисло/солодкий, загально/освітній, свіжо/зрубаний, двадцяти/річний, кіно/зйомка, м'ясо/молочний, прем'єр/міністр, хитро/мудрий, південно/східний, смагляво/лиций, відео/фільм, школа/інтернат.

3. Переписати текст, дописати замість крапок відповідні закінчення, знявши ризику. З тексту виписати новоутворені іменники і прикметники (по 5 слів), пояснити спосіб творення.

Цвіте в лузі калина

Заясніло в барвист... травнев... вінку біл... оксамитов... мереживо – це значить, що весна чародійн... ключі до щедр... літа передає. Кучеряв... діброви, смарагдов... левади й змолоділ... поля мліють від радісн... барв велик... свята природи.

У густ... верболозах поміж плакуч... верб, що замріяно полощуть у тих... плесах довг... віти, вдень і вночі не втихають закохан... солов'ї, мирно воркують лагідн... горлиці, тривожно голосять поодинок... зозулі. На тоненьк... галузці крислат... осокара легенько гойдається округл... ремезов... колисочка.

У тінист... вільшанику, у вінку крилато/ажурн... папороті, яскраво/жовт... букетом пишається болотян... верболіззя.

Пишн... левади пропахли медов... ароматом. Барвляться на них у весел... танці біл..., салатів... й голубеньк... метелики, з досвітку й до/смеркання заклопотано гудуть джмелі й трудівниці/бджоли. Коли не хочеться поласувати духмян... медом з розмайт... левадн... травозілля!

Не скласти ціни скарбам, щедро розсипаним на річков... левадах! Колискою цивілізації, золот... земельн... фондом планети звуть учені річков... долини.

І нині ваблять до себе мальовнич... левади щедр... душ...ю прихильників дик... природи, любителів розважитися на дозвіллі з вудочкою мисливськ... рушниц...ю. Не втратити б необачно цей безцінн... дарунок матері/природи! (За М. Яненком)

Питання для самоконтролю

1. У чому суть морфологічного способу творення?
2. Яким видом морфологічного способу не можуть утворюватися прикметники?
3. У чому суть неморфологічного способу творення?
4. Що різнить способи словотвору – основоскладання та лексико-синтаксичний? Наприклад: п'ятсот, пароплав.
5. Яке правило лежить в основі написання складних іменників та прикметників разом і через дефіс? Наприклад: фізико-математичний, сільськогосподарський.
6. Як розрізняти правопис складних прикметників разом і окремо, якщо перша частина прикметника виражена прислівником?

Література

1. Шкурятяна Н. Г. Сучасна літературна українська мова: Модульний курс: Навч. посіб. / Н.Г. Шкурятяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища шк., 2007. – С. 334 – 344.
2. Горпинич В.О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
3. Шевчук С.В. Практикум з української мови: модульний курс: Навч. посіб. / С.В. Шевчук, Т.М. Лобода. – К.: Вища шк., 2006. – 326 с.

4. Тема: Відмінювання числівників. Синтаксичні зв'язки числівників з іменниками

Методичні рекомендації: засвоюючи особливості словозміни числівників, необхідно пам'ятати, що числівник має сім типів відмінювання.

Парадигма числівників відрізняється від парадигми іменника і прикметника закінченнями в родовому, давальному, орудному і місцевому відмінках, які властиві лише числівникам (-ох, -ом, -ома або -ма: два, дв^ох, дв^ом, дв^ома, п'ять^{ма}).

Поєднуючи числівник з іменником, слід керуватися такими граматичними зв'язками (див. табл. 1).

Таблиця 1

Граматичні зв'язки числівників з іменником

	Числівник	Форма іменника
1	Один, одна, одне	Узгоджується у роді, числі, відмінку: одна студентка, один учень, одне яблуко.
2	Два, три, чотири	Називний відмінок, множина: два зошити, три учні, чотири предмети.
3	а) від п'яти і більше; б) збірні; в) неозначено-кількісні	Родовий відмінок, множина: п'ять студентів, троє учнів, декілька робіт.
4	Дробові	Родовий відмінок однини: одна друга острова, п'ять сьомих територій.

Базова термінологія з теми: числівник, розряди числівників за значенням (кількісні – власне кількісні, збірні, дробові, неозначено-кількісні, порядкові). Синтаксичні зв'язки (керування, узгодження). Словозміна числівників. Типи числівникових парадигм.

Питання для самостійного опрацювання

1. Числівник як самостійна частина мови. Розряди числівників за значенням та будовою.
2. Словозміна числівників. Типи числівникових парадигм (відмінювання).
3. Типи синтаксичних зв'язків числівників з іменниками.
4. Правопис числівників.

Завдання для самостійної роботи

1. Провідмініайте числівники: шість, дванадцять, сорок, сімдесят, п'ятсот, двісті тридцять вісім, тисяча, мільйон.

Якщо в деяких відмінках існують паралельні форми, запишіть їх. Закінчення виділіть.

2. Записати числа словами у потрібному відмінку, назвати розряд числівника за значенням, групу за будовою, синтаксичний зв'язок числівника з іменником.

Зустріч відбулася із 835 учнями, не вистачає 194 гривень, текст доповіді вміщено на 47 сторінках, у моїй бібліотеці близько 1470 книжок, бібліотека ВНЗ збагатилась 1588 книжками, грамоти і премії вручено 297 студентам, приземлився літак із 1077 пасажирями, зупинились на 738 кілометрі.

3. Записати числа словами, розкривши дужки. Іменники, що в дужках, вжити у відповідному відмінку, поставити в них наголос.

7 (книжка), 64 (річка), 3 (підручник), 2 (дерево), 3 (село), 1 (зошит), 2 (книжка), 4 (озеро), 3 (море), 4 (дуб), 8 (ясен), 4 (хата), 3 (місто), 18 (нагорода), 5 (орден), 3 (орден), 803 (квітка), 44 (запитання), півтора (рік), півтори (година).

4. Записати словами й виконати арифметичні дії, вживаючи числівники у відповідній граматичній формі.

$58 + 116 =$	$345 - 120 =$	$985 - 300 =$	$100 : 2 =$
$100 \cdot 10 =$	$1251 + 54 =$	$1987 - 300 =$	$1200 : 3 =$
$876 - 321 =$	$454 + 38 =$	$38 \cdot 3 =$	$84 : 2 =$

Питання для самоконтролю

1. Яка частина мови називається числівником?
2. Чому серед кількісних числівників наявні підгрупи? Які саме?
3. Які ви знаєте типи числівникових парадигм?
4. Як відмінюються прості кількісні числівники?
5. Як відмінюються складні числівники на позначення одиниць другого десятка?
6. Як відмінюються складні числівники на позначення одиниць десятків, сотень? У чому різниця?
7. Якими типами синтаксичного зв'язку поєднуються різні кількісні числівники в різних відмінках з іменниками?
8. У якому синтаксичному зв'язку перебувають порядкові числівники з іменниками? Наприклад: другий курс.
9. У якому синтаксичному зв'язку перебувають кількісні числівники з іменниками:
 - а) у називному відмінку. Наприклад: два студенти, одна третя факультету, троє учнів, декілька ідей;
 - б) в непрямих відмінках. Наприклад: двох студентів, на трьох учнях, декількома ідеями.
10. У яких формах вживаються іменники при сполученні з числівниками? Наведіть приклади.

Література

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 114 – 117.

2. Шкурятяна Н. Г. Сучасна літературна українська мова: Модульний курс: Навч. посіб. / Н.Г. Шкурятяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища шк., 2007. – С. 414 – 417.
3. Горпинич В.О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
4. Шевчук С.В. Практикум з української мови: модульний курс: Навч. посіб. / С.В. Шевчук, Т.М. Лобода. – К.: Вища шк., 2006. – 326 с.

5. Тема: Морфологічний аналіз іменних частин мови. Індивідуальна робота з текстом

Методичні рекомендації: виконуючи морфологічний аналіз іменних частин мови, слід пам'ятати, що початковою формою для іменника є називний відмінок однини, для прикметника – називний відмінок однини чоловічого роду, для числівника – називний відмінок, для займенника – називний відмінок.

Обов'язково вказати засіб вираження граматичних значень іменних частин мови.

Примітка: для прикметника вищого і найвищого ступенів порівняння початковою формою є звичайна форма прикметника (Н.: *найвищий* – початкова форма *високий*).

Базова термінологія з теми: іменник, лексико-граматичні та граматичні категорії іменника; прикметник, семантичні розряди прикметника, граматичні ознаки прикметника; числівник, лексичні та граматичні ознаки числівника; займенник, особливості лексичного значення та граматичні ознаки займенника, засоби вираження граматичних значень.

Питання для самостійного опрацювання

Лексичні та граматичні ознаки іменних частин мови:

- іменника;
- прикметника;
- числівника;
- займенника.

Завдання для самостійної роботи

1. З тексту виписати по 10 слів, що належать до іменних частин мови. Зробити повний морфологічний аналіз.

Зразок:

Серед риб найдовший життєвий вік має короп. Деякі з коропів доживають до 60 – 70 років.

Серед **риб** – іменник, початкова форма – риба, загальна назва, істота, конкретне поняття, речовинний; множина (за прийменником), родовий відмінок (за прийменником); І відміна, тверда група; виступає непрямим додатком;

найдовший вік – прикметник, початкова форма – довгий, якісний; однина (за закінченням), чоловічий рід (за закінченням), знахідний відмінок (за контекстом), найвищий ступінь порівняння (за префіксом); повна форма, тверда група; виступає у ролі узгодженого означення;

доживають до **шістдесяти** років – числівник, початкова форма – шістдесят, власне кількісний, складний; родовий відмінок (за прийменником); складний; виступає в ролі обставини часу;

деякі з коропів – займенник, початкова форма – деякий, неозначений, співвідносний із прикметником; множина (за закінченням), називний відмінок (за закінченням); виступає частиною складеного підмета.

Примітка: 1. Кожен студент працює над своїм текстом.

2. Слова для розбору виписувати у словосполученні (див. зразок).

3. Схеми розбору див. у підручнику Н.Г. Шкурятяної (сторінки вказані нижче).

Література

1. Шкурятяна Н. Г. Сучасна літературна українська мова: Модульний курс: Навч. посіб. / Н.Г. Шкурятяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища шк., 2007. – С. 375 – 431, 452, 461, 466, 471.
2. Горпинич В.О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
3. Шевчук С.В. Практикум з української мови: модульний курс: Навч. посіб. / С.В. Шевчук, Т.М. Лобода. – К.: Вища шк., 2006. – 326 с.

6.Тема: Творення дієслівних форм. Правопис дієслів та його форм

Методичні рекомендації: утворюючи дієслівні форми, визначаючи граматичні ознаки їх, необхідно пам'ятати про:

– **вид початкової форми**, оскільки зміна виду може вплинути на творення дієслівних форм. Наприклад: прочитати (доконаний вид) – прочитавши (дієприслівник минулого часу доконаного виду); читати (недоконаний вид) – читаючи (дієприслівник теперішнього часу недоконаного виду);

– **перехідність/неперехідність дієслова**. Наприклад: дозріти – неперехідне дієслово, доконаного виду; активний дієприкметник – дозрілий колос; спекти – перехідне дієслово, доконаного виду; пасивний дієприкметник – спечений хліб;

– **паралельні форми пасивних дієприкметників**, які утворилися від дієслів із буквосполученням *оро, оло*. Н: колені, колоті (дрова).

Опрацьовуючи правопис дієприслівників і дієприкметників, необхідно пам'ятати:

- дієприслівникові суфікси –учи(ючи), -ачи(ячи) пишуться з буквою *и* (копаючи, креслячи);
- дієприкметники у формі множини пишуться з буквою *і* (літаючі апарати, квітучі сади).

Базова термінологія з теми: дієслово, форми дієслів, дієслівна форма на -но, -то; дієприкметник (активні, пасивні), дієприслівник, змінні та незмінні дієслівні форми, орфограма, орфографічне правило, принципи правопису, типи орфограм.

Питання для самостійного опрацювання

1. Дієслово. Дієслівні форми.
2. Дієприкметник як дієслівна форма.
3. Творення активних і пасивних дієприкметників.
4. Дієприслівник і форма на -но, -то як незмінні форми дієслова.
5. Творення дієприкметників теперішнього і минулого часу.
6. Творення дієслівної форми на -но, -то.
7. Правопис дієслівних форм.

Завдання для самостійної роботи

1. Від поданих дієслів утворити можливі форми дієприкметника та дієприслівника.

Зразок:

приморозити – приморожений (пасивний дієприкметник), приморозивши (дієприслівник минулого часу);

літати – літаючий (активний дієприкметник теперішнього часу), літаючи (дієприслівник теперішнього часу);

виписувати – ті, хто виписує (замість активного дієприкметника теперішнього часу із суфіксом -уч(-юч-); виписуючі.

Виростити, розлити, розливати, спочити, виховати, виховувати, дозрівати, побіліти, постаріти, квітувати.

2. Від поданих дієслів утворити дієслівну форму на -но, -то.

Зразок:

перекласти – перекладений (пасивний дієприкметник), перекладено (дієслівна форма на -но); збити – збитий (пасивний дієприкметник), збито (форма на -то).

Виписати, зберегти, побіліти, вивчити, вилити.

3. Утворити від дієслова **створити** пасивний дієприкметник минулого часу. Скласти із ним три речення так, щоб у 1-му реченні дієприкметник був іменною частиною складеного присудка, у 2-му – означенням, у 3-му – входив до складу дієприкметникового звороту.

4. Визначити і підкреслити орфограми у словах. Зробити усний орфографічний аналіз 5 слів.

Зробле..ий, збереже..ий, оплаче..но, неказа..ий, неказа..ий, квітуюч.. сади, чарували квітуюч.., палаюч.. вогні, лякав палаюч.., не(злюбити), недо(писати), не(притомлюючи), не(читаючи), не(дописаний) роман, не(навчений) учителем учень, квіти – не(політі), не(політі) квіти, ніким не(політі) квіти.

Питання для самоконтролю

1. Яке лексичне значення, граматичні ознаки має дієприкметник?
2. Чи однаково проявляється ознака предмета за дією?
3. На які розряди поділяються дієприкметники?
4. Як творяться активні дієприкметники теперішнього і минулого часу?
5. У чому особливість вживання активних дієприкметників теперішнього часу?
6. Як творяться пасивні дієприкметники?
7. За яких умов дієприкметники переходять у прикметники? За якими ознаками розрізняють дієприкметники і прикметники? Як це впливає на їх правопис?
8. Як творяться дієприслівники теперішнього і минулого часу?
9. Яке значення мають безособові форми на -но, -то? Як вони творяться?
10. Які орфограми має дієслово та названі його форми?

Література

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 114 – 117.
2. Шкурятяна Н. Г. Сучасна літературна українська мова: Модульний курс: Навч. посіб. / Н.Г. Шкурятяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища шк., 2007. – С. 414 – 417.
3. Горпинич В.О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
4. Шевчук С.В. Практикум з української мови: модульний курс: Навч. посіб. / С.В. Шевчук, Т.М. Лобода. – К.: Вища шк., 2006. – 326 с.

7. Тема: Дієвідмінювання. Морфологічний аналіз дієслів. Правопис *е*, *и* в особових закінченнях дієслів

Методичні рекомендації: засвоївши теоретичний матеріал теми, необхідно практично опрацювати дієвідмінювання.

Дієвідмінюючи ту чи іншу особову чи родову форму, необхідно пам'ятати про вид початкової форми, оскільки зміна виду може змінити форму слова.

Наприклад: звикнути (доконаний вид) – I ос. Звикну (майб. час).

Звикати (недоконаний вид)- I ос. Звикатиму (майб. час)

Утворюючи особові форми, зверніть увагу на правопис букв *е*, *и* в закінченнях. В особових закінченнях дієслів I дієвідміни пишемо букву *е*, а II дієвідміни – *и*.

писати (I дієвідміна)

кричати (II дієвідміна)

I ос. мн. пишемо

I ос. мн. кричимо

Базова термінологія з теми: дієслово, категорія способу, часу, особи, роду, числа; перша дієвідміна, друга дієвідміна, основа теперішнього часу, основа інфінітива, засоби вираження

граматичних значень дієслова, орфограма, орфографічне правило, принципи правопису, типи орфограм.

Питання для самостійного опрацювання

1. Граматичні категорії дієслова (спосіб, час, особа).
2. Взаємозв'язок граматичних категорій. Засоби їх вираження.
3. Морфологічний аналіз дієслів.
4. Правопис *е, и* в особових закінченнях дієслів.

Завдання для самостійної роботи

1. Записати подані дієслова двома групами: дієслова першої і другої дієвідмін, визначаючи їх за особовими формами та інфінітивом, від двох дієслів кожної групи записати всі особові форми теперішнього часу дійсного способу, форми наказового способу в однині та множині.

Розводити, вирощувати, мовчати, жевріти, дорожити, пробиратися, шкодувати, перетворюватися, гризти, нарікати, засуджувати, колоти, тривожити, жити, повзти, гнутися, прощати, простити, зупинятися, світити, різати.

2. Від указаних дієслів утворити всі форми минулого часу дійсного способу та умовного способу. Що між дієсловами обох способів спільне і відмінне?

Розпустити, розпускати.

3. Від поданих дієслів утворити всі можливі форми майбутнього часу:

Вчитати, вчитувати.

4. Вставляючи пропущену букву, записати дієслова двома групами за належністю до першої й другої дієвідмін, обґрунтувати поділ.

Розкрива..мо, сто..те, біл..ш, білі..ш, леж..ть, крут..шся, вез..те, їзд..мо, мерзн..ш, сохн..ш, поважа..ш, ціну..те, стука..те, візм..е, наближа..шся, нес..мо, принос..ш, схоп..ш, тягн..те, очіку..мо, мовч..ш, голуб..те, кол..ш, бор..мось, полощ..те, крут..шся.

5. Індивідуальна робота. Зробити морфологічний аналіз 10 дієслів із підбраного тексту.

Зразок:

Не перелічити нині всіх назв квітів, які прикрашають садибу сучасного українця. (За Г. Лозко)

Прикрашають садибу – дієслово, початкова форма – прикрашати, недоконаний вид (за суфіксом *-а-*), перехідне дієслово (за контекстом), активного стану (за контекстом), дійсного способу (за відсутністю частки *хай*), теперішнього часу (за закінченням), 3 особа множини (за закінченням), І дієвідміни, виконує функцію присудка.

Питання для самоконтролю

1. Якими граматичними категоріями оформляється лексичне значення дієслова?
2. Які відношення дії виражає категорія способу?
3. Яке значення виражають дієслова дійсного способу?
4. З якими граматичними категоріями пов'язані дієслова дійсного способу?
5. Яке значення виражають дієслова наказового способу? В яких формах вони вживаються? З якими граматичними категоріями вони пов'язані?
6. Яке значення виражають дієслова умовного способу? У яких формах вони вживаються? З якими граматичними категоріями вони пов'язані?
7. Яке значення має категорія часу? В яких формах вона виражається?
8. Яке значення виражають і які форми утворюють дієслова теперішнього часу? З якими граматичними категоріями вони пов'язані?
9. Як визначити дієвідміну за особовим закінченням та формою інфінітива?
10. Яке значення виражають і які форми утворюють дієслова минулого часу? З якими граматичними категоріями вони пов'язані?
11. Яке значення виражають дієслова майбутнього часу; їх форми?

12. Які відношення виражає категорія особи? З якими граматичними категоріями вона співвідноситься?
13. Як пояснити правопис букв *e, u* в особових закінченнях дієслів?

Література

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 114 – 117.
2. Шкурятяна Н. Г. Сучасна літературна українська мова: Модульний курс: Навч. посіб. / Н.Г. Шкурятяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища шк., 2007. – С. 414 – 417.
3. Горпинич В.О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
4. Шевчук С.В. Практикум з української мови: модульний курс: Навч. посіб. / С.В. Шевчук, Т.М. Лобода. – К.: Вища шк., 2006. – 326 с.

8. Тема: Правопис прислівників. Словотвірний та морфологічний аналіз прислівника

Методичні рекомендації: опрацьовуючи теоретичний матеріал, необхідно практично засвоїти закономірності творення прислівників, а також правила правопису.

Вивчаючи орфограми «Правопис прислівників разом» і «Правопис прислівників окремо», необхідно пам'ятати правило, що пояснює ці орфограми: прислівники, утворені від прийменників та іменників, що втратили лексичне значення, пишуться разом (стрибнути вгору, стемніло надворі). Прислівники, утворені від прийменників та іменників, що **не** втратили лексичне значення, пишуться окремо (підняти на ура, йти без мети, зробити на радість).

Базова термінологія з теми: прислівник, лексичне та граматичне значення прислівників, морфологічний і неморфологічний способи словотвору, орфограма, орфографічне правило, принципи правопису.

Питання для самостійного опрацювання

1. Прислівник як частина мови. Розряди його за значенням.
2. Морфологічні типи прислівників.
3. Розбір прислівників як частини мови.
4. Правопис прислівників разом, окремо, через дефіс.

Завдання для самостійної роботи

1. Поділити прислівники на групи за морфологічними типами, з'ясувати спосіб творення прислівників. Поставити наголос.

Зразок:

Відіменникові

в(смак) – префіксальний,

Відприкметникові та ін.

по-(прост)ому – преф.-суфікс.

Всмак, взнаки, донедавна, досита, наперед, повік-віки, наприкінці, по-простому, задаремно, попросту, втричі, задовго, як-небудь, тричі, післязавтра, коли-небудь, мовчки, внічию, навсидячки, ось-ось, велично, крадькома, раптом, разом, вдсятеро, справа, жужмом, вздовж, чимдуж, досхочу, ридма, самохіть, по-дружньому, по-нашому, вчотирьох, ліворуч, вп'яте, по-солдатськи, навколішки, вряди-годи, любо-дорого, загадково, кудись, щороку, щоденно, надвоє, босоніж, по-своєму, навсібіч, незбагненно, звичайно, по-перше, по-друге, наприклад, очевидно, заввишки, завтовшки, віч-на-віч.

2. Усно пояснити правопис прислівників із першого завдання.

3. Записати слова, вставляючи пропущені букви *n* або *nn*.

Попідвіко..ю, зра..я, щоде..о, схвильова..о, тума..о, багря..о, незрівня..о, осмисле..о, безпричи..о, натхне..о, спросо..я, стрима..о.

4. Зробити повний орфографічний аналіз 4 прислівників (різні орфограми).

5. Індивідуальна робота. Зробити морфологічний аналіз 10 прислівників із підбраного тексту.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризувати прислівник як частину мови.
2. На які розряди за значенням поділяються прислівники?
3. Яке значення мають означальні прислівники? Які семантичні групи серед них виділяються?
4. Яке значення обставинних прислівників? На які групи вони поділяються?
5. Які є морфологічні типи прислівників, чим вони зумовлені? Як творяться прислівники кожного типу?
6. Зіставити правопис, значення прислівників, утворених від різних частин мови за допомогою прийменників-префіксів та однозвучних слів, що належать до інших частин мови. Проілюструвати відмінниковими, відприкметниковими, відчислівниковими прислівниками та однозвучними з ними твірними словами.
7. Що лежить в основі розмежування правопису прислівників разом і окремо?

Література

1. Горпинич В. О. Морфологія української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 114 – 117.
2. Шкуратяна Н. Г. Сучасна літературна українська мова: Модульний курс: Навч. посіб. / Н.Г. Шкуратяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища шк., 2007. – С. 414 – 417.
3. Горпинич В.О. Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.
4. Шевчук С.В. Практикум з української мови: модульний курс: Навч. посіб. / С.В. Шевчук, Т.М. Лобода. – К.: Вища шк., 2006. – 326 с.

9. Тема: Прийменник як службова частина мови.

Методичні рекомендації: аналізуючи теоретичний матеріал, необхідно засвоїти семантичні типи прийменників, їх групи за походженням і складом; розрізняти прийменники й однозвучні з ними інші частини мови. Звернути увагу на творення прийменниково-відмінкових конструкцій, пам'ятаючи, що деякі прийменники (по, при) в українській мові вживаються обмежено. Явища синонімії, антонімії і омонімії характерні і для прийменників.

Базова термінологія з теми: службові частини мови, прийменник, смислові відношення, відмінок, морфологічний склад, первинні слова, вторинні слова, синоніми, антоніми, омоніми, прості прийменники, складні прийменники, орфограма, правило.

Питання для самостійного опрацювання

1. Граматична функція прийменника.
2. Семантичні типи прийменників.
3. Розряди прийменників за морфологічним складом.
4. Розряди прийменників за походженням.
5. Правопис прийменників.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати текст, виписати з нього прийменники разом з іменниками; визначити, які смислові відношення вони виражають (часові, причинові, місця та ін.), вказати, з яким відмінком ужитий прийменник.

На синьому небі ані хмариночки. Зеленіли верби, зеленіли садки, а під вербами чорніла велика купа людей, неначе великий рій вийшов з вулика та й сів під вербою. На колодці сиділи музики з скрипками, цимбалами та решетом. Кругом музик обступили хлопці та

дівчата. Старий сивий дід вигравав на цимбалах, аж сива борода тряслася. Хлопці наймали своїм дівчатам музики по три саги за танець.

Тихо виступали в круг дівчата, побравшись по дві попід руки, тільки бряжчали на шії намисто та дукачі. В першій парі йшла Марина, а за нею дівчата то перекручувались, схопившись руками за плечі, то знов брались попід руки і танцювали кружком. Наталка не танцювала через Петра, бо той працював у хазяїна.

2. Записати словосполучення, дібравши з поданих у дужках потрібний прийменник, вжити його з відповідною формою іменника.

З'ясувалося (при, під час – обговорення), екзамен (з, по – мова), дбати (про, за – рідні), жити (по, за – адреса), прийшов (по, у – справа), звернутися (по, за, на – адреса), списати (по, за – акт), зустрітися (в, о – дванадцята година), обміняти (за, по – курс банку), накреслені заходи (щодо, по, для – проведення урочистостей), працювати (протягом, на протязі, упродовж – рік), телефонувати (по, за, на – номер), діяти (по, за, згідно з – закон).

3. Перекласти подані словосполучення українською мовою. З'ясувати особливості прийменникових конструкцій в обох мовах.

Работать по выходным дням; екзамен по украинскому языку; идти по берегу; тетрадь по истории; ехать по полю; работа ему по силам; прочитать с первой по десятую страницу; по истечении срока; добрый по характеру; смотря по погоде; пришлось по вкусу; я к вам по делу; корабль поплыл по течению; по направлению к городу; воспитатель по профессии; комиссия по составлению резолюции; по отношению к нему; по предложению; по обыкновению; родственник по матери.

4. Записати складні прийменники за правилами орфографії.

1. Молодий ранок вихоплювався з/поза виднокруга і легенько здирав із небосклону темну сітку ночі. 2. Із/за гори, з/за крутої війська виступає, по/переду Морозенко сивим конем грає. 3. Так застало його й ранішнє сонце, коли визирнуло з/понад чорних бориславських дахів. 4. Квіти використовували не тільки з практичною метою, але й за/для краси, до якої здавна були небайдужими в Україні.

5. Індивідуальна робота. Зробити повний морфологічний аналіз 10 прийменників із речень підбраного тексту.

Зразок:

Над хриплим повсякденним криком, над злом, що гупає й сичить, – над всім нікчемним та безликим хай музика душі звучить!

Над криком – прийменник, уживається з іменником, вказує на місце дії, первинний (непохідний), простий, вжитий із орудним відмінком.

Питання для самоконтролю

1. Чому прийменник належить до службових частин мови?
2. З якими частинами мови вживаються прийменники?
3. На які розряди поділяються прийменники за будовою?
4. Які є види прийменників за походженням?
5. З якими відмінками вживаються прийменники? З якими відмінками прийменники не вживаються?
6. Чи можуть прийменники виражати синонімічні, антонімічні, омонімічні відношення? Навести приклад.
7. Як пишуться прийменники?

Література

1. В. О. Горпинич. Морфологія української мови. – К.: Академія, 2004. – С. 260–277.
2. Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. Сучасна літературна українська мова: Модульний курс: Навч.п. – К.: Вища шк., 2007. – С. 568 – 574.
3. Горпинич В.О. Морфологія української мови; Підручник для студентів вищих навчальних закладів- К. : ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.

4. Шевчук С.В., Лобода Т.М. Практикум з української мови: модульний курс : Навч. посіб.-К.: Вища шк., 2006. – 326 с.

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА МОВА З ПРАКТИКУМОМ (Розділ «Синтаксис»)

1. Тема: Слова-речення. Звертання. Вокативні речення

Методичні рекомендації: у вивченні цієї теми необхідно звернути увагу на функціональне використання слів-речень, звертань, вокативних речень, на значення, види, способи вираження їх та розділові знаки.

Базова термінологія з теми: звертання, вокативні речення, слова-речення.

Питання для самостійного опрацювання

1. Функція та типи слів-речень у мові.
2. Форми вираження слів-речень, смисловий зв'язок із попереднім реченням.
3. Форми вираження звертань, вокативних речень.
4. Іменування слів- речень, звертань, вокативних речень.

Завдання для самостійної роботи

1. Від іменників, які позначені в дужках, утворити звертання. Схарактеризувати їх за семантикою, морфологічним вираженням, стилістичною функцією. Пояснити речення-звертання. Поставити та пояснити розділові знаки при звертаннях.

(Учитель) Навчайте нас життю — своїх дітей своєї батьківщини (М. Сингаївський). 0 (весна) йди! Всі ждуть тебе (кохана) (Б.Гмирінченко). (Рідна мати моя) ти ночей недоспала і водила мене у поля край села (А.Малишко).

Розвівайтесь з вітром (листочки зів'ялі) розвівайтесь, як тихе зітхання (І. Франко). Добре (мама), що ви навчили чесно в очі дивитись людям (В. Колодій). (Марта) — загрозово озвався з порога Варчук. І дівчина злякано метнулася вбік (М.Стельмах). (Святий отець) не вимагай аж надто від мого народу (П.Загребельний). Можна все на світі вибирати (син), вибрати не можна тільки Батьківщину (В.Симоненко). Схиляю голову в глибинній шанобі перед тобою (Вчитель)! (Б.Олійник).

2. Переписати, розставляючи розділові знаки. Підкреслити у реченнях усі члени речення.

Не розлюблю тебе ніяк моя вишнева Україно красуне страднице моя! (В. Сосюра). Живем ми з тобою під небом високим моя Україно струнка й кароока. Дорога ця стелиться рястом зеленим моя Україно єдина у мене (К. Піка.) Пругка і вперта до людей не люта і день і вік для тебе замалий мій український кореню земний моя красуне рута незабута! (А.Малишко).

3. Переписати текст, вказати вокативні речення, визначити, яку функцію у реченні вони виконують, що виражають.

Світе тихий, краю милий, моя Україно! За що тебе сплюндровано, за що, мамо, гинеш? (Т.Шевченко). Поля мої рідні, найкращії в світі, багаті на силу, на пишную вроду, засіяні хлібом і потом политі, робітницьким потом могого народу! Родючі та щедрі, в позлотисті шати свого хлібороба могли б ви окрити! (Б. Грінченко). Україно, зоряний розмаю! Я з тобою долю розшукав. Я любов'ю тихо присягаю на святому полі рушника (В.Свідгинський). Калинонько! Ти — з маминої пісні, з легенд, казок, сопілок благовісних (В. Василяшко). Бандуристе, орле сизий! Годі тобі, брате! (Т.Шевченко). Мій побратиме! Інколи пейзажем ми про людину найточніше скажем (М. Рильський). Осене! Ти звучиш так печально і світло (С.Йовенко).

4. Розкрити зміст кожного із фразеологізмів, визначити його походження. Вказати звертання, пояснити вживання розділових знаків.

Юпітере, ти гніваєшся, отже, ти неправий. Аве, Цезар, ті, хто йдуть на смерть, вітають тебе! І ти, Бруте? Молилася ти на ніч, Дездемоно? Слово, чому ти не твердая криця. Треба всюди, добрі люди, приятеля мати. Спинись, хвилино, ти прекрасна! Ти добре риєш землю, кріт старий!

5. Прочитати речення, правильно інтонуючи. Обґрунтувати вживання розділових знаків.

Так, була моя пісня палка (Леся Українка). Ні, не заросли і ніколи не заростуть тернами шляхи до твоєї поезії, Тарасе, до її вічно живої весни! (О.Гончар). Так, ти одна, моя любове, даєш мені снагу обнови, народжуєш мене щодня інакшим, іншим (Д.Павличко). Ні, відступитися незмога (Д.Павличко). Я журби своєї не ховаю, ні (В.Симоненко). Ні, смуток мій не без причини (О.Фішер). Що вабить тут чужинців? Так, так, покірні шії українців! (В.Марсюк). Ні, вже не знати спокою! Туга пече, як змія! (М.Рильський). Ні, наша мова не загине, її не знищать сили злі! (В.Сосюра). О так! Минуле — не могила (М.Рильський). О ні, о ні, я не кричу. Я дуже голосно мовчу (О.Матійко). Відпливає трамвай і лице чуже... Ні-бо, рідне (С.Йовенко). Ні, не від часу тьмяніють дати, ржавіє голос, душа і перо (Д.Павличко).

6. Списати речення, виділити і схарактеризувати типи слів-речень (стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні; слова, що виражають привітання, подяку, ввічливість), пояснити морфологічне вираження їх.

Минулося... Невже минулося. Просяло і відцвіло? Ні! У безсмертя обернулося те, що безсмертям і було (М.Рильський). Справді, юність – що та ріка у повідь: розіллється на чотири броди, кінця-краю не видно (М.Стельмах). – О ні! Ми живемо в такий бурхливий час, коли вчорашніх темпів уже замало сьогодні (З газети). Еге-еге! Та ж то цілий ключ журавлиний (М.Коцюбинський). –Еге! – мовив Морозенко та й розсівся (П.Мирний). – Що ж, ніби час спати. На добраніч. – На добраніч (О.Корнійчук). Ні, світла не здолає тьма (В.Сосюра). –Ну, а в такі ночі ви літаєте? –Звичайно. Тихо, місячно, ніч саме для польотів (О.Гончар). О, ні, не можна забути юність і все те прекрасне, що лишилося на все життя (О.Шиян). – Уміють значить? – Ще й як... (О.Гончар). Ач, привітався, ледве підняв бриля (М.Коцюбинський). На добраніч, ниви і поля (М.Коцюбинський). Ова! Не вихоплюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатись (М.Коцюбинський). Ах, он як! Розумію (О.Довженко). Геть! Не глузуй (Леся Українка). – Глянь де вода! – Ого-го! Далеченько (О.Гончар). Що ж – поживемо, побачимо (І.Цюпа).

Додаткові завдання

1. Виписати з творів сучасних письменників 10 речень із звертаннями та 8 вокативних речень, пояснити морфологічне вираження їх.
2. У диктантах №№ 1 – 5 виписати слова-речення, схарактеризувати їх тип.

Питання для самоконтролю

1. Що таке слова-речення, звертання, вокативні речення?
2. Назвіть засоби їх вираження.
3. Якими розділовими знаками відокремлюються на письмі слова-речення, звертання, вокативні речення?
4. У яких системах мовлення вони вживаються.
5. Які особливості інтонування слів-речень, вокативних речень, речень із звертанням.

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис.- К., 1993.
2. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-методичний і навчально-практичний комплекс).-К., 1996.- Ч.1.2.
3. Загнітко А.П., Вінтонів М.О., Домрачева І.Р. Український практичний синтаксис: Навчальний посібник для самостійно роботи. - Донецьк, 2005.- 144 с.
4. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. - К., 1965.- Ч.2.- 268с.
5. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: Підручник /М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та інші; За ред. М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 2003.- 430с.
6. Тихоша В.І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Тихоша В.І., Олексенко В.П., Гайдученко Г.М., Нагіна В.О. – Х.:Українське видавництво, 2009. – 287 с.
7. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2007.- 823 с.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення. – Рівне. 2000.

2.Тема: Речення з однорідними членами

Методичні рекомендації:опрацьовуючи цю тему, необхідно звернути увагу на основні ознаки та граматичні засоби вираження однорідності; на однорідні та неоднорідні означення, їх ознаки; розділові знаки в реченнях з однорідними членами та узагальнювальними словами до них; сполучники, які є засобом вираження смислових відношень між однорідними членами.

Базова термінологія з теми: однорідні члени речення, узагальнювальне слово, однорідні і неоднорідні означення, засоби вираження їх.

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття про однорідні члени речення.
2. Засоби вираження однорідності.
3. Особливості однорідних членів речення.
4. Розділові знаки у реченнях з однорідними членами речення.
5. Розділові знаки у реченнях з однорідними і неоднорідними означеннями.
6. Розділові знаки в реченнях з узагальнювальними словами до однорідних членів.

Завдання для самостійної роботи

1. Переписати, однорідні члени речення підкреслити. Вказати, до яких слів вони відносяться, на яке питання відповідають, якими членами речення виступають і якими частинами мови виражені.

У сні не раз ходив крізь темний ліс до кладки, до парому чи до броду (Д. Павличко). Чи душа навіки гине, чи встає і знову жить? (Б.Грінченко). Покажи мені скрипку з вогню а чи флейту забутої хвилі (Т.Севернюк). То сонце чи розпечена сльоза тече за небокрай із мого ока? (Є.Гуцало). І втіхою поразки а чи слави нова ракета зводилась увисьь (Б.Олійник). Деколи хочеться серцю стати терном чи кропивою (Д.Загулі). Чи зросту зерном у пісні щирій, чи землі хоч слово передам? (П.Перебийніс). Чи знайдете на чужій землі хоч краплину долі а чи слави? (А.Матвійчук). Чорно кругом чи біло, не зупинити рух (О. Стефанович).

2. Переписати, вставляючи пропущені літери, підкреслити однорідні члени речення, визначити орфограми та пояснити їх правопис.

Ліс стоїть задумливий, печальний. Йому ось-ось треба пишне своє вбра...я ск...дати, підставляти свої віти дощам холодним, хуртовинам сніговим. Листя з суму жовтіє, з туги кр...вавиться. Ось падає кл...новий лист, одірвався з рідної йому галузки і падає. Йому так не хочет...ся йти на вічний спокій, л...жати і тліти сер...д завмерлих собратів своїх... Він кружляє на галявині, то вгору підносить...ся то хилит...ся до з...млі. Оста...ім конвульсійним рухом він пор...ваєт...ся вгору, до світла, до сонця. Воно так пестило його, так голубило... Але нема вже сили, нема ж...ття з кл...нового листу. Падає кл...новий лист на землю і зат...хає...

Нав...сні на його місці буде молодий зелений лист. Він з вітром розмовлятиме, хапатиме жилками своїми сонячний промінь, під дощем купатимет...ся й росою умиватимет...ся. Щоб потім умерти. Старе одж...ває, а нове народжуєт...ся. (За Остапом Вишнею.)

3.Переписати, розставляючи пропущені розділові знаки. Позначити в реченнях пунктограму «Розділові знаки між однорідними членами речення». Підкреслити однорідні члени речення.

Не півроку піввіку прожила ти між чужими людьми (М.Куліш). Минули не роки сторіччя великі. (Б.Грінченко). Не на відстані близько велике щомить постає (Г.Севернюк). Не мелодія збурена рана. Не слова а безжальні голки. (В. Симоненко).

Не старіють поети лишаються молодими (С.Йовенко). Не тільки друзів цінять й ворогів(М.Вінграновський). Гортаю не зошити душі (Т.Синьоока). Моя країно безталанна, яких ти обпилася чар? Ти так закохано і п'яно плодиш не геніїв нездар (А.Матвійчук). Як хочеш каші, не пшоно сій просо (О. Матійко). Кожен рік у травні, навесні, наші грізні бойові гармати салютують миру не війні! (В.Симоненко).

4.Списати текст, однорідні означення підкреслити однією лінією, неоднорідні – двома. Визначити умови, за яких означення слід віднести до однорідних чи неоднорідних. Пояснити правопис префіксів.

Весь ліс – в інєї, в крихкому, казково розкішному уборі. Срібний, світлий, притихлий, мовби жде чогось, до чогось прислухається. Тиша, тиша довкола – повна, урочиста. Ні з чим іншим, тільки з красою весняних розквітлих садків може зрівнятись оцей оповитий зимовими чарами ліс (О.Гончар).

Спустився негустий, блакитний вечір, і навіть було видно, як пухнасті сніги одсвічувались рожевими, малиновими бризками зорі (М.Стельмах). Всі дерева навкруги тепер стояли білорожеві, м'які, святкові (О.Гончар). І скрізь пливуть широкі звуки гучної, світлої землі (М.Бажан). Свіжий весняний вечір спускається над нашим садом (О.Гончар). Під ногами стелиться зелений трав'яний килим (І.Нечуй-Левицький). І скрізь пливуть широкі звуки гучної, світлої землі (М.Бажан).

5.Переписати речення, розставивши розділові знаки при однорідних означеннях, неоднорідні означення підкреслити.

Чарами віє від того необмеженого синього простору (М.Коцюбинський). Ранковий легесенький вітер розганяв залишки туману (В.Собко). Між листом зашелестів густий рівний дощ (С.Васильченко). Степ утікав кудись у долину пустельний сумовитий (Леся Українка). Урочиста й заворожена проходила за високими вікнами синя лісова ніч (В.Донченко). Ніч розкинула над селом своє темне всипане зорями шатро (І.Цюпа).

6. Переписати речення, поставити пропущені розділові знаки. Підкреслити однорідні члени речення, узагальнювальні слова виділити рамкою. Пояснити, якими частинами мови вони виражені і якими членами речення виступають.

Усі прожили свій вік нещасливо і прадід і дід і батько з матір'ю. Дід брав мене на руки і розповідав про Десну про трави про таємничі озера Дзюбине, Церковне Тихе про Сейм. Неспокій рух і боротьбу я бачив скрізь в дубовій вербовій корі в старих пеньках у дуплах в болотній воді на поколупаних стінах. Скоро з-за хати вплив невеличкий човник, а в човнику й співці отець Кирило дяк Яким і паламар Лука. Персонально вірили більш у Матір Божу і святих Миколая-угодника Петра Іллю Пантелеймона. (З творів О.Довженка). Все зберегла моя уява ті ночі зоряні ті дні (В.Сосюра). Кожен кущик горбок долинка кожна стежечка все це було йому знайоме промовляло до нього

(М.Коцюбинський). Ах, як усього багато неба сонця веселої зелені (М.Коцюбинський).

7. Переписати, розставляючи пропущені розділові знаки. Позначити в реченнях пунктограму «Тире після однорідних членів речення перед узагальнювальним словом».

Жито пшениця й овес все разом поспіло й прisoхло. Швидка розмова швидкі очі проворні руки все те було не підхоже до віковичного хлібороба-кріпака. Її широко розкриті темні очі її голос вид все так нагадувало Нимидору. І зелений садок і маленька пасіка в садку під горою і криниця під грушею і левада і зелена діброва на горах і розмова з Лавріном за пасікою все ніби завітчало свекрову хату квітами та залило пахощами. Весь степ і лиман і озеро і море все закуталось в якийсь чарівний тихий світ, повилось прозорим сизим туманом. (З творів І. Нечуя-Левицького.)

8. Виписати з творів української художньої літератури речення відповідно до поданих графічних моделей. Обґрунтувати вживання розділових знаків у реченнях з однорідними членами речення.

1. О і О, О і О, О і О.

2. \wedge , а саме: О, О, О.

3. О, та (але) О.

4. чи то О, чи то О.

5. \wedge : О, О, О –

6. О та О, О та О – \wedge .

Питання для самоконтролю

1. Які члени речення називаються однорідними?
2. Які члени речення можуть бути однорідними?
3. Назвіть ідіоматичні засоби вираження однорідності.
4. Назвіть випадки, в яких між однорідними членами речення ставиться кома.
5. Назвіть випадки невживання коми між однорідними членами речення.
6. Уживання яких сполучників зумовлює обов'язковість (необов'язковість) розділових знаків у реченнях з однорідними членами речення?
7. Які пунктуаційні знаки можуть ставитися між однорідними членами речення?
8. Які слова називаються узагальненими?
9. Які розділові знаки ставляться у реченнях з узагальнювальними словами?
10. Назвіть приклади речень з однорідними членами, коли узагальнювальні слова стоять у різних позиціях.

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис.- К., 1993.
2. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-методичний і навчально-практичний комплекс).-К., 1996.- Ч.1.2.
3. Загнітко А.П., Вінтонів М.О., Домрачева І.Р. Український практичний синтаксис: Навчальний посібник для самостійно роботи. - Донецьк, 2005.- 144 с.
4. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. - К., 1965.- Ч.2.
5. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: Підручник /М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та інші; За ред. М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 2003.- 430 с.
6. Тихоша В.І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Тихоша В.І., Олексенко В.П., Гайдученко Г.М., Нагіна В.О.– Х.:Українське видавництво, 2009.– 287с
7. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2007.- 823 с.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення. – Рівне. 2000.

3. Тема: Вставні та вставлені конструкції

Методичні рекомендації: пропонується тема передбачає засвоєння особливостей вставних і вставлених конструкцій, їх ознак, правильної розстановки розділових знаків. Виконуючи завдання, звернути особливу увагу на граматичну незалежність їх (не виступають членами речення), на стилістичне функціонування, на спільні та відмінні ознаки їх у мовленні, інтонаційне та пунктуаційне оформлення, на відмінність їх з однозвучними з ними словами, які є членами речення.

Базова термінологія з теми: вставні та вставлені слова, словосполучення, речення, інтонація, розділові знаки.

Питання для самостійного опрацювання

1. Вставні та вставлені конструкції. Спільні та відмінні ознаки їх.
2. Групи за значенням вставних та вставлених конструкцій.
3. Розділові знаки в реченні зі вставними та вставленими конструкціями.
4. Стилiстичне використання їх.

Завдання для самостійної роботи

1. Підкреслити і схарактеризувати вставні слова, словосполучення, речення зазначенням: (1) виражають упевненість чи невпевненість; 2) оцінку висловлюваного; 3) вказівку на джерело повідомлення; 4) зв'язок думок; 5) активізацію уваги до повідомлюваного).

Серце тривожно калатало, у грудях розливався неспокій. Адже прибув сюди не на день чи два, а надовго, можливо, назавжди. Мені, правда, не дуже хотілося говорити про Чепура на педраді, але іншого виходу справді не було (За тв. Ю.Збанацького). Перебування в Києві, уяви собі, багато дало мені для п'єси (О.Довженко). 5. І золотої й дорогої мені, щоб знали ви, не жаль моєї долі молодой (Т.Шевченко). Лорі, я виходжу в гомін трав і припадаю до сліда, бо, значить, хтось мене чекав, а може, й зараз вигляда (А.Малишко). Справді, Воронцов ніколи не скаржився, а йому скаржилися всі, і він сам це вважав нормальним (О.Гончар). На жаль, тут не було ніяких сумнівів: донька не повернеться (Ю.Яновський). А може, й справді мудрість в тім, що краще у житті згоріть на полум'ї палкім, ніж згаснуть в темноті (В.Бичко). Кажуть, тільки у горі, у печалі, у тузі пізнаються хороші безкорисливі друзі (В.Бичко). Мій учитель завжди дивився нам, своїм учням, у очі щирим, дружнім, як мені здається сьогодні, дитячим відвертим поглядом (Ю.Збанацький).

2. Відшукати в наведених реченнях вставні і вставлені конструкції, схарактеризувати їх з погляду семантичного, стилістичного. Поставити розділові знаки.

Усе як сказав один з філософів скороминуще на цьому світі (В.Скуратівський). Пісня здавалось бриніла вже в ньому (М.Коцюбинський). А на серці вір не вір ні тривоги, ні турботи (Є.Летюк). Незнайомий подививсь в очах його щось тепле, чоловіче!, на мене глянув він ласкаво (П.Тичина). Будинок готелю був по-перше високий і міцної старовинної кладки, а по-друге наріжний (О.Гончар). Рідна хата як водиться старшому брату зосталася (Панас Мирний). Одного дня яким це все далеким здається! участь брав у зустрічі двох громад (М.Рильський). Чи справді так було, чи може хто збрехав хто ворогів не мав, — а все-таки катюзі як кажуть буде по заслугі (Л.Глібов). Може серце більше відчуває, ніж розум зрозумів і знає (Б.Лепкий). Не можна кажуть людині молодшати, а подобішати завжди можна (О.Гончар). І коли сьогодні задумаєшся над долею а це повинна робити кожна чесна людина, то мимоволі приходиш до думки, що світ можна врятувати (П.Загребельний). Росте «ведмеже вухо» — в просторіччі не пам'ятаю, як там по-латині (Л.Костенко). З ділом бач у нас ніколи не розходяться слова (П.Дорошко). Василь Симоненко іде до людських сердець, іде до нових поколінь, ітиме сподіваємося до наших нащадків (І.Дзюба). І справді інше слово часом дорожче самої речі (В. Сухомлинський). Та зрештою оце похилене жито

не поезія? (М.Стельмах). Далеко-далеко те знають хіба що лелеки розкидала доля кептарики і сіряки (Б. Олійник). Не жартуй наді мною будь ласка і говорячи не мовчи (В.Симоненко).

3.Скласти речення з наведеними словами так, щоб в одному випадку вони були вставними, а в іншому — членами речення.

1. Можливо, дивись.
2. На щастя, може.
3. Сподіваюсь, по-моєму.
4. Відшукати зайве за певною ознакою слово чи сполучення слів.
 - 1) Безперечно, очевидно, по суті справи, на щастя, дійсно.
 - 2) По-моєму, пам'ятається, кажуть, на думку, навпаки .
 - 3) Хвалити долю, чого доброго, грішним ділом, на мій погляд, на подив.
 - 4) Розуміється, може, здається, либонь, імовірно.
 - 5)Щоправда, само собою, дійсно, очевидно, на річ.

5. Переписати, вставляючи на місці крапок вставні слова. Розставити розділові знаки, пояснити, що вони виражають.

Грому ... і не буде. Настя була ... терплячою. Цю книгу ти ... читав. Там ... водяться зайці. Ти ... станеш хорошим учителем. Режим дня ... допомагає у навчанні. Щоденна зарядка ... зміцнює здоров'я.

6. Відредагувати речення, виправляючи мовний «суржик», доповнити їх вставною чи вставленою конструкцією.

Мені прислали листа за границі, пропонують ближче познайомитись. Дівчина оділа юбку і забула відірвати етикетку, вийшла на прогулянку.

Додаткові завдання

1. Виписати із творів Лесі Українки 10 речень, ускладнених вставними та вставленими конструкціями.
2. Складіть усне повідомлення на лінгвістичну тему «Вставні конструкції».

Питання для самоконтролю

1. Які синтаксичні конструкції називаються вставними?
2. Яка семантична функція вставних конструкцій?
3. Назвіть основні ознаки вставних слів і словосполучень.
4. Визначте групи вставних слів та словосполучень за значенням.
5. Назвіть слова, які не є вставними.
6. Назвіть умови виділення вставних і вставлених конструкцій розділовими знаками.
7. Які характерні особливості і функції вставних і вставлених конструкцій у реченнях?

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис.- К., 1993.
2. Загнітко А. П. Український синтаксис (науково-методичний і навчально-практичний комплекс).-К., 1996.- Ч.1.2.
3. Загнітко А.П., Вінтонів М.О., Домрачева І.Р. Український практичний синтаксис: Навчальний посібник для самостійно роботи. - Донецьк, 2005.- 144 с.
4. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. - К., 1965.- Ч.2.
5. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: Підручник /М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та інші; За ред. М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 2003.- 430 с.
6. Тихоша В.І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Тихоша В.І., Олексенко В.П., Гайдученко Г.М., Нагіна В.О.– Х.:Українське видавництво, 2009.– 287с
7. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2007.- 823 с.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

9. Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення. – Рівне. 2000.

4. Тема: Аналіз ускладненого речення. Робота над текстом

Методичні рекомендації: даний матеріал має на меті перевірити знання студентів про ускладнене речення, уміння аналізувати його. Аналізуючи речення, звернути увагу на головні та другорядні члени речення, їх типи, форми вираження, відношення між членами речення та типи підрядного зв'язку в словосполученні.

Базова термінологія з теми: розповідне речення, питальне речення, спонукальне речення; окличне/неокличне речення, стверджувальне/заперечне речення, двоскладне /односкладне, поширене/непоширене, повне/неповне, ускладнене/неускладнене речення; підмет, присудок, другорядні члени речення (додаток, означення, обставина).

Порядок синтаксичного розбору простого ускладненого речення

1. Указати, що речення просте.
2. Тип речення за метою висловлення: розповідне, питальне, спонукальне.
3. Тип речення за емоційним забарвленням (окличне/неокличне).
4. Тип речення за модальністю (стверджувальне/заперечне).
5. Тип речення за його будовою:
 - а) двоскладне чи односкладне (тип односкладного: означено-особове, неозначено-особове, узагальнено-особове, безособове, інфінітивне, називне);
 - б) поширене чи непоширене;
 - в) повне чи неповне (указати, який член речення пропущено);
 - г) ускладнене чи неускладнене (чим ускладнене).
6. Підмет, його тип, чим виражений.
7. Присудок, його тип, чим виражений, зв'язок між підметом і присудком.
8. Другорядні члени, їх тип, чим виражені, від яких членів речення залежать, яким типом зв'язку з ними пов'язані, які відношення (Спочатку розглядається група підмета, а потім група присудка).
9. Чим ускладнене просте речення (однорідними членами речення, відокремленими членами речення, вставними та вставленими конструкціями, звертаннями).
10. Пояснити розділові знаки.

Зразок: Над річкою схилились пишнозелені сади, квіти барвисто-пахучі (М.Рильський).

Речення просте, розповідне, неокличне, стверджувальне, двоскладне, поширене, повне, ускладнене однорідними членами речення (підметами).

Головні члени речення: підмет – сади, квіти, прості, виражені іменниками у називному відмінку множини; присудок – схилились, простий дієслівний, виражений дієсловом дійсного способу, минулого часу, множини; зв'язок між ними – координація.

Група підмета: сади (які?) пишнозелені, квіти (які?) барвисто-пахучі – узгоджені означення, виражені прикметником у називному відмінку множини; атрибутивні відношення, зв'язок узгодження.

Група присудка: схилились (де?) над річкою – обставина місця, виражена іменником з прийменником в орудному відмінку однини, жіночого роду; обставинні відношення, зв'язок керування, посереднє, слабке.

Ускладнене однорідними підметам, між ними ставиться кома, оскільки вони поєднуються єднальною інтонацією.

Завдання для самостійної роботи

Виписати з тексту прості ускладнені речення, зробити повний синтаксичний аналіз за поданим вище зразком, пояснити розділові знаки.

Друге тисячоліття нашої Історії

Це тисячоліття — такі наше, бо в ньому ми народилися як етнічна спільнота, як велика людська родина, яку охрестив князь Володимир. Наші вороги, самі того не усвідомлюючи, допомагали нам об'єднуватися, ставати плечем до плеча. Ми почали свою біографію з будівництва храмів на київських пагорбах, одбиваючи набіги диких орд на нашу плодочу землю. Ми трималися свого дому, і наші вороги думали, що ми просто неповороткі й ледачкуваті. Незахищені з усіх сторін світу, щомиті чекаючи тупотіння кінських копит і гелготу ординців, ми тягнулися до науки, маючи за культ не лише силу, а й розум і житейську мудрість. Дочка Ярослава Мудрого Ганна, ставши жоною французького короля, вчила його грамоти, а знаменита бібліотека Ярослава Мудрого була першою бібліотекою в Східній Європі. Ми дали людству неповторну архітектуру, дали дивовижні пісні, вишивання, взірці дипломатії і демократії.

Та ми не дали винаходів тортур навіть у найжорстокіші часи історії. Навіть шибениця і паля — не наші винаходи, а гільйотина і кулемет — тим більше. Не забувайте про це, українці. Ми натомість дали світові «Руську правду» як еталон майбутніх законів, а наш гетьман Пилип Орлик напише конституцію, у якій чи не вперше у світі розподілено владу на різні фаланги задовго до польської і французької, не кажучи вже про американську. Порох забуття і втрата державності надовго поховують ці та багато інших факторів, але це ж наша, українська історія, і ми повинні підняти її з непам'яті. Ніхто, крім нас самих, цього не зробить, бо нікому, крім нас, це не потрібно.

Ми формувалися як осідлий, домашній і неагресивний народ, ми рідко ходили по чуже, вмючи обстоювати своє, кровне. Тому об наш спокій і непоказне, неефектне лицарство розбивалися і татарсько-монгольські, і турецькі орди. Так, ми — домашні, але не приведи Господи чіпати нас у нашому домі. Цю рису ми беремо з собою і в третє тисячоліття (В. Яворівський).

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис.- К., 1993.
2. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-методичний і навчально-практичний комплекс).-К., 1996.- Ч.1.2.
3. Загнітко А.П., Вінтонів М. О., Домрачева І.Р. Український практичний синтаксис: Навчальний посібник для самостійно роботи. - Донецьк, 2005.- 144 с.
4. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. - К., 1965.- Ч.2.
5. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: Підручник /М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та інші; За ред. М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 2003.- 430 с.
6. Тихоша В.І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Тихоша В.І., Олексенко В.П., Гайдученко Г.М., Нагіна В.О – Х.:Українське видавництво, 2009.– 287с
7. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2007.- 823 с.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення. – Рівне. 2000.

5. Тема: Безполучникові складні речення

Методичні рекомендації: безполучникові складні речення виділені у самостійний структурно-семантичний тип складного речення, підставою для цього є вираження семантичних відношень між предикативними частинами (інтонація, порядок частин речення, видо-часові форми дієслів-присудків тощо), тому особливу увагу необхідно звернути на типи

безсполучникових складних речень, смислові відношення між предикативними частинами та розділові знаки.

Базова термінологія з теми: складні безсполучникові речення, типи безсполучникових речень, розділові знаки у складних безсполучникових реченнях, засоби зв'язку.

Питання для самостійного опрацювання

1. Складні безсполучникові речення в слов'янському мовознавстві.
2. Засоби зв'язку між предикативними частинами безсполучникових складних речень.
3. Два типи безсполучникових речень:
 - а) речення з однотипними предикативними частинами;
 - б) речення з різнотипними предикативними частинами.
4. Основні правила вживання розділових знаків між частинами безсполучникових складних речень.
5. Синтаксичний розбір безсполучникових складних речень.

Завдання для самостійної роботи

1. Переписати речення, підкреслити граматичні основи, визначити типи безсполучникових речень. Обґрунтувати вживання розділових знаків.

Вітри піснями захлинались, ліси шуміли навкруги, у срібні роси одягались в ранкових маревах луги (О. Журлива). Я бачив дивний сон: немов переді мною безмірна та пуста і дика площа (І.Франко). На годину спізнишся – за рік не доженеш. Розум мати – біди не знати (Народна творчість). Струмочок із камінчиками грається: побіжить, плюсне на камінчик, блисне сміхом і побіжить далі (Остап Вишня). Сонце, червоно граючи, сідало; захід палав, наче пожежею (Панас Мирний). В небі місяць лине, одцвітає вечір, в лузі на калині соловей щебече (В. Сосюра). Чоластий дуб насупив дуги брів, на підвіконні квітне кущ герані, береза жовкне в приморозках ранніх (Н. Кашук). Ходить вітер по степах, в'яне дощик на губах (І. Калянник). Вечорами пахнуть матіоли, тихо листям липа шелестить (В.Грінчак). Сліпий не прочитає книги барв, глухий хоралу іволг не почує (Р. Качурівський). Ніч насувала на землю; ясні зорі виблискували в темному небі; мороз дужчав; дорога рипіла під ступнями (Панас Мирний). Мій світлий зір в верхів'я лине, моє коріння в глибині (М.Стельмах). Вже вечір зібрався у путь, до обрію лащить вечір (С.Манаєнко).

2. Переписати речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Позначити в реченнях пунктограму «Кома, крапка з комою, тире та двокрапка між частинами безсполучникового складного речення».

Роса парус синювато іду травою навмання (П.Перебийніс). Затремтіли струни у душі моєї мелодійна пісня задзвеніла в ній (Олександр Олесь). Лілея білі пелюстки закрила не стало сонця сутінки лягли (В.Грінчак). Чорнява голівонька з ясними очима чорними бровами й рожевими устами мов виточена сиділа на високій шиї унизаній намистом дукачами личко червоніло усміхалося очі грали здоров'ям і радістю іскрило від їх. Білі вишиті рукава випадали з темної корсетки мов пучок квіток нав'язаний на руки корсетка чорніла ситцева спідниця червоніла незчисленними квіточками (Панас Мирний). Жито було справді добре колоски товсті довгі повні сухого зерна (Панас Мирний). А я служив в багатого все горенько знаю пізно ляжу рано встану та все не гуляю. (Нар. творч.). Життя його роздвоїлося розколося надвоє з одного боку нелюба служба з другого книжки розмова з молодим товариством (Панас Мирний). Сердитись боронитися ненавидіти вона не вміла такою вже її життя та люди зробили (М.Грушевський). Затям не втомлюйся життям (С. Бурлаков). Свідчить істина сама в мене друзів є чимало в мене друга ще нема (П.Перебийніс). Душа від таємниці завмирає куди мене ти, доле, поведеш? (М.Самійленко). Я знаю ти прийдеш о весно! (В.Сосюра). Подивися вишня молоком цвіте!(В.Чумака). Бач яку славу думку знайшов у Сенеки жорстокість завжди

- а) Промінь сонця заграв на віях;
- б) Сірі очі зробилися ще лагіднішими, ще теплішими.

Речення з однотипними частинами, Між предикативними частинами складного безсполучникового речення відношення зумовленості; предикативні частини з'єднані між собою, крім інтонації, співвідношенням способово-часових форм дієслів-присудків.

Предикативні частини співвідносяться з двоскладним, поширеним, повним, неускладненим простим реченням. Головні і другорядні члени речення аналізуються за схемою простого речення.

Предикативні частини виділяються між собою комою.

Графічна схема.

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис.- К., 1993.
2. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-методичний і навчально-практичний комплекс).-К., 1996.- Ч.1.2.
3. Загнітко А.П., Вінтонів М.О., Домрачева І.Р. Український практичний синтаксис: Навчальний посібник для самостійно роботи. - Донецьк, 2005.- 144 с.
4. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. - К., 1965.- Ч.2.
5. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: Підручник /М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та інші; За ред. М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 2003.- 430 с.
6. Тихоша В.І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Тихоша В.І., Олексенко В.П., Гайдученко Г.М., Нагіна В.О.– Х.:Українське видавництво, 2009.– 287с
7. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2007.- 823 с.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення. – Рівне. 2000.

6. Тема: Конструкція з чужим мовленням

Методичні рекомендації: засоби передачі чужого мовлення - це різні засоби передачі мовлення або деяких якостей особи, що включаються в авторський текст, використання яких залежить від ситуації спілкування, від мети і призначення повідомлення. Тому важливо правильно використовувати розділові знаки, вміти перебудовувати конструкції з прямою мовою на непряму, оформляти на письмі цитати.

Базова термінологія з теми: слова автора, пряма мова, невласне пряма мова, діалог, цитата.

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття про чуже мовлення і засоби її передачі.
2. Пряма / непряма мова та способи її вираження в тексті.
3. Невласне пряма мова.
4. Діалог. Розділові знаки при діалозі.
5. Цитати та засоби її передачі.

Завдання для самостійної роботи

1. Накреслити схеми поданих речень. Прочитати їх, дотримуючись правильної інтонації.
Зразок. Радив дід їздовим: «Говоріть до коней: чуйні душі у них, як у добрих людей.» (В. Василяшко). А: « П ».

Жалілася свиня: «Ніяк не розумію, за що так люди хвалять Солов'я?» (В.Симоненко). Сів Горобець і скаргу пише в суд: «Від Солов'я життя мені немає...» (В.Симоненко). І розчулено ридає із трибуни Горобець: «Рівних Півневі немає, Півень - перший наш співець!» (В.Симоненко). «Ну, голос трохи є... Але з вбранням як туго!» — так Солов'я оцінював Папуга. (С.Ковало). «Ой, Вовче, Вовче, не хвались,— промовила Зозуля, - стережись!» (Л.Глібов). «На мене Пес отой досаду наганя,— Осел у стайні мовив до Коня,— нащо нам сторожі? Дали б мені свободу, то я б нізащо не поліз у шкоду!» А кінь йому сказав: «Пора б тобі збагнуть. що то тебе від Вовка бережуть!» (В. Симоненко). Олень із Варана хотів покепкувати: «Який же ти,— сказав йому, — рогатий» (В.Симоненко).

2. Переписати, розставляючи пропущені розділові знаки. Позначити в реченнях пунктограму «розділові знаки при прямій мові».

Скільки живе лелека? Удядька Павла питаю (О.Каміннук). У щедру ніч на Новий рік мене будили батько й мати Пора вже, сину, посівати! (Д.Луценко). Йде ватага щедрувати Добрий вечір, дядьку Гнате, упустіть козу до хати. Тітка зм'якла мимохить Та ідіть уже ідіть! (Д.Білоус.) Твори добро без користі для себе летить крізь сніг різдвняний мамин голос. (Т.Чверток). Ось молодиця вийшла на тихому порозі Нема чим привітати притомлених в дорозі. (А. Малишко). Доню! Доню! кличе мати Швидше вийди-но із хати. (В. Кириленко). Замість «моя бідність» батько міг сказати «моє багатство» наприклад Моє багатство не дозволяє купити мені нові, пробачте, чоботи. (О. Довженко). Ти доросла дитина часто кажуть мені. (П.Перебийніс). Ох, сміх тепер стуляючи нитку перерваної розмови, почала знов Мар'я а тоді не до сміху було (Панас Мирний).

3. Переписати, розставляючи розділові знаки.

Коли вродився ти Іваном в краю що стогне од щедрот гряди ж, питанням нездоланим Коли ж ми збудемось в народ (І.Драч). Слово є вчинок говорив класик. Не вір словам усміхався скептик, Бережи людське щиро подароване тобі слово шепотіло Життя. То щастя (Т.Севернюк). То що таке щастя питаємо і як же його віднайти кружляти шляхами безкраїми чи йти навпростець до мети (Л.Воловець). Цокнулись вінця конвалій. Шепче берізка їм Знов мені ті соловії спать не давали, А в темнім яру верба стрункій та брунастій вільсі Як мені вилізти звідси В'ялить мене сестро, журба (В.Чумак). Розкажу тобі давню бувальщину на забудь. Якось у дитсадку питали у дітей Як ви думаєте навіщо треба слухатися батьків Одна дитина відповіла Щоб не били Щоб не давали лакоминки відповіла друга. А третя відповіла Щоб не було біди і ця третя дитина виросла порядною людиною. (За Г. Кирпою).

4. Речення з прямою мовою перебудувати на речення з непрямую мовою.

Скажи до мудрості: «Ти сестра моя», а розум назви другом (З Біблії). Зслаб чумак молоденький, упав та й лежить. Ніхто ж його не питає: «Що в тебе болить» (Нар. творч.). «Нащо вам Петрарка, Тассо?» — так питає не без злоби кожен йолоп твердолюбий з давнини й до цього часу (Ф. Прешерн).

5. Записати діалог, членуючи його на репліки та розставляючи пропущені розділові знаки.

1) А чом ви хлопці не орете Та дядьку свято Яке свято і Леміш і чересло знято. 2) Хто винен Невістка. Так її ж удома нема та он її плахта на жердці висить (Нар. творч.). 3) Скільки ж вона просить ваша курка А скільки дасте Та я за неї нічого не дав би Це ж чого Бо курка мовчить а не просить А ви в неї попитайте Я питаю та хіба ж ви курці хоч слово дасте сказати Торохтите й торохтите (Є. Гуцало). 4) Ну як Та нічого Ти все ж там Уже ні Давно Років три Краще Не дуже Як сім'я Нормально у справах біжиш у справах Ти мене відразу впізнав Зовсім ні Як то ти мене не знаєш Ні Тоді пробач А я думав це ти Ні не я Дивно То може це справді не я (З журн.).1

6. Поданий діалог записати у рядок.

- Вороне, чому ти чорний?— я у ворона спитав.
- А щоб ти блакить небесну іще більше цінував (М. Луків).

Питання для самоконтролю

1. Як може передаватися чуже мовлення?
2. Що називають прямою мовою?
3. Якими способами може виділятися в тексті пряма мова?
4. Від чого залежать розділові знаки в реченнях із прямою мовою?
5. Як відбувається заміна прямої мови непрямою?
6. З якою метою використовується невласне пряма мова?
7. Що таке цитата? Які існують засоби її передачі?

Додаткові завдання

1. Виписати з науково-популярної літератури вислови відомих людей. Оформити ці вислови у вигляді цитат, прямої / непрямої мови.
2. Побудувати діалог на тему «Випадкова зустріч».

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис.- К., 1993.
2. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-методичний і навчально-практичний комплекс).-К., 1996.- Ч.1.2.
3. Загнітко А.П., Вінтонів М.О., Домрачева І.Р. Український практичний синтаксис: Навчальний посібник для самостійно роботи. - Донецьк, 2005.- 144 с.
4. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. - К., 1965.- Ч.2.
5. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: Підручник /М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та інші; За ред. М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 2003.- 430 с.
6. Тихоша В.І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Тихоша В.І., Олексенко В.П., Гайдученко Г.М., Нагіна В.О – Х.:Українське видавництво, 2009.– 287с
7. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2007.- 823 с.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення. – Рівне. 2000.

7. Тема: Принципи української пунктуації. Система розділових знаків

Методичні рекомендації: вивчення даної теми має на меті систематизувати і удосконалити пунктуаційні вміння та навички, спираючись на принципи української пунктуації.

Базова термінологія з теми: крапка, кома, тире, крапка з комою, двокрапка, знак оклику, знак питання, лапки, дужки, три крапки.

Питання для самостійного опрацювання

1. Пунктуація. Принципи української пунктуації:
 - а) граматичний;
 - б) смисловий;
 - в) інтонаційний.
2. Розділові знаки за функцією.
3. Пунктуаційне правило.
4. Пунктограма. Перелік основних пунктограм.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати вживання розділових знаків.

Чабан Горпищенко собою незavidний, але в степу він якось далеко видний (О.Гончар). А на чоло відкрите століття кладе приміти, а на загоні добрі дуби похиляють віти (А.Малишко). Місяць — другий вже ведеться нескінченна та облога (Леся Українка).

Десною котилося переможне "ура" богунців (А.Дрозд). Степан з Надійкою жили в одному селі, але й досі були мало знайомі (А.Підмогильний). Ви покинули майструвати, а ми вам нічого не кажемо (Нечуй-Левицький). Бідний прийшов додому, думав він думав та й ну журитися (Нар. тв.). Те слівце прилипло до Тосика й стало правити за прізвисько (М.Харченко). Над плесом озера я юність пригадав, вечірні небеса і посвист крил пташиних (М.Рильський). Велике діло — добре слово. Воно часом дорожче від усього і потрібне людині, як хліб, як мед, як жива вода (О.Довженко). І обоє тихо залишають його віч-на-віч із степом, із зоряним небом (О.Гончар). Минуле в пам'яті живе (А.Дрозд). Дитячим щебетом починається ранок на одному з мальовничих півостровів (О.Гончар). Сім дочок — один таночок (Нар. тв.). Пан тільки хотів його взяти, а він — пурх та й вилетів у відчинене вікно (Нар. тв.).

2. У поданих реченнях правильно розставити розділові знаки, вказати принцип пунктуації.

Море запінилося і кипить а вітер надув сосни на вершках скель і мчить острів на тих чорних вітрилах як корабель

Море поблискує злою блакиттю водяний пил б'є його білим крилом. Вигнулося знялось крило вгору і пронизане сонцем упало А за ним летить друге і третє Здається що незнайомі блакитні птахи налетіли раптом на море

3. Списати тексти, пояснити розділові знаки (письмово). З'ясувати, в яких випадках пунктуація, вживана в поданому тексті, не є обов'язковою і які пунктуаційні знаки можна поставити, замість коми.

Парк «Софіївка»

Парк «Софіївка» — це поєднання штучних водоспадів, гірських вершин, каналів, ставків із фонтанами, павільйонів, скульптур і мармурових статуй античних богів і богинь, філософів і поетів. Цей парк — символ нев'янучого кохання, розкішний дарунок палко закоханого чоловіка своїй обраниці, створений заради й на славу цього почуття. Лише для неї, єдиної дружини Софії, один із найбагатших магнатів вісімнадцятого століття Фелікс Потоцький наказав створити у своєму маєтку казковий парк у романтичному стилі. Граф відродив сувору тишу тінистих алей англійського парку, наповнив природні композиції романтикою Парижа. Він створив у мініатюрі дивовижні альпійські ландшафти, витративши на будівництво парку вісім мільйонів золотих рублів, що на той час було фантастичною сумою. Від входу в парк у глиб комплексу веде головна алея, обсаджена каштанами й тополями. Композиція парку складається з водної системи: озер, водоспадів і цілої мережі каналів, пов'язаних з архітектурним комплексом. Вода тут є гармонійним елементом загального пейзажу. Кожен, хто потрапляє сюди, немовпереноситься в іншу епоху. Тут особливе повітря — п'янке, сповнене коханням і ніжністю. «Софіївку» називають храмом природи, поемою з каменю, води, землі, архітектурних споруд і скульптур.

Перлина Криму

Хто не чув про легендарний Бахчисарайський фонтан сліз, оспіваний Пушкіним і Міцкевичем? Саме завдяки хвалебним віршам поетів фонтан став візитною карткою не менш значної пам'ятки — Бахчисарайського палацу. Горький назвав його «золотим дном історичної науки», тому що тут збереглося багато відомих пам'яток архітектури різних епох. Німецький посол при дворі кримського хана 1769 року стверджував, що палац, збудований колись у китайському стилі, відновлено в турецькому, а французький посол згодом писав, що ця споруда повторює палац турецького султана в Стамбулі. Пишну споруду збудовано в першій половині шістнадцятого століття. Це своєрідний середньовічний ансамбль східного типу, де зосереджено все необхідне для життя хана. Комплекс створювали італійські, іранські, турецькі, вірменські, російські й українські майстри. Мабуть, найдосконалішим витвором ансамблю є Бахчисарайський фонтан сліз — унікальна пам'ятка архітектури малих форм. Поетичний образ, символ людського горя, утілено в холодному камені. Фонтан — легка, витонченого різьблення мармурова плита. На ній у неглибокій ніші розміщено розетку, з якої дзюркотить вода до прямокутних мармурових чашечок. Унизу фонтана

розміщено равлика, через який краплі потрапляють у землю. Усе минає: і вода, і влада, і печаль, і саме життя.

Питання для самоконтролю

1. Що називається пунктуацією?
2. Яке призначення розділових знаків?
3. Назвіть принципи української пунктуації.
4. Які розділові знаки відносять до роздільних, а які до видільних?
5. Яку функцію виконують парні розділові знаки?

Перелік основних пунктограм

1. Розділові знаки в кінці речення.
2. Тире між підметом і присудком.
3. Тире на місці пропущеного члена речення.
4. Розділові знаки при поширених прикладках.
5. Розділові знаки між однорідними членами речення.
6. Пунктограма: кома між повторюваними словами.
7. Двокрапка після узагальнювального слова перед однорідними членами речення.
8. Тире після однорідних членів речення перед узагальнювальним словом.
9. Кома і тире при відокремлених означеннях.
10. Кома і тире при відокремлених прикладках.
11. Кома при відокремлених обставинах.
12. Кома при відокремлених додатках.
13. Кома при уточнювальних та пояснювальних членах речення.
14. Кома при порівняльному звороті.
15. Кома та знак оклику при звертанні.
16. Кома при вставних словах.
17. Кома, тире та дужки при вставних словосполученнях і реченнях.
18. Кома та знак оклику при словах-реченнях і вигуках.
19. Кома та крапка з комою між частинами складносурядного речення.
20. Тире між частинами складносурядного речення.
21. Кома між частинами складнопідрядного речення.
22. Кома, крапка з комою, тире та двокрапка між частинами складного безсполучникового речення.
23. Розділові знаки при прямій мові.

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис.- К., 1993.
2. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-методичний і навчально-практичний комплекс).-К., 1996.- Ч.1.2.
3. Загнітко А.П., Вінтонів М.О., Домрачева І.Р. Український практичний синтаксис: Навчальний посібник для самостійно роботи. - Донецьк, 2005.- 144 с.
4. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. - К., 1965.- Ч.2.
5. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: Підручник /М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та інші; За ред. М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 2003.- 430 с.
6. Тихоша В.І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Тихоша В.І., Олексенко В.П., Гайдученко Г.М., Нагіна В.О.– Х.:Українське видавництво, 2009.– 287с
7. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2007.- 823 с.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення. – Рівне. 2000.

8. Тема: Складне синтаксичне ціле

Методичні рекомендації: вивчення цієї теми передбачає засвоєння ознак складного синтаксичного цілого: ритмомелодійної оформленості, семантичного і синтаксичного зв'язку компонентів, спеціальних синтаксичних засобів.

Базова термінологія з теми: текст, складне синтаксичне ціле, надфразна єдність, прозова строфа, абзац.

Питання для самостійного опрацювання

1. Складне синтаксичне ціле як відрізок мовлення, найменша реальна одиниця тексту.
2. Ознаки складного синтаксичного цілого.
3. Засоби зв'язку компонентів складного синтаксичного цілого:
 - а) з ланцюжковим (послідовним) зв'язком компонентів;
 - б) з паралельним зв'язком компонентів.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати тексти, визначити типи складних синтаксичних цілих. Схарактеризувати мовні засоби, що об'єднують речення в надфразну єдність. Доля, виявляється, є не лише у людей, а й у криниць. Землю розтинали князівські міжусобиці, вона горіла під ординськими ногами, її топтали яничари, нею бігли ріки сліз і крові, а криниця вижила.

За сім століть її ніхто не засипав, не зруйнував. Чиїсь руки її постійно оновлювали. Двадцяте століття її забуло. Воно зробило такий шалений виток по спіралі, що куди йому було до якоїсь там криниці. І час позбиткувався над нею. Поволі замулювалися джерела, вмирала вода, гнили дубові цямрини. Стояла собі за селом, неподалік хутора, забута, напівмертва, і пригадувала лиця, що відбивалися в її гладині: русинські, українські, татарські, монгольські, турецькі. Пригадувала посвистування стріл, нагайок, побрязкування мечів, шабель, вибухи снарядів і втомлено ховалася під землею. Повільно й тяжко (К.Мотрич).

2. Переписати текст, письмово схарактеризувати типи речень, що утворюють складне синтаксичне ціле, та засоби їх зв'язку.

Великої шкоди атмосферні забруднення завдають зеленим насадженням і посівам. Сірчисті та хлористі сполуки спричинюють загибель дерев, опадання листя, зниження плодоносіння, затримку росту. Описано численні випадки загибелі зелених насаджень, що ростуть поблизу хімічних та інших підприємств. Ці насадження відіграють важливу роль у житті людини, поліпшуючи мікроклімат і хімічний склад атмосферного повітря, знижуючи заповищеність і міський шум. Ось чому боротьба з забрудненням атмосферного повітря важлива і в справі охорони природи (З журналу).

3. Прочитати тексти, виділити речення, значення яких може бути розкриті лише в зв'язаному тексті, вказати мовні засоби, які об'єднують речення в надфразні єдності (складне синтаксичне ціле).

Починають її жайворонки. Ніхто не знає, де вони зимують зиму, де ховаються від лютих бурнів, але єдогадки, що степу вони не покидають, бо як тільки пригріє перше сонце — хай це буде навіть серед зими! — так вони вже й задзвеніли скрізь поза селом, співаючи свою пісню і землі, і небу, і сонцеві, й людям.

Перші найніжніші співці весни, сьогодні вони вже передзвонюють над Чаплинкою. Слухають їх вартові по чаплинських заставах, слухають дядьки, що димлять цигарками біля кузні та поглядають у степ: от- от земля покличе сівачів у поле.

Молодий верхівець їде Чаплинкою. Здалеку впізнають його чаплинські дівчата: Яресько. Отой, що співає гарно. їде неквапом, погойдуючись... (О. Гончар).

Питання для самоконтролю

1. Що називається складним синтаксичним цілим? Як воно утворюється?
2. Які засоби зв'язку використовуються для поєднання самостійних речень у складному синтаксичному цілому?
3. Як оформлюється складне синтаксичне ціле інтонацією в усному мовленні?
4. Які типи складного синтаксичного цілого виокремлюються в мовознавчій науці?
5. Охарактеризувати складне синтаксичне ціле з паралельним, ланцюговим та змістовим зв'язком?
6. Дібрати приклади складного синтаксичного цілого з паралельним, ланцюговим та змістовим зв'язком. Зробити синтаксичний аналіз.
7. Що спільного й відмінного між складним синтаксичним цілим та абзацом?

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис.- К., 1993.
2. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-методичний і навчально-практичний комплекс).-К., 1996.- Ч.1.2.
3. Загнітко А.П., Вінтонів М.О., Домрачева І.Р. Український практичний синтаксис: Навчальний посібник для самостійної роботи. - Донецьк, 2005.- 144 с.
4. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. - К., 1965.- Ч.2.
5. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: Підручник /М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та інші; За ред. М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 2003.- 430 с.
6. Тихоша В.І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Тихоша В.І., Олексенко В.П., Гайдученко Г.М., Нагіна В.О. – Х.:Українське видавництво, 2009.– 287с.
7. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2007.- 823 с.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення. – Рівне. 2000.

9. Тема: Пунктуаційний аналіз текстів

Методичні рекомендації:пунктуаційний аналіз текстів передбачає аналіз кожного розділового знака. Перелік пунктограм дивись у попередніх темах занять.

Завдання для самостійної роботи

У поданих текстах пояснити вживання розділових знаків.

Марія Заньковецька сорок років владарювала на кону, усе працювало в неї на образ: міміка блідавого нервового, напрочуд рухливого обличчя, що тонко передавало найскладніші гами душевних мук і переживань, сплески відчаю і радощів її героїнь, погляд очей - то жагучо променистих, спопеляючих, то благальних, задумливих, голос несильний грудний, ласкавий, тембрально багатий, від зойку якого публіка крижаніла, від ніжності якого хмеліла, промовисті жести рук, проста й невимушена пластика тіла — усе це в неї було незбагненним одкровенням, загадковою таїною творення (О. Козуля).

Рушники

І сучасну, і традиційну оселю на Україні важко уявити без рушників. Тчуть їх і вишивають досі. Для краси у домі, на щастя в ньому, просто так, для душі. Узори на рушниках — то давні забуті символи: ромб з крапкою посередині — засіяна нива, вазон чи квітка — світове дерево од неба до землі, людська фігурка, немов з дитячого малюнка, — знак берегині хатнього вогнища. А подивіться, де висять рушники. Над вікнами, над дверима, на покуті — це обереги од усього злого, що може зайти в дім.

Широкою була сфера використання рушників: на знак згоди на шлюб дівчина подавала їх старостам; намітка, головнийубір уже заміжньої жінки, — це довгий (8 м) рушник. У нього загортали маля, що з'явилося на світ, На рушниках опускали в яму домовину, «Хай стелиться вам доля рушниками!» — казали, бажаючи людині щастя (Г. Бондаренко).

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис.- К., 1993.
2. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-методичний і навчально-практичний комплекс).-К., 1996.- Ч.1.2.
3. Загнітко А.П., Вінтонів М.О., Домрачева І.Р. Український практичний синтаксис: Навчальний посібник для самостійно роботи. - Донецьк, 2005.- 144 с.
4. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. - К., 1965.- Ч.2.
5. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: Підручник /М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та інші; За ред. М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 2003.- 430 с.
6. Тихоша В.І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Тихоша В.І., Олексенко В.П., Гайдученко Г.М., Нагіна В.О.– Х.:Українське видавництво, 2009.– 287с
7. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2007.- 823 с.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення. – Рівне. 2000.

10. Тема: Період як синтаксична структура

Методичні рекомендації: лінгвістичний термін «період» означає особливу синтаксичну конструкцію, яка характеризується груповим, розгорнутим викладом певного змісту й водночас структурною цілісністю, чітким поділом на дві частини, поєднані відповідним синтаксичним зв'язком; це своєрідна організація складних, а іноді простих, переважно ускладнених речень. При виконанні завдань звернути увагу на смислові відношення між частинами періоду, на тему, якій підпорядкований зміст цілого висловлювання.

Базова термінологія з теми: період, тема, висхідна інтонація, пауза, семантико-синтаксичні відношення.

Питання для самостійного опрацювання

1. Період як особлива синтаксична конструкція.
2. Спеціальна побудова періоду.
3. Синтаксичні засоби ускладнення періоду.
4. Порядок розміщення його частин.
5. Семантико-синтаксичні відношення між частинами періоду.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати будову періодів. Визначити в окремих розгорнутих періодах тему, якій підпорядкований зміст цілого висловлювання:
 - а) Лише коли застугонить увесь берег і почне від ударів здригатися вночі нашбудинок, а вранці побачиш, як все узбережжя кипить білопінними бурунами, вирує і аж спіпить, і вали, накочуючись з розгону розбивають себе об груддя бетонні, і стріляють бризки та водяна пороша аж до нас, на другий поверх,— отоді повіриш!
 - б) Безлюдно, гори в пошматованім прядиві хмар, сиво і мокро вони обснували по схилах ліси, море жене й жене крутогриві вали, буйок, незниклий ні в яку погоду, хилитається десь серед лиснучої гойдави бурунів, пірнає та виринає між ними самотній, а тут — так само самотній на всім узбережжі з'являється хлопчик.

в)Ріка рівнин і гір, ще довго тектиме й там, серед моря, далеко буде видно серед морської блакиті течію рудої річкової води; вона й там ще довго зберігатиме свою річкову природу — і прісноту джерел. І колір гірських та долинних ґрунтів, і внутрішній рух життя...

(За О. Гончаром).

2. Серед наведених уривків знайти та схарактеризувати періоди. Встановити, які речення оформлено у вигляді періодів (прості ускладнені, складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові). Які смислові відношення встановлюються між частинами періоду (темпоральні, умовні, причиново-наслідкові, означальні, допустові, протиставні тощо)?

а) Шевченкові боліло не тільки горе українського народу, хоч природно, що воно було йому найпекучішим. Всюди, де він тільки бачив безправ'я, приниження людини, хай було де на волзькому пароплаві, чи в азійських пустелях, чи грізним стогоном докочувалось із Кавказьких гір, — всюди зло і неправда викликали вибух поетового протесту, і щоразу він був готовий стати до бою з насильством і злом. Ні відмінність у кольорі шкіри, ні іномовність не могли перешкодити виявам його природної гуманності й братолюбства.

Справді, символічною була його зустріч з англійським артистом-трагіком негром Айрою Олдріджем у Петербурзі. Не тільки ж виняткова артистичність натур їх поєднала, не тільки любов до Шекспіра – спільну мову знайшли вони у спільності долі своїх народів.

...Коли ми хочемо бачити, ким може бути людина, який справді прометеївський дух в ній живе, -- гляньмо на Шевченка!

б) Чи тільки терни на шляху знайду,
 Чи стріну, може, де і квіт барвистий?
 Чи до мети я певної дійду,
 Чи без пори скінчу той шлях тернистий, --
 Бажаю так скінчити я свій шлях,
 Як починала: з співом на устах!

(Леся Українка)

Питання для самоконтролю

1. Що таке період? Які особливості його будови?
2. Яка інтонація першої частини, а другої? Чи однаково вони вимовляються?
3. Які семантико-синтаксичні відношення між частинами періоду?
4. Дібрати з поезій два приклади періодів. Завдяки чому досягнуто поділу періодів на дві виразні синтаксично інтонаційні частини? Пояснити вживання розділових знаків у періодах.

Література

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис.- К., 1993.
2. Загнітко А.П. Український синтаксис (науково-методичний і навчально-практичний комплекс).-К., 1996.- Ч.1.2.
3. Загнітко А.П., Вінтонів М.О., Домрачева І.Р. Український практичний синтаксис: Навчальний посібник для самостійно роботи. - Донецьк, 2005.- 144 с.
4. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис. - К., 1965.- Ч.2.
5. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська літературна мова: Підручник /М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та інші; За ред. М.Я. Плющ – К.: Вища школа, 2003.- 430 с.
6. Тихоша В.І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / Тихоша В.І., Олексенко В.П., Гайдученко Г.М., Нагіна В.О.– Х.:Українське видавництво, 2009.– 287с
7. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2007.- 823 с.
8. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник.- К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
9. Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення. – Рівне. 2000.

Тексти для орфографічного та пунктуаційного розборів

Текст 1

Лівий берег Дніпра, рівний, плаский, скрізь зарослий густими лозами та верболозом, зеленів, неначе засіяний житом; а далі синіли густі бори, неначе море, закутане в синю та сизу імлу. На південь синіли гори, а на горах було видно Київ, що неначе потопає у легкій прозорій імлі. Забудування неясно мріли в сизій далечі, а над ними були розкидані ніби золоті букети: то лисніли позолочені бані та хрести на монастирях та церквах. Та далека картина здавалась якимсь квітником із золотими маківками та золотими квітками, про які розказують тільки в казках. І високе та глибоке синє червнєве небо, і ті далекі сизі шпилі й гори з Андріївським собором, і золоті букети з бань та хрестів — усе це було схоже на ті краєвиди, що часом сняться уві сні, що про них розказують у казках. Вік проживеш — і не забудеш цю пишну картину, як часом ніколи не забувається гарний сон.

Сонце вдарило з-за лісу червоним промінням на київські гори. Широка зелена Оболонь і Поділ вкрились тінню й потемнішали. Виразніше виступили високі смужки київських гір під ясным чистим небом, обсіпані збоку червонястим промінням. Тисячі вікон в домах, позолочені хрести та бані на церквах ніби зайнялись і запалали.

Від них посипались наче пучки золотих стрілок. На дзвіницях неначе горіли червоним золотом хрести та маківки, наче плавали високо-високо понад горами в синьому небі, ніби линули якісь казкові золоті птиці. Вигляд на Київ став якийсь фантастичний. Здавалось, ніби на горах з'явився пишний міраж, сплетений з чудових тонів, з блиску, з золота, з рожевої імли та сонячного проміння. (248 слів)

(За Іваном Нечуєм-Левицьким)

Текст 2

Осінь

Листя опадає з дерев, а вітер підхоплює його, котить веселі мідні монети по землі, заносить прямисінько в душу, навиває туди густих пахоців, перемішує їх з усіма своїми думками, з почуттями, засипає спогади, притрушує щось дороге й ніжне, що ніяк не хоче бути притрушене, що прагне виборсатися з-під листя і далі квітнути. Проте листя з дерев опадає все густіше, проте налітає його в душу все більше, гіркі аромати тісняться, розпирають, вони перехоплюють подих, — і тоді мимовільне зітхання зривається з вуст, наче співчуття за втраченим і одлетілим.

Вже зібрано мак. Зв'язаний пучками, він висить у сінях. Біля маку великими жовтими зернами усміхаються качани кукурудзи. Соняшники вже зрізані, і насіння лежить у мішку біля печі. Вогняно-веселі язички перцю червоніють і червоніють, наче ніяк не можуть перебороти пекельного сорому. Вінки цибулі і часнику прогинають другу жердину. Із-поміж усіх запахів яскраво пробивається дух кропу, якого насушили і зсипали в торбинку, щоб зимою мати зелену страву, яка нагадувала б про літо.

Смугасті та воскові дива — гарбузи — лежать уже в купі під грушею, або під хатою, або ж поснули по всьому городу, хто де притулившись свою голу голову. Тепер їх находиш скрізь — і в бур'янах за хатою, і в куцах бузку, і в рові, і навіть на сливу заліз один, вмовстився між гіллям та й задрімав до самісінької осені. Подивися на гарбузи — та й здається, що вони, наче наші давні пращури, поприпадали вухами до землі, слухають, чи не здригаються доли від шаленого кінського тупоту, чи не суне татарська орда? (55 слів)

(За Євгеном Гуцалом)

Текст 3

Степовий край

Сірий, припорошений весняною пилюкою, степ збігає на південь і стигне там голубим маревом; суворою лінією стоять по ньому сторожові могили, насипані, може, татарвою, а може, волелюбним козацтвом, що шаблею та мушкетом боронило оці степи від ворожих навал. Весною ці могили оборюють, і ціле літо зеленіють вони густою пахучою травою.

Росте на них подорожник, біленькі «невісточки», чіпкий спориш, розкішний, з гіркуватим чадним смородом полин, колючий, з могутнім стовбуром і мохнатою червоною квіткою будяк, скромні лагідні незабудки, нерозлучні «брат-і-сестра». І весняними вечорами, коли відсиріє від степової вологи земля, голублять душу і серце людині свіжі і літні степові запахи, і тихо шепочуть трави, обліті сяйвом місяця, що, мов червона діжа, викочується із-за мовчазних могил і фарбує степ в густо-малиновий темнуватий колір. І хто зна, хто може підслухати, хто розгадає таємну мову природи, хто скаже, про що шепочуть зелені трави мовчазним чорним могилам.

Може, могили повідають про те, як на них зупинялись постоем козаки, варили саламату, а кобза дзвеніла у тихе надвечір'я і то рокотала, як грім, то промовляла тихим жалем, і під той сум, під ту жалобу схиляв порубану, в шрамах, голену, з буйним оселедцем голову старий козак та згадував вірне товариство, що полягло десь під Кафою або Трапезундом, і здавалося козакові, що там, у степу, ворухнуться щось, іржуть чийсь коні і вже не рокотання бандур чути звідти, а ледве вловимий передзвін шабель, і не сиділося старому, не ілась йому саламата, свербіла рука до шаблюки, до бою кликало серце. (239 слів)

(За Г. Тютюнником)

Текст 4

Дешо про писанку

Великий піст — це теж час писання писанок. Писали їх здебільшого в п'ятницю перед Великоднем. Ця ділянка, зокрема, популярна, бо писанка знайшла серед нас велику увагу.

Виконувати писанку могла лише жінка чи дівчина, яка перед святами не сварилася і не гнівалася ні на кого, яка постилася. Писанкарка повинна була бути обов'язковою здорова. Перед початком писання повинна вся вмитися та вдягнути на себе все чисте, помолитися. Боронь Боже, аби хтось зайшов до хати під час малювання. Тоді газдиня шепотіла: «Сіль тобі в очах, кремій — на зубах. Як не зашкодить земля воскові, так аби не зашкодили твої очі моїм писанкам».

Під час роботи не можна було згадувати померлих, щоб не зашкодить тому, кому дістанеться готова річ.

Для писанок і крашанок використовували різноманітні барвники. Колись старі писанкарки намагалися зібрати від трьох до дев'яти яєць від курки-первістки. Їх розбивали об сире дерево і на жовтках замішували фарбу. Писанки, мальовані тими фарбами, виглядали особливо світлими. Жовту фарбу виварювали з кори дикої квасної яблунки, зелену — з луски молодого соняшника, темну — з дуба, а фіалкову — з чорної вільхи. Кожен колір мав своє значення. Червона писанка означає радість життя і любов, для молодих — надія на одруження. Жовта — уособлює місяць і зорі, а в господарстві — урожай. Блакитна — небо, повітря, простір, в магічному значенні — здоров'я. Зелена — весна, воскресіння природи, багатство рослинного і тваринного світу. Бронзовий колір — багата земля. Сполучення кількох кольорів в узорах орнаменту писанки (чотирьох-п'яти) символізує родинне благополуччя, мир, любов, успіхи. (232 слів).

(За А. Тучапською)

Текст 5

Дід Дем'ян

Серед майстрового люду найбільшої слави зажив мій дід Дем'ян, якого знав увесь повіт. Чого тільки не вмів мій дідусь! Треба десь зробити січкарню — співаючи, зробить, дайте тільки заліза, дерева і ввечері добру чарку. А хочете вітряка, то й вітряка вибудує під самі хмари; у кузні вкує сокиру, у стельмашні злагодить воза й сани, ще й дерев'яні квіти розкидає по них. Залізо й дерево аж співали в діда, поки сила не повиходила з його рук. Міг чоловік нехитрим інструментом вирізати і просту людину, і святого. Сусіди не раз, сміючись, згадували, як на замовлення він робив нашому панові фігури апостолів Петра й Павла. Вони

виходили з дерева не пісними святенниками, а могутніми молодокими бороданями, яким приємно було тримати в руках і книгу, і ключі від раю.

Фігури закрасувались перед входом до панського палацу, а жадного пан, звикши все мати на дурничку, не заплатив нічого колишньому кріпакові. Дід якось нагадав вельможному за плату, але той лише розреготався і крізь сміх сказав: «То це ж, Дем'яне, завелика честь, коли пан винен мужикові! Чи тобі не досить її?»

Тоді мій дід і показав свій норів: уночі викрав у пана апостолів і порізав їх на дрова. Вранці коло нашого подвір'я вже юрмилися люди, розглядаючи розкидані голови, бороди, тулуби і ноги святих. Незабаром над'їхав за фігурами розлючений пан зі своїми гайдуками. Побачивши, що робиться на подвір'ї майстра, він вилаявся та й подався до батюшки зі скаргою на богохульство. Свята церква поклала на діда покуту: він якийсь час мусив кожного, навіть найменшого, свята ходити на всі служби. (255 слів).

(За Михайлом Стельмахом)

Текст 6

Інна

Схилившись на мур, Інна в задумі слухає тишу цієї цикадної ночі, що так ніжно тримає на собі всіяний зорями небосхил. Простір моря потемнів, місячна доріжка пригасла, і сам місяць, звернувши на захід, дотліває червоною купою за містечком, за пагорбами, де вдень було б видно розлогі плантації виноградників. Прощавайте, пагорби, прощавайте, золотаві, тугі, сонячним соком налиті грона! Не раз Інні доводилося з дівчатами працювати там, коли цілим училищем, бувало, виходили допомагати господарству в осінніх роботах. То були гарні дні, в праці на виноградниках Інна знаходила справді щось поетичне, бо ж хіба не прекрасно бачити людину, засмаглу й веселу, з сонячним гроном у руці? Цікаво, чи росла за Овідієвих часів тут виноградна лоза? І чи було яке-небудь поселення там унизу, біля підніжжя фортеці, де зараз рясніє вогнями містечко райцентру? Містечко типово південне, із світлого черепашику, вдень воно аж очі сліпить і все засипане цвітом акацій, виногради в'ються над самими вікнами, бо тінню тут дорожать. За роки навчання Інна встигла зріднитися з біленьким цим своїм градом, з його (як їй здається) античною білістю та ракушняковою золотавістю, і зараз, коли наближається час розлуки, хотілось би дівчині віршами сказати йому якісь вдячні прощальні слова. І хоч із водопостачанням у містечку погано, бо водогін не мінявся, мабуть, з античних часів, — без кінця його ремонтують і вулиці всюди розриті, — але й при всьому цьому жевріє у дівчини смуток розлуки з містечком і з училищем, і з цією похмурою фортецею, і стає жаль їй навіть цих зовсім не романтичних веж, де всюдисущий турист полишає свої варварські сліди. (57 слова).

(Олесь Гончар)

Текст 7

Славутич

Красен Дніпро під ясну погоду, коли вільно та рівно несе крізь ліси і гори, і степи повнії води свої. Не сколихнеться, ні прогрімить. Дивишся й не знаєш, стала чи пливе його величава ширина і ввижається, наче весь вилитий він з кришталю, і наче голубий блискучий шлях, без міри в ширину, без краю в далину, лине і в'ється по зеленому світу. Любо тоді й гарячому сонцю поглянути з висоти і скупати проміння в холодних кришталевих водах, і надбережним лісам ясно змалюватись у воді. Зеленокучері! Вони тиснуться разом з польовими квітами до води й, нахилившись, милуються в ній і не намілюються, і не відірвуться від ясної своєї подоби, і всміхаються до неї, і вітають її, гойдаючи гілками. На середину ж Дніпра вони бояться глянуть: ніхто, крім сонця ясного та голубого неба, не загляне туди. Та не кожна й птиця долетить до середини Дніпра. Пишний! Рівної йому немає ріки у світі. Красен Дніпро і теплий літньої ночі, коли все засинає: і людина, і звір, і птиця, а Бог один велично оглядає небо і землю і велично стрясає ризу. Із ризу сіють зорі. Зорі світять і горять над світом і всі разом одбиваються в Дніпрі. Всіх полонив їх Дніпро в темному лоні

своєму. Ні одна не втече від нього: може, загасне на небі й непомітно зникне. Чорний ліс, обсипаний сонним гайворонням, і споконвіку розламані гори, звисаючи, намагаються вкрити хоч би довгою тінню своєю. Даремне. Нічого немає в світі, щоб могла укрити Дніпро, такий він величний і могутній. Синій, синій, пливе він рівним потоком і серед ночі, як серед дня, мріє в таку далину, скільки сягнути може людське око. Мліючи і пригортаючись ближче до берегів від холоду нічного, він засвідчується срібним прослідом; прослід зблискує, як клинок даманської шаблі, а він, синій, і знов заснув. Красен і тоді Дніпро і рівної йому немає ріки на світі. Коли ж посунуть горами по небу сині хмари, чорний ліс хитається з корінням, дуби тріщать, і блискавка, заламавшись у хмарі, враз освітить весь світ - гнівне тоді Дніпро! Водяні могили гримлять, об гори вдаряючись, із блиском і зойком відбігають назад, і плачуть, і голосять у долині, котячи хвилі за хвилями. (351 слово).

(За М.Гоголем)

Текст 8

Душа природи, душа добра

Людина починається з любові. А любов виростає з дитинства.

Чарівне це слово знаємо змалечку, Навчилися вимовляти його з-поміж слів і дорожити ним, як молитвою. Але не пригадуємо тієї частиночки, коли воно вперше засяяло в душі і наповнило її ясною хвилею тепла. Бо чи ж дано запам'ятати ту благодатну мить, коли білими крилами чистоти війнула над нами колискова або перший раз усміхнулася нам мама, коли блиснуло у небі сонце і земля простелилася для першого - найпершого кроку?

Ні, і тиха колисанка, і святий образ мами, і сонце в блакитному небі, і земля - все це дається, як найдорожчий дарунок світу, і приходять у життя непомітно, як являється у всій своїй красі і силі добро і любов.

І все ж таки настає та добра година, коли витворюється велике диво,- на чистих берегах дитинства враз виринає перший знак життя і на увесь вік западає в небеса пам'яті...Така вже дивовина людської долі, що на берегах дитинства найперше запам'ятовуємо не сонце в його сліпучому сяйві, не обшир неба, а дерево біля хати, гілки попри шибки або квітку - чи зросла вона в саду, чи вигаптувана морозом на віконному склі. То земля дарує парость життя, і дитяча душа найчутливіше приймає цю велику таїну росту, обожнює втаємничену душу природи, сама зростає разом з нею.

Любов виростає з дитинства. Виростає з лагідного дотику маминих рук і ласкавого маминого слова, з тихої колискової і веселки в небі, з квітки вишні або яблука під вікном, бо в квітці і дереві так багато добра до людини, що, раз торкнувшись цнотливої дитячої думи, воно впродовж цілого життя зоріє, як неопалима купина. (258 слів)

(Я.Гоян)

Текст 9

Сам собі синоптик

Кожного дня мільйони людей різних професій та віку із зацікавленням чекають на прогноз погоди. І це не дивно. Адже від погоди залежать і врожаї, й улов риби, і своєчасна доставка вантажів, і похід до лісу по гриби чи ягоди, і стан хворого, і, звичайно ж, наш настрій. У що вдягтися, чи брати парасольку - цими запитаннями переймається багато з тих, хто збирається вийти вранці з дому.

Що примушує небо бути то привітним і ласкавим, то суворим і загрозовим? Чому буває то холодно, то спекотно? Всі ці питання здавна цікавили людей, і вони намагалися дати на них відповіді. Отож, прогнозування погоди існує стільки, скільки й саме людство.

Нині прогнози погоди складають на науковій основі. В різних точках Землі ведуть спостереження синоптичні та зондуючі станції, науково-дослідницькі кораблі, комерційні судна та літаки. Різноманітна інформація оперативно опрацьовується метеоцентрами різних країн і через систему глобального зв'язку поширюється світом. Нову сторінку в

прогнозуванні погоди відкрили метеорологічні супутники, які постійно «чергують» у космосі.

Але не тільки технічні засоби допомагають людям прогнозувати погоду. Помічено, що на все те, що відбувається в атмосфері, реагують тварини й рослини, павуки, мурахи, бджоли, птахи і навіть деякі риби. Відчувають їх і люди.

Наймудріша з мудрих - Книга Природи. Лише вмійте її читати. У горах, в лісі, у степу, на ріках та озерах багато природних «живих барометрів». Спостерігаючи за ними, можна встановити тісний зв'язок між усім, що відбувається у світі природи. (227 слів).

(3 календаря)

Текст 10

У полоні пісень Володимира Івасюка

Рута-м'ята цвіте жовтим суцвіттям, але трапляється і таке, що ця квітка один раз на десятиріччя цвіте червоно. Протягом багатьох років ця чудо-квітка жила в легенді на нашій землі, чекаючи, щоб хтось молодий і сміливий відкрив та оспівав її.

У решті-решт сталося! «Червона рута» стала улюбленою піснею мільйонів людей, навіть тих, хто не знав імені її автора - Володимира Івасюка.

Володя закінчив з відзнакою музичну і середню школу. На скрипці, як не дивно, навчився грати у п'ять років, ще й читати не вмюючи. У дощ, сніговиці батько з дня у день носив малого сина на руках до музичної школи на заняття.

Працьовитість Володі вражала всіх: і рідних, і знайомих. Такий приклад: за порадою вчителів батьки віддали сина до Києва, у музичну школу при Київській консерваторії, а незабаром змушені були звідти забрати, тому що шия в нього завжди була чорною від скрипки: грав по шість-сім годин на добу! Через фантастичну працелюбність друзі жартома порівнювали Володю з електростанцією.

Часто банально і традиційно виникає запитання: де розпочинається геніальність, де ж все-таки її витокі? І, як правило, звучить традиційна відповідь: талант, помножений на працю. Безперечно, дуже багато залежить від сім'ї, від оточення. Володя з дитинства жив у оточенні чистого українського слова, ніжної, солов'їної української пісні. Окрім музики, Володя захоплювався українською літературою. Більше того, сам був поетом. Найкращі пісні були написані композитором на власні тексти: «Червона рута», «Водограй», «Аве Марія», «Пісня буде поміж нас». Свої перші пісні хлопець написав у п'ятнадцять років. Володя раз у раз виїжджав у гори, розмовляв з гуцулами, записував народні пісні, коломийки і легенди. 1970 рік - написано «Червону руту». Врешті-решт вдалося створити твір, який став символом духовності сучасної української естради. Фантастична пісня не знала кордонів - звучала і досі звучить у Європі, в Америці та Канаді. Загалом Івасюк за своє коротке тридцятирічне життя написав понад сто пісень... Його трагічне життя обірвалося на злеті - раптово і несподівано. Музика Івасюка найчистіша і найсвітліша, до неї з трепетом і хвилюванням хочеться прилинути як у хвилини радості і піднесення, у свята, в щасливі дні, так і дні сумні. У його житті, як і у долі українського народу, переплелися радість і вічний смуток, щастя і туга. (348 слів).

(3 газети)

Текст 11

Музика-безмежне звукове море

Музика - вид мистецтва, що виражає дійсність у художньо-звукових образах. Вона супроводжує людину з давніх-давен і до сьогодні. Особливо багато музики звучить тепер, в час радіо і телебачення, коли так доступні концерти і практично кожен може навчитися грати на будь-якому інструменті.

Як і будь-яке мистецтво, музика може з великою силою виражати те, чим живуть люди: горе і радість, заповітні сподівання і мрії про щастя. Музика проходить складний шлях від її творця до слухача, тому що вона має бути не лише створеною у свідомості та

записаною - музику необхідно виконати. Отже, музика, звичайно ж, мистецтво виконання, яке втілює в собі творчу інтерпретацію самовиконаного тексту.

Спочатку музика мала прикладний характер, оскільки була тісно пов'язана з трудовими процесами, первинною магією, але водночас і невіддільна від інших різновидів мистецтва: поезії, танців. Музика не може, як слово, виражати конкретні поняття і наочно, як образотворче мистецтво, зображувати зміст (їм властиві розвиток, перетворення і зіткнення узагальнених образів) емоцій, що в нашій свідомості можуть порівнюватися з явищами природи. Як важливий засіб духовного виховання людини, вона формує естетичні смаки та ідеали, розвиває емоційну чутливість, відчуття прекрасного, впливає на сферу почуттів, інтелект людини, скеровує її поведінку.

Музика виникла як наслідування голосів природи, невід'ємних елементів трудової діяльності людини, культових обрядів, розваг, військових походів і була пов'язана з ритмікою праці, танцю, поезії. Про це свідчать літописи, живописні й архітектурні пам'ятки стародавніх цивілізацій: Індії, Китаю, Вавилону, Єгипту і Греції. Поступово відбувалося виділення музики як окремого виду мистецтва, і у Стародавній Греції музична культура (на базі основної тенденції якої зародилася європейська музика) досягла значного рівня, вдосконалювалися музичні інструменти (арфа, ліра), розвивалось професійне виконавство на них, розвивались музично-естетичні смаки. За середньовіччя західноєвропейська музика розвивалась як професійно-церковна, а також світська і народна, які впливали на культуру. Цікаво, що існувала система запису музики за допомогою різних знаків: рисок, крапок, ком, - яка лише приблизно вказувала напрямком мелодичної лінії. Винайдена в XI столітті Твідо Д'Ареццо лінійна нотація дала можливість точно зафіксувати висоту тонів, пізніше її раз у раз вдосконалювали. (318 слів).

(З книги «Українська культура: історія і сучасність»)

Текст 12

Степ

Повернуло на осінь.

Шовкові пасма ковили, немов сріблясте сиве волосся, стелилися степом, мішалися з примерклим жовтим полином. За вітром хвилями ходив рудий, аж червоний, курай. Жовтаво-червоне море з сріблясто-сивим ковиловим шумом тільки й було перед очима.

Не міг ніяк звикнути Тарас до цих нових незвичних кольорів, одноманітності просторів. Таку нудьгу і тугу навівали вони.

У неділю, вийшовши за стіни фортеці, він мимоволі зупинився. Ніби чекав побачити зовсім не те, що відкрилось, бо здавалось, вийде лише за фортецю - і ласкавий затишний краєвид приголубить змучений зір.

Тарас уже вмовстився за колючим голим чагарником, як до нього долинули звуки незвичайної мелодії - пісні. Степом їхав на міцному буланому конику казах, тут їх звали киргизами або каймаками.

Пісня незрозумілою ще Тарасові мовою, що співав казах, з такою незвичайною для вуха мелодією, переливами, наближались до Тараса. Про що він співав? Про свою долю? Про цей степ, його домівку? Адже для нього - це його рідна земля, як для Тараса - Дніпро, наддніпрянські гори, земні луки і кучеряві гаї. Для степового вершника ця руда земля, по якій кочує його народ, пасуться отари овець, - така ж мила й рідна.

Пісня лунала ген далеко. Одчайдушні вигуки раптом змінюються трагічними, в них бринить глибока скарга на якусь одвічну несправедливість. І чому? Чого не вистачає вільному синові степів? І знову спокійний широкий рефрен.

І степ немов ожив перед Тарасом, зникла його тоскна одноманітність. Що якби передати на малюнку всі ці переливи під сріблясто-рудавого до червоного і цей погляд молодого казах, коли він співав свою степову пісню! Який міг би бути цікавий малюнок. (250 слів).

УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

1. Тема: Тенденції розвитку української мови на сучасному етапі

Методичні рекомендації: під час вивчення теми необхідно звернути увагу на взаємозв'язок української мови з іншими мовами та проаналізувати шляхи збагачення української мови на сучасному етапі.

Базова термінологія з теми: тенденції розвитку мови, шляхи збагачення української мови, взаємозв'язок з іншими мовами.

Питання для самостійного опрацювання

1. Взаємозв'язок української мови з іншими мовами.
2. Шляхи збагачення української мови на сучасному етапі.

Завдання для самостійної роботи

1. Перекладіть з російської на українську мову словосполучення.

Быть на хорошем счету, арендные отношения, вовлекать в работу, в пределах своих полномочий, в тот же момент, жёсткие условия, заслуживающий внимания, научное заведение, необходимо учитывать, определиться в следующих вопросах, по вашему усмотрению, право на составление контракта, предоставленные льготы, ставить в известность, письменное соглашение.

2. Запишіть тексти, поясніть правопис виділених слів.

I. Мінімальною сегментною фонетичною одиницею є звук, у якому реалізується відповідна фонема. Проте крайньою межею природного членування мовлення є склади. Речення **членуються** на **синтагми**, синтагми на слова, слова на склади. Слова легко вимовляються по складах. Дальший поділ на звуки в нормальному мовленні не відбувається і навіть не можливий. Отже, саме склад – це **найменша** одиниця **членування мовлення**.

Загальноприйнятого визначення складу досі ще немає. Труднощі у визначенні складу пояснюються тим, що він **не співвідноситься** із **значеннєвими одиницями** і виділяється та усвідомлюється лише на основі **фонетичних характеристик**.

II. Словниковий склад української мови – це **відкрита**, динамічна **система лексичних** одиниць, різнопланових за джерелами і часом формування. Ознака відкритості цієї системи полягає в тому, що вона постійно і чутливо реагує на потреби називання **предметів, процесів, явищ** і ознак, пізнаваних або створюваних людиною. Результати номінативної діяльності знаходять відображення у словах, що поповнюють **лексикон** мови як з кількісного, так і якісного погляду. Природним є також процес повної втрати окремих слів або ж перехід їх до категорії **рідковживаних** чи застарілих. **Кількісно-якісні зміни** у словниковому складі відбуваються особливо динамічно порівняно з **граматичною** будовою і звуковим складом мови, що, однак, не порушує стану відносної рівноваги, стабільності мови як засобу спілкування протягом тривалого періоду її **функціонування**.

Грищенко А.П., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова

3. Запишіть словосполучення, добираючи з дужок відповідне слово; обґрунтуйте свій вибір.

(Професійний, професіональний) лікар, компетентність; (хронічний, хронологічний) таблиця, поділ; (методичний, методологічний) засади, рівень; (суспільний, громадський) діяч, організація; (вирізнятися, відрізнятися) кольором волосся, голосом; (перекладацький, перекладний) текст, майстерність; (завершити, закінчити) справу, академію; (гарантійний, гарантований) заробіток, талон; (численний, числовий) факти, знак.

4. Доберіть до слів іншомовного походження українські відповідники; складіть з ними речення.

Паблік рилейшнз, економія, інцидент, лаконічний, стимул, пріоритет, сервіс, дефініції.

5. Знайдіть у текстах слова іншомовного походження, поясніть їх значення.

I. Під наголосом звичайно розуміють виділення одного складу слова за допомогою артикуляційних засобів, властивих мові, – м'язової напруженості мовного апарату, збільшення сили видиху, зростання тривалості. Акустично наголос виявляється в зростанні інтенсивності, тривалості, в змінах частоти основного і власного тону голосного.

В українській мові наголошені голосні характеризує передусім більша тривалість і виразний тембр, а часом і більша сила. Тому український наголос за його фонетичною природою визначається як якісний, кількісний і силовий (динамічний) одночасно, проте визначальною його якістю є саме кількість. Отже, існують підстави вважати його кількісним (або довготним, квантитативним).

II. Для науково-теоретичного і практичного, зокрема з лінгводидактичною метою, аналізу функціонування мови особливо важливе значення має розуміння її як цілісної системи, утвореної якнайтіснішою взаємодією часткових підсистем, або рівнів. Таким чином, ідеться про об'єктивну закономірність, втілену в принципі рівневої організації будови мови. Використання цього принципу з науковою і практичною метою має давню традицію в розмежуванні фонетики, словникового складу і граматики.

Найпоширенішим є погляд, згідно з яким у структурі мови розрізняються фонемний, морфемний, лексико-семантичний і синтаксичний рівні. Кожний рівень має визначальну для нього мовну одиницю, функціональне призначення якої реалізується у складі одиниці наступного, вищого рівня.

Грищенко А.П., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова

Питання для самоконтролю

1. Поясніть особливості взаємозв'язку української мови з російською.
2. Назвіть основні тенденції розвитку української літературної мови?
3. Які мовні зміни відбулися за останнє десятиріччя в українській мові? Наведіть приклади.
4. Які існують особливості перекладу слів іншомовного походження на українську мову?
5. Які існують особливості культури фахової мови?

Література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів: Світ, 2003. – 432с.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова. – Х.: СПД ФО Співак Т.К., 2006. – 448с.
3. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. — К.: Каравела, 2009. - 352с.
4. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. — К.: ВЦ «Академія», 2007. - 360с.
5. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови: підручник. — К.: Вища школа, 2003. - 462с.

2.Тема: Комунікативні ознаки культури української мови. Мовні норми

Методичні рекомендації: під час вивчення теми необхідно звернути увагу на такі поняття як культура мови та мовлення, комунікативні ознаки культури української мови, мовні норми.

Базова термінологія з теми: комунікативні ознаки культури мови, мовні норми, культура професійного мовлення.

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття про культуру мови та мовлення.
2. Комунікативні ознаки культури української мови.
3. Мовні норми.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитайте речення; подумайте, які норми української літературної мови порушено. Запишіть правильно речення.

1. Чим вас зацікавив ухожений сад? 2. На протязі тижні ви повинні пройти медичний огляд. 3. Студенти п'ятого курсу здали екзамен з дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом». 4. Після роботи людина відчуває упадок сил. 5. Херсонський хлопчатобумажний комбінат здобув славу завдяки своїм виробам. 6. Всі витрати ми поділимо пополам. 7. Під час іспиту студентка впала в обморок.

2. Розставте правильно наголос у словах. Поясніть, які норми передбачають дотримання правил наголошування слів.

Стилістика, риторика, природознавство, методика, педагогіка, лінгвістика, дошкільна освіта, лінгводидактика, аудіювання, компетенція, виразність, голос, лексика, граматики, морфологія, синтаксис, категорія, переказ, наступність, перспективність, неперервна освіта, аббревіатура, ступені порівняння, інфінітив, дієслово, дієприкметник, дієприслівник.

3. Поясніть, які норми української літературної мови порушено. Запишіть правильно слова фонетичною транскрипцією.

[б'уро'], [розп'и'ска], [про'з'ба], [інв'е'стор], [і'м'ідж], [бри'ф'інг], [ін:ова'ц'іја], [д'іе'з], [х'і'міја], [ра'діус], [п'юпі'тр], [дека'н], [соц'іоло'гіја], [навча'н':а].

4. Перекладіть тексти, дотримуючись усіх норм української літературної мови.

I. Как показывают специальные исследования, проблемное обучение в начальных классах может применяться в форме проблемных заданий и вопросов: их можно использовать при изучении нового материала (фонетического, грамматического и орфографического) на различных этапах его усвоения. С помощью вопросов, заданий, поисковых задач мышление учащихся направляется на анализ и синтез языковых фактов, на поиск обобщений и выводов.

Мысль школьника напрягается и преодолевает трудности только в том случае, если имеется стимул – интерес, мотив, из-за которых возникает необходимость анализа (рассмотрения) фактов. Для стимулирования мыслительной деятельности учащихся в процессе усвоения материала создаются жизненные ситуации, выдвигаются проблемы. В связи с этим в начальных классах шире следует практиковать проблемный подход к изучению нового материала. Дети должны почувствовать практическую значимость изучения материала. Решению этой задачи способствует создание ситуации затруднения.

II. Внешняя (звучащая, произносимая) речь подразделяется на монологическую и диалогическую.

Обучение диалогу – одна из основных задач учителя на уроке. Устная речь чаще всего носит динамический характер: речь одного из собеседников побуждает к речевой реакции

другого. Етим и об'ясняється прежде всего необходимость умений вести диалог. Диалог характеризується смисловою зв'яззю висказываний между собой, логической их последовательностью. В процесі діалога говорящий использует слова, синтаксические конструкции, поэтому диалог – одно из средств практического овладения языком. Диалог легче монолога, так как в нем каждая реплика (высказывание) вызывается ситуацией и репликами собеседников. В ходе обучения диалогической речи создаются предпосылки для обучения речи монологической.

Умение вести диалог формируется в ходе беседы. Вначале основным собеседником, побуждающим учащихся к беседе, является учитель. В дальнейшем для развития навыков устной диалогической речи учитель должен организовывать беседы учащихся друг с другом, стимулируя использование в их речи изучаемого лексического и грамматического материала.

А.П. Коваль. Специфика обучения русскому языку младших школьников

5. Запишіть слова, дотримуючись усіх орфографічних норм української літературної мови.

Д...скваліфікація, ас...ціація, пр...оритет, д...сгармонія, еп...тет, д...слокація, по...нформований, д...вальвація, д...зактивація, д...стабілізація, р...культивація, р...ферендум, ен...рґія, дез...нфекція, дец...бел, дец...метр, ант...циклон, д...фтонг, д...логія, ц...тата, фортис...мо, д...наміка, р...експорт, ф...зика, ц...тата, інт...лект, тра...кторія, кос...нус, котанг...нс, кр...сталізація, гіпот...за, д...спропорція, с...мвол.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть, що таке культура мови та мовлення.
2. Які існують комунікативні ознаки культури української мови?
3. Що таке мовна норма?
4. Які існують мовні норми? Наведіть приклади.
5. Які особливості культури фахової мови?

Література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів: Світ, 2003. – 432с.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова. – Х.: СПД ФО Співак Т.К., 2006. - 448с.
3. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. — К.: Каравела, 2009. - 352с.
4. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. — К.: ВЦ «Академія», 2007. - 360с.
5. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови: підручник. — К.: Вища школа, 2003. - 462с.

3.Тема: Термінологія обраного фаху

Методичні рекомендації: під час вивчення теми необхідно звернути увагу на основні ознаки термінів, їх види, структуру, походження та способи творення.

Базова термінологія з теми: термін, загальнонаукові, вузькоспеціальні, структура, походження, спосіб словотворення.

Питання для самостійного опрацювання

1. Проаналізуйте основні ознаки терміна.
2. Охарактеризуйте загальнонаукові та вузькоспеціальні терміни.
3. Поясніть поділ термінів за структурою, походженням і способом творення.

Завдання для самостійної роботи

1. Запишіть слова, поділивши їх за структурними моделями на однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні конструкції та багатоконпонентні аналітичні терміни.

Сурядні сполучники, темпоральні прийменники, фінитивні дієслова, суперлатив, словозміна, спонукальні вигуки, аналітичні прикметники, видова пара, дієвідмінювання, давноминулий час, дійсний спосіб, фразеологія, однорідні члени речення, активний стан дієслова, проста форма майбутнього часу доконаного виду, активний дієприкметник теперішнього часу, слова категорії стану, суб'єктивна модальність, граматичне значення, акцентуаційний спосіб творення видових пар.

2. Поясніть способи творення слів-термінів. Складіть з ними речення.

Лексикологія, акомодация, якісно-відносний, багатозначність, суплетивізм, неологізм, дієприслівник, антропоніміка, топоніміка, словозміна, предикативно-атрибутивний, нумералізація, станівник, лексико-семантичний, модальник, праслов'янський, словосполучення, акцентуаційний, інтер'єктивация.

3. Подумайте і запишіть 20 слів-термінів, які відображають Ваш майбутній фах; складіть з ними речення; поясніть правопис.

4. Запишіть тексти; поясніть правопис слів-термінів, укажіть на їх способи творення.

I. Робота над вивченням лексики в школі спрямована на збагачення активного словника учнів, розвиток зв'язного мовлення, вироблення навичок свідомого оволодіння новими словами, уточнення значення і сфери вживання відомих слів.

Щоб успішно розв'язати ці завдання, учитель повинен сам добре знати словникову систему мови і ті процеси, які в ній відбуваються. Лінгводидактичною основою організації роботи над формуванням словникового запасу учнів є лексикологія (розділ науки про мову, який вивчає словникову систему).

У початкових класах лексика як самостійний розділ науки про мову не вивчається. Учні засвоюють лише деякі лексичні відомості, зокрема практично ознайомлюються з прямим і переносним значенням слова, багатозначністю, синонімією й антонімією.

Знання, яких набувають учні, мають стати лише основою для подальшого удосконалення засобів вираження думок в усному і писемному мовленні.

II. У практиці навчання часто змішують поняття «граматика» й «орфографія». У зв'язку з цим необхідно зробити такі пояснення.

Орфографія – це система правил правопису, тобто нормативного, обов'язкового для всіх написання слів. Граматика – наука про закономірності будови і форми слів, словосполучень і речень.

Орфографічне, або правописне, правило є узагальненням, що стосується написання ряду слів, для яких характерна одна й та ж фонетична чи граматична закономірність.

У початкових класах учні засвоюють найголовніші правила про передачу звуків (фонем) буквами, правила переносу слів з рядка в рядок, а також знайомляться з деякими правилами вживання великої букви.

З поняттям «орфографія» тісно пов'язане поняття «орфограма». Це слово походить з грецької: orthos – прямий, правильний і gramma – запис. Орфограма – це написання, що відповідає правилу орфографії і вимагає застосування цього правила.

Дорошенко С.І., Вашуленко М.С.,

Мельничайко О.І. та інш. Методика викладання української мови

5. Перекладіть речення українською мовою; зверніть увагу на правопис слів-термінів.

1. Монологическая речь (монолог – речь одного лица) – наиболее сложный вид речевой деятельности, требующий сложных навыков и умений: использование лексических, формообразующих и словообразующих средств языка, способов выражения грамматических отношений.

2. Умение различать звуки, их качество на слух в звучащем слове является решающим в формировании орфоэпических умений и навыков.

3. Наглядность – важнейший принцип обучения в начальных классах, давно получивший общее признание в педагогической теории и практике.

4. Обогащение словаря – это усвоение новых слов, а также новых значений тех слов, которые имеются в словарном запасе учащихся (расширение значений уже известных слов).

5. Диалог характеризуется смысловой связью высказываний между собою, логической их последовательностью.

А.П. Коваль. Специфика обучения русскому языку младших школьников

Питання для самоконтролю

1. Яка наука займається вивченням термінології?
2. Що таке термін?
3. Які основні ознаки терміна?
4. Які це загальнонаукові та вузькоспеціальні терміни?
5. Поясніть поділ термінів за структурою, походженням і способом творення.

Література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів: Світ, 2003. – 432с.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова. – Х.: СПД ФО Співак Т.К., 2006. - 448с.
3. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. — К.: Каравела, 2009. - 352с.
4. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. — К.: ВЦ «Академія», 2007. - 360с.
5. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови: підручник. — К.: Вища школа, 2003. - 462с.

4. Тема: Становлення і розвиток наукового стилю української мови

Методичні рекомендації: під час підготовки до теми необхідно звернути увагу на особливості становлення та розвиток наукового стилю, його лексичну, морфологічну та синтаксичну потенційність у фаховій мові.

Базова термінологія з теми: науковий стиль, становлення, розвиток, мовностилістичні особливості.

Питання для самостійного опрацювання

1. Розвиток наукового стилю української мови.
2. Основні ознаки наукового стилю.
3. Лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості наукового стилю.

Завдання для самостійної роботи

1. Запишіть подані тексти українською мовою, доведіть приналежність їх до наукового стилю.

I. В начальных классах школы формируются и развиваются навыки и умения речевой деятельности – слушания (аудирования), говорения, чтения и письма. К концу обучения в начальной школе должен быть достигнут относительно одинаковый и стабильный уровень сформированности всех видов речевой деятельности (в объёме программы).

Цель обучения русского языка в 1-4 классах – создание прочной и относительно завершённой коммуникативной основы, необходимой и достаточной для общения учащихся младшего школьного возраста, для дальнейшего изучения русского языка на последующих

етапах. В начальном звене школы закладываются основы для достижения конечной цели в последующем обучении сформированность автономного типа двуязычия.

Задачи начального курса обучения русскому языку состоят в следующем: развитие и обогащение нормативной разговорной и письменной речи школьников; обучение осмысленному чтению и письму; формирование представлений о культуре речи; обеспечение определенной системы знаний по русскому языку.

Уроки русского языка должны обеспечивать единство обучения и воспитания, способствовать развитию интереса к изучению языка, к чтению; обогащать представления школьников о природе и обществе; формировать диалектико-материалистическое мировоззрение школьников; содействовать их эстетическому воспитанию.

А.П. Коваль. Специфика обучения русскому языку младших школьников

II. Программированное обучение называется потому, что оно осуществляется в форме программирования действий учащихся, всего процесса обучения.

Программированное обучение – это такая организация учебного процесса, при которой учащиеся приобретают знания самостоятельно при непрерывном руководстве учителя (инструкции, предписания, алгоритмы и др.) усвоением материала с помощью систематической обратной связи (перфокарты, машинный контроль). Восприятие материала облегчается тем, что он подается небольшими дозами (порциями, «шагами») в четкой логической последовательности. Убедившись в правильности выполнения дозы, ученик продолжает работу.

Программированное обучение может быть машинным и безмашинным. Машинное обучение основывается на законах кибернетики. Учитель задает машине программу действия, она с точностью выполняет её. При безмашинном обучении программа действия помещается в специальном учебнике (программированном) в виде алгоритмов и других видов работ. В них указывается последовательность мыслительных операций при усвоении учебного материала; программируются рассуждения, выводы, сравнения и т.п. Материал делится на небольшие дозы, каждая – один вопрос. На каждый вопрос в конце учебника помещен ответ. Выполнив одно задание, ученик может посмотреть ответ. Несовпадение полученных результатов и ответа – сигнал для него о том, что надо снова поработать над вопросом и не переходить к следующей дозе.

В начальных классах применяются элементы программированного обучения, чаще других – программированный опрос, реже – алгоритмизация.

А.П. Коваль. Специфика обучения русскому языку младших школьников

2. Вкажіть на лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості текстів, враховуючи специфіку стилю.

I. Оскільки методика мови покликана забезпечити вивчення мови, стає зрозумілим її тісний зв'язок з мовознавством. Дані таких мовознавчих наук, як фонетика і фонологія, графіка і орфографія, орфоепія і лексикологія, морфологія і синтаксис, становлять опору викладання рідної мови. Справді, методика навчання грамоти будується на наукових даних фонетики, фонології і графіки. Зокрема, врахування співвідношень звуків української мови і букв українського алфавіту наштовхнуло на застосування найефективнішого методу навчання грамоти, сприйняття сучасною методичною наукою. Він іменується звуковим аналітико-синтетичним методом. Його застосування забезпечує осмислене розуміння учнями різниці між звуком і буквою, чітке розпізнавання звукового значення букв. Усе це, як свідчить шкільна практика, полегшує навчання дітей грамоти.

Незаперечно, що успішному проведенню словникової роботи сприяють значення з лексикології. У роботі над збагаченням словника учнів методика рекомендує вправи на добір синонімів, антонімів, пропонує працювати над тематичними групами слів, над багатством лексичного складу української мови. Тільки глибоке розуміння цих понять допоможе вчителю знайти доцільні прийоми ознайомлення учнів з лексичними одиницями.

Методика пропонує ґрунтувати розвиток мовлення, починаючи з першого класу, на даних синтаксису і морфології. Уже на перших уроках діти здобувають уявлення про те, що наше мовлення передає повідомлення (це текст), яке формується із виразу закінчених думок – речень. Що складаються із взаємопов'язаних слів. При цьому методична наука виходить з усвідомлення комунікативної ролі таких синтаксичних одиниць, як текст і речення. На них спирається порозуміння людей. З них і ведеться початок осмисленого вивчення мови.

Дорошенко С.І., Вашуленко М.С.,

Мельничайко О.І. та інш. Методика викладання української мови

II. Міжнаукова інтеграція знань створює теоретичну основу для розвитку лінгводидактики і забезпечує її відповідність сучасним вимогам. Окремі теорії та положення інших наук виконують роль світоглядних, методологічних орієнтирів і окреслюють шляхи подальшого розвитку лінгводидактичного знання, зокрема це стосується системи загальнофілософських принципів і методів наукового пізнання, що допомагають глибше зрозуміти сутність предмета.

У сучасній науці методологічними орієнтирами є не лише філософські підходи, принципи, а положення конкретно-наукової теорії, як до самої себе, так і до інших галузей наукового пізнання. Наприклад, в окремих працях з української дошкільної лінгводидактики методологічну функцію виконують теоретичні положення з психології (про мовлення і мовленнєву діяльність), фізіології (про механізми походження висловлювання), педагогіки (про пріоритетну роль рідної мови в духовному та інтелектуальному розвитку особистості), мовознавства (про мовлення як знакову діяльність, розуміння мови як засобу комунікації), українського народознавства (про використання духовних і національних цінностей українського народу в мовленнєвій практиці) тощо. Лінгводидактика як прикладна галузь педагогічної науки послуговується також теоретичними положеннями, концепціями педагогіки, які висвітлюють сутність педагогічних, дидактичних явищ, закономірні зв'язки між ними. Педагогічні або дидактичні теорії можуть виконувати функціонально-методологічну функцію щодо лінгводидактики.

Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика

3. Запишіть слова, поясніть, які з них належать до наукового стилю. Обґрунтуйте відповідь.

Фонетика, словотвір, основоскладання, вельмишановний, числівник, характеристика, складоподіл, навчально-виховна робота, чергування голосних, словотворчі суфікси, орфоєпія, іменник, інфінітив, префікс, запрошення, фонема, флексія, службовий лист, синтаксис, звіт, узгодження, вигук, адвербіалізація, аспект, концепція, рід, число, особа, субстантивація, теперішній час, морфологія.

4. Запишіть речення, правильно розставляючи розділові знаки.

1. Одним із найголовніших завдань уроків рідної мови в початкових класах є формування у молодших школярів красивого чіткого каліграфічного і орфографічно правильного письма.

2. Аналітико-синтетична робота з реченням у букварний період здійснюється в двох напрямках складання речень за сюжетними малюнками добір речень які б відповідали заданим схематичним зображенням, і навпаки побудова схем за реченнями складеними учнями або даними вчителем.

3. Поступово у мовлення дітей вводяться складніші синтаксичні конструкції – прості речення ускладнені однорідними членами головними і другорядними складносурядні і складнопідрядні речення.

Дорошенко С.І., Вашуленко М.С.,

Мельничайко О.І. та інш. Методика викладання української мови

5. Запишіть речення, поясніть правопис виділених слів.

1. Форма – це спосіб здійснення навчально-виховного процесу, оболонка для його внутрішньої сутності, логіки і змісту.

2. Мовленнєве **виховання пов'язане** з вихованням у **дошкільнят** любові, поважного ставлення до рідної мови як до скарбниці, **багатющого** надбання нашого народу; прагнення висловлюватися **правильно**, дотримуватися культури рідної мови.

3. У старшій **групі м'язи** артикуляційного **апарату достатньо** міцні і діти вже можуть правильно вимовляти усі звуки рідної мови.

4. На **сьомому році** життя діти правильно вимовляють усі звуки рідної мови, вміють користуватися силою голосу, **інтонаційними** засобами виразності, **адекватно** змінювати темп **мовлення**.

5. **Дидактична розповідь** дитини передбачає вставлення пропущених слів, **вживання** дітьми різних частин мови.

Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика

Питання для самоконтролю

1. Розкажіть про становлення та розвиток наукового стилю.
2. Охарактеризуйте сферу вживання наукового стилю.
3. Які існують підстилі наукового стилю?
4. Які ви знаєте жанри реалізації наукового стилю?
5. Які існують лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості наукового стилю?

Література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів: Світ, 2003. – 432с.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова. – Х.: СПД ФО Співак Т.К., 2006. - 448с.
3. Мацюк З.О., Станкевич Н.І. Українська мова професійного спілкування: навчальний посібник. — К.: Каравела, 2009. - 352с.
4. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. — К.: ВЦ «Академія», 2007. - 360с.
5. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови: підручник. — К.: Вища школа, 2003. - 462 с.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Тема: Методика навчання української мови як педагогічна наука

Методичні рекомендації: матеріал даної теми, що частково виноситься на самостійне опрацювання студентами, присвячено аналізу методики навчання української мови як педагогічної науки. Основна увага акцентується на принципах, методах та дидактичних засобах навчання. Для самостійного опрацювання майбутнім учителям початкової школи слід проаналізувати урок як основну форму навчального процесу з рідної мови.

Базова термінологія з теми: методика навчання української мови, лінгводидактика, метод навчання, урок української мови, нестандартні уроки, засоби навчання.

Перелік питань для самостійного опрацювання

1. Дидактичні засоби навчання української мови
2. Урок як основна форма навчально – виховного процесу з рідної мови.
3. Нестандартні уроки української мови в початковій школі.
4. Дидактичні засоби навчання.

Завдання для самостійної роботи

Дайте аргументовані відповіді на питання:

1. Підготуйте повідомлення на тему « Будова і навчальні вимоги шкільної програми з української мови в початкових класах»
2. Обґрунтуйте особливе місце курсу української мови серед навчальних предметів початкової школи.
3. Що становить предмет методики навчання рідної мови як науки і що вона дає для успішного навчання дітей?
4. Які завдання стоять перед методикою викладання української мови в початкових класах як навчальним предметом?
5. До яких форм наукових досліджень можна залучати вчителя початкових класів?
6. Чого має навчитися майбутній учитель початкових класів у процесі вивчення курсу методики?
7. Розкрийте особливості методики навчання української мови в початковій школі, зумовлені специфікою курсу української мови, що його опрацьовують молодші школярі.
8. Назвіть види нестандартних уроків з української мови.
9. У чому, на думку сучасних методистів, полягають переваги та недоліки нестандартних уроків у порівнянні зі стандартними?

Питання для самоконтролю

1. Проаналізуйте структуру наступних уроків:
 - Урок засвоєння нових знань;
 - Урок осмислення знань, формування на їх основі необхідних умінь і навичок;
 - Урок перевірки знань, умінь і навичок;
 - Урок узагальнення та систематизації знань.

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань

Сучасна лінгводидактика висуває певні вимоги до структури уроку. Пропонуємо структуру уроку (комбінованого) з української мови.

1. **Організаційно – мотиваційний**, який передбачає мобілізацію уваги учнів, їхню психологічну підготовку до навчальної діяльності, мотивацію учіння молодших школярів. Цей етап має бути динамічним.
2. **Перевірка домашнього завдання, повторення та корекція раніше засвоєних знань, умінь і навичок.** На цьому етапі варто застосувати різноманітні прийоми роботи: індивідуальне або фронтальне опитування, виконання письмових тестів, завдань, або вправ. Підбиваючи підсумки на цьому етапі, учитель має оцінити знання учнів, звернути увагу на виявлені недоліки.
3. **Актуалізація опорних знань** передбачає відтворення знань, умінь і навичок учнів, які мають стати основою для засвоєння нових понять та аспектів.
4. **Повідомлення нового матеріалу** : первинне сприймання й осмислення нових знань може здійснюватися за допомогою різних методів та прийомів: розповіді, пояснення, бесіди, роботи з підручником, створення проблемних ситуацій, демонстрації наочних посібників. Слід зазначити, що під час пояснення нового матеріалу не можна перевантажувати його зміст другорядними деталями, а чітко, логічно і послідовно пояснити основне. Розширення і конкретизація нового матеріалу здійснюватимуться на наступному етапі.
5. **Закріплення вивченого матеріалу** (осмислення й застосування знань та умінь на практиці) здійснюється шляхом виконання молодшими школярами системи усних і письмових вправ. На цьому етапі визначна роль в осмисленні нових знань належить логічним операціям аналізу і синтезу, абстрагування і конкретизації, порівняння й узагальнення.

6. **Підбиття підсумків уроків і повідомлення домашнього завдання.** На цьому етапі вчитель має узагальнити набуті знання учнів, акцентувати увагу на основних нових поняттях, які вивчали на уроці. Пропонуючи домашнє завдання, необхідно пояснити зміст роботи, способи й послідовність їх виконання.

Довідково – інформаційні дані для розв'язання завдань

Структура уроку засвоєння нових знань

I. Організація учнів для роботи.

II. Актуалізація опорних знань учнів – повторення раніше вивченого матеріалу, який органічно пов'язується з новим.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів, повідомлення теми та мети уроку.

IV. Сприймання й усвідомлення учнями нового навчального матеріалу:

а) спостереження й аналіз мовних явищ під керівництвом учителя;

б) висновки, формулювання правил учнями;

в) робота з підручником (уточнення формулювання правила за підручником, вивчення правила та добір нових прикладів для його ілюстрації);

г) перевірка розуміння нового матеріалу (повторення вивченого правила, аналіз нових прикладів).

V. Осмислення нових знань у процесі практичної діяльності:

а) формування вмінь користуватися знаннями (новим правилом) у процесі виконання різноманітних вправ під керівництвом учителя;

б) самостійна творча робота.

VI. Завдання додому: пояснення домашнього завдання і способу його виконання.

VII. Підсумок уроку.

Структура уроку осмислення знань, формування на їх основі необхідних умінь і навичок

I. Організація учнів для роботи.

II. Словникова робота. Робота над помилками.

III. Перевірка домашнього завдання.

IV. Мотивація навчальної діяльності учнів, повідомлення теми та мети уроку.

V. Тренувальні вправи на осмислення знань, умінь, навичок за певною системою з поступовим ускладненням форм роботи, зростанням самостійності і творчої активності учнів. У процесі виконання вправ повторюються потрібні теоретичні відомості, правила.

VI. Творчі вправи.

VII. Підсумок уроку.

VIII. Завдання додому.

Коли новий граматичний або правописний матеріал опрацьовано, вчителю надзвичайно важливо дізнатися, що саме учні засвоїли добре, а над чим треба ще попрацювати, які навички та вміння сформувалися, а які ще потрібно тренувати та закріплювати. Тільки після цього можна приступати до вивчення нового матеріалу. З цією метою проводяться спеціальні контрольні уроки, на яких фактично відбувається не тільки перевірка, а закріплення та повторення матеріалу.

Структура уроку узагальнення і систематизації знань

I. Перевірка домашнього завдання.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів, повідомлення теми та мети уроку.

III. Повторення, узагальнення і систематизація найважливіших теоретичних відомостей з теми, узагальнення окремих мовних явищ.

IV. Узагальнення і порівняння системи понять, характерних для кількох тем, розділів.

V. Виконання різних видів творчих вправ.

VI. Завдання додому творчого характеру.

VII. Підсумок уроку. Аналіз ступеня засвоєння вивченого матеріалу з теми, розділу. Чітке виділення, повторення вчителем основних відомостей з теми.

Література

1. Абасов З.А. Нетрадиционные уроки как педагогическая инновация // Инновации в образовании. – 2004. - №3. – С.118 – 130.
2. Вашуленко М.С. Методика викладання української мови в початковій школі. – К., 2008 р., 318 с.
3. Гордуз Н. Нестандартні форми навчання молодших школярів на уроках рідної мови // Початкова школа. – 2003. – №4. – С. 1 - 4.
4. Митник О., Шпак В. Народження нестандартного уроку // Початкова школа. – 1997. – № 12. – С. 11– 23.
5. Нестандартні уроки в початковій школі // Упоряд. О. Кондратюк. – К.: Ред.загальнопед.газ., 2005. – 128 с.
6. Нестандартні уроки в школі // Шкільна бібліотека. – 2005. - № 8. – С. 9 – 17.
7. Новак Л.І. Система нестандартних уроків української мови (в початковій школі) // Б-чка вчителя поч. школи. – 2003. – №17. – С. 1 – 67.
8. Пензар Л. П. Нестандартні уроки: (Передовий досвід)// Б-чка вчителя поч. школи. – 2001. – № 6 . – С. 16 – 19.
9. Резніченко Н.І. Нестандартні уроки української мови в 2 класі // Початкове навчання та виховання. – 2006. - № 6. – С. 8 – 11.
10. Чекіна О. Нестандартні форми проведення уроку // Початкова освіта. – 2004 . – №5. – С. 2 – 13.

2. Тема: Методи навчання грамоти

Методичні рекомендації: пропонується для самостійного опрацювання матеріал репрезентує відомості про методи навчання грамоти та прийоми роботи, що впроваджуються на уроках навчання грамоти. Особлива увага приділяється прийомам звукового аналізу та синтезу. Тому студентам доцільно актуалізувати знання з педагогіки про методи і прийоми навчання.

Базова термінологія з теми: навчання грамоти, прийоми звукового аналізу і синтезу, складоподіл, буква, звук, наголос.

Перелік питань для самостійного опрацювання

1. Прийоми звукового аналізу і синтезу.

Завдання для самостійної роботи

1. Ознайомтеся зі статтею М. С. Вашуленка «Взаємозв'язок аналізу й синтезу у навчанні грамоти» (Початкова школа.-1980.-№ 9)
2. Опишіть усно артикуляцію одного голосного, твердого і м'якого приголосного звуків у формі, доступній для сприйняття першокласниками.
3. Розробіть одну вправу ігрового характеру на звуковий аналіз і звуковий синтез.

Питання для самоконтролю

1. Науково - методичні засади сучасного звукового аналітико - синтетичного методу навчання грамоти.
2. Провідні принципи аналітико - синтетичного методу навчання грамоти.
3. Характеристика прийомів звукового синтезу.

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань Прийоми звукового аналізу

1. Підкреслене вимовляння одного зі звуків у слові. У деяких випадках виділення звука може здійснюватися силою голосу, в інших – протяжністю вимови, наприклад: *с-с-син, с-и-и-ин, си-н-н-н*. Цей прийом використовується під час виділення зі слів голосних, особливо тоді, коли вони утворюють склад (оси, акула, одуд), фрикативних та проривних приголосних, коли вони стоять за межами злиття (лі-с, ду-б). До цього прийому прилягає також прийом домовляння учнями звука до розпочатого учителем слова. Наприклад, показуючи дітям предметний малюнок їжака, учитель каже «їжа...», а учні додають – к.
2. Упізнавання й виділення зі слів вірша, скоромовки, потішки найчастіше вживаного звука. Для застосування цього прийому можна використовувати короткі вірші, різноманітні потішки, скоромовки, матеріал, пропонування для логопедичних вправ.
3. Виділення звука зі слова на основі словесного опису та спостереження за його артикуляцією. «Сьогодні, – каже вчитель, – ми будемо вивчати такий звук, який утворюється губами».
4. Зіставлення слів, які розрізняються одним звуком. Ці звуки можуть стояти на початку слів (рак – мак), у середині (коза – коса), у кінці (сом – сон). Цей прийом можна застосовувати також для зіставлення злиттів на зразок «пг», «п'г»: «Який звук у цих злиттях (складах) однаковий: ра, ро, ру, ре; тя, тю, те, ті, тьо?»
5. Упізнавання певного звука в названих учителем словах, визначення його позиції (на початку, у середині, у кінці). Важливою умовою застосування цього прийому є добір для впізнавання звука і таких слів, у яких він відсутній. Це загострює слухову увагу учнів, запобігає звичайному вгадуванню.

Прийоми звукового синтезу

1. Утворити склад (злиття) з таких двох звуків: [н], [а] – на; [з], [о] – зо; [ж], [е] – же; [т'], [о] – сьо та ін.
2. Утворити склад з таких трьох звуків і вимовити його зливо: [т], [р], [а] – тра; [к], [р], [о] – кро; [к], [н], [и] – кни; [м], [р'], [і] – мрі.
3. Утворити склади (злиття) приголосного [л] з усіма вивченими голосними (**ла, ло, лу, ле, ли**): утворити склади (злиття) приголосного [т'] з усіма голосними (**тя, тьо, тю, ті**).
4. До названого складу дібрати подібний, але з м'яким приголосним: **на(ня), ло(льо), ту(тю), не(не), кру(крю), сло(сьо)** тощо; до названого складу дібрати подібний з твердим приголосним: **ле(ле), зя(за), клю(клу), грі(гри)** та ін.
5. Утворити за зразком сполучення звука [а] з різними наступними приголосними, твердими і м'якими (**ар, ат, ан, ас, аль, ань, ать**).
6. Утворити сполучення звуків, подібні до заданого, але з іншими приголосними: **ово (оро, осо, оно, одо, оньо, ольо), єре (єне, єсе, єле, єме, єде)**.

Довідково-інформаційні дані для розв'язання завдань

Інтерес учнів до синтетичних вправ значно зростає, якщо в результаті їх утворюються слова. Такі вправи зі словами активізують і збагачують лексичний запас учнів, сприяють зміцненню навичок звукового аналізу. Водночас вони готують дітей до усвідомленого засвоєння прийомів то прочитування слів зі збігом приголосних.

Наводимо приклади синтетичних *звукових* вправ, спрямованих на утворення і злите вимовляння слів.

1. До поданих звуків додати звук [м] і назвати слово, яке утворилося: *та-м, со-м, я-м, грі-м, Кри-м, Кли-м*.
2. До поданого сполучення звуків додати на початку звук [к] і назвати утворене слово: *к-лас, к-ран, к-ріт, к-луб, к-рик, к-рюк*.
3. Додати до слова такий звук, щоб утворилося нове слово: *рука-в, коса-р, рано-к, коло-с*.
4. Утворити слово зі звуків, переставивши, якщо треба, їх місцями: [с, н, о] (*сон*); [л', с, і] (*ліс*); [а, м, к] (*мак*); [р, с, и] (*сир, рис*).

5. До поданого складу додати інший, щоб вийшло слово: *рі(чка), риб(ка), дру(зі), гру(ша), кві(ти)*.

Література

1. Вашуленко М. С., Скрипченко Н. Ф. Буквар. – К.: Освіта, 2007, 143 с.
2. Львов М.Р., Рамзаева Т.Г., Светловская Н.Н. Методика обучения русскому языку в начальных классах: Учеб. пособие для студ. пед. институтов. – М.: Просвещение. 1987.
3. Методика викладання української мови: Навч посібник /С.І.Дорошенко, М.С.Вашуленко, О.І.Мельничайко та ін.; за ред. С.І.Дорошенка. – К.: Вища шк., 1992.

3.Тема: Наукові основи методики навчання грамоти

Методичні рекомендації: студенти повинні опрацювати основні положення сучасної лінгводидактики. Проаналізувати методи та прийоми навчання грамоти. Майбутнім учителям початкової школи доцільно акцентувати увагу на таких аспектах: звукова система української мови у взаємозв'язку з орфографією, педагогічні вимоги до організації навчання грамоти.

Базова термінологія з теми: методика навчання грамоти, звукова система української мови, загально - дидактичні та спеціальні методи навчання

Перелік питань для самостійного опрацювання

1. Звукова система української мови у взаємозв'язку з графічною.
2. Педагогічні вимоги до організації навчання грамоти: загальнодидактичні і спеціальні (методичні).

Завдання для самостійної роботи

1. Випишіть основні поняття, з якими ви ознайомились під час вивчення даної теми: **грамота, методика навчання грамоти, читання, письмо, мовленнєва діяльність, аналіз, синтез.**
2. Використовуючи тлумачний словник та словники з лінгводидактики, дайте визначення цим поняттям.

Питання для самоконтролю

1. Які методи навчання грамоти існували в історії вітчизняної початкової школи? За якими критеріями здійснюється класифікація методів навчання грамоти?
2. У чому полягає психологічна основа методики навчання грамоти?
3. Назвіть основні особливості звукової системи української мови у взаємозв'язку з графічною.
4. Назвіть загальнодидактичні вимоги до організації навчання грамоти.
5. Поясніть, за допомогою яких спеціальних методів відбувається навчання грамоти в 1 класі. Відповідь підтвердіть прикладами.
6. Що є науковими основами методики навчання грамоти?
7. Яких педагогічних вимог до процесу навчання грамоти має дотримуватись учитель?
8. Назвіть прийоми мотивації навчальної діяльності першокласників у цей період.

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань

Здійснюючи процес навчання грамоти, учителі повинні брати до уваги такі особливості української фонетики і графіки:

1. В українській мові є 6 голосних звуків: [а], [о], [у], [е], [и], [і], які на письмі можуть позначатися 10 буквами: а, я, о, у, ю, е, є, и, і, ї. Букви я, ю, є, ї на початку слова і складу, після апострофа позначають сполучення звука [j] з відповідними голосними: [йа], [йу], [йе], [йі], наприклад, *яма, знають, моє, їжак*. Однією з особливостей української графіки є передача на письмі відповідними буквами звукосполучення [йо] – йо. Зорове сприйняття літери **й** у цьому буквосполученні сприяє тому, що учні добре чують і відповідний звук, наприклад, у словах *його, район*. Зіставлення на слух звукосполучення [йо] з іншими - [йа], [йу], [йе], [йі] може слугувати одним із методичних прийомів ознайомлення зі звуковим значенням літер **я, ю, є, ї**. Букви **я, ю, є**, крім того, можуть виконувати й іншу роль – розпочинати голосні звуки [а], [у], [е] після м'яких приголосних, наприклад, у словах: [пол'а] – *поля*, [л'уди] – *люди*, [син'е] – *синє*.

2. Приголосні звуки діляться на тверді і м'які. У початкових класах до м'яких приголосних звуків зараховуються не тільки [д'], [з'], [й'], [л'], [н'], [р'], [с'], [т'], [ц'], [дз'], а й усі інші приголосні звуки, які знаходяться в позиції перед голосними [і], наприклад, у словах *півень, жінка, шість, білочка, кінь* тощо. М'якість приголосних звуків в українській мові позначаються буквами **ь, я, ю, є, і**. У кінці слів м'якість приголосних звуків завжди позначається знаком м'якшення. В окремих випадках м'якість приголосних звуків графічно не позначаються: *сніг* - [с'н'іг], *звір* - [з'в'ір]. Правильне читання і написання таких слів у першому класі учні засвоюють за зразком, поданим учителем.

3. В основі української графіки лежить складовий принцип, за яким звукове значення букв, які позначають приголосні, може бути виявлене тільки в складі, оскільки воно залежить від наступної букви голосного звука. Якщо взяти, скажімо, склади **на, ня, ни, ні, ну, ню, не, не**, то правильно відтворити звукове значення букви **н** можна тільки за умови, якщо прочитати її разом з наступними буквами. В одних випадках вона читається як звук [н], в інших – як звук [н']. Букви **я, ю, є**, які стоять на початку слова і складу або взяті окремо можуть бути прочитані так, як вони називаються – [йа], [йу], [йе]. Але в сполученні з попередніми буквами, що позначають приголосні (**ля, тю, не**), вони мають бути прочитані як голосні звуки [а], [у], [е] після відповідних м'яких приголосних [л'], [т'], [н']. Наведені приклади пояснюють необхідність формувати в першокласників уже на початку букварного періоду складове читання, щоб не було по буквеного причитування слів.

4. За дзвінкістю / глухістю більшість приголосних звуків української мови утворюють пари: [б] - [п], [б'] - [п'], [г] - [х], [г'] - [х'], [г] - [к'], [г'] - [к'], [д] - [т], [д'] - [т'], [ж] - [ш], [ж'] - [ш'], [з] - [с], [з'] - [с'], [дж] - [ч], [дж'] - [ч'], [дз] - [ц], [дз'] - [ц']. Частина приголосних звуків є дзвінкими не парними (сонорні), до них належать: [в], [в'], [й], [л], [л'], [м], [м'], [н], [н'], [р], [р']. Слід мати на увазі, що в українській мові, на відміну від російської, звуки [в] і [ф], [в'] і [ф'] не утворюють пар за дзвінкістю / глухістю: звуки [в], [в'] належать до сонорних, а [ф], [ф'] – до непарних глухих. У період навчання грамоти учні одержують тільки практичне уявлення про дзвінки і глухі приголосні. У процесі ознайомлення з буквами **б, г, д, з, ж**, буквосполучення **дз, дж**, що позначають дзвінки приголосні звуки, основну увагу учнів необхідно звернути на те, що в українській мові ці букви в кінці та в середині слів слід читати дзвінко, не змінюючи відповідних дзвінків звуків глухими: *дуб, сад, садки, мороз, вуж, берегти*.

5. Буква **щ** (ща) в українській мові позначає не окремий звук, а сполучення звуків [шч].

6. Букви в українській графіці використовуються в чотирьох варіантах: друковані, рукописні, великі і малі. Великі букви в період навчання грамоти учні сприймають як сигнал початку речення та ознайомлюються з найпростішими випадками їх уживання у власних назвах. Більшість великих і малих букв в українській мові однакові за формою і розрізняються тільки за розміром. Однак є частина літер (**А – а, Б – б, Е – е**), які розрізняються і за формою.

7. У період навчання грамоти учні практично ознайомлюються і з іншими графічними знаками: крапкою, знаком оклику, знаком питання, комою, двокрапкою, тире, рисою (дефісом), лапками, учаться за зразком учителя реагувати на них під час читання зміною сили голосу чи паузами.

8. Важливо навчити дітей вимовляти слова по складах. Учитель має взяти до уваги, що до складу може входити один, два, три і більше звуків. Основним звуком у кожному складі є голосний, саме він утворює склад, тому голосні звуки і називають складотворчими. Найпростішими складами є ті, що утворені з одного голосного або зі сполучення (злиття) приголосного з голосним, наприклад: *о-ко, ри-ба, бже-ре-ло*. Поділ таких слів на склади не становить для дітей якихось труднощів.

Довідково – інформаційні дані для розв'язання завдань

Алгоритм звукобуквеного розбору

1. Скажи слово, назви склад з наголошеним голосним, вимов слово за складами, визнач послідовність звуків у ньому.
2. Вимов голосні звуки, скажи, скільки їх.
3. Вимов приголосні звуки, скажи, скільки їх. Розкажи про них – глухий чи дзвінкий, м'який чи твердий.
4. Якими буквами треба позначити звуки слова під час запису?

Література

1. Агейкіна З. А., Ракитченкова Г. Н. Не смешивать понятия «звук» и «буква» // Нач. шк. – 1975. - №5.
2. Бондар Б. І. Вивчення елементів фонетики // Поч. шк. – 1971. – №9.
3. Вашуленко М. С., Скрипченко Н. Ф. Буквар. – К.: Освіта, 2007, 143 с.
4. Вашуленко М. С., Скрипченко Н. С. Навчання грамоти в підготовчих класах. К.: Рад. шк., 1982.
5. Державна національна програма «Освіта» (Україна 21 ст.). – К.: Райдуга, 1994.
6. Державний стандарт освіти. Словесність. Читання // Поч. шк. – 2001. – №1.
7. Коваль Г. П. та ін. Методика викладання російської мови в школах з українською мовою навчання: Навчальний посібник для студентів педагогічних факультетів та учнів педучилищ. – К.: Вища школа, 1989 .
8. Програма середньої загальноосвітньої школи. 1 – 4 (1 – 3) класи. – К.: Освіта, 1997

4.Тема: Букварний період навчання грамоти

Методичні рекомендації: студентам необхідно актуалізувати знання про навчальний матеріал, що опрацьовується молодшими школярами в букварний період, основні джерела збагачення словника першокласників, форми роботи зі складовими таблицями.

Базова термінологія з теми: букварний період навчання грамоти, режим аудіювання, словниковий запас молодших школярів, диференційований підхід до навчання читання, рукописний шрифт.

Перелік питань до самостійного опрацювання

1. Мовний матеріал, режим аудіювання, послідовність роботи. Методи і прийоми навчання аудіювання.
2. Джерела збагачення словника першокласників. Прийоми пояснення значень слів. Значення словниково – логічних вправ, їх види, методика проведення.
3. Види та прийоми роботи зі складовими таблицями, словами, поданими в аналітико – синтетичній формі, стовпчиками слів.
4. Диференційований підхід до навчання першокласників читати.

5. Характеристика сучасного рукописного шрифту.
6. Перевірка, оцінювання мовленнєвих умінь і навичок першокласників (аудіювання, говоріння, читання, письмо).
5. Схема психолого – педагогічного і дидактичного аналізу уроків навчання грамоти.

Завдання для самостійної роботи

1. Які труднощі трапляються на шляху шестирічних першокласників під час оволодіння письмом?
2. Які основні завдання ставляться на уроці письма в букварний період?
3. Назвіть основні прийоми формування в учнів графічних навичок?
4. Які види роботи застосовуються на уроці письма в букварний період?
5. Які прийоми застосовуються для вироблення в першокласників грамотного письма?
6. Якими уміньми й навичками з читання й письма оволодівають учні в букварний період навчання грамоти?

Питання для самоконтролю

1. Уроки письма в букварний період навчання грамоти.
2. Наочність у період навчання грамоти.
3. Засвоєння елементів фонетики в період навчання грамоти.

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань

Види робіт з письма в букварний період

1. Підготовчі вправи, завданням яких є навчити дітей аналізувати графічну будову нової літери (з яких елементів вона складається), за допомогою зразка з додатковими орієнтирами (стрілочками) визначити послідовність накреслення всіх складових елементів.
2. Вправи, спрямовані на вироблення ритмічного письма в темпі, доступному для всіх учнів класу. Учитель у голос дає учням орієнтир часу, який вони мають затратити для написання літери по елементах. Наприклад, буква і (ра-а-з і-і, два), а (і ра-аз і, два і), м (ра-аз і-і, два і-і, три і). Такі вправи називаються письмом під такт.
3. Списування з дошки, з букваря або спеціальних індивідуальних карток друкованих літер, складів, слів і найпростіших речень.
4. Вибіркове списування застосовується з метою закріплення опрацьованих літер. Таку роботу учні можуть виконувати на основі матеріалу, поданого в букварі (колонки слів), на таблиці, на дошці.
5. Писання літер, складів і найпростіших за звуко - буквеною будовою слів під диктування. Ці фонетико - графічні диктанти за формою проведення можуть бути попереджувальні, пояснювальні і контрольні.
6. Запис складів і слів з пам'яті.
7. Вправи на перевірку виконаних записів.

Довідково – інформаційні дані для розв'язання завдань

Фрагмент уроку з теми: «Вивчення малої букви з»

1. Звукові аналітичні і синтетичні вправи зі звуками [з], [з'].

Упізнавання цих звуків у заданих учителем словах з визначенням місця їх звучання

(на початку, в середині, в кінці). Пропонуються, наприклад, слова: заєць, коза, віз, сажа(!), залізний, зяблик, узяв, калюжа(!), злязь, візерунки, друзі, жасмин(!), зелений.

Доповнення складу зі звуками [з], [з'] для утворення слів: залі(зо), гро(за), моро(зи), ва(за, зон), ві(зок), бере(за), мага(зин).

Утворення складів типу злиття зі звуком [з] (за, зо, зу, зи, зе), зі звуком [з'] (зя, зьо, зю, зі, зє).

2. Показ зразка писаної літери з у сітці зошита (збільшеної у 20 разів).
 3. Аналіз будови букви з переліком її елементів (верхня дужка, схожа на правий півовал і нижня дужка, яка переходить у нижню петлю).
 4. Засвоєння конфігурації літери з.
 - 4.1. Показ написання букви на дошці з поясненням послідовності, зображення її елементів.
 - 4.2. Писання учнями букви в повітрі з орієнтацією на показ учителя.
 - 4.3. Аналіз зразка букви в зошитах, усне пояснення порядку зображення елементів.
 5. Вправи з письма:
 - 5.1. Писання літери за пунктирними або легко наведеними зразками в зошиті (на друкованій основі).
 - 5.2. Писання трьох літер (самостійно). Зіставлення написаних літер зі зразком. Аналіз помилок.
 6. Фізкультхвилинка.
 7. Дописування рядка літери з.
 8. Звуко - буквенний аналіз слова візок з побудовою схеми фішками і викладанням з букв розрізної азбуки.
 9. Динамічна пауза.
 10. Писання другого рядка букви (друга частина рядка – письмо під такт).
 11. Звуковий аналіз слова зима з наступним записом за зразком.
 12. Добір слів зі звуком [з], які відповідають на питання *що робити?* (казати, возити, різати, лазити, збирати, в'язати, зустрічати).
 13. Складання з одними зі слів (на вибір) речення.
 14. Підсумок уроку.
- Яку букву навчилися писати? Які звуки можуть позначатися цією буквою? Доберіть і назвіть ряд слів, у написанні яких потрібно вжити букву з на початку (в середині, в кінці). Читаючи слова, не забувайте чітко вимовляти в кінці слів звуки [з] [з'].

Література

1. Вашуленко М. С., Скрипченко Н. Ф. Буквар. – К.: Освіта, 2007, 143 с.
2. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посібник. – К.: Освіта, 2006.
3. Вашуленко М.С. Навчання грамоти в 1 класі.: Посіб. для вчителя. – К.: Освіта, 2002.
4. Гудзик І.П. Аудіювання українською мовою: Посібник. – К.: Педагог. думка, 2003. – 144 с.
5. Деркач Н. Навчання грамоти: Навч. – метод. Посібник для студентів, учителів. – Тернопіль: Підручник і посібник, 2003.
6. Джежелей О. Диференційований підхід до формування навички читання // Початкова освіта. – 2002. – № 10. – С.16.

5. Тема: Післябукварний період навчання грамоти

Методичні рекомендації: студентам доцільно проаналізувати Буквар як перший підручник школяра, способи викладу матеріалу в ньому та відповідність структури Букваря програмним вимогам.

Базова термінологія з теми: післябукварний період навчання грамоти, структурні компоненти «Букваря»

Перелік питань для самостійного опрацювання

1. Аналіз Букваря
2. Свято « Прощання з букварем ». Методика підготовки і проведення свята.
3. Методика роботи з навчальним посібником « Післябукварик ».

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте види самостійної роботи, методику їх організації на уроках читання, письма.
2. Які завдання післябукварного періоду? У чому полягають особливості структури й методики читання й письма у цей період?
3. Назвіть різні види роботи над реченням і зв'язним мовленням у букварний і післябукварний періоди.
4. Підготуйте повідомлення про новини методичної літератури з проблем навчання грамоти. Складіть бібліографічний покажчик статей журналу «Початкова школа» за останні п'ять років.

Питання для самоконтролю

1. Самостійна робота на уроках навчання грамоти.
2. Вироблення навичок каліграфічного письма в першокласників.
3. Збагачення словникового запасу учнів у період навчання грамоти.

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань

Проаналізуйте матеріал для списування, розміщений у посібнику « Післябукварик » за поданою схемою :

- велика буква в іменах людей, по батькові, прізвищах; у назвах відомих міст, річок;
- велика буква на початку речення;
- вживання в словах знака м'якшення;
- вживання букв **я, ю, є, ї** у їх звукових значеннях;
- звукове значення букви **щ**;
- буквосполучення **дж, дз**, їх звукові значення;
- вживання апострофа.

Довідково – інформаційні дані для розв'язання завдань

Проаналізуйте « Буквар » за поданою схемою

I. Вихідні відомості про підручник.

1. Автор (авторський колектив).
2. Назва видавництва, рік видання.
3. Обсяг (кількість сторінок), розміри, вага.
4. Загальна відповідність Державному освітньому стандарту.
5. За якою програмою створено підручник (державною, авторською). Наявність авторської концепції щодо створення підручника з навчання грамоти, її основна суть.

II. Добукварна частина

1. Обсяг (кількість сторінок).
2. Які основні програмові завдання розв'язуються в цій частині підручника ?
3. Яку систему умовних позначень обрано для формування в учнів узагальненого уявлення про одиниці мови і мовлення – речення, слово, склад, звук? Якою мірою умовні позначення відображають лінгвістичну природу кожної мовної одиниці, її істотні ознаки?
4. Який зміст ілюстративного матеріалу (сюжетні ілюстрації, предметні малюнки) сприяє розвитку мовлення учнів, збагаченню їхнього словникового запасу?

5. Наявність у цій частині підручника матеріалу, призначеного для формування в учнів загальнонавчальних умінь і навичок, зокрема організаційних, загальнопізнавальних.

III. Букварна частина

1. Послідовність вивчення букв українського алфавіту. За яким принципом, дидактичним міркуванням це здійснено?
2. Чи ділиться букварний період на етапи? У чому це виявляється? Чи співвідносяться ці етапи із сучасним методом навчання грамоти?
3. Наявність у підручнику системи звукового і звуко - буквеного аналізу.
4. Які букви (на позначення голосних і приголосних звуків) винесено на початок букварного періоду? Яка система їх подачі на сторінці чи сторінковому розвороті букваря?
5. Чи застосовано в букварі вправи на формування способів читання? Які одиниці мови лежать в основі способу читання? Чи дотримано науковий підхід до поділу слів на склади?
6. Характеристика системи підготовчих вправ перед читанням мікротекстів, текстів (колонки слів, принципи їх укладання; матеріал для звуко - буквеного синтезу; для відпрацювання способу читання, для розвитку мовлення й мислення).
7. Спосіб ознайомлення з читанням слів, у яких наявні м'які приголосні звуки. На якому етапі букварного періоду відбувається це ознайомлення?
8. Яку систему вивчення букв *ь, я, ю, є* запроваджено в букварі?
9. Наскільки ця система співвідноситься зі звуковим значенням цих букв в українській фонетиці і графіці?
10. Аналіз текстів букварного періоду (доступність, художність, відповідність дитячим інтересам). Співвідношення прозових і віршованих текстів. Виховний потенціал текстового матеріалу. Чи використовуються тексти, надруковані рукописним шрифтом? Їх призначення в букварі.
11. Наявність у букварі текстів, що належать до так званих малих жанрів (зазначити ці жанри), їх зв'язок з іншим навчальним матеріалом сторінки або розвороту – дотримання логіко – методичної та тематичної цілісності матеріалу на опрацювання літер (показати вдалі і невдалі приклади).
12. Наявність і функції матеріалу післябукварного періоду навчання грамоти, його спрямованість на забезпечення принципу перспективності в навчанні молодших школярів рідної мови.

IV. Художнє і технічне оформлення букваря

1. Зміст обкладинки, наскільки вона відображає специфіку і функції підручника з навчання грамоти.
2. Оформлення форзаців: яку інформацію вони несуть для учнів у процесі опанування грамоти.
3. Наявність апарату орієнтування у підручнику, його логічність і доступність для шестирічних першокласників.
4. Цілісність художнього оформлення книги, дотримання певного стилю в подачі ілюстрацій.
5. Загальний макет підручника: побудова сторінкового розвороту, наповнення його різноманітними навчальними елементами, їх дидактична доцільність і ефективність для успішного засвоєння нової літери.
6. Наявність у букварі ігрового матеріалу, його дидактичні функції та роль у забезпеченні інтересу учнів до навчання.
7. Відповідність шрифту державним стандартам та віковим особливостям шестирічних першокласників.

8. Аналіз побудови сторінок і розворотів букваря з погляду загальних гігієнічних вимог до підручника: обсяг текстів, довжина робочого рядка, довжина речень, кількість слів на сторінці, які вимагають окремого тлумачення, тощо.

V. Висновок про підручник, його загальна науково – методична оцінка

Література

1. Вашуленко М. С., Скрипченко Н. Ф. Буквар. – К.: Освіта, 2007, 143 с.
2. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод.посібник. – К.: Освіта, 2006.
3. Вашуленко М.С., Науменко В.О., Захарійчук М.Д. «Післябукварик». – К.: Літера ЛТД, 2004. – 96 с.
4. Вашуленко М.С., Науменко В.О., Захарійчук М.Д. «Післябукварик» – складова комплексу з навчання грамоти\ Початкова школа. – 2004. - №3. – С.60.
5. Стратілат І. Свято букваря\ Початкова школа. –1997. - № 11. – С.57 – 59.
6. Сьогодні свято! Сценарії свят у початковій школі. Частина 1 : Посібник для вчителів\ Упор. Г.І. Могорита. – Тернопіль: Мандрівець, 1998.

6. Тема: Наукові основи методики розвитку мовлення молодших школярів

Методичні рекомендації: під час опрацювання матеріалу теми студентам необхідно актуалізувати свої знання про періоди розвитку мовлення людини, фактори впливу на процеси мовленнєвої діяльності.

Базова термінологія з теми: розвиток мовлення, мовно-мовленнєва компетентність, мовна особистість.

Перелік питань для самостійного опрацювання

1. Періоди мовленнєвого розвитку людини. Фактори розвитку мовлення.
2. Методи розвитку мовлення учнів. З історії методів розвитку мовлення учнів у початковій школі.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте вимоги мовленнєвої лінії програми в контексті розвитку мовлення молодших школярів.
2. Поясніть державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів у розділі «Мовленнєва діяльність».
3. Поясніть сутність імітативних методів, комунікативних методів розвитку мовлення та методу конструювання тексту.
4. Аргументуйте доцільність використання означених методів під час роботи з розвитку мовлення.

Питання для самоконтролю

1. Особливості структури і змісту програми з розвитку мовлення.
2. Історичний аспект проблеми становлення методів розвитку мовлення.

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань

Орієнтовний аналіз комунікативних методів розвитку мовлення.

Комунікативні методи розвитку мовлення ґрунтуються на комунікативній функції мови, тобто її призначенні бути засобом спілкування, комунікації, а також самовираження.

Комунікативні методи передбачають ряд вимог:

- 1) усні висловлювання учнів мають бути мотивованими – виникати в разі потреби щось сказати, написати, вступити з кимось у контакт, поділитися своїми думками і почуттями.

Ця потреба виникає під час природних чи створених штучно (з навчальною метою) мовленнєвих ситуацій : діалогів, суперечок, обговорень, рольових ігор, листування, бесід на екскурсіях і прогулянках;

- 2) автор висловлювання (усного і писемного) мусить добре розуміти те, про що він буде говорити, тобто володіти достатньою, достовірною і важливою інформацією. Її необхідно відібрати, систематизувати, структурувати, підпорядкувати авторському задуму;
- 3) мета комунікації буде досягнута за умови достатнього володіння її учасниками мовними засобами: багатим активним словником, умінням швидко і правильно утворювати граматичні форми, будувати речення і зв'язувати їх у текст, добирати найкращі засоби мови для конкретної комунікативної ситуації.
- 4) висловлювання учня повинно бути комусь потрібним, тобто мати адресата. Тому на кожне запитання він має отримати відповідь, його розповідь має бути почута, письмовий твір – прочитаний хоча б однією людиною, висловлена думка – обговорена, лист – прочитаний, відповідь – оцінена.

Комунікативні методи мають свої прийоми, засоби навчання, типи вправ, за допомогою яких здійснюється:

- створення мовленнєвих ситуацій;
- накопичення матеріалу для мовлення в результаті екскурсій, походів, рольових ігор, спостережень тощо;
- організація різних видів діяльності, створюють потребу у спілкуванні;
- ведення записів, щоденників;
- створення казок, незвичайних історій;
- творчі літературні проби в прозі, віршах.

Довідково – інформаційні дані для розв'язання завдань.

Схеми уроків з розвитку мовлення.

І. Переказ оповідання

1. Стисла вступна бесіда, зв'язана із змістом оповідання.
2. Читання оповідання вчителем.
3. Бесіда за змістом прочитаного.
4. Складання плану і запис його на дошці.
5. Розгляд образних виразів для використання в переказі. Запис на дошці трудних з орфографічного боку слів.
6. Усний переказ оповідання учнями за складеним планом.
7. Писання учнями переказу (колективне, індивідуальне).
8. Творчий переказ (за аналогією, поширення сюжету і ін.).

ІІ. Колективне складання твору на задану тему

1. Бесіда на тему твору.
2. Розповідь учнів про різні факти на дану тему.
3. Колективне складання плану чи запис плану, даного вчителем.
4. Добір образних слів, виразів для використання в творі.
5. Складання речення, обробка їх і запис на дошці.
6. Запис учнями складеного твору в зошиті.
7. Зачитування твору кількома учнями із своїх зошитів.

ІІІ. Складання твору за малюнком

(2 уроки)

Перший урок.

1. Бесіда на тему, зв'язану із змістом малюнка.
2. Розгляд малюнка учнями (кожен про себе).
3. Розбір змісту малюнка за запитаннями вчителя.

4. Складання плану майбутнього твору.
5. Добір епітетів, порівнянь для використання в творі.
6. Усна розповідь за складеним планом до змісту малюнка.
7. Запис учнями плану в свої зошити.

Другий урок

1. Усна розповідь одного - двох учнів за раніше складеним планом (картину знову вивішено).
2. Нагадування вчителя учням про вимоги до письмового викладу. Розбір орфограм, речень з прямою мовою для використання в творі.
3. Самостійне писання твору учнями.
4. Кілька учнів зачитують свої твори.

Література

1. Варзацька Л.О. Навчання мови та мовлення на основі тексту. – К.: Рад. шк., 1986.
2. Варзацька Л.О., Шевченко Л.М. Методика розвитку зв'язного мовлення школярів: Методичні рекомендації, – К.: Рад. шк., 1992
3. Коченгіна М. Навчання зв'язного мовлення. Мета. Психологічні засади. Система методів // Початкова освіта. – 2006. - № 12. – С. 3 - 5.
4. Львов М.Р., Горецький В.Г., Сосновская О.В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – М.: Издательский центр « Академия», 2004.
5. Львов М. Р., Рамзаева., Светловская Н. Н. Методика обучения русскому языку в начальных классах: Учеб. пособие для студ. пед. институтов, – М.: Просвещение, 1987.
6. Пономарьова К. І. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. Уроки розвитку мовлення в 1 – 4 класах. – К.: КІМО, 2006.
7. Хорошковська О. Н. Розвиток мовлення молодших школярів: Посібник для вчителів. – К.: Рад. школа, 1985.

7. Тема: Лексичний рівень роботи з розвитку мовлення

Методичні рекомендації: для успішного засвоєння матеріалу студентам доцільно проаналізувати науково - методичну літературу, що репрезентує вимоги до розвитку зв'язного мовлення.

Базова термінологія з теми: лексична система, лексичний запас, словотворчий аналіз, лексичне значення слова.

Питання для самостійного опрацювання

1. Робота над засвоєнням лексичного значення слова.
2. Способи і прийоми пояснення значення слів.

Завдання для самостійної роботи

1. Яке завдання лексичної роботи в початковій школі.
2. Назвіть джерела поповнення словника молодших школярів.
3. Які види лексичної роботи проводяться на різних уроках з мови.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте основні способи пояснення значення слів:
 - а) демонстраційного;
 - б) використання контексту;
 - в) словотворчого аналізу;
 - г) тлумачення слів.

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань

Зміст лексичної роботи

Основною одиницею мовлення є слово. Від багатства лексичного запасу й уміння активно і вдало ним користуватися залежить якість мовлення особистості й успішність її спілкування з іншими людьми.

Мета лексичної роботи в початковій школі полягає в реалізації двох завдань:

- а) накопичення в пам'яті учнів значної кількості слів з усвідомленням усіх відтінків їх значення та експресивного забарвлення;
- б) формування вмінь активно користуватися словниковим запасом, тобто швидко і точно добирати слова для побудови речень і текстів.

За результатами експериментальних досліджень встановлено, що словниковий запас семирічної дитини становить від 2,5 – 3 до 7 – 8 тисяч слів, а одинадцятирічний школяр має у своєму словнику від 7 – 8 до 10 – 15 тисяч. Установлено також, що не менше половини нових слів засвоюється учнями на уроках мови і читання. Прості математичні підрахунки показують, що в середньому щоденно словник учня поповнюється 5 – 7 словами. Такими об'єктивними даними повинен керуватися вчитель під час організації словникової роботи.

Лексична робота як один із рівнів мовленнєвого розвитку молодших школярів проводиться за чотирма напрямками:

1. *збагачення словника*, тобто засвоєння нових слів та нових значень слів, що раніше учням були невідомі;
2. *уточнення словника*, тобто поглиблення розуміння вже відомих слів, з'ясування відтінків у значенні між синонімами, добір антонімів, аналіз багатозначності;
3. *активізація словника*, тобто використання якомога більшої кількості слів у мовленні кожного учня, введення слів у речення, засвоєння сполучуваності слів з іншими словами, використання їх в конкретному тексті;
4. *вилучення нелітературних слів*, які вживаються молодшими школярами, виправлення помилок у наголошуванні та вимові слів.

Джерелами поповнення словника молодших школярів є :

- мовленнєве оточення в сім'ї, серед друзів тощо;
- книги, засоби масової інформації: преса, радіо, телебачення;
- навчальна діяльність у школі (підручники, мовлення вчителів);
- словники, довідники.

Найкращим джерелом збагачення словника є живе спілкування і література, оскільки слово в тексті завжди демонструє своє лексичне значення й емоційне забарвлення.

Для пробудження в учнів інтересу до вивчення нової лексики і забезпечення ефективності її засвоєння необхідно добре спланувати словникову роботу. Важлива роль у цьому процесі належить поясненню значення нових слів. Існують різні прийоми роботи над значенням нового слова.

Найпростіший спосіб – це **показ предмета чи дії**, що позначається словом. Часом для пояснення значення слова використовують малюнки чи ілюстрації. Зауважимо, що для пояснення іменників і прикметників використовують здебільшого предметні малюнки, а для пояснення дієслів – сюжетні, де зображено дію.

Наступний спосіб – **добір синонімів**. Під час застосування цього способу слід пам'ятати про те, що синонімам властива не тільки близькість у значенні, а й відмінність. Слова одного синонімічного ряду мають значеннєві відтінки, на яких обов'язково слід заострити увагу школярів. Наприклад, пояснюючи значення слова *гомоніти*, замало сказати, що воно означає *розмовляти*. Необхідно додати, що гомоніти вживається тоді, коли *розмовляють тихо, приглушено*.

Часто значення слова пояснюється способом *логічного визначення*, тобто зарахуванням його до певного роду з виділенням яскравих видових ознак. Наприклад, *катер – це судно, невеликого розміру, моторне, для недалекого плавання*.

Значення багатьох слів можна пояснити розгорнутим описом. Наприклад, *джерело* – це потік води, що утворюється внаслідок виходу підземних вод на поверхню землі.

Певні слова стають зрозумілими, якщо їх *ввести в речення*. Наприклад, значення слова *ласунка* діти добре усвідомлюють у такому реченні : *Руденька ласунка запасає на зиму горіхи і гриби*.

Іноді для тлумачення значення слова можна використовувати його **антонім**. Так, слово *похлюплений* стане зрозумілим , якщо сказати, що протилежне йому за значенням – *веселий*.

Певні слова можна пояснити учням, удаючись до аналізу їх **словотворення**. Наприклад, *добррозичливий* – *той, хто зичить (бажає) добра*.

Довідково – інформаційні дані для розв’язання завдань

Реалізація принципу системності в роботі над лексичним матеріалом.

Робота над елементами лексики в початковій школі спрямована на збагачення активного словника учнів, розвиток їхнього зв’язного мовлення.

З явищем багатозначності слів учні зустрічаються ще в період навчання грамоти.

У 3 – му класі продовжується робота над спостереженням за випадками багатозначності, прямим і переносним значенням слова. Учні вчать розрізняти значення багатозначних слів, використовувати у своєму мовленні слова з переносним значенням.

У 4 – му класі їхні знання про слово розширюються в процесі вивчення частин мови.

Література

1. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посібник. – К.: Освіта, 2006.
2. Методика викладання української мови: Навч. посібник / С.І. Дорошенко, М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко та ін.: за ред. С.І. Дорошенка. – К.: Вища шк., 1992.
3. Пономарьова К.І. Формування в молодших школярів умінь будувати зв’язні висловлювання // Поч.школа. – 2005 - № 11.

8.Тема: Методика роботи над словосполученням і реченням

Методичні рекомендації: студентам необхідно актуалізувати власні теоретичні знання із синтаксису української мови, способи аналізу синтаксичних одиниць.

Базова термінологія з теми: синтаксис, словосполучення, речення, синтаксичні вправи.

Перелік питань до самостійного опрацювання

1. Види мовленнєвих вправ із словосполученнями, методика їх проведення.
2. Види вправ з реченнями. Типові помилки у будові речень, шляхи запобігання їх.

Завдання для самостійної роботи

1. Обґрунтуйте доцільність розміщення вправ у підручнику «Рідна мова» для 4 класу під час вивчення теми «Однорідні члени речення».
2. Доберіть 2-3 ускладнені однорідними членами і звертаннями речення, розберіть їх за схемою аналізу для початкових класів.
3. Доберіть різні види вправ для роботи з реченням під час повторення вивченого за рік у 2, 3 і 4 класах.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть характерні ознаки синтаксичного конструювання в початкових класах.
2. У чому полягає робота над засвоєнням інтонаційних особливостей речення?
3. Які прийоми є ефективними у процесі вивчення елементів синтаксису в 3-4 класах?

4. Які теми із синтаксису вивчаються в початкових класах?
5. Які основні синтаксичні поняття засвоюють учні?
6. Яке значення має засвоєння елементів синтаксису в початкових класах?
7. Як ви думаєте, чому відомості із синтаксису в кожному класі вивчаються на початку навчального року?
8. Як навчити учнів визначати основу речення? Доберіть вправи, які можна використовувати на різних етапах засвоєння знань під час вивчення теми «Основа речення», проаналізуйте їх.
9. Як навчити учнів установлювати зв'язки між словами в реченні? Обґрунтуйте значення таких умінь для розвитку зв'язного мовлення школярів.
10. Які пунктуаційні правила засвоюють учні?
11. Які види вправ використовуються для роботи над речення? Які з них сприяють розвитку зв'язного мовлення школярів?

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань

Схема усного синтаксичного розбору речення:

1. Прочитайте аналізоване речення.
2. Визначте, яким є речення за метою висловлювання.
3. Визначте, яким є речення за інтонацією.
4. Визначте основу речення.
5. Назвіть підмет і присудок, встановивши між ними за допомогою питань двосторонній зв'язок. Назвіть, якими частинами мови вони виражені.
6. Назвіть другорядні члени речення, залежні від підмета, поставивши до них запитання від підмета.
7. Назвіть другорядні члени речення, залежні від присудка, поставивши до них питання від присудка.
8. Назвіть другорядні члени, залежні від інших другорядних членів.

Схема письмового аналізу речення:

1. Запишіть аналізоване речення.
2. Підкресліть умовними лініями головні і другорядні члени речення.
3. Випишіть із речення всі сполучення слів парами, у дужках запишіть питання від слова до слова.

Для письмового аналізу даються неускладнені речення з чотирьох – шести слів. Для усного можна пропонувати і більші за обсягом речення, ускладнені звертаннями та однорідними членами. Аналіз таких речень проводиться під безпосереднім контролем і за допомогою вчителя. Елементи синтаксичного розбору обов'язково включаються у схеми морфологічного розбору частин мови: встановлюється залежність між словами за допомогою граматичних питань, з'ясовується синтаксична роль слова в реченні.

Література

1. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посібник. – Освіта, 2006.
2. Львов М. Р., Горецкий В. Г., Сосновская О. В. Методика преподавания русского языка в начальных классах: – М.: Издательский центр «Академия», 2004.
3. Львов М. Р., Размаева Т. Г., Сосновская Н. Н. Методика обучения русскому языку в начальных классах: Учеб. пособие для студ. пед. институтов. – М.: Просвещение, 1987.
4. Мельничайко О. І. Українська мова. Вивчення елементів синтаксису в початкових класах: Методичний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006.

5. Пономарьова К. І. Основні напрями роботи з розвитку монологічного мовлення учнів / Навчання і виховання учнів 4 класу: Метод. посібник для вчителів. – К.: Вид. «Початкова школа», 2005.

9. Тема: Рівень тексту в розвитку мовлення молодших школярів

Методичні рекомендації: студентам необхідно проаналізувати поняття «тексту» як об'єкту лінгвістичного дослідження та дослідити роль різнорівневої структури тексту.

Базова термінологія з теми: переказ, твір, мовленнєва помилка, норми оцінювання письмових робіт.

Перелік питань для самостійного опрацювання

1. Класифікація переказів.
2. Вид усних і письмових творів.
3. Мовленнєві помилки учнів. Типи помилок. Методика роботи над морфологічними, синтаксичними, стилістичними помилками.
4. Критерії і норми оцінювання учнівських переказів і творів.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте методику формування в молодших школярів умінь будувати діалог. Продемонструйте її на прикладі фрагмента уроку, присвяченого складанню діалогу.
2. Доберіть доступні для засвоєння молодшими школярами етикетні формули звертання, вітання, прощання, прохання, згоди, відмови, вибачення.
3. Підготуйте конспекти уроків докладного і вибіркового письмових переказів тексту.
4. Розробіть конспекти уроків, присвячених стислому і творчому усним переказам розповідного тексту.
5. Розкрийте методику формування в учнів початкових класів умінь здійснювати самоперевірку і найпростіше редагування власного переказу чи твору.

Питання для самоконтролю

1. Які види мовлення перебувають у центрі уваги початкової мовної освіти.
2. Які фактори впливають на успішність розвитку зв'язного мовлення школярів?
3. Назвіть перелік мовних норм, які охоплює культура спілкування. Розкрийте зміст роботи над кожною нормою в початкових класах.
4. Охарактеризуйте види мовленнєвої діяльності, розвиток яких здійснюється в початковій школі відповідно до чинних навчальних програм.
5. Які особливості має діалогічне мовлення?
6. У чому полягає особливість методів розвитку мовлення?
7. Охарактеризуйте конкретні вміння учнів у побудові зв'язних висловлювань?
8. Над якими видами усних і письмових творів працюють молодші школярі?

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань

Орієнтовна розробка уроку розвитку зв'язного мовлення

Тема: Докладний переказ тексту «Узимку».

Мета: формувати в учнів уміння створювати докладний переказ тексту; розвивати вміння ділити текст на частини, складати план тексту, послідовно викладати свої думки; збагачувати та активувати словниковий запас школярів; виховувати інтерес до природи, розширювати кругозір учнів.

Обладнання: текст «Узимку» за А. Морозовим, карта із зображенням Київського моря, ілюстрації із зображенням тварин, які живуть у Київському морі.

Хід уроку

1. *Вступна бесіда* про розташування Київського моря (з використанням карти), про тварин, які живуть у його водах. У ході бесіди школярі з'ясовують, що Київське море створене штучно, глибина його не велика і взимку біля берегів воно замерзає, однак життя в ньому не вмирає.
2. *Повідомлення мети та теми уроку.*
Учитель повідомляє, що на уроці школярі писатимуть докладний переказ тексту «Узимку», в якому йдеться про Київське море.
3. *Читання тексту вчителем.*

Узимку

Підводні мешканці Київського моря і прибережних озер знають, що січневі морози жартувати не люблять.

Усі приготувалися до зими вчасно. Жаби зарилися у мул і міцно сплять. Крупні, із золотистою лускою коропа зібралися у глибокій ямі під згірком. Дрімають. Тільки злегка здригають червоними плавцями та хвостами час від часу ворущають, свіжу воду в яму заганяють.

Пусто під крижаним дахом на мілководді. Тільки інколи заверне сюди в пошуках корму косячок червоноперок або пропливе зелена щука. Гострозуба розбійниця продовжує полювати і в січні.

За А. Морозовим.

4. Аналіз змісту тексту.

З'ясування не зрозумілих слів і висловів.

- а) Які слова чи вирази з тексту вам не зрозумілі?
- б) Як розумієте вислів у глибокій ямі під згірком?
- в) Що означає слово мілководдя?
- г) Як уявляєте собі косячок червоноперок?

Робота над темою і головною думкою тексту.

- а) Про що ви дізналися з тексту? (*Про життя тварин у Київському морі взимку*).
- б) У якій послідовності автор знайомить вас із тваринами? (*Спочатку повідомляється про жаб (вони зарилися в мул і сплять), потім йдеться про коропів: вони дрімають у глибокій ямі; далі розповідається про червоноперок і щуку, що часом запливають на мілководдя в пошуках корму*).
- в) Чому в Київському морі живуть не морські тварини, а ті, що водяться в річках? (*Бо в цьому морі прісна вода. Воно штучне і наповнене водою річок*).
- г) Що нового ви дізналися для себе з цього тексту?

5. Аналіз структури тексту.

- а) На скільки частин можна поділити текст?
- б) Про що йдеться в кожній частині?
- в) Який у тексті зачин?
- г) Чи є в тексті кінцівка?
- д) Яку б кінцівку ви дібрали до цього твору?

6. Складання плану майбутнього переказу.

Учитель пропонує учням самостійно скласти план, надаючи індивідуальну допомогу окремим учням.

Після завершення цієї роботи відбувається зачитування складених планів кількома учнями.

Прослухавши план одного з них, доцільно запитати: «А в кого план складений інакше?» На похвалу заслуговують ті учні, у яких план не такий, як у більшості однокласників.

7. Повторне читання тексту вчителем із настановою на спостереження за мовним оформленням тексту.

8. *Аналіз мовного оформлення тексту.*

а) Як автор називає тварин, які живуть у морі? (*Підводні мешканці*).

б) Поясніть, у якому значенні вжито дієслово *жартувати* в реченні: «Морози жартувати не люблять»? (*Переносному*).

в) Якими словами автор описав коропів? (*Крупні, із золотистою лускою*).

г) Якими словами автор передав рух плавців і хвостів коропів? (*Здригають плавцями, ворушать хвостами*).

г) Що можете сказати про значення цих дієслів? (*Вони близькі за значенням – синоніми*).

д) З якою метою автор використав ці синоніми? (*Для уникнення повторення того самого слова, точнішої передачі рухів*).

е) Не забувайте й у своїх переказах використовувати цей прийом.

є) Які ще синоніми є в цьому тексті? (*Сплять, дрімають; щука, розбійниця*).

ж) Чим укрите мілководдя узимку? (*Льодом*).

з) Як написано про це в тексті? (*Пустинно під крижаним дахом мілководдя*. Лід автор назвав крижаним дахом).

и) Не забудьте про цю авторську знахідку у своїх переказах.

і) Чому щуку в тексті названо гострозубою розбійницею? (*Бо вона хижа риба*).

9. *Орфографічна робота.*

Учень звертає увагу учнів на зроблені ним на дощі записи слів із підкресленими орфограмами:

Узимку, Київське море, прибережний, згірок, пустинно, мілководдя, червоноперки.

Можливий інший варіант цієї роботи, коли вчитель викликає до дошки учнів, диктуючи їм складні для написання слова і вирази. Під час записування школярі коментують, чому так пишуть, а не інакше.

10. *Записування переказу в зошити.*

Перед записуванням учитель націлює учнів ще раз перечитати свій план і записати переказ відповідно до складеного плану. Слід також нагадати, що кожен структурну частину тексту необхідно писати з нового абзацу.

Під час самостійної роботи вчитель надає індивідуальну допомогу окремим учням, які зіткнулися з труднощами.

11. *Перевірка виконаної роботи.*

Після написання переказу слід обов'язково спонукати учнів до самоперевірки. За наявності часу доцільно заслухати в класі кращі перекази, які вибирає вчитель, переглядаючи побіжно учнівські роботи під час виконання їх школярами. Це мають бути перекази не обов'язково сильніших учнів, а й тих, хто просунувся вперед у порівнянні з попередньою роботою такого виду.

12. *Підсумок уроку.*

- Чого навчилися на уроці?
- Що допомогло послідовно передати зміст тексту?
- Які труднощі виникали під час написання переказу?
- Що нового дізналися на уроці?

Література

1. Бадер В. І. Розвиток зв'язного мовлення школярів: Навч. посіб. – К.: ІЗМН, 1997. – 92с.
2. Бадер В. І. Розвиток усного та писемного мовлення молодших школярів. – К.: – АПН, 2000. – 316 с.
3. Баєв Б. Ф., Головань Н. О. Особливості внутрішньомовної підготовки усного монологічного мовлення в учнів 1–3 класів // Психологія. – 1973. – Вип. 12. – С. 82–88.

4. Большакова І. Ситуативна навчально – мовленнєва діяльність школярів на уроках української мови // Початкова школа. – 2002. – №10.
5. Галуза В. Чарівний світ української слова на кожному уроці // Початкова школа. – 2002. – №1.
6. Дубовик С. Розвиток діалогічного мовлення школярів на уроках української мови // Початкова школа. – 2002. - №7.
7. Ігнатенко Т. Творчі завдання на уроках розвитку мовлення // Початкова школа. – 2006. – №2.
8. Кравчук Д.М. Писемне мовлення учнів 1–3 класів: Посіб. для вчителів. – К.: Рад. шк., 1985. – 136 с.
9. Крайнова Ж. Формування комунікативної компетентності молодших школярів на заняттях з рідної мови // Початкова школа. – 2003. - №11.
10. Крикун М. Роль слова в розвитку зв'язного мовлення молодших школярів // Початкова школа. – 2003. – №11.

10. Тема: Формування і розвиток навичок читання

Методичні рекомендації: студенти повинні проаналізувати способи розвитку та формування читацьких навичок молодших школярів.

Базова термінологія з теми: процес читання, вимоги до читання, техніка, темп, виразність, свідомість, читання.

Перелік питань для самостійного опрацювання

1. Розвиток зорового сприймання під час читання : розширення поля читання, миттєве розпізнавання слова під час читання, переглядання тексту, зняття вокалізації.
2. Умови роботи над виразністю читання.

Завдання для самостійної роботи

1. Укласти перелік художніх творів для виразного читання (по книгам).
2. Підготувати фрагмент уроку читання (по книгам), спираючись на вимоги до уроків виразного читання.

Дібрати систему вправ щодо вироблення вимог виразного читання.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає взаємозв'язок між якість питання?
2. У чому полягає виразність читання?
3. Якими прийомами можна навчити учнів виразного читання?

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань

Група завдань « читання +»

Ця група завдань – одна з двох основних, які належать до програми навчання читанню. Читання залежить від механічних навичок, інтелектуального потенціалу та рівня їх інтеграції. Можна говорити про некоректність судження щодо окремого існування навичок та потенцій мислення. Проте, напевно, це щось **єдине**, або з індивідуально різним рівнем і швидкістю взаємодії існуючих, і з відмінним (теж індивідуальним) характером домінанти.

Тут вже йшлося про неможливість визначити ідеальне співвідношення частин читання. Його індивідуальний характер визначений факторами, закладеними глибоко у свідомості. Відносно вгорі тільки механіка процесу, швидкість мислення і загальний розвиток. Але не можна заперечувати те, що є спільним зв'язок між тим, «що вгорі» і « що глибоко», і що зв'язок цей має двоякий характер, залежить від того, хто навчає, адже в результаті з'ясується, чи набуде він рис замкнутого кола, чи стане діалектичною спіраллю.

З огляду на це, до однієї групи увійшли завдання, що мають вплив на фактори читання, які лежать на поверхні. Розвивальний характер цих вправ має стати каталізатором у реакції видимих та невидимих механізмів читання. Це повинно перетворити читання у задоволення і зробити його інтелектуальною опорою дитини, джерелом її емоційно – вольового розвитку.

Література

1. Куріпка В. І. Ефективні методи і прийоми удосконалення навички читання // Початкове навчання та виховання. – 2005.-№29-30. – С. 38 – 48.
2. Львов М.Р., Гарецький В.Г., Сосновская О.В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – М.: Издательский центр «Академия», 2004.
3. Пелешок Е. Робота над засобами виразності на уроках читання /Е. Пелешок, Т. Шевчук // Початкова школа. – 1998. - № 12. – С. 12 – 14.
4. Розвиток навички читання. Метод. рекомендації / Підгот. І.П. Гудзик.- К.: Освіта, 1993.
5. Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах. – К.: Освіта, 2007.

11. Тема: Особливості роботи над творами різних родів і жанрів

Методичні рекомендації: окремі положення даної теми ілюструють матеріал про специфічні особливості роботи з науково - популярними творами, тому студентам доцільно актуалізувати увагу на теоретичних положеннях про роди та жанри літературознавства.

Базова термінологія з теми : жанри творів, стилі творів, науково – популярні твори.

Питання для самостійного опрацювання

1. Специфіка опрацювання науково - популярних творів.

Завдання для самостійної роботи

1. Назвіть основні етапи роботи над науково - популярним твором.
2. Укладіть перелік науково - популярних творів, що виноситься на позакласне читання (по класах).
3. У чому полягає відмінність роботи над науково – популярними творами і творами інших жанрів?

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань.

Алгоритм аналізу науково – популярного твору :

1. Вступна бесіда статті.
2. Читання статті (первинне).
3. Читання статті (по частинам).
4. Постановка питань до кожної частини статті.
5. Словникова робота.
6. Складання плану статті.
7. Переказ статті за планом.

Література

1. Методика викладання української мови: Навч. посібник /С.І. Дорошенко, М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко та ін.; за ред. С.І. Дорошенка. – К.: Вища шк.,1992.
2. Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах. – К.: Освіта, 2007.
3. Чуйко Г.А., Білецька М.А., Школьна Г. Ф. Методика викладання української мови в початкових класах: Підручник для педучилищ. – К.: Вища школа, 1995.

12. Тема: Уроки класного читання

Методичні рекомендації: під час самостійного засвоєння теми студенти мають опрацювати основні завдання уроків класного читання, специфіку використання наочного матеріалу.

Базова термінологія з теми: види мовленнєвої діяльності, читання, стилі текстів, типи текстів.

Перелік питань до самостійного опрацювання

1. Завдання уроків читання. Особливості проведення уроків читання.
2. Методика використання наочності, технічних засобів навчання.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте приклад наведеного уроку, зважаючи на межу. Зробіть висновки.
2. Зіставте роботу над виразністю у наведеному уроці з етапами підготовки до виразного читання, які пропонує Г.Коваль. Чи можливий варіант поданого уроку? Чому?
3. Прочитайте 1 і 11 розділи посібника І. Гудзик «Розвиток навички читання» і з'ясуйте:
 - які види вправ рекомендуються для розвитку швидкості читання мовчки;
 - відомий чи невідомий текст треба брати для формування навички читання мовчки.

Питання для самоконтролю

1. Які вимоги ставляться до читання вголос?
2. Якими вміннями мають оволодіти учні, щоб читати вголос?
3. Які особливості читання українською мовою російськомовними учнями?
4. З'ясуйте методику формування виразного читання.

Обов'язкові та додаткові завдання , приклади виконання завдань

Зразок навчальної партитури дихання:

Складаючи навчальну партитуру дихання, треба враховувати, що в прозових текстах добір повітря відбувається на місці пауз, які можуть бути на місці розділових знаків та синтагм усередині та в кінці речення. При чому слід пам'ятати, що місце синтагм не завжди збігається з розділовими знаками. Наприклад, у реченні: *Над яблунею вгорі було нескінченне небо* синтагматичний поділ такий:

Над яблунею/ вгорі/ було нескінченне небо//.

А в реченні *Папуга помовчав і теж несподівано для себе гавкнув* такий:

Папуга помовчав/ і теж/ несподівано для себе/ гавкнув//.

Зазвичай триваліші паузи бувають у кінці речення та перед тире всередині його. Під час таких пауз діти мають робити глибокий, але не надмірний вдих.

У віршах у кінці кожного рядка роблять ритмічні паузи, на яких, як правило, затримують дихання.

(Вдих) *Осінь така мила,//*

осінь/

славна// (добір повітря).

Однак, якщо ритмічні паузи збігаються з граматичними й синтаксичними, то повітря добирається. Наприклад:

(Вдих) *Ходить осінь в дібровоньці* (добір повітря)

у золотій обновоньці.//

(Вдих) *Не питай доріженьки* (добір повітря),

Стелить килим під ніженьки.//

Література

1. І. Гудзик Розвиток навички читання. – К., 1993.
2. Коваль Г. Зміст та дидактична структура уроку читання в початкових класах. Спецкурс з методики викладання української мови: Навч. – метод. посібник для студ. пед. ф – ту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003.
3. Кулінська Л. П. Екранна і звукова наочність на уроках української мови. – К.: Рад. школа., 1986.
4. Савченко О. Я. Методика читання в початкових класах. – К.: Освіта, 2007.
5. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. – К.: Магістр, 1997.
6. Средства обучения и методика их использования в начальной школе: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1990.

13. Тема: Формування читацької самостійності молодших школярів

Методичні рекомендації: з метою ефективного засвоєння даного матеріалу студенти мають проаналізувати способи формування читацької самостійності молодших школярів, з'ясувати критерії оцінювання читацьких навичок.

Базова термінологія з теми: державний стандарт початкової освіти, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи.

Питання для самостійного опрацювання

1. Критерії оцінювання читацьких умінь і навичок (1-4 кл).

Завдання для самостійної роботи

1. Оцінювання читацьких умінь учнів.
2. Проаналізуйте критерії оцінювання читацьких умінь по класах (1 – 4 кл.).
3. Які вимоги до читацьких навичок висуває Державний стандарт початкової освіти.
4. Підготуйте тексти для перевірки читацьких навичок, дотримуючись сезонно – тематичного принципу навчання.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть рівні оцінювання читацьких навичок молодших школярів.
2. Поясніть критерії оцінювання, що відповідають кожному рівню.
3. В яких нормативних документах вміщено критерії оцінювання читацьких умінь учнів.

Література

1. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи: Метод. рекомендації. - К.: Початкова школа, 2002.

14. Тема: Урок української мови

Методичні рекомендації: під час самостійного опрацювання даної теми студенти мають проаналізувати особливості мовного режиму школи, специфіку роботи з учнівськими зошитами та вимоги до їх оформлення

Базова термінологія з теми: урок, мовний режим, мовна політика, зошит з української мови, письмові роботи.

Питання для самостійного опрацювання

1. Мовний режим у школі.

2. Вимоги до усного і писемного мовлення учнів, до порядку ведення учнівських зошитів і оформлення письмових робіт з мови.
3. Вимоги до перевірки робіт.

Завдання для самостійної роботи

1. Поясніть класифікацію помилок та способи їх виділення в учнівських зошитах.
2. Наведіть приклади оформлення титульної сторінки зошита відповідно до вимог мовного режиму.

Питання для самоконтролю

1. Як ви розумієте поняття «мовний режим»?
2. Назвіть вимоги до усного (писемного) мовлення молодших школярів.
3. Визначте вимоги до порядку оформлення та ведення учнівських зошитів.
4. Назвіть вимоги до перевірки письмових робіт з мови.

Обов'язкові та додаткові завдання, приклади виконання завдань

Способи позначення помилок в письмових роботах

- І - орфографічна помилка.
- V - пунктуаційна помилка.
- М - мовна помилка.
- С - стилістична помилка.
- Ф - фактична помилка.
- І (оп.) - описка.

Література

1. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи: Метод. рекомендації. – К.: Початкова школа, 2002.

УКРАЇНОЗНАВСТВО

1. Тема: Виникнення та розвиток Київської Русі

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми слід звернути увагу на особливості суспільної та політичної організації східних слов'ян, виникнення і розвиток Руської держави, правління перших князів, утвердження династії Рюриковичів, значення Балканських походів, проаналізувати внутрішню та зовнішню політику княгині Ольги.

Базова термінологія з теми: союзи племен, військова демократія, автохтони, варяги, віче, волхви, данина, етногенез, держава, династія, князь, релігія, язичництво, християнство, регент, дипломатія, дружина, Русь, скіфи.

Питання для самостійного опрацювання

1. Східні слов'яни в давнину: суспільна і політична організація.
2. Виникнення Руської держави.
3. Перші володарі Руської землі. Походи Аскольда на Візантію. Утвердження династії Рюриковичів.
4. Правління Олега, Ігоря. Розширення меж Київської держави. Походи проти Візантії.
5. Внутрішня та зовнішня політика княгині Ольги. Заходи княгині щодо поширення християнства.
6. Правління князя Святослава: похід проти Хозарії; Балканські походи.

Завдання для самостійної роботи

1. Заповніть таблиці:

а) союзи східнослов'янських племен на території України

Назва союзу	Територія, яку він займав	Головне місто

б) внутрішня і зовнішня політика київських князів

Ім'я князя	Роки правління	Внутрішня політика	Зовнішня політика

2. Як відбувався розвиток Київського князівства за правління Аскольда?
3. Чому, на вашу думку, саме Київ відіграв роль центру об'єднання східних слов'ян у єдину державу і став її столицею?
4. Порівняйте діяльність князів Олега та Ігоря. Визначте спільне і відмінне.
5. Охарактеризуйте зовнішньополітичну діяльність княгині Ольги та її значення для Русі.
6. Проаналізуйте внутрішню політику князів династії Рюриковичів: що змінилося в державі від часів правління Олега до правління Святослава?
7. Український історик Михайло Грушевський називав князя Святослава «давньоруським спартанцем» і «першим запорожцем на київському столі». Поясніть, як ви розумієте наведені характеристики.
8. Як пояснюють дослідники походження назви «Русь»?

Теми для рефератів:

1. Неслов'янські народи на території України в давнину (кіммерійці, скіфи, сармати, грецькі міста держави).
2. Теорії етногенезу українців.
3. Суспільний лад Київської держави у IX-першій половині XX ст.
4. Міжнародний авторитет Київської держави за перших князів.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Атрибути князівської влади.
2. Дипломатичні відносини перших князів.
3. Історичний портрет княгині Ольги.
4. Князь Святослав - видатний полководець Київської Русі.

Питання для самоконтролю

1. Чи була у русів повноцінна державність до приходу в Київ варягів на чолі з Олегом? Обґрунтуйте свою відповідь.
2. З якими зовнішніми ворогами на сході, півдні, заході і півночі доводилось боротися удільним князівствам?
3. Яку роль відіграло створення власної держави Київської Русі в історії східних слов'ян?
4. Коли відбулися перші в історії відвідини Константинополя головою Київської Русі на чолі мирного посольства?
5. Назвіть племена й народи, які підкорив Святослав і примусив сплачувати данину.
6. Розкажіть, як помстилася княгиня Ольга за вбивство свого чоловіка. Що таке реформи? Які реформи здійснила на Русі княгиня Ольга?

7. Якими були наслідки походів Святослава проти хозарів та на Балкани?
8. У чому полягає історичне значення діяльності перших князів Київської держави?

Література:

1. Бойко О.Д. Історія України. Запитання і відповіді. - К., 97 р.
2. Орест Субтельний : Історія України. – К., 93 р.
3. Полонська-Василенко Наталія: Історія України (Том 1) – К., 95 р.
4. Довідник з історії України. За редакцією І.Підкови та Р.Шуста. - К., 95 р.
5. Серафим Юшков. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. – К., 92 р.

2. Тема: Київська Русь наприкінці X – у першій половині XI ст.

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми слід звернути увагу на державницьку діяльність Володимира Великого, впровадження і поширення християнства як державної релігії на руських землях, особливості внутрішньої і зовнішньої політики Ярослава Мудрого, охарактеризувати культурно-освітню діяльність князя Володимира, визначити причини боротьби за владу між синами Володимира.

Базова термінологія з теми: десятина, євангелє, закон, «Руська правда», літописи, міжусобиці, монастир, патріарх, сепаратизм, собор, тризубфеодальний, феодал.

Питання для самостійного опрацювання

1. Державницька діяльність Володимира Великого.
2. Упровадження і поширення християнства як державної релігії на руських землях; значення впровадження християнства.
3. Культурно-освітня діяльність князя Володимира.
4. Боротьба за владу між синами Володимира Святославича. Утвердження Ярослава Володимировича в Києві.
5. Внутрішня і зовнішня політика Ярослава Мудрого.

Завдання для самостійної роботи

1. Які внутрішньополітичні перетворення здійснив князь Володимир? Чи сприяли вони зміцненню Київської Русі? Обґрунтуйте свою думку.
 2. Розкрийте передумови й історичне значення запровадження християнства як державної релігії Київської Русі.
 3. Охарактеризуйте зовнішню політику князя Володимира.
 4. У «Повісті минулих літ» Нестор писав про князя Володимира, що «він є новим Константином великого Риму». Пригадайте, чим уславився римський імператор Константин. Чому літописець порівнює князя Володимира саме з ним?
 5. Сформулюйте причини та наслідки створення «Руської правди».
 6. Охарактеризуйте внутрішньополітичну діяльність Ярослава.
 7. Яким був внесок князя Ярослава в культурно-освітнє і церковне життя Київської Русі?
 8. Історики часто називають князя Ярослава «тестем Європи». Поясніть чому.
 9. Заповніть таблицю.
- Внутрішня і зовнішня політика Володимира Великого та Ярослава Мудрого.

Ім'я князя	Роки правління	Внутрішня політика	Зовнішня політика

10. Наведіть факти, які підтверджують думку, що за князювання Володимира та Ярослава Київська Русь досягла свого розквіту.

Теми для рефератів:

1. Суспільний лад Київської держави (кінець X – I половина XI ст.).
4. Причини хрещення Русі.
5. Хрещення Русі.
6. Князь Володимир – будівничий храмів.
7. Ярослав Мудрий – фундатор книжності і вченості на Русі.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Історія виникнення перших шкіл на Русі.
3. Шлюб і подружнє життя в Київській Русі.
4. Історичний портрет Володимира Великого.
5. Історичний портрет Ярослава Мудрого.
6. "Руська правда" як перший юридичний кодекс.
7. Правда і вимисел про бібліотеку Ярослава Мудрого.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягала адміністративна реформа Володимира?
2. Як відбулося хрещення Київської Русі за Володимира?
3. Що таке міжусобна боротьба?
4. Коли розпочалося князювання Ярослава в Києві?
5. Коли відбулася битва Ярослава з печенігами біля Києва?
6. Що було зроблено Ярославом для зміцнення центральної влади?
7. Кого було обрано Київським митрополитом у 1051 р.?
8. За кого вийшли заміж три доньки князя Ярослава?
9. Який порядок престолонаслідування був запроваджений Ярославом Мудрим?

Література:

1. Грушевський М. Історія України-Русі: В 11т., 12 кн. - К.: Наук. думка, 1991. - Т.9. Кн.1. Роки 1650 - 1654. 880с.; Т. 10. Роки 1657 - 1658. - 1998. - 408с. (Пам'ятки іст. думки України).
2. Король Віктор Юхимович. Історія України. — К. : Фемина, 1995. — 264с.
3. Кононенко П. Українознавство. –К.,-2005.
4. Полонська-Василенко Наталія Дмитрівна. Історія України. — 3. изд. — К. : Либідь, 1995. Т. 1 : До середини XVII століття. — 588с.
5. Субтельний О. Історія України.-К., Либідь.- 1993.-720с.

3. Тема: Київська Русь у другій половині XI – першій половині XIII ст.

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми слід звернути увагу на особливості правління Ярославичів, передумови та проведення Любецького з'їзду князів, утвердження та правління Володимира Мономаха на київському столі, визначити причини та сутність роздробленості Київської Русі.

Базова термінологія з теми: : лихварство, усобиці, повстання, хрестовий похід, феодальна роздробленість, удільне князівство, народність, діалект. тріумвірат, дуумвірат, князь-ізгой, уділ.

Питання для самостійного опрацювання

1. Заповіт Ярослава Мудрого синам.

- 2.Правління Ярославичів.Боротьба за київський стіл .
- 3.Любецький з'їзд князів.
4. Утвердження Володимира Мономаха на київському столі.
- 5.Державні заходи Володимира Мономаха.
- 6.Правління Мстислава Володимировича
- 7.Причини та сутність роздробленості Київської Русі.

Завдання для самостійної роботи

- 1.Уявіть себе літописцем і складіть хроніку подій доби Ярославичів. До кого з Ярославичів ви були б прихильні?
2. Чому наприкінці XI — на початку XII ст. в історії Київської Русі велику роль стали відігравати князівські з'їзди?
3. Поясніть, що змусило князів змінити запроваджений Ярославом Мудрим принцип престолонаслідування.
4. Охарактеризуйте боротьбу Володимира Мономаха з половцями.
5. Завдяки чому Володимир Мономаху вдалося відновити єдність Київської Русі?
6. Чи можна вважати головною думкою «Повчання» Володимира Мономаха відвернення князівської міжусобиці й збереження єдності Русі? Доведіть чи спростуйте це, спираючись на текст повчання.
7. Дайте оцінку роздроблення Київської держави. Чи можна було зупинити цей процес і зберегти Київську Русь? Як саме?
- 8.Чи призвела поява самостійних князівств до припинення існування Руської держави? Свою відповідь обґрунтуйте.
- 9.Яким, на вашу думку, був головний внесок кожного з великих київських князів у розбудову державності Київської Русі.
10. Заповніть таблицю «Зовнішня і внутрішня політика князів».

Ім'я князя	Роки правління	Внутрішня політика	Зовнішня політика

Теми для рефератів:

- 1.Суспільний лад Київської держави (кінець X – I половина XI ст.).
- 2.Законотворча діяльність Ярослава Мудрого.
- 3.Зовнішня політика Київської Русі.
- 4.Віче Київської Русі.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Економічний стан князівств Київської Русі в 11-13 століттях.
2. Київ - столиця Давньоруської держави.
3. «Повість минулих літ»- початок літописної традиції слов'ян- українців.
4. Походження назви « Київська Русь».

Питання для самоконтролю

1. Який порядок престолонаслідування був запроваджений Ярославом Мудрим?
2. Коли відбулося повстання киян проти князя Ізяслава? Що стало його причиною?
3. У чому полягало значення «Правди Ярославичів»?
4. Який порядок престолонаслідування було запроваджено на Любецькому з'їзді?

5. Завдяки чому Володимир Мономах виділився серед інших князів?
6. Чим примітний похід руських полків проти половців у 1111 р.?
7. Якими були причини повстання киян у 1113 р.?
8. Яка головна мета правління Володимира Мономаха на великокнязівському престолі?
9. Які причини роздробленості Русі?
10. Яка причина жорстокої міжусобної боротьби між князями?
11. Як утворилося Галицьке князівство?
12. Чому в другій половині XII — на початку XIII ст. велася запекла боротьба між князями за Київ?
13. Із якою метою володимиро-суздальський князь Андрій Боголюбський пограбував і попалив Київ?

Література

1. Грушевський М. Історія України-Русі: В 11 т., 12 кн. - К.: Наук. думка, 1991. - Т.9. Кн.1. Роки 1650 - 1654. 880с.; Т. 10. Роки 1657 - 1658. - 1998. - 408с. (Пам'ятки іст. думки України).
2. Король В. Ю. Історія України. — К. : Фемідна, 1995. — 264с.
3. Кононенко П. Українознавство. —К.,-2005.
4. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України.— К. : Либідь, 1995. Т. 1 : До середини XVII століття. — 588с.
5. Субтельний О. Історія України.-К., Либідь.- 1993.-720с.

4. Тема: Галицько-Волинське князівство – етнічна держава українців

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми слід звернути увагу на особливості виникнення, розвитку та занепаду Галицько-Волинського князівства та його роль у формуванні української народності і державності.

Базова термінологія з теми: монголо-татари, Золота Орда, монастир, полководець, хан, баскаки, ярмо, яничари.

Питання для самостійного опрацювання

1. Галицько- Волинське князівство і етногенетичні процеси на українських землях.
2. Економічне і політичне піднесення Галицько-Волинського князівства.
3. Внутрішня і зовнішня політика князів Романа Мстиславича та Данила Романовича.
4. Занепад Галицько –Волинської держави.
5. Роль князівства у формуванні української народності і державності.

Завдання для самостійної роботи

1. Складіть хронологію подій на землях Галичини і Волині в 1199 —1239 рр.
2. Підготуйте розповідь за планом.
 - 1) Об'єднання Галицького і Волинського князівств.
 - 2) Правління Романа Мстиславича в 1199—1205 рр.
 - 3) Боротьба дітей Романа за відновлення батьківської спадщини.
3. Визначте чинники, які сприяли перетворенню Галицько-Волинського князівства на могутню державу, і такі, що послаблювали її. Відповідь подайте у вигляді таблиці.
4. Підготуйте розгорнутий план відповіді на питання «Битва на річці Калці».
5. Наведіть 3-4 аргументи на користь поїздки Данила Галицького в Золоту Орду.
6. Доведіть, що Галицько-Волинська держава – безпосередня спадкоємиця традицій Київської Русі.
7. Чи мало Галицько-Волинське князівство шанс за тих умов зберегти свою незалежність? Свою відповідь обґрунтуйте.
8. Заповніть порівняльну таблицю «Правління Галицько-Волинських князів».

Галицько- Волинські князі	Внутрішня політика	Зовнішня політика	Церковна політика

Питання для самоконтролю

1. Якими були причини виникнення Галицько-Волинської держави?
2. Чому саме в Галицькому князівстві стало можливим єдине на Русі вокняжіння боярина?
3. Чи міг припинити князівські чвари запропонований Романом Мстиславичем «добрий порядок»? Яка європейська держава мала подібний устрій?
4. За яких обставин на престол Галицько-Волинського князівства повернулися Данило та Василько Романовичі?
5. Які держави прагнули загарбати землі Галицько-Волинського князівства?
6. Назвіть найважливіші перемоги Данила Галицького.
7. Яким було становище Галицько-Волинської держави після Батієвої навали?
8. Як склалися відносини Данила Галицького із Золотою Ордою?
9. Яку внутрішню політику проводив Юрій I Львович?
10. Як перервалася династія Романовичів у Галицько-Волинському князівстві?
11. Чому в 1205 р. Галицько-Волинське князівство розпалося?

Теми для рефератів:

1. Роль України княжої доби у світовій історії.
2. Давній Галич – центр консолідації української землі та етносу.
3. Король Данило і галицькі бояри.
4. Галицько-Волинська держава у боротьбі із золото-ординським ігом.
5. Галицько-Волинська держава. Внутрішня і зовнішня політика.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Князь Галицько-Волинського князівства Ярослав Осмомисл.
2. Монголо-татарська навала в Україну.
3. Образ Чингізхана у світовій літературі.
4. Виникнення назв «Україна», «українці» та їх утвердження в свідомості народу.
5. Данило Галицький – полководець, політик, людина

Література

1. Давня Історія України: Навч. посібник для вищ.навч.закладів. У 2 кн. П.П.Толочко, Д.Н.Козак, С.Д.Крижицький та ін. - К.:Либідь, 1994
2. Історія України: Курс лекцій. У 2 кн. Кн.1 Від найдавніших часів до кінця XIX століття / Л.Г.Мельник, В.Д.Баран, О.І.Гуржій та ін. - К.:Либідь, 1991
3. Кононенко П. Українознавство. –К.,-2005.
4. Субтельний О. Історія України.-К., Либідь.- 1993.-720с.

5. Тема: Виникнення українського козацтва та Запорозької Січі

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми слід звернути увагу на особливості утворення та стадії розвитку українського козацтва, політичні наслідки появи козацтва в Україні, передумови виникнення Запорозької Січі та різних видів козацтва, героїчні походи українського козаків.

Базова термінологія з теми: кіш, Запорозька Січ, козацька старшина, кошовий атаман, гетьман, козацька рада, курінь, реєстрове козацтво, національно- визвольний рух.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Утворення та стадії розвитку українського козацтва.
2. Політичні наслідки появи козацтва в Україні.
3. Виникнення Запорозької Січі.
4. Адміністративний і територіальний поділи Запорозької Січі.
5. Види українського козацтва.
6. Героїчні походи українського козацтва..

Завдання для самостійної роботи:

1. Встановіть послідовність створення січей.
2. Визначте особливості козацької держави – Запорозької Січі.
3. Дайте характеристику органам влади в Запорозькій Січі.
4. Складіть схему управління козацькою республікою.
5. Розкрийте значення утворення реєстрового козацтва.
6. Складіть хронологічну таблицю « Доба героїчних походів українського козацтва».
7. Доведіть, що козацьке військо у XVI ст. було одним із наймогутніших армій Європи.
8. Схарактеризуйте діяльність Д. Вишневецького.
9. Схарактеризуйте діяльність гетьмана П. Конашевича- Сагайдачного.

Питання для самоконтролю:

1. Якими були передумови й причини виникнення українського козацтва?
2. Коли козацтво стало окремим станом українського суспільства?
3. Які факти підтверджують, що в першій половині XVI ст. українське козацтво було міжстановим соціальним прошарком?
4. Розкажіть про появу перших козацьких січей.
5. Якими були особливості життя й побуту козаків?
6. Хто такі реєстрові козаки?
7. Яку роль у устрої Війська Запорозького відігравала козацька рада?
8. Чому перші два десятиліття XVII ст. називають «добою героїчних походів» українського козацтва?

Теми для рефератів:

1. Клейноди Війська Запорозького.
2. Зовнішній вигляд і одяг запорожця.
3. Управління козацькою республікою.
4. Православні брацтва в Україні.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Роль козаків у Хотинській битві.
2. Постать князя Дмитра Вишневецького.
3. Церква в житті козаків.
4. Січові звичаї та традиції.

Література

1. Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків.- К.,1991.
2. Бойко О.Д. Історія України.- К.,1990.
3. Голобудський В. Запорізьке козацтво.- К.,1994.
4. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.4.- К.,1993.

5. Історія України в особах: IX-XVIII ст.- К., 1993.
6. Кононенко П. Українознавство. –К.,-2005.
7. Субтельний О. Історія України.-К., Либідь.- 1993.-720с.
8. Щербак В.О. Формування козацького стану в Україні. – К.,1997.

6. Тема: Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького, її політичні результати

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми слід звернути увагу на передумови, причини й початок національно-визвольної війни, особливості створення української козацької держави – Гетьманщини, наслідки укладення українсько-московського міждержавного договору 1654 р., постать Б.Хмельницького як державного діяча.

Базова термінологія з теми: козацький, політичний, український, козак, військо, війна, соціальний, гетьман, старшина, мета, європейський український, державний, рада, договір, повноваження.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Передумови, причини й початок національно-визвольної війни.
2. Воєнно- політичні події національно-визвольної війни.
3. Створення української козацької держави - Гетьманщини.
4. Україно –московський міждержавний договір 1654 р.

Завдання для самостійної роботи:

1. Дайте характеристику Б.Хмельницькому, використовуючи історичні джерела, та визначити заходи, що їх він уживав для підготовки до війни.
2. Установіть причини Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.
3. Установіть наслідки найбільших битв 1648- 1651рр.
4. Назвіть причини, що змусили Б.Хмельницького відмовитись від захоплення Замостя.
5. Визначте особливості організації влади Гетьманщини.
6. Проаналізуйте військовий союз Б.Хмельницького з Іслам-Гереем.
7. Зіставте й порівняйте воєнно-політичні події 1652-1653 рр. з попередніми. Зробіть висновки.
8. Установити причини та наслідки укладення українсько-московського міждержавного договору, визначити його особливості.

Питання для самоконтролю

1. Якими були причини Національно-визвольної війни?
2. Назвіть імена соратників Б. Хмельницького.
3. Чому становище в національно-релігійній сфері стало головною передумовою початку війни?
4. Що було покладено в основу політичного устрою Української гетьманської держави?
5. Назвіть основні джерела поповнення державної скарбниці Гетьманщини.
6. Якою була вища судова інстанція Гетьманщини?
7. Які зміни відбулися в соціально-економічному житті українського народу?
8. Назвіть причини прийняття Гетьманщиною протекторату московського царя.

Теми для рефератів

1. Зовнішня політика гетьмана Б. Хмельницького.
2. Соратники Б. Хмельницького.

Теми доповідей та повідомлень

Історичні портрети:

- Іван Мазепа;
- Пилип Орлик;
- Павло Скоропадський;
- Іван Брюховецький.

Література

1. Енциклопедія українознавства. – Харків: Видавничий дім «Школа», 2003 р. – 453 с.
2. Зарудний Євген "Протектор козаків та «гетьман» інDEPENDENTІВ" – К.:«Форум», 2004 р. – 312с.
3. Василевський Михайло «Пилявецька битва 1648 року — Канни Богдана Хмельницького» - К.: Освіта, 1998 р. – 190 с.
4. Крип'якевич Іван. Богдан Хмельницький. – К.: Освіта, 2000 р. – 303 с.
5. Кононенко П. Українознавство. –К.,-2005.
- 6.Субтельний О. Історія України.-К., Либідь.- 1993.-720с.

7. Тема: Культура на українських землях

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми слід звернути увагу на особливостіскіфської та трипільської культури,пам'ятки матеріальної і духовної культури Київської Русі, культуру Галицько- Волинської держави.

Базова термінологія з теми: етнос, трипільська культура, скіфи, язичники, Київська Русь, мозаїка, Оранта, Київ-Могілянська академія, козацьке бароко, кирилиці, скоморох.

Питання для самостійного опрацювання

1. Скіфська та трипільська культури.
2. Пам'ятки матеріальної і духовної культури Київської Русі.
3. Культура Галицько- Волинської держави.
4. Культура українських земель у XIV—XV ст.

Завдання для самостійної роботи

- 1.Охарактеризуйте основні епохи, які справили вплив на формування української культури.
- 2.Охарактеризуйте скіфське мистецтво. Яким стилем називають його дослідники?
- 3.Дайте основні характеристики скіфської пекторалі.
- 4.Приведіть природні чинники, які сформували основну базу української культури.
5. Складіть таблицю «Досягнення культури Київської Русі».

Галузь культури	Основні досягнення

6. Опишіть одну з пам'яток культури Галицько- Волинського князівства.

- 7.Визначте основні риси розвитку культури на українських землях у другій половині XIV— XV ст.

Питання для самоконтролю

1. Які етнокультурні етапи в історії України ви знаєте?
2. Які основні характеристики трипільської культури?

3. Охарактеризуйте розвиток руської архітектури та образотворчого мистецтва.
4. Яку роль для вивчення духовного життя Київської Русі відіграє усна народна та музична творчість?
5. Назвіть найвідоміші архітектурні пам'ятки Галицько-Волинського князівства. Які з них збереглися до наших днів?
6. Чому фресковий живопис наприкінці XIII ст. поступово витісняється з оформлення храмів іконами?
7. Коли почалося українське книгодрукування? Хто був першодрукарем?
8. Як іноземне панування вплинуло на розвиток культури українських земель у другій половині XIV—XV ст.?
9. Чому пам'ятки писемності Середньовіччя є водночас пам'ятками образотворчого мистецтва? Назвіть пам'ятки української рукописної книги.

Теми для рефератів:

1. Характерні особливості язичницької культури.
2. Слов'янська міфологія і сучасність.
3. Старослов'янський пантеон богів і його культури.
4. Особливості давньоруської архітектури.
5. Пам'ятки писемності Київської Русі.
6. Прийняття християнства і його вплив на культуру Київської Русі.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Основні духовні цінності слов'ян Київської Русі.
2. Система освіти в Київській Русі.
3. «Слово о полку Ігоревім» — гордість української та світової культури.
4. Мистецтво іконопису та його розвиток у творчості іконописців школи Алімпія.
5. Християнські мотиви в давньоруських мозаїках та фресках.

Література

1. Грушевський М. Історія України-Руси: У 10 т. — К., 1990—1996.
2. Енциклопедія українознавства: У 6 т. — Л., 1996.
3. Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні. — К., 1989.
4. Історія Української культури. Т. 1 / За ред. П. Толочка. — К., 2002.
5. Кононенко П. П. Українознавство. — К., 2005.
6. Котляр Н. Ф. Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах. К., 1986.
7. Культура українського народу: Навч. посібник / За ред. В. М. Русанівського. К., 1995.
8. Українська культура. Історія і сучасність: Навч. посібник / За ред. С. О. Черепанової. — Львів, 1994.
9. Українська культура. Курс лекцій / За ред. Д. Антоновича. — К., 1992.

8. Тема: Українська культура у XVII- XX ст.

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми слід звернути увагу на основні напрямки розвитку культури XV-XVI ст., характерні риси культури України в XVII-XVIII ст.

Базова термінологія з теми: класицизм, інтермедія, вертеп, меценатство, донатор, національно-культурне відродження, народницький період, модерністський період, тоталітаризм, національно-духовне оновлення, національна традиція, авангард.

Питання для самостійного опрацювання

1. Основні напрямки розвитку культури XV-XVI ст.
2. Характеристика культури України в XVII-XVIII ст.
3. Культура України у XIX ст.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкажіть про діяльність Києво-Могилянського колегіуму.
2. Назвіть основні жанри українського образотворчого мистецтва першої половини XVII ст.
3. Які основні риси мистецтва бароко? Назвіть архітектурні пам'ятки у стилі бароко?
4. Охарактеризуйте жанрове різноманіття української літератури в другій половині XVII — першій половині XVIII ст. Відповідь оформіть у вигляді схеми.
5. Складіть розповідь про Григорія Сковороду та його внесок у розвиток української філософської думки.
6. Складіть таблицю: «Українська культура другої половини XVIII ст.»

Галузі культури	Видатні діячі	Основні здобутки

7. Охарактеризуйте особливості розвитку української культури у XIX ст.
8. Охарактеризуйте відкриття українських вчених першої половини XIX ст.
9. Назвіть причини утвердження в українському мистецтві реалістичного зображення світу.

Питання для самоконтролю

1. Якими були здобутки українського шкільництва першої половини XVII ст.?
2. Де й коли в Україні були започатковані шкільні драма і театр? Що таке інтермедія?
3. Як відбувався розвиток української архітектури? Які відомі пам'ятки української архітектури першої половини XVII ст. вам відомі.
4. Із яких закладів складалася система освіти в українських землях?
5. Як було організовано навчання у Києво-Могилянській академії?
6. Що свідчило про розвиток друкарства на українських землях? Назвіть головні центри книгодрукування в Україні.
7. Якими були здобутки української музичної культури другої половини XVIII ст.?
8. Як нові наукові центри впливали на розвиток наукових досліджень?
9. Якими були особливості розвитку літератури, театрального та музичного мистецтва у першій половині XIX ст.?
10. Як відбувався процес становлення професійного театру?

Теми рефератів:

1. Українське бароко.
2. Образотворче мистецтво XVII ст.
3. Риси богословської літератури XVIII ст.
4. Музичне мистецтво України XIX ст.
5. Становлення професійного театру у XIX ст.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Заклади освіти в Українських землях у XVIII-XIX ст.
2. Український музичний фольклор у розвиткові музичного мистецтва.
3. Відомі вчені XIX ст.
4. Роль М. Лисенка у становленні української класичної музики.
5. Портрети відомих театральних діячів.

Література

1. Білецький П.О. Українське мистецтво другої половини XVII - XVIII ст. – К., 1981.
2. Бойко О.Д. Історія України: Посібник. – К.: Вид. центр «Академія», 2009. – 350с.
3. Кононенко П. П. Українознавство. — К., 2005.
4. Макаров А.В. Світло українського бароко. – К.: Мистецтво, 1994. – 350с.
5. Наулко В.І., Артюх Л.Ф., Горленко В.Ф. та ін. Культура та побут населення України: Навч. посібник – 2 – е вид., доп. та перероб. – К.: Либідь, 1993. – 288с.
6. Овсійчук В.А. Українське мистецтво XIV- пер. пол. XVII ст. – Київ: Мистецтво. – 1985. – 173с.
7. Русанівський В. М., Гончаренко М. В., Кодак М. П., Новиченко Л. М.,
8. Субтельний О. Історія України.- К.: Либідь.- 1993.-720с.
9. Толочко П. П., Федорук О. К. Культура українського народу. – К.: Либідь, 1998. – 564с.
10. Хижняк К. І. Києво-Могилянська Академія. – К.: Вища школа, 1991. – 250с.

9. Тема: Українська мова серед інших слов'янських мов. Походження української мови (характеристика різних концепцій). Класифікація мов

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми слід звернути увагу на особливості класифікації слов'янських мов, теорію походження і розвитку української мови.

Базова термінологія з теми: український, російський, мова, книжний, східний, літературний, фонетичний, століття, правопис, державний, історія, звук, сучасний, слово, народний, старослов'янський, ряд, спільний давньоруський, етнічний, діалектний, група.

Питання для самостійного опрацювання

1. Сучасні слов'янські народи, їхня етнічна спорідненість.
2. Етнічна близькість слов'ян.
3. Класифікація слов'янських мов.
4. Походження і розвиток мови.
5. Класифікація мов:
 - генеалогічна;
 - типологічна.

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте внутрішні причини мовних змін.
2. Спираючись на **генеалогічну** класифікацію мов, доповніть класифікаційну схему **назвами сімей мов**, враховуючи типові території їх розповсюдження. Впишіть назви сімей в стовпчик зліва.

Назва сімей мов	Територія
1. Індо-європейська сім'я	Україна, Литва, Англія, Італія, Індія, Іран
2	Близький Схід, Єгипет,
3	Естонія, Угорщина
4	Китай
5	Туреччина, Узбекистан, Азербайджан

3. Визначте місце української мови в індоєвропейській сім'ї (слов'янські, романські, германські, іранські, індійські групи мов).
4. Проаналізуйте співвідношення між писемною та усною мовами в різні часи, зокрема в період Київської Русі.

5. Доведіть більший вплив церковнослов'янської мови на російську мову.

Теми рефератів:

1. Мова як історична категорія.
2. Літературна мова як одна з форм національної культури.
3. Штучні міжнародні мови.
4. Основні гіпотези походження мови.
5. Зв'язок розвитку мови з історією суспільства.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Дослідження М.Красуського та А.Кримського про близькість української мови до санскриту.
2. Мова найдавніших українських колядок та веснянок.
3. Побутові назви - найдавніші у нашій мові.
4. Слова за походженням із власних назв (вулкан, фортуна, флора, криниця).
5. Астрономічні назви (Венера, Марс, Юпітер, Чумацький Шлях, Віз).
6. Походження крилатих виразів, фразеологізмів ("за часів Адама", "вогонь Прометея", "ні пуху ні пера", "товкти воду в ступі", "вивести на чисту воду").

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні гіпотези походження мови.
2. У чому полягає сутність розвитку мови?
3. Яка різниця між племінною мовою, мовою народності і національною мовою?
4. Які причини мовних змін є зовнішніми?
5. Що є результатом мовних контактів?
6. З якою метою створюють штучні мови?
7. Фактори мовного розвитку.
8. Шляхи виникнення національних мов.
9. Мовна норма, її кодифікація та поширення.

Література

1. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006.-336с.
2. Лучик В.В. Вступ до слов'янської філології: Підручник. – К.: ВЦ «Академія», 2008.-344с.
3. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства: Підручник. – К.: ВЦ «Академія», 2006.424с.
4. Кононенко П. Українознавство. – К., 2005.
5. Субтельний О. Історія України.- К.: Либідь.- 1993.-720с.

10. Тема: Етнічна релігія слов'янських народів

Базова термінологія з теми: релігія, Бог, анімізм, фетишизм, тотемізм, атеїзм, сакральність, архетип, етнорелігія, етнічна релігія (українське язичництво), культ, таїнство, храм.

Методичні рекомендації: під час опрацювання теми слід звернути увагу на спільну основу українських, білоруських та російських релігійних вірувань та обрядів, особливості вірування прибалтійських слов'ян, язичницькі культури та світоглядні уявлення про знання, відання та їхню сакральність.

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття етнорелігія.

2. Загальнослов'янський храм Аркона, святиня Радигаства.
3. Спільна основа українських, білоруських та російських релігійних вірувань та обрядів.
4. Вірування прибалтійських слов'ян.
5. Культ Сварога, Перуна, Дажбога та їх місцеві особливості по всій Слов'янщині.
6. Волхви, кудесники, чарівники як духовна верства слов'янської етнорелігії.
7. Світоглядні уявлення про знання, відання та їхню сакральність.

Завдання для самостійної роботи

1. Яких українських Богів заступили християнські "святі"? Дайте пояснення. Знайдіть і розставте відповідники на свої місця:

Сварог	Св.Миколай
Мокоша	Св.Власій
Велес	Св. Вит (у католиків)

Перун Діва Марія

Дажбог Бог-отець

Лада Св.Катерина

Доля Св.Параскева

Паликопа Св.Ілля

Світовид Св.Пантелеймон

Дід Мороз Бог-син

2. Яких етнічних Богів християнство перетворило в своїх антиподів і з якою метою (знайдіть і розставте відповідники):

Утреня, Зоря (ведична і слов'янська Богиня) Сатанаїл

Дий (слов'янський Бог Денного Світла) Люцифер

Сатана (Богиня Справедливості в осетинів) Диявол

Сварог (слов'янський Бог коваль Світу) Чорт

3. Обгрунтуйте думку про те, що етнічна релігія будь-якого народу може бути самодостатньою на будь-якому етапі його розвитку.

4. Охарактеризуйте культу Сварога, Перуна, Дажбога та їх місцеві особливості по всій Слов'янщині.

5. Опишіть загальнослов'янський храм Аркона.

Теми рефератів:

1. Дуалізм та його архетипічність в етнорелігійному світогляді.

2. Багатопроярвність Всесвіту як основа етнорелігійного світогляду (політеїзм).

3. Іманентність Бога (Богів, розлитих у Всесвіті).

4. Триєдність світу (язичницька Трійця) та її гносеологічний зміст.

5. Вчення про Триглава (триєдність) як часово-просторовий вимір Всесвіту.

6. Найдавніші уявлення про Всесвіт та календар.

7. Сакралізація астрономічних знань та відображення їх в обрядовості.

8. Літочислення та найдавніші релігійно-обрядові календарі на території України.

9. Тиждень як календарна одиниця, його зв'язок з психофізичними ритмами людського організму та астрономічною зміною фаз Місяця.

Теми доповідей та повідомлень:

1. Сонячні фази та пов'язані з ними магія початку, родючості, хлібна магія, словесна та музична (ритмічна) магія.

2. Яйце-райце як космогонічний символ і обрядові святощі (писанка).

3. Роль етнічного сонячно-місячного календаря як етнозберігаючого чинника.

4. Вічність життя вчення про переселення душ.

5. Метафізика жертвності в різних етнорелігіях.

6. Екологічність світогляду давніх русичів та його відображення в культурах і Таїнствах.

Питання для самоконтролю

1. Яка спільна основа українських, білоруських та російських релігійних вірувань та обрядів.
2. У чому полягають собливості вірування прибалтійських слов'ян.
5. Назвіть відомі вам культу етнічної праукраїнської релігії.
6. Хто такі волхви, кудесники, чарівники, мольфари.
7. Які основні світоглядні уявлення про знання, відання та їхню сакральність.
8. Що таке політеїзм та монотеїзм?
9. Які світоглядні засади етнічної віри українців.
10. Чи правильно називати християнське свято Пасхи українським словом Великдень і чому?

Література

1. Гаврилов Д. А., Наговицын А. Е. Боги славян: язычество, традиция. – М., 2002.
2. Головацький Я. Ф. Виклади давньослов'янських легенд або міфологія. – К.: Довіра, 1991. – 96 с.
3. Гудзь-Марков А. В. Пантеоны Богов индоевропейцев и прапантеон. – М., 2001. – 208 с.
4. Знойко О. Міфи Київської землі та події стародавні. – К., 1989.
5. Іларіон митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992.
6. Лозко Г. Коло Свароже. Відроджені традиції. – К.: Український письменник, 2004. – 222 с.

СУЧАСНА РОСІЙСЬКА МОВА З ПРАКТИКУМОМ

1. Тема: Исторические и фонетические процессы, вызванные воздействием соседних звуков

Методические рекомендации: в данной теме рассматриваются исторические и фонетические чередования звуков и их разновидности. Целесообразно повторить сведения, полученные в курсе современного украинского языка.

Базовая терминология по теме: чередования звуков, ассимиляция, диссимиляция, аккомодация, эпентеза, диэреза, гаплоглогия, метатеза, протеза.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Охарактеризуйте исторические чередования звуков. Приведите примеры
2. Дайте определение фонетическим чередованиям звуков и приведите примеры:
 - а) ассимиляции согласных (регрессивной и прогрессивной, контактной и дистантной, частичной и полной);
 - б) диссимиляции (регрессивной и прогрессивной);
 - в) аккомодации;
 - г) эпентезе, диэрезе, гаплоглогии, метатезе, протезе.

Задания для самостоятельной работы

1. Подчеркните в приведенных парах слов чередования согласных звуков. Какой характер имеют данные чередования – исторической или фонетической?

Река – речной, луга – лужок, смех – смешить, ходить – хожу, лететь – лечу.

2. Чем отличаются ударные гласные в приводимых парах слов? Какая фонетическая закономерность здесь наблюдается?

Рад – ряд, гроза – грозя, шута – шутя, мат – мать, сад – сядь; лот – лёт, соло – сёла, вол – вёл, нос – нёс, мол – мёл; тук – тюк, колу – колю, луб – люб, лук – люк.

3. Какие фонетические законы (явления) наблюдаются при произнесении согласных звуков в данных словах?

Над трибуной [н̄'т̄р'ибу́н̄'ѝ], сгореть [зг'лр'э́т'], с Шурой [ш̄у́р̄'ѝ], с бинтиком [зб'и́н'т'ик̄'ѝ], вскользь [фскóл'з'], с братом [збрáт̄'ѝ], к жене [гжы́'н'э́], низко [н'и́ск̄'ѝ], без шапки [би́'шáпк'и], в коробку [фк'лрóпк̄у], с досады [зд'лсáды], легче [лэ́х'ч'ь], изжить [и́'жы́т'].

4. Какие фонетические законы (явления) наблюдаются при произнесении слов лесник [л'и́'сн'и́к], бороздить [б̄'р лз'д'и́т'], карманчик [к̄'рм'лн'ч'и́к], винтик [в'и́н'т'ик']?

5. Какой фонетический закон (явление) наблюдаются при произнесении слов грустный [г̄'рúсн̄'ѝ], счастливый [ш'и́'сл'и́в̄'ѝ], праздник [п̄'рáз'н'ик], голландский [г'лáнск'и́й]?

6. Укажите чередования звуков в корне. Какие из них являются фонетическими, а какие – историческими?

Трава – травка, нога – ноге, рука – ручной, дневной – денек, село – села, пила – пилят, полоскать – полощу.

7. Затранскрибируйте текст. Определите фонетические явления в выделенных словах.

С утра шумно и обильно лился **дождь**, но к полудню тучи иссякли, их темная ткань истончилась и, разорванную на множество дымных кустов, ветер угнал ее в море, а там она вновь плотно свилась в синевато-сизую массу, положив густую тень на море, успокоенное дождем. На востоке, небо темно, в темноте рыщут молнии, а над островом ослепительно пылает великолепное солнце.

Если смотреть на остров издали, с моря, он должен **казаться** подобным богатому храму в **праздничный** день: весь чисто вымыт, щедро убран яркими цветами, всюду сверкают крупные капли дождя – топазами на желтоватом молодом листе винограда, аметистами на **гроздьях** глициний, рубинами на кумаче герани, и точно изумруды **всюду** на траве, на густой зелени кустарника, на листве деревьев. (М.Горький)

Вопросы для самоконтроля

1. Дайте определение понятию «чередование звуков».
2. Объясните причины и механизмы исторических чередований. Приведите примеры.
3. Почему необходимо знать исторические чередования?
4. Раскройте сущность фонетических чередований. Приведите примеры.
5. Что такое аккомодация? Укажите виды аккомодации.
6. Что такое ассимиляция? Укажите виды ассимиляции.
7. Что такое диссимиляция? Укажите виды диссимиляции.
8. Назовите другие разновидности фонетических чередований.

Алгоритм записи транскрипции

Основные принципы построения транскрипции:

- каждый символ в транскрипции (буква) должен обозначать звук;
- наличие [] для обозначения транскрипции;
- обозначение мягкости ['], долготы [:] согласных;
- отсутствие заглавных букв, знаков препинания; наличие значков |, || для обозначения короткой и долгой паузы соответственно;
- обозначение фонетического слова [_];
- обозначение ударения ['];
- обозначение редуцированных гласных:

- первой степени [и³], [ы³], [А];
- второй степени [ъ] [ь].

Образец транскрипции:

Не жалею, не зову, не плачу, все пройдет, как с белых яблонь дым. Увядания золотом охваченный, я не буду больше молодым (С. Есенин).

[н'ь_жы'л' э'j'у | н'ь_з Лв'у |н'и'плач'у | фс'о прЛйд'от| каг_з_б'элых j'абл'н' дым || ув'и'да'н'j'ь зольт'ьм Лхв'ач'ьн:ый |j'ь_н'и'б'уду б'ол'шь мьл'дым||]

Дополнительные задания

1. Могут ли оглушаться в русском языке сонорные согласные? Ответ подтвердите примерами.
2. На чем строится каламбур в афоризме К. Пруткина?
Приятно поласкать дитя или собаку, но всего необходимее полоскать рот.

Литература

1. Багрянцева В.А. Русский язык: Учебное пособие для старших классов школ гуманитарного профиля / В.А. Багрянцева и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 560 с.
2. Гольцова Н.Г. Русский язык. 10-11 классы: Учебник для общеобразовательных учреждений. / Н.Г. Гольцова, И.В. Шамшин.– М.: ООО «ТИД «Русское слово-РС», 2006. – 464 с.
3. Дейкина А.Д. Русский язык: Учебник-практикум для старших классов / А.Д.Дейкина, Т.М. Пахнова. – 6-е изд., испр. – М.: Вербум-М, 2006. – 415 с.
4. Розенталь Д.Э. Современный русский язык / Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова.– М.: Айрис-пресс, 2006.– 448 с.

2. Тема: Слог и слоговоеделение. Ударение. Интонация

Методические рекомендации: данная тема знакомит с основными понятиями фонетического и ритмомелодического членения речевого потока. Изучая слоговоеделение, следуйте сонорной теории, которую применительно к русскому языку разработал Р.И.Аванесов.

Базовая терминология по теме: слог, ударение, теория сонорности, теория эксплозивно-импловивной волны, такт, фраза, интонация, тембр, темп, пауза.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Три теории слога: теория сонорности, теория эксплозивно-импловивной волны, теория мускульного напряжения гласных и согласных звуков.
2. Типы слогов в русском языке.
3. Такты и фразы.
4. Ударение. Словесное ударение. Типы смысловых ударений: фразовое, тактовое (синтагматическое), логическое, эмфатическое (эмоциональное).
5. Интонация, ее смысловая и грамматическая роль.
6. Компоненты интонации: мелодика, смысловые ударения, тембр, темп, пауза.
7. Интонационные конструкции.

Задания для самостоятельной работы

1. Поставьте в словах ударение. На примере первых пяти слов докажете, что оно разноместное и подвижное. Выделите энклитики и проклитики. При выполнении задания пользуйтесь орфоэпическим словарем.

Язык, небо, воробей, весна, борозда, ведомость, повесть, стерлядь, автотолотеря, веломотогонки, великовозрастный, вполсилы, вырезать, высококалорийный, гомеопатия, гостеприимный, гражданство, диспансер, до завтра, до зарезу, до смерти, за глаза, какой бы ни был, кое-что, куда-нибудь, кухонный, лубочный, логопедия, на лету, на смех, паралич, полуостров, правнучка, коклюш.

2. Разделите слова на слоги.

Дорога, пальто, отбежать, лестница, оговориться, лавка, конфликт, интуиция, подъезд, затишье, держаться, деревня, брусчатка, артиллерия, авангард, корреспондент, пластилин, талисман.

3. Расчлените на фразы и такты приводимое ниже предложение. Запишите его в транскрипции.

Она шла, не замечая, что солнце давно скрылось, заслоненное тяжелыми черными тучами, что ветер порывисто шумел в деревьях и клубил ее платье, что пыль внезапно поднималась и неслась столбом по дороге...

4. Расчлените на фразы и такты следующий текст и запишите его в транскрипции. После этого перепишите текст с необходимыми знаками препинания. Какие варианты членения возможны?

Мы идем по скользкой дороге уже два часа тяжело льет дождь кругом кусты в каплях промокли насквозь но скоро конец пути осталось немного.

Вопросы для самоконтроля

1. Раскройте сущность трех теорий слога.
2. Укажите основные типы слогов.
3. Сформулируйте правила слогаделения (по Р.И. Аванесову).
4. Что такое ударение? Типы ударений.
5. Какие существуют типы смысловых ударений?
6. Раскройте особенности русского словесного ударения; его роль.
7. Какие слова называются проклитиками, энклитиками?
8. Совпадает ли фраза (как фонетическая единица) с предложением? Приведите в доказательство примеры.
9. Что такое интонация? Какова ее роль?
10. Сколько интонационных инструкций (ИК) существует в русском языке? Каковы их особенности?

Литература

1. Багрянцева В.А. Русский язык: Учебное пособие для старших классов школ гуманитарного профиля / В.А. Багрянцева и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 560 с.
2. Гольцова Н.Г. Русский язык. 10-11 классы: Учебник для общеобразовательных учреждений. / Н.Г. Гольцова, И.В. Шамшин. – М.: ООО «ТИД «Русское слово-РС», 2006. – 464 с.
3. Дейкина А.Д. Русский язык: Учебник-практикум для старших классов / А.Д. Дейкина, Т.М. Пахнова. – 6-е изд., испр. – М.: Вербум-М, 2006. – 415 с.
4. Розенталь Д.Э. Современный русский язык / Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова. – М.: Айрис-пресс, 2006. – 448 с.

3. Тема: Лексика современного русского языка с точки зрения ее происхождения и сферы употребления

Методические рекомендации: в данной теме рассматриваются вопросы происхождения лексики современного русского языка, заимствований из других языков. Особенности изучаемых лексических понятий определяются специфические принципы их изучения – сопоставление, во-первых, истории слова и истории реалии (при ознакомлении с

устаревшими и новыми словами), во-вторых, сфер применения русского языка (при ознакомлении с общеупотребительными и диалектными словами, с общеупотребительными и профессиональными словами), в-третьих, слов русского языка со словами иностранного языка. Целесообразно актуализировать сведения, полученные в курсе современного украинского языка.

Базовая терминология по теме: исконно-русская лексика, старославянизмы, заимствования, грецизмы, латинизмы, калька, диалект, профессионализм, термин, жаргон, арг, сленг.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Охарактеризуйте типы исконно-русской лексики: общеславянской, восточнославянской и собственно русской. Приведите примеры.
2. Старославянизмы в русском языке. Фонетические, морфологические (словообразовательные), семантические признаки старославянизмов. Освоение старославянизмов русским языком.
3. Заимствования из других языков. Освоение заимствованных слов русским языком.
4. Кальки и их виды. Интернациональная лексика.
5. Общеупотребительная лексика и лексика ограниченного употребления.
6. Диалектная лексика.
7. Специальная лексика. Лексика профессиональная и терминологическая.
8. Жаргонная и арготическая лексика.

Задания для самостоятельной работы

1. Проанализируйте состав лексики в тексте с точки зрения ее происхождения. Выделите иноязычные слова, отмечая степень их ассимиляции русским языком (общеупотребительная лексика, книжная лексика). За справками обращайтесь к этимологическим словарям и словарям иностранных слов.

Пять апартаментов, выходящих на Марсово поле, – светлые и неизменно теплые помещения. И в самые сильные морозы здесь никогда не бывает свежо.

Любимые камелии графини и другие ее цветы, вероятно, чувствовали себя неплохо в этих комнатах даже в пасмурные петербургские зимы. Было там уютно и Дарье Федоровне, которая, как мы знаем, в некоторых отношениях сама походила на оранжерейный цветок.

В плане реальном графиня, прожив много лет в Италии, по крайней мере в первые годы после приезда в Петербург, с трудом переносила отечественные морозы. Угнетал ее и самый приход северной зимы.

(Н. Раевский)

2. В предложениях из произведений А. С. Пушкина выделите старославянизмы. Определите их фонетические признаки. Укажите стилистические функции старославянизмов, назовите, где возможно, русские соответствия.

Склонясь на чуждый плуг, покорствуя бичам, здесь рабство тощее влачится по браздам неумолимого владельца. Здесь тягостный ярем до гроба все влекут, надежд и склонностей в душе питать не смея, здесь девы юные цветут для прихоти бесчувственной злодея. 2. Страшись, о рать иноплеменных! России двинулись сыны; восстал и стар и млад; летят на дерзновенных, сердца их мщеньем зажжены. 3. Люблю я бешеную младость... 4. Там под сению кулис молодые дни мои неслись. 5. Внемлите мой печальный глас... 6. Я не желал с таким мученьем лобзать уста младых Армид, иль розы пламенных ланит, иль перси, полные томленьем... 7. Пора покинуть скучный брег... 8....Поля! я предан вам душой. 9. Но слава богу! жив ты, невредим... 10. Здравствуй, племя младое, незнакомое! 11. И я всегда считал вас верным, храбрым рыцарем... 12. Я отворил им житницы, я злато рассыпал им, я им сыскал работы. 13. Ни власть, ни жизнь меня не веселят. 14. Тогда – не правда ли? – в

пустыне, вдали от суетной молвы, я вам не нравилась... 15. Я слушал и заслушивался – слезы невольные и сладкие текли.

3. В отрывке из повести Д. В. Григоровича «Антон-Горемыка» выделите диалектизмы. Определите их типы, подберите к ним общеупотребительные синонимы. Объясните мотивы обращения писателя к диалектизмам.

– Как не быть! всяк случается, братец ты мой, – начал опять ярославец, – ты не сердчай... Вот, примерно, – прибавил он после молчка, – у нас по соседству, верстах этак в пяти, и того не станет, жил вольный мужик, и парень у него, сын, уж такой-то был знатный, смиренный, работающий, что говорить, на все и про все парень!.. С достатком и люди-те были... Об лето хаживали, вишь, они по околотку ... крыши да дома красили, тем и пробавлялись; а в зимнее дело либо в осени-ну ходили по болотам, дичину всякую да зайцев стреляли: кругом их такие-то все болота, и, и, и! страсти господни! пешу не пройтись! вот какие болота! Ну, хорошо; и говорю, мужички богатые были, не то, примерно, голыши какие... Старик-ат, куды, сказывают, горазд был знать места, где дичина водилась; куда, бывало, поедет, руками загребай...

4. В отрывках из романа М. Шолохова «Поднятая целина» выделите диалектизмы. Объясните, чем вызвана замена автором некоторых слов (они даны в скобках) при переиздании романа.

Умные люди (ишо) еще на фронте подсказали, большевиком вернулся. 2. Надо бы (опосля) после обеда (прийтись) прийти. 3. Он опять на (энтот) этот год будет. 4. С база пошел в новых шароварах с лампасами, в сапогах (с рыпом) со скрипом. 5. Я стал к агрономам (прислухаться) прислушиваться. 6. Федотка, (чикипья) прыгая на одной ноге, прокричал. 7. Буйно росли травы, (понимались) паровались птицы и звери.

5. Выделите в тексте профессионализмы, жаргонизмы, просторечные слова. Подберите к ним общеупотребительные синонимы. За справками обращайтесь к толковым словарям.

Если тебя вызывают на вахту, это значит – жди неприятностей. Либо карцер следует, либо еще какая-нибудь пакость. Исключение может быть только одно: через вахту идешь на свидание. Но об этом всегда известно заранее.

Меня вызвали на вахту неожиданно. Я отправился туда без всякого энтузиазма и, разумеется, мои дурные предчувствия оправдались. Правда, в карцер меня на этот раз не посадили и даже не «лишили ларьком». «Лишить ларьком» или «лишить свиданием» – это начальственные формулы, возникшие в результате склонности к лаконизму, это 50% экономии выражения. «Лишить права пользования ларьком» или «...свиданием». Начальству, вконец замученному стремлением к идеалу, приходило довольно часто прибегать к спасительной скороговорке, и оно, естественно, старалось сберечь секунды. Так вот, меня ожидало нечто необычное. Войдя, я увидел нескольких надзирателей и во главе их – «Режима». Мы ведь тоже были склонны к краткости, правда, по другим соображениям: когда приближалась опасность, проще и выгоднее было шепнуть: «Режим!», чем произносить: «Заместитель начальника лагеря по режиму».

Кроме «Режима», надзирателей и меня, в комнате был еще некто, и я сразу уставился на него.

(Ю. Даниэль)

6. Выделите в тексте жаргонизмы и профессионально-жаргонные слова. За справками обращайтесь к толковым словарям.

Зазвонил телефон. Мишка взял трубку. Воробей придвинул кресло поближе, чтобы послушать, о чем говорят.

Разговор был пустой: мать просила, чтобы Мишка съездил на дачу, вскопал огород. Мишка мямлил, а Воробей внимательно слушал, даже руку к уху приложил. Покачал головой недовольно.

– Хреново ты с мамашей говоришь. Помрет – жалеть будешь.

– Да она еще молодая.

– Все равно помрет когда-нибудь... У ней день рождение скоро? – В августе.

- Ты ей золотые часы подари и торт с фигурой.
- Да есть у нее часы. Воробей махнул рукой.
- Не понимаешь!.. Чего ты лыбишься? Ты не смейся, я верняк говорю. Ты думаешь, кому-нибудь нужен, кроме мамыши? Вот увидишь. Попомнишь еще мои слова. (...)

Воробей стряхнул с табуретки мусор, вытер ладони о робу и присел к столу. Взял с печи высохший трафарет. Очинённым черенком кисточки разбил на три полосы. Потом клюнул кисточкой в баночку с краской, выжал лишнее о край: оправил волоски.

Писать начал, как всегда, с середины – для симметрии. Буквы хорошо легли на сухой, теплый от котла трафарет. Они получились широкие, разлапистые.

Обычно трафаретов на складе не было, а в бюро за ними машину гонять – целая история. Обходились.

Собирали старые трафареты из мусора, на худой конец, с бесхозов дергали.

Высохшие трафареты Воробей с Мишкой жирно красили тусклой серебрянкой и снова клали сушить – теперь уж на котел. Через день-два трафарет шел в работу.

(По С. Каледину)

Вопросы для самоконтроля

1. Чем объясняется пополнение русской лексики иноязычными словами?
2. Каковы пути проникновения лексических заимствований в русский язык?
3. Какие лексические пласты выделяются в русском языке в зависимости от происхождения слов?
4. Какое место в русской лексике занимают старославянские слова?
5. Как осваиваются русским языком иноязычные слова?
6. По каким фонетическим и морфологическим приметам можно выделить заимствованные слова из состава русской лексики?
7. Что такое кальки? Приведите примеры.
8. Какие типы калек в русском языке вам известны?
9. Каковы критерии употребления иностранных слов в речи?
10. В чем отличие общеупотребительной лексики от лексики, имеющей ограниченную сферу употребления?
11. Каково определение диалектизма?
12. Какие типы диалектизмов выделяются в лексической системе русского языка?
13. Каково использование диалектизмов как стилистического средства?
14. Какие слова относятся к терминологической лексике?
15. Какие слова относятся к профессиональной лексике?
16. Чем отличаются термины от профессионализмов?
17. Что такое жаргон? Приведите примеры.
18. Что такое арготизм? Приведите примеры.
19. В чем проявляется лексическая неполноценность жаргонизмов по сравнению со словами, принадлежащими к общенародной лексике?

Литература

1. Багрянцева В.А. Русский язык: Учебное пособие для старших классов школ гуманитарного профиля / В.А. Багрянцева и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 560 с.
2. Гольцова Н.Г. Русский язык. 10-11 классы: Учебник для общеобразовательных учреждений. / Н.Г. Гольцова, И.В. Шамшин.– М.: ООО «ТИД «Русское слово–РС», 2006. – 464 с.
3. Дейкина А.Д. Русский язык: Учебник-практикум для старших классов / А.Д.Дейкина, Т.М. Пахнова. – 6-е изд., испр. – М.: Вербум-М, 2006. – 415 с.
4. Розенталь Д.Э. Современный русский язык / Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова.– М.: Айрис-пресс, 2006.– 448 с.

4. Тема: Лексика современного русского языка с точки зрения активного и пассивного запаса, стилистической принадлежности и экспрессивной окраски

Методические рекомендации: данная тема посвящена вопросам архаизации и обновления русской лексики, а также ее стилистическому расслоению. Обратите внимание на словообразовательные способы придания словам экспрессии, отличающиеся в русском и украинском языках.

Базовая терминология по теме: устаревшие слова, историзмы, архаизмы, неологизмы, окказионализмы, эмоционально-экспрессивная окраска слов.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Устаревшие слова: историзмы, архаизмы.
2. Неологизмы: собственно лексические, семантические, авторские (индивидуально-стилистические).
3. Нейтральная лексика.
4. Книжная лексика.
5. Разговорно-бытовая лексика
6. Эмоционально-экспрессивная окраска слов.

Задания для самостоятельной работы

1. Выпишите историзмы и архаизмы разных типов.

Аглицкие свиньи по шестнадцати поросят каждая пометала, – сам князь-кесарь приезжал дивиться... Родитель твой, Иван Артемич, походит, походит, бедный, по горницам: «Скушно мне, говорит, Агаповна, не съездить ли опять на мануфактуры...» (...) Одна у нас досада, с этим вот черноносом... Конечно, нашему дому без такой персоны нельзя теперича, по Москве говорят – как бы Ивану Артемичу титла не дали... У прусского короля был мажордомом, покуда нос ему, что ли, не откусили... Был у нас на Иванов день большой стол, пожаловала царица Прасковья Федоровна, и без Карлы, конечно, было бы нам трудно. Надел он кафтан, голубчик, тесьмы, бахромы на нем фунтов с десять наверхено, надел лосиные рукавицы с пальцами; берет он золотое блюдо, ставит чашу в тысячу рублей и – колено преклоня – подает царице...

Покуда ключница рассказывала, комнатный холоп, который с появлением в доме мажордома стал называться теперь камердинер, снял с Гаврилы пыльный кафтан, камзол, распутал галстук и, кряхтя, начал стаскивать ботфорты.

(А. Н. Толстой)

2. Выделите неологизмы в предложениях из романа Е. Замятина «Мы». Попытайтесь объяснить их значение. Разграничьте неологизмы лексические и семантические.

Кончить придется после: щелкнул нумератор. 2. Когда она вошла, еще всю во мне гудел логический маховик, и я по инерции заговорил о только что установленной мною формуле, куда входили и мы все, и машины, и танец. 3. Вы – совершенны, вы – машиноравны, путь к стопроцентному счастью – свободен. 4. Спешите в аудитории, где производится Великая Операция. 5. И над головой рушатся чугунно-летучие тучи... 6. Мотор гудит всю, аэро дрожит и мчится, но руля нет – и я не знаю, куда мчусь... 7. Вероятно, такой же молчаливый холод там, в синих, немых междупланетных пространствах. 8. Нынче утром я был на Эллинге, где строится Интеграл... 9. На прощание – все так же иксово – усмехнулась мне. 10. В один и тот же час единомиллионно начинаем работу – единомиллионно кончаем. И, сливаясь в единое, миллионорукое тело в одну и ту же, назначенную Скрижалью, секунду, мы подносим ложки ко рту и в одну и ту же секунду выходим на прогулку и идем в аудиториум, в зал Тэйлоровских экзерсисов, отходим ко сну. 11. Аудиториум. Огромный, насквозь просолнечный полушар из стеклянных массивов. 12. И я с трудом включил внимание только тогда, когда фонолектор перешел уже к основной теме:

к нашей музыке, к математической композиции, к описанию недавно изобретенного музыкометра. 13. Он посмотрел на меня, рассмеялся остро, ланцетно. 14. Тот, другой, услышал, тумбоного протопал из своего кабинета. ..15. – А – а, – промычал тот и затумбовал назад в свой кабинет. 16. Коридор. Тысячепудовая тишина.

3. Выделите пассивную лексику, разграничивая неологизмы и архаизмы. Определите типы неологизмов и архаизмов.

На днях один из знаменитейших ерудистов упрекнул меня: вы, говорит, для глуповцев пишете, вы глуповский писатель! (...) Неужели же вы думали, милостивый государь, что я пишу не для глуповцев, а желаю просвещать китайского богдыхана? Нет, я и в мыслях не имею такой высокой мысли и представляю ее ерудистам высшей школы. Я деятель скромный, и в этом качестве скромно разрабатываю скромный глуповский вертоград. Поэтому-то я и говорю с глуповцами языком им понятным и очень рад, если писания мои им любезны.
(М. Е. Салтыков-Щедрин)

4. Выпишите из «Словаря русского языка» С. И. Ожегова по пять слов со стилистическими пометами: бран., высок., ирон., книжн., ласк., неодобр., офиц., презр., пренебр., прост., разг., спец., унич. Проверьте, какие пометы имеют эти слова в «Толковом словаре русского языка» под редакцией Д. К. Ушакова.

5. Выпишите стилистически окрашенную лексику, разграничивая слова книжные и разговорные, высокие и сниженные.

Познакомился сибиряк Колька с Валюшей самым идиотским способом – заочно. Служил вместе с ее братом в армии, тот показал фотографию сестры... Сразу несколько солдатских сердец взволновались – Валя была красивая. Запросили адрес, но брат Валин дал адрес только лучшему своему корешу – Кольке. Колька отправил в Москву свою фотографию и с фотографией – много «разных слов». Валя ответила. Завязалась переписка. Коля был старше Валиного брата на год, демобилизовался раньше, поехал в Москву один. Собралась вся Валина родня – смотреть Кольку. И всем Колька понравился, и Вале тоже. Куда с добром!.. Слава те господи! И живи. Она бабочка-то ничо, с карахтером, правда, но такая-то лучше, чем размазня кака-нибудь. Хозяйка. Живите с богом!

И так и уехала мать с мыслью, что сын живет хорошо. Когда супруги после ее отъезда поругались из-за чего-то, Валя куснула мужа в больное:

– Что же мамочка-то твоя?.. Приехала и сиди-ит, как... эта... Ни обед ни разу не сготовила, ни с внучкой не погуляла... Барыня кособокая.

Колька впервые тогда шкваркнул жену по загривку. Она, ни слова не говоря, умотала к своим. Колька взял Нину, пошел в магазин, выпил, пришел домой и стал ждать. И когда явились тещь с тещей, вроде не так тяжело было толковать с Ними.

– Ты смотри, смотри-и, парень! – говорили в два голоса тещь и теща и стучали пальцами по столу. – Ты смотри-и!.. Ты за рукоприкладство-то – в один миг вылетишь из Москвы. Нашелся!.. Для тебя мы ее растили, чтоб ты руки тут распускал? Не дорос! С ней вон какие ребята дружили, инженеры, не тебе чета..

– Что же вы сплеховали? Надо было хватать первого попавшего и в загс – инженера-то. Или они хитрее вас оказались? Как же вы так лопухнулись? Тут они поперли на него в три голоса...

(В. Шукшин)

Вопросы для самоконтроля

1. Какие слова относятся к пассивному словарному запасу?
2. Каков состав устаревших слов?
3. Что такое архаизмы?
4. Каковы причины архаизации слов?
5. Какие типы архаизмов выделяются в составе устаревшей лексики?
6. Возможно ли возвращение некоторых архаизмов в состав активного лексического запаса?
7. Что такое историзмы?
8. В чем заключается основное отличие архаизмов от историзмов?

9. Каково стилистическое использование устаревших слов?
10. Что такое неологизмы?
11. В чем терминологическое отличие неологизмов от новых слов?
12. Какие типы неологизмов выделяются в языке?
13. Чем отличаются лексические неологизмы от семантических?
14. В чем специфика индивидуально-авторских неологизмов?
15. Чем отличаются языковые неологизмы от окказионализмов?
16. Что послужило основанием для выделения неологизмов номинативных и стилистических?
17. Какие важнейшие критерии определяют стилистическое расслоение лексики?
18. Каковы стилистические особенности слов, которые входят в состав общеупотребительной лексики, и тех, которые не принадлежат к ней?
19. Как отражается на стилистической окраске слова его регулярное функционирование в определенном стиле?
20. Какое отражение в толковых словарях получает функционально-стилевая закрепленность слов?
21. Что отличает эмоционально и экспрессивно окрашенные слова?
22. Какие слова входят в состав оценочной лексики?
23. Какие группы слов выделяются в составе эмоционально-оценочной лексики?
24. Как вы понимаете термин «экспрессивность»?
25. Какими пометами снабжены эмоционально-экспрессивные слова в толковых словарях?
26. Каково речевое использование слов, имеющих ту или иную стилистическую окраску?
27. Что приводит к нарушению стилистических норм при употреблении стилистически окрашенной лексики?
28. В каких случаях смешение стилистически контрастных слов может быть оправдано?

Обязательные задания

Выполните лексико-семантический анализ выделенных слов

1. Поздней осенью свежий и колкий **бродит** ветер, безлюдно рад. В белом инее черные елки на подтаявшем снеге стоят (А.Ахматова). 2. Ночами снежно-голубыми **мечтает** палевый февраль, твердя весны **святое** имя, о соловье, влекущем вдаль (И. Северянин.). 3. Красною кистью рябина **зажглась**. Падали листья. Я родилась. Спорили сотни колоколов. День был субботний: **Иоанн Богослов**. Мне и донныне хочется грызть **жаркой** рябины горькую кисть (М.Цветаева).

Схема выполнения лексико-семантического анализа (разбора)

Основной целью лексико-семантического анализа является правильное и точное определение лексического значения слова и его характеристика с точки зрения сферы употребления, стилистической окраски, происхождения, принадлежности к активному или пассивному словарному запасу, возможности иметь синонимы и антонимы.

Порядок выполнения лексического анализа:

1. Указание начальной формы в слове.
2. Однозначное или многозначное слово. Определение типа лексического значения, если слово многозначное: прямое, переносное; непроизводное, производное; свободное, связанное.
3. Указание сферы употребления слова: общеупотребительное или ограниченного употребления (терминологическое, профессиональное, диалектное, жаргонное).
4. Определение принадлежности к пассивному (историзм, архаизм, неологизм) или активному словарному запасу.
5. Указание стилистического разряда: нейтральное, стилистически окрашенное (разговорное, книжное).

6. Характеристика происхождения слова: исконное, заимствованное.
7. Указание возможных синонимов и антонимов.

Образец выполнения разбора

1. Я вспомнил время **золотое**, и сердцу стало так легко. (Ф. Тютчев)

Золотое – слово употреблено в переносном значении «счастливое, прекрасное» (прямое значение – «сделанный из холста, содержащий золото»), вид переноса – метафора. Общеупотребительное, относится к активному словарному запасу, стилистически нейтральное. Возможны синонимы: счастливое, великолепное, прекрасное, дорогое, любимое, возможны антонимы: плохое, скучное, несчастливое.

2. Бывало вся **губерния** съезжалась у него... (И. Тургенев)

Губерния – слово употреблено в переносном значении «жители губернии» (прямое значение – «административно-территориальная единица в России»), вид переноса – метонимия. Слово ограниченного употребления, относится к пассивному словарному запасу (историзм), стилистически нейтральное. Синонимов и антонимов не имеет.

Литература

1. Багрянцева В.А. Русский язык: Учебное пособие для старших классов школ гуманитарного профиля / В.А. Багрянцева и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 560 с.
2. Гольцова Н.Г. Русский язык. 10-11 классы: Учебник для общеобразовательных учреждений. / Н.Г. Гольцова, И.В. Шамшин.– М.: ООО «ТИД «Русское слово-РС», 2006. – 464 с.
3. Дейкина А.Д. Русский язык: Учебник-практикум для старших классов / А.Д. Дейкина, Т.М. Пахнова. – 6-е изд., испр. – М.: Вербум-М, 2006. – 415 с.
4. Розенталь Д.Э. Современный русский язык / Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова.– М.: Айрис-пресс, 2006.– 448 с.

5. Тема: Словообразование

Методические рекомендации: данная тема раскрывает основные понятия и способы словообразования, исторические изменения в составе слова. Выполняя словообразовательный анализ, следует учитывать, что производящая основа не может более сложной по структуре, чем производная (за исключением случаев образования безаффиксным способом). При образовании слов с помощью прибавления морфем к исходной единице могут чередоваться гласные и согласные (например,шивать от носить – а//о; пекарь от печь – к//ч) или отсекаются конечные звуки основы исходного слова (например, зимов-щик от зимов-ать – отсечена часть суффикса; крашение от красить – отсечен суффикс -и-).

Базовая терминология по теме: морфема, аффикс, производящая основа, словообразовательная цепочка, опрощение, переразложение, усложнение, агглютинация.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Дайте определение словообразованию как разделу науки о языке.
2. Определите понятие производящей основы.
3. Охарактеризуйте словообразования в русском языке:
 - морфологические: аффиксальные и безаффиксный, словосложение, аббревиация;
 - неморфологические: морфолого-синтаксический, лексико-семантический, лексико-синтаксический.
4. Опишите, какие исторические изменения могут наблюдаться в составе слова (опрощение, переразложение, усложнение, агглютинация). Приведите примеры
5. Изучите порядок словообразовательного анализа.

Задания для самостоятельной работы

1. Укажите слово, основа которого является производящей для каждого из следующих слов.

Образец: Белизна → бел-ый. Белильщик → бел-ить.

Бедность, бегун, ветреность, забастовочный, болельщик, разносчик, маслянистый, утренник, скупиться, горошинка, серебристый, адресат, окоченелый, мучительный, копчение, учительский, документальный, певуче, вызывающе, тепличный, соперничать, сотрудничать, важничать, заочник.

2. Воспроизведите словообразовательные цепочки от конца к началу.

Образец: Учительница←учитель←учить.

Вход, находчивость, товарищеский, разбросанность, пренеприятный, подписаться, поставка, отговорить, посоветовать, ослабление, задание, привоз, предзакатный, переписчик.

3. Укажите, каким способом образованы следующие слова.

Антиобщественный, беззвучный, верность, влить, водочка, воссоединить, высь, глинистый, деревянный, допушкинский, дочитывать, ежемесячный, желтизна, заводской, закричать, заокеанский, земледельческий, зимний, изгнать, изложение, начистить, небольшой, низводить, общественный, передать, писатель, подарить, подземный, подосиновик, подстаканник, полуботинки, посвистать, премудрый, пригорок, придавать, придорожный, путешественник, разделить, революционный, рубка, рыбак, сверхштатный, сжигать, списать, старик, стрелок, тень, трехсложный.

4. Впишите слова в таблицу в зависимости от способа словообразования.

Таблица 1

Способ словообразования			
морфологический	неморфологический		
	лексико-семантический	морфолого-синтаксический	лексико-синтаксический

Раненый, легкораненый, честолюбие, столовая, край (крайний) – край (краевой), недомерить, мостовая, пирожное, умалишенный, тотчас, коса (косить) – коса (косичка), многоуважаемый, обескровить, младенец, разукрасить, мороженое, нижеподписавшийся, отцовский, благодаря (за помощь) – благодаря (помощи), малограмотность, неизвестный, скороход, завод (заводной) – завод (заводской), труднопроходимый, соломинка, подосиновик.

5. Сделайте словообразовательный анализ слов.

Непринужденно, перевоплощаться, пешеходный, столовая, вечнозеленый, разносторонний.

Вопросы для самоконтроля

1. Каковы способы словообразования в русском языке?
2. Что представляет собой морфологический способ словообразования?
3. Чем отличается лексико-семантический способ словообразования от лексико-синтаксического?
4. Что такое аббревиация?
5. Что такое производящая основа слова?
6. Что такое аффиксы?
7. Что такое аффиксоиды?
8. Какие изменения могут произойти в морфологическом составе слова?
9. В чем сущность словообразовательного анализа слова?

Схема выполнения словообразовательного анализа (разбора)

Словообразовательный анализ заключается в определении способа и процесса появления в языке анализируемого слова.

Порядок словообразовательного анализа

1. Определить часть речи, к которой относится анализируемое слово, записать его в начальной форме.
2. Выделить основу слова путем отсечения флексии или формообразующего суффикса.
3. Указать, производная основа (слово) или нет (во втором случае слово не подлежит словообразовательному анализу).
4. Найти производящее слово (основу), которое мотивирует значение производного слова (основы), в случае неединственности их – указать обе.
5. Выявить, с помощью каких морфем образуется производное слово (основа), т.е. определить, каким словообразовательным формантом (формантами) отличается мотивированное слово (основа) от мотивирующего.
6. Назвать словообразовательное значение в структуре производного слова, опираясь на семантику словообразовательного форманта.
7. Определить способ словообразования (морфологический, неморфологический и их разновидности).
8. Назвать словообразовательный тип, по которому образовалось данное слово (чередование на морфемном шве, усечение, наложение (если имеются)).

Образец выполнения разбора

Рука бойцов колоть устала (М.Лермонтов).

1. Имя существительное, н.ф. – боец.
2. Основа слова боец-, нулевая флексия (окончание), выделяется из ряда форм, составляющих парадигму склонения (бойц-а, бойц-ы и т.д.)
3. Основа производная, т.к. по форме и значению мотивирована другой основой, следовательно слово подлежит словообразовательному анализу.
4. Для данной производной основы производящей является основа имени существительного бой.
5. Производная основа отличается от производящей словообразовательным формантом – суффиксом -ец-.
6. Суффикс -ец- обозначает субъект по его действию (чтец, ловец).
7. Способ образования – морфологический, суффиксальный.
8. Словообразовательный тип: жнец, чтец, ловец.

Литература

1. Багрянцева В.А. Русский язык: Учебное пособие для старших классов школ гуманитарного профиля / В.А. Багрянцева и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 560 с.
2. Гольцова Н.Г. Русский язык. 10-11 классы: Учебник для общеобразовательных учреждений. / Н.Г. Гольцова, И.В. Шамшин.– М.: ООО «ТИД «Русское слово-РС», 2006. – 464 с.
3. Дейкина А.Д. Русский язык: Учебник-практикум для старших классов / А.Д.Дейкина, Т.М. Пахнова. – 6-е изд., испр. – М.: Вербум-М, 2006. – 415 с.
4. Розенталь Д.Э. Современный русский язык / Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова.– М.: Айрис-пресс, 2006.– 448 с.

6. Тема: Наречие. Слова категории состояния

Методические рекомендации: в данной теме рассматриваются наречия как часть речи, вопрос о выделении категории состояния в отдельную лексико-грамматическую категорию.

Следует различать омонимичные наречия, слова категории состояния, краткие прилагательные; формы наречия в сравнительной степени и имени прилагательного.

Базовая терминология по теме: морфология, наречие, слова категории состояния (предикативы, предикативные наречия), лексико-семантические разряды, морфологические признаки, синтаксическая роль.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Наречие как самостоятельная часть речи, ее характерные признаки, синтаксическая роль в предложении.
2. Разряды наречий по значению.
3. Способы образования наречий.
4. Правописание наречий. Приведите примеры слитного, дефисного и раздельного написания наречий.
5. Вопрос о категории состояния в русской лингвистике.
6. Понятие о словах категории состояния.
7. Лексико-семантические разряды слов категории состояния.
8. Морфологические признаки слов категории состояния.
9. Синтаксические признаки слов категории состояния.

Задания для самостоятельной работы

1. Перепишите. Определите синтаксическую функцию наречий в предложениях.

1. Свидание это было чрезвычайно кратко (М. Булгаков). 2. Она когда-то была замужем, но скоро овдовела (И. Тургенев). 4. Чаплин немного сродни тем людям, которые появляются в фантастических романах Уэллса (Ю. Олеша). 5. Вокруг фигуры восставших с ружьями наперевес. 6. Даже замужем она вспоминала с умилением девичье время (А. Пушкин). 7. Молодая – крупная, с большим бледным лицом и серыми глазами навывкат (И. Бунин).

2. Составьте предложения, в которых данные слова выступали бы в роли:

а) наречия; б) предлога.

Мимо, рядом, впереди, после.

3. Употребите данные слова в различных контекстах как разные части речи: 1) наречие; 2) слово категории состояния; 3) краткое прилагательное. Принадлежность этих слов к указанным частям речи мотивируйте. Обозначьте их синтаксическую функцию.

Образец:

«Красиво живешь!» – сказал он. Красиво – наречие, так как относится к сказуемому и является обстоятельством.

Лицо ее было красиво. Красиво – краткое прилагательное так как является частью сказуемого двусоставного предложения и координируется в грамматических формах с подлежащим.

Как красиво осенью в лесу! Красиво – категория состояния, так как обозначает оценку состояния природы и является главным членом безличного предложения.

Темно, тяжело, прекрасно, опасно, хорошо, мучительно, тревожно, глупо, безнравственно, жалко, уютно, сыро, приятно, кисло.

4. Выделите слова категории состояния и укажите, с какой частью речи они соотносятся. Выпишите те, которые употребляются только как категория состояния. Определите семантическую группу.

1. Одинцовой стало страшно и жалко его (И. Тургенев). 2. Совсем больно станет. Сердце может не выдержать (В. Шукшин). 3. Можно свет погасить – рассветает (М. Дудин). 4. Не место объяснять теперь и недосуг (А. Грибоедов). 5. Надо, братцы, немца бить, не давать отсрочки (А. Твардовский) .6. И ничего не нужно мне на свете, и стыдно мне (В. Ходасевич). 7. Слышно, как небольшие льдины стучат о баржу. Сыро, холодно

(А. Чехов). 8. И что вам за охота жить в городе летом? (А. Чехов). 9. Нам надобно теперь тесно сойтись друг с другом... (И. Тургенев.).

5. Определите, к какой части речи относятся выделенные слова (категория состояния, наречие, причастие, прилагательное, существительное) и почему. Обозначьте морфемный состав и синтаксическую функцию этих слов.

1. Но и под старость отрадно очами недуга вновь увидеть неизменно прекрасного друга (Фет). 2. Мне грустно, потому что весело тебе (М. Лермонтов). 3. Поле не меряно, овцы не считаны, пастух рогат (Загадка). 4. Слабо мое изнуренное тело (Н. Некрасов). 5. Спорить с людьми – это тяжело, грустно (В. Шукшин). 6. Бывает летом пора: полынь пахнет так, что сдуреть можно (В. Шукшин). 7. Я долго стоял у окна... Где-то далеко, около риги, лаяли собаки (В. Вересаев). 8. Нет, есть во мне прекрасное, но стыдно его назвать перед самим собой, перед людьми ж – подавно: с их обидной душа не примирится похвалой (В. Ходасевич). 9. Трудно свой хлеб добывал человек (Н. Некрасов). 10. Лягушкам стало неуютно правление народно (И. Крылов).

6. Учитывая семантические, морфологические и синтаксические особенности слов, какой частью речи они являются. Произведите морфологический анализ слов категории состояния.

I.1. В избах – темно от угара, туманно и тихо в степи (И. Бунин). 2. Утро тихо, радостно и молодо (И. Бунин). 3. Но привычные стоят лошаденки тихо (Н. Некрасов).

II.1. Чиста небесная лазурь, теплей и ярче солнце стало, пора метелей злых и бурь опять надолго миновала (Н. Некрасов). 2. Домой, ребяташки! Обедать пора (Н. Некрасов).

III.1. Легко и бледно небо голубое, поля в весенней дымке... (И. Бунин). 2. Светло, легко и своенравно она блестит среди болот и к старым мельницам так плавно несет стекло весенних вод (И. Бунин). 3. Мне грустно и легко; печаль моя светла; печаль моя полна тобою (А. Пушкин)

IV.1. Мне в сугробе горе, а ребятам смех! (И. Суриков). 2. Тут она стал подробно рассказывать мне свое горе (А. Пушкин)

V.1. В свое время я стрелял не худо; но вот уже четыре года как не брал в руки пистолета (А. Пушкин). 2. Царь Салтан гостей сажает за свой стол и вопрошает: «Ой вы, гости-господа, долго ль ездили? куда? Ладно ль за морем иль худо? И какое в свете чудо?» Корабельщики в ответ: «Мы объехали весь свет, за морем житье не худо, в свете ж вот какое чудо: остров на море лежит...» (А. Пушкин).

Вопросы для самоконтроля

1. Какова семантика наречий?
2. Почему наречия относятся к неизменяемым частям речи?
3. Какие наречия входят в группу определительных наречий и обстоятельственных наречий, чем они отличаются?
4. Вопрос о категории состояния в русской лингвистике.
5. Лексико-семантические разряды слов категории состояния.
6. Морфологические и синтаксические признаки слов категории состояния.
7. С какими частями речи соотносится категория состояния по словообразовательной структуре?

Морфологический анализ слов категории состояния

Во время характеристики данной части речи следует использовать различные критерии: семантический и синтаксический (синтаксическая функция слов категорий состояния однозначна: позиция главного члена предложения в безличном предложении). Можно прибегнуть к методу постановки вопроса (**каково?** тепло, **как?** тепло встретил)

Порядок морфологического анализа слов категории состояния

1. Указать начальную форму.

2. Указать часть речи и категориальное значение, вопрос.
3. Определить разряд по значению.
4. Указать, если возможно, грамматические признаки (степень сравнения, форма оценки).
5. Установить, с какой частью речи соотносится по образованию.
6. Определить синтаксическую функцию, способность управлять падежными формами.

Образцы морфологических разборов слов категории состояния

- I. Ей сделалось дурно, как услышала о взятии Нижнеозерной (А. Пушкин).
 1. Начальная форма – дурно.
 2. Слово категории состояния, обозначает состояние, отвечает на вопрос как?
 3. Выражает психическое состояние человека.
 4. Неизменяемое слово, степень сравнения – положительная.
 5. По образованию соотносится с кратким прилагательным среднего рода.
 6. Выполняет функцию главного члена предложения в безличном предложении, употребляется с отвлеченной связкой сделалось выражающей значение прошедшего времени изъявительного наклонения.

- II. Досуг мне разбирать вины твои, щенок! (И. Крылов)
 1. Начальная форма – досуг.
 2. Слово категории состояния, обозначает состояние, отвечает на вопрос каково?
 3. Выражает модальность, то есть отношение к действию с точки зрения невозможности.
 4. Неизменяемое слово.
 5. По образованию соотносится с существительным.
 6. Выполняет функцию сказуемого в безличном предложении, употребляется с зависимым инфинитивом разбирать, который примыкает к слову категории состояния и следует за безлично-предикативным словом. Управляет местоимением мне в форме дательного падежа без предлога.

Литература

1. Багрянцева В.А. Русский язык: Учебное пособие для старших классов школ гуманитарного профиля / В.А. Багрянцева и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 560 с.
2. Гольцова Н.Г. Русский язык. 10-11 классы: Учебник для общеобразовательных учреждений. / Н.Г. Гольцова, И.В. Шамшин.– М.: ООО «ТИД «Русское слово–РС», 2006. – 464 с.
3. Дейкина А.Д. Русский язык: Учебник-практикум для старших классов / А.Д.Дейкина, Т.М. Пахнова. – 6-е изд., испр. – М.: Вербум-М, 2006. – 415 с.
4. Лекант П. А. Сборник упражнений по современному русскому языку: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. «Филология» / Под ред. П.А. Леканта. – М.: Дрофа, 2001. – 304 с.
5. Лингвистический анализ: Пособие для учителя / Под ред. А. М. Бордовича, Г. А. Гвоздович. – Мн.: Лексис, 2000. – 112 с.
6. Розенталь Д.Э. Современный русский язык / Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова.– М.: Айрис-пресс, 2006.– 448 с.
7. Современный русский язык: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Филология» / Под ред. П.А. Леканта. – М. : Дрофа, 2007. – 557 с.
8. Тихонов А. Н. современный русский язык. (Морфемика. Словообразование. Морфология) / А. Н. Тихонов. – М. : Цитадель-трейд, 2002. – 464 с.

7.Тема: Односоставные предложения

Методические рекомендации: в данной теме рассматриваются типы односоставных предложений. Следует обратить внимание на конструкции, по форме совпадающие с номинативными предложениями, а также на вопрос о выделении вокативных предложений.

Базовая терминология по теме: односоставные предложения, определённо-личные, неопределённо-личные, обобщённо-личные, безличные, инфинитивные, номинативные, вокативные предложения.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Понятие об односоставном предложении. К истории вопроса об односоставных предложениях
2. Глагольные односоставные предложения (определённо-личные, неопределённо-личные, обобщённо-личные, безличные, инфинитивные; отличие инфинитивных от безличных предложений).
3. Именные односоставные предложения. Конструкции, по форме совпадающие с номинативными предложениями. Вопрос о вокативных предложениях.

Задания для самостоятельной работы

1. Определите, главным членом какого односоставного предложения могут быть следующие части речи (свою точку зрения докажите).

Пишу, зима, восторжествуй, скажем, сделают, два часа, смеркается, дышишь, горестно, радуете, радуются, радостно, радость.

2. Составьте упражнение (20-22 предложения) по теме «Односоставные предложения». В нём должны быть представлены предложения разных односоставных типов (в скобках указать, к какому типу относится каждое из предложений).

3. Рассмотрите примеры обобщённо-личных предложений. Укажите значение лица, времени, наклонения главного члена предложения. Что отличает данные предложения от односоставных предложений других типов?

1. Глупому в поле не давай воли (Даль). 2. Встанешь, бывало, поутру и словно с горы на салазках покатишься. Смотришь, уж и примчался к концу (Т.). 3. Заберешься, бывало, в яблочный сад в самую середину высокой заросшей густой малины (Л. Т.) 4. Идешь по улице, все на тебя смотрят (Остр). 5. Муха не волк, из ружья не убьешь, а надоест хуже волка (М. Г.). 6. Бывало, зайдешь в глухое место, сядешь на пенек отдохнуть и думаешь... (Пришв.) 7. От дела работой не отделаешься, от сказанного слова не отвяжешься (Посл.). 8. Человека ценят не по годам, и не по деньгам, а по разуму (Посл.). 9. Если хочешь познать истину, начинай с азбуки (Посл.). 10. Снявши голову, по волосам не плачут (Посл.). 11. Ума и за морем не купишь (Посл.).

4. Укажите, чем выражен главный член безличных предложений. Выясните их значение.

1. Не спится, няня: здесь так душно! (П.) 2. Петрушке приказано было оставаться дома, смотреть за комнатой и чемоданом (Г.). 3. Мне было весело вдохнуть в мою измученную грудь ночную свежесть тех лесов (Л.). 4. Ему уже не хотелось уезжать (Гонч.). 5. Не сидится в хате тесной, не ложится на печи (Н.). 16. Прозвучало над ясной рекою, прозвенело в померкшем лугу, прокатилось над рощей немою, засветилось на том берегу (Фет). 7. Завтра уже поздно, поздно (Дост.). 8. На обратном пути ему пришлось пережить маленькое приключение (Ч.). 9. Светает все более (Кор.). 10. Просто мне нездоровилось это время (Купр.). 11. После дождя туманно (А.Н.Т.).

5. Определите типы номинативных предложений. Отграничьте конструкции, которые по форме совпадают с номинативными предложениями, но не являются ими.

1. Ахти, ребята, вор! (Кр.) 2. Заклад! А где мне взять заклада... (П.) 3. Остроносая девица с пышной, трагически растрепанной прической назвала себя Варвара Антиповна (М. Г.). 4. - Вот он, журнал, - сказал Колтунов, победосно взмахнув пакетом (М. Г.). 5. Русский характер! Поди-ка опиши его (Л.Н.Т.). 6. Жара. Безветрие. Черепичные крыши Константинополя

выцвели (А.Н.Т.). 7. Летнее утро. В воздухе тишина (Ч.). 8. Ни тени, ни ветерка!.. Открытое беспощадному солнцу шоссе. Податливый, плавящийся асфальт под ногами. Знакомый подъезд. Вестибюль в два света, похожий на шумный большой вокзал (Сурк.). 9. Тысяча девятьсот шестнадцатый год. Октябрь. Ночь. Дождь и ветер. Полесье. Окопы над болотом, поросшие ольхой. Впереди проволочные ограждения (Шол.). 10. Ночью Коростелев проснулся – по крыше постукивает реденько: тук... тук... тук... Дождик?! Прыжком с постели – к окну, высунул руку: дождик? (Пан.) 11. Вот, как говорят, не чаяли, не гадали, в тылу немецком оказались. Ну что ж, война (Сим.). 12. Десять часов. Ласковый весенний день (Песк.).

6. Укажите типы односоставных предложений: 1) определенно-личные; 2) неопределенно-личные; 3) обобщенно-личные; 4) безличные; 5) инфинитивные; 6) номинативные.

1. Но пора читателя познакомить с настоящим героем нашей повести (П.). Кончаю! Страшно перечитать... Стыдом и страхом замираю... (П.) 3. В глазах у меня потемнело (Л.). 4. Не гляди же с тоской на дорогу... (Н.) 5. Пьера с другими преступниками привели на правую сторону Девичьего поля, недалеко от монастыря, к большому белому дому с огромным садом (Л. Т.). 6. Передняя. В углу ломберный столик. На столике лист серой казенной бумаги, чернильница с пером и песочница (Ч.). 7. Очень уж шумят у нас в классах (Ч.). 8. Да разве любят за что-нибудь? Любят так, просто! (М. Г.) 9. Уж сильно завечерело (М. Г.). 10. Тот же вечер. Конец улицы на краю города. Последние дома, обрываясь внезапно, отрывают широкую перспективу: темный пустынный мост через большую реку (Ес.). 11. На заводе все благополучно. Ждут только приезда Василия Терентьевича (Купр.). 12. Наш поезд задержали на пограничном разъезде у деревянного моста через Сан. Навстречу шли эшелоны (Пауст.). 13. Пахло сеном, созревающими хлебами, медом, полынью (Фад). 14. Ночь. Дачный поселок точно вымер. Тявкает собака. Шаги. Силуэт патруля (Гайд.). 15. – Почему сидишь, дорогой? Нехорошо, пойдем (Сим.). 16. Слушайте боевой приказ (Каз.). 17. Век живи, век учись (Посл.). 18. Напишешь – не сотрешь, выпустишь – не поймаешь (Посл.). 9. Цыплят по осени считают (Посл.).

Вопросы для самоконтроля

1. Какое предложение называется односоставным?
2. Каковы виды односоставных предложений?
3. Чем отличаются определенно-личные предложения от неопределенно-личных и обобщенно-личных?
4. Какое предложение называется безличным?
5. Каковы основные группы безличных предложений по способу выражения в них главного члена?
6. Каковы особенности, отграничивающие инфинитивные предложения от безличных?
7. Какие односоставные предложения называются номинативными?
8. Каковы разряды номинативных предложений?
9. Что такое именительный представления (именительный темы)?
10. В чем особенность вокативных предложений?

Литература

1. Багрянцева В.А. Русский язык: Учебное пособие для старших классов школ гуманитарного профиля / В.А. Багрянцева и др. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 560 с.
2. Гольцова Н.Г. Русский язык. 10-11 классы: Учебник для общеобразовательных учреждений. / Н.Г. Гольцова, И.В. Шамшин.– М.: ООО «ТИД «Русское слово–РС», 2006. – 464 с.
3. Дейкина А.Д. Русский язык: Учебник-практикум для старших классов / А.Д. Дейкина, Т.М. Пахнова. – 6-е изд., испр. – М.: Вербум-М, 2006. – 415 с.

4. Лекант П. А. Сборник упражнений по современному русскому языку: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. «Филология» / Под ред. П.А. Леканта. – М.: Дрофа, 2001. – 304 с.

5. Современный русский язык: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Филология» / Под ред. П.А. Леканта. – М. : Дрофа, 2007. – 557 с.

8. Тема: Осложненное предложение

Методические рекомендации: в данной теме рассматриваются вопросы, касающиеся всех видов осложнений простого предложения: однородные и обособленные члены предложения, обращения, вводные и вставные конструкции. Особое внимание следует уделить постановке знаков препинания при осложнении.

Базовая терминология по теме: осложненное предложение, однородные, обособленные члены предложения, уточнительные и пояснительные слова, обращение, вводные слова и словосочетания.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Общее понятие об осложненном предложении. Члены предложения и структуры, осложняющие состав простого предложения
2. Однородные члены предложения (обзорный анализ в сопоставлении с украинским языком). Знаки препинания при однородных членах предложения
3. Обособленные члены предложения:
 - понятие об обособлении. Условия (общие и частные) обособления различных членов предложения. Стилистические функции обособленных членов предложения;
 - обособленные определения;
 - обособленные дополнения;
 - обособленные обстоятельства;
 - уточнительные и пояснительные слова.
4. Обращение, способы его выражения. Отличие обращений от номинативных, вокативных предложений и именительного представления
5. Вводные слова и словосочетания. Вставные конструкции, их отличие от вводных.
6. Знаки препинания при вводных и вставных конструкциях.

Задания для самостоятельной работы

1. Перепишите, ставя нужные знаки препинания. Выделите однородные члены предложения.

1. Ничего не заметно было оживляющего картину ни отворяющихся дверей ни вышедших откуда-нибудь людей никаких живых хлопот и забот дома (Г.). 2. Острою бьется крупная рыба как-то щуки сомы жерехи судаки (Акс). 3. Дети старики женщины все смешалось в живом потоке (Сераф.). 4. Всюду вверху и внизу пели жаворонки (Ч.). 5. Но я как будто вижу перед собой эту картину тихие берега расширяющуюся лунную дорогу прямо от меня к баржам понтонного моста и на мосту длинные тени бегущих людей (Кав.).

2. Найдите однородные и неоднородные определения. Расставьте знаки препинания.

1. Тяжелые холодные тучи лежали на вершинах окрестных гор (Л.). 2. На небе кое-где виднелись неподвижные серебристый облака (Г.). 3. Старуха мать складывала виноград на низеньком круглом татарском столике (Л. Т.). 4. Петя был теперь красивый румяный пятнадцатилетний мальчик (Л. Т.). 5. По широкой большой бесшоссейной дороге шибкою рысью ехала высокая голубая венская коляска цугом (Л. Т.). 6. С бледным покривившимся лицом он вдруг вскочил и схватил себя за голову (Ч.). 7. Покажите всем, что эта неподвижная серая грязная жизнь надоела вам (Ч.). 8. В небе таяло одно маленькое золотистое облачко (М. Г.). 9. Серый маленький дом Власовых все более притягивал

внимание слободки (М. Г.). 10. Представляете ли вы себе скверный южный уездный городишко? (Купр.) 11. В сундуке я нашел пожелтевшую написанную по латыни гетманскую грамоту (Пауст.). 12. Именно эти новые большие многоэтажные здания в основном определяли лицо города (Кат.). 13. Немец ответил хриплым придушенным голосом (Сим.). 14. На бой двигались выученные веселые решительные молодые люди (Пере.). 15. Вода струится по камешкам и прячет нитчато изумрудно-зеленые водоросли (Сим.).

3. Объясните условия обособления или необособления согласованных определений (укажите объем обособляемой группы, ее значение и место ее по отношению к определяемому слову, а также морфологическую его природу).

1. Под этой толстой серой шинелью билось сердце страстное и благородное (Л.). 2. Больной, стоял я, облокотясь на сетки, и любовался на небо, на окрестные острова, на леса (Гонч.). 3. Молодому человеку, влюбленному, невозможно не проболтаться, а я Рудину исповедовался во всем (Т.). 4. Горел огнем глубокий взгляд, пронзителен и ясен (Н.). 5. Их мысли, длительные, тягучие, вызываемые представлениями только о широкой степи и небе, о днях и ночах, вероятно, поражали и угнетали их самих до бесчувствия (Ч.).

4. Найдите обособленные члены предложения. Укажите их вид и условия обособления. Поставьте нужные знаки препинания.

1. Казак мой был очень удивлен когда проснувшись увидел меня совсем одетого (Л.). 2. Левин виноватый и пристыженный но успокоенный вернулся в свою гостиницу (Л. Т.). 3. Тут кроме небольшого столика с зеркалом табурета и тряпья развешанного по углам не было никакой другой мебели и вместо лампы горел яркий веерообразный огонек (Ч.). 4. Из-за скалистого холма где тек ручей возвышался другой поглаже и пошире (Ч.). 5. Эта изба неогороженная стояла особняком... (Ч.). 6. Дом кроме этой комнаты стоял заколоченный необитаемый (А.Н.Т.).

5. Перепишите, ставя нужные знаки препинания.

1. Соседка перестань срамиться (Кр.). 2. Ты с басом Мишенька садись простив альта (Кр.). 3. Вперед чужой беде не смейся Голубок (Кр.). 4. Старик я слышал много раз, что ты меня от смерти спас... (Л.) 5. Милый вы мой выручите меня! 6. О поле поле Кто тебя усеял мертвыми костями? (П.) 7. Ах ты степь моя степь привольная! (Кольц.)

6. Найдите вводные слова и словосочетания. Укажите их значение и форму выражения.

1. Оба старичка, по старинному обычаю старосветских помещиков, очень любили покушать (Г.). 2. Вы, верно, переведены сюда из России? (Л.) 3. Руки мои, к страшной моей досаде, слегка дрожали, горло сохло (Т.). 4. Кстати, он был замечательно хорош собой (Дост.). 5. Нынешняя молодежь, не в обиду будь сказано, какая-то, кислая, переваренная (Ч.). 6. Стало быть, по-вашему, физическим трудом должны заниматься все без исключения? (Ч.) 7. Теперь, по всей вероятности, вихри, кружась и увлекая с земли пыль, сухую траву и перья, поднимались под самое небо. (Ч.) 8. Терентий пробавлялся мелкой слесарной работой, но, во-первых, работы было мало, и, во-вторых, много времени отнимали неотложные дела (Кат.). 9. Мы познакомились с соседями или, вернее, с соседками (Кав.). 10. Фабричные здания, на мой взгляд, ничем не отличались от тех, что я видел по другим заводам округа (Баж.). 11. А я, видите ли, никогда не служил... (Пан.) 12. Между прочим, хотя рискую вас огорчить, но должен сознаться – кажется, один и ваш мост взорвал (Сим.).

7. Выделите вводные и вставные конструкции. Определите их смысловые и стилистические функции, особенности синтаксической структуры и отношение к основному предложению

1. Но, верьте мне, блажен и тот, кто от Дельфины убегает и даже с нею незнаком (П.). 2. Не отвечайте, я знаю, что вы в этом не признаетесь, потому что Грушницкий убит (она перекрестилась) (Л.). 3. Грибоедова комедия или драма (я не совсем хорошо понимаю различие между этими двумя словами; значения же слова «трагедия» совсем не понимаю) давно ходила в рукописи (Бел.). 4. В моей руке – какое чудо! – твоя рука, и на траве два изумруда светляка (Фет). 5. Возвратясь в свою комнату (она находилась во флигеле и была почти вся загромождена коваными сундуками), Гаврила сперва выслал вон свою жену, а

потом подсел к окну и задумался (Т.). 6. Беллетристика должна укладываться (в сознании читателя) сразу, в секунду (Ч.). 7. Кстати сказать, юристы и тюремщики понимают под телесными наказаниями (в узком, физическом смысле) не одни только розги... но также оковы, «холодную», «на хлеб и воду»... (Ч.) 8. Мне кажется, нашей литературе свойственно понимание формы художественного произведения как метода разрешения идейной задачи (Фед.).

Вопросы для самоконтроля

1. Что представляет собой осложненное предложение?
2. Что такое однородные члены предложения?
3. Какие союзы употребляются при однородных членах предложения?
4. Чем различаются однородные и неоднородные определения?
5. Что такое обобщающее слово при однородных членах предложения?
6. Чем выражается согласование в предложениях с однородными членами?
7. Каковы общие условия обособления второстепенных членов предложения?
8. Каковы условия обособления согласованных и несогласованных определений?
9. Когда обособляются приложения?
10. Каковы условия обособления обстоятельств?
11. Когда обособляются и когда не обособляются одиночные деепричастия?
12. Каковы условия обособления обстоятельств, выраженных именами существительными? Каково значение этих обстоятельств?
13. Что представляет собой обособленное дополнение?
14. Каково значение уточняющих членов предложения?
15. Что такое пояснительные члены предложения?
16. Какие слова и словосочетания используются в присоединительных конструкциях?
17. Что называется обращением?
18. Каковы способы выражения обращений?
19. Каковы основные разряды вводных слов по значению?
20. Каковы способы выражения вводных слов?
21. Какими могут быть вводные предложения по структуре?
22. Чем отличаются вставные конструкции от вводных?
23. Каковы вставные конструкции по значению и структуре?

Литература

1. Гольцова Н.Г. Русский язык. 10-11 классы: Учебник для общеобразовательных учреждений. / Н.Г. Гольцова, И.В. Шамшин. – М.: ООО «ТИД «Русское слово-РС», 2006. – 464 с.
2. Дейкина А.Д. Русский язык: Учебник-практикум для старших классов / А.Д. Дейкина, Т.М. Пахнова. – 6-е изд., испр. – М.: Вербум-М, 2006. – 415 с.
3. Лекант П. А. Сборник упражнений по современному русскому языку: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. «Филология» / Под ред. П.А. Леканта. – М.: Дрофа, 2001. – 304 с.
4. Лингвистический анализ: Пособие для учителя / Под ред. А. М. Бордовича, Г. А. Гвоздович. – Мн.: Лексис, 2000. – 112 с.
5. Розенталь Д.Э. Современный русский язык / Д.Э. Розенталь, И.Б. Голуб, М.А. Теленкова. – М.: Айрис-пресс, 2006. – 448 с.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ В МОЛОДШИХ КЛАСАХ

1.Тема: Из истории развития методики обучения русскому языку как второму в школах Украины

Методические рекомендации: в данной теме рассматриваются ключевые моменты истории развития методики обучения русскому языку как второму на начальном этапе образования. Более полному ознакомлению с темой будет способствовать самостоятельное изучение первоисточников.

Базовая терминология по теме: история методики обучения русскому языку, прямой (натуральный) метод обучения, сравнительный метод обучения, начальные классы, методика обучения второму (неродному) языку.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Вклад Л.А. Булаховского в становление и развитие методики преподавания двух родственных языков – украинского и русского.
2. Методические взгляды А.П. Феокистова.
3. Развитие методики обучения русскому языку в условиях близкородственного украинско-русского двуязычия в начале 50-ых гг. XXв. (И.Г. Чередниченко, В.И. Масальский, М.К. Тищенко, И.А.Юшкевич, Д.И.Мирошник, М.Д.Шахнович). Актуальные проблемы методики преподавания русского языка в указанный период.
4. Вклад в теорию и практику обучения второму близкородственному языку сотрудников отдела методики украинского и русского языков НИИ педагогики УССР в связи с экспериментальной проверкой нового содержания обучения (1964-1974 гг.).
5. Основные тенденции развития методики русского языка как второго в начальных классах на современном этапе (А.М. Беляев, Н.С. Вашуленко, И.Ф. Величковская, Н.И. Волошановская, А.П. Коваль, И.Ф. Гудзик и др.).

Задания для самостоятельной работы

1. Дайте определение понятию «прямой (натуральный) метод обучения».
2. Подтвердите конкретными примерами основные тенденции развития методики русского языка в начальных классах на современном этапе. При выполнении задания возможна опора на ваш педагогический опыт.
 - а) повышение научности в содержании учебного предмета, в педагогической, психологической и лингвистической обоснованности методики;
 - б) плюрализм лингвометодических концепций, программ, учебников, методов обучения при жестком соблюдении государственного образовательного стандарта;
 - в) создание реальных возможностей и условий выбора школой, учителем методики;
 - г) общее гуманитарное направление развития школы, методики; гуманный подход к детям; отказ от политизированных текстов в учебниках;
 - д) повышение эстетического уровня занятий, уровня познавательных интересов и мотивации учения; ориентация на классические образцы, на творческую деятельность детей, на связь языковых знаний с другими предметами;
 - е) утверждение нового подхода к работе по развитию речи – с позиций теории речевой деятельности;
 - ж) реализация взаимосвязанного обучения умениям речевой деятельности.

Вопросы для самоконтроля

1. Назовите этапы становления методики русского языка как науки.
2. Кто из ученых-методистов внес значительный вклад в развитие методики обучения русскому языку как второму?

3. Охарактеризуйте основные тенденции развития методики русского языка как второго в начальных классах на современном этапе.

Дополнительное задание

Ознакомьтесь с кратким очерком истории методики обучения русскому языку в школах с украинским языком обучения из книги Н.А. Пашковской «Лингводидактические основы обучения русскому языку» (К.: Радянська школа, 1990). Сделайте необходимые для Вас выписки.

Справочно-информационные данные

Краткий очерк истории методики обучения русскому языку в школах с украинским языком обучения

(из книги «Лингводидактические основы обучения русскому языку» Н.А. Пашковской)

Основопологающей в решении проблемы одновременного преподавания двух родственных языков явилась работа Л.А. Булаховского «Сравнительное изучение украинского и русского языков», опубликованная в 1924 году. Автор статьи критикует так называемый прямой метод, который применялся в школах республики, и утверждает, что у нас нет ни достаточно времени для внедрения такого метода, ни возможности воссоздать в школе так называемое «естественное» окружение. Здесь же Л.А. Булаховский отмечает, что невозможно не учитывать то обстоятельство, что в «сознании учащегося эти оба употребляемые им языка всегда связаны между собой. Привычка переходить от одного языка к другому приводит к тому, что элементы одной системы переходят в другую, и не заметить этого факта, как реального и существующего, методика не должна» (Булаховский Л.А. Сравнительное изучение украинского и русского языков). Обучение второму родственному языку рассматривается в статье как сложный процесс сравнения и различения языковых фактов. Автор говорит, что нельзя оставлять неорганизованной, стихийной ту двойную, параллельную работу по сравнению и различению языковых фактов, которая проходит в сознании учащихся. Сравнение и дифференциация в процессе изучения двух родственных языков необходимы на всех уровнях обучения языку. По мнению Л.А. Булаховского, «школа должна избрать путь сравнительного метода, ибо это подсказывает нам сама жизнь, и школа должна дать ученику наиболее научные и наиболее соответствующие самой природе методы сравнения» (Булаховский Л.А. Там же)... Об особенностях обучения русскому языку в начальных классах школ с украинским языком преподавания говорится в работах А.П. Феоктистова («Как преподавать русский язык по стабильному учебнику: Метод, указания к учебн.» (1938 г.); «Достижения и перспективы преподавания русского языка в школах УССР» (1941 г.)). Автор одним из первых указывает на то, что уже в начальных классах при изучении русского языка внимание должно уделяться литературному произношению с учетом его характерных особенностей (частичная и полная редукция, произношение звука [г], произношение твердых и мягких согласных и др.), постановке правильного ударения. Значительно активизировалась работа по исследованию одновременного изучения украинского и русского языков в общеобразовательных начальных и средних школах республики в 1946 году. Плодотворными в разработке методики обучения русскому языку в условиях близкородственного двуязычия (украинско-русского и русско-украинского) были 1951-1955 гг. В течение этих лет журнал «Українська мова в школі» печатает около 30 статей, посвященных проблеме преподавания близкородственных языков (Тищенко М.К. Параллельное изучение украинского и русского языков (1951 г.); Юшкевич И.А. Параллельное преподавание украинского и русского языков в 5-6 классах (1952 г.); Мирошник Д.И., Шахнович М.Д. Сопоставление и сравнение при изучении правописных норм украинского языка (1953 г.)). В них освещаются вопросы использования в процессе обучения сопоставления отдельных форм родственных языков (рекомендуется использовать приемы сопоставления для обогащения и развития активного и пассивного словарного

запаса, для осознания общего и отличного в фонетике, морфологии, синтаксисе и правописании обоих языков, для развития грамматического мышления и т.д.), анализируются отдельные виды упражнений-переводов, раскрываются некоторые методические приемы общей работы преподавателей украинского и русского языков. Во многих работах подчеркивается, что преподавание близкородственных языков дает значительный учебно-воспитательный эффект, способствует прочному и сознательному усвоению программного материала. В то же время отмечается, что процесс сопоставления не должен быть самоцелью в преподавании... Сама идея сопоставления, родившаяся в результате необходимости сравнивать различные по форме или звучанию элементы двух изучаемых языков, в которых больше общих черт, чем отличных, у методистов этого периода никакого сомнения не вызывала. Прием сопоставления считался одним из ценных и эффективных методических приемов при обучении второму языку. Однако авторы сопоставительных таблиц, вероятно, в силу увлеченности самой идеей, усложняли таблицы, делали их громоздкими, наполняли излишними сведениями. Таблицы не сопровождались методическими рекомендациями, в статьях не указывалось, на каком этапе урока целесообразно использовать таблицы, какими комментариями должна сопровождаться их иллюстрация и т.д. Как бы синтезом достигнутого в республике по данному вопросу явились две работы И.Г.Чердиченко: «Вопросы методики преподавания русского языка в украинской школе» и «Методика преподавания русского языка в школах с украинским языком обучения». В них даются рекомендации по изучению основных разделов курса русского языка с учетом конкретных сопоставлений фактов русского и украинского языков, описываются фонетические особенности русского и украинского языков, словообразовательные средства, отдельные морфологические категории, сопоставляются приемы обучения правописанию, говорится о дидактическом принципе сознательного изучения русского языка в школах с украинским языком преподавания и т. д. Динамика педагогического процесса преподавания двух близкородственных языков в школах УССР в этот период, соотношение научной и школьной грамматики описывается в книге В.И.Масальского «Очерки по истории развития методики преподавания украинского и русского языков в общеобразовательных начальных и средних школах УССР». Значительным вкладом в теорию и практику обучения второму близкородственному языку явилась работа, проведенная сотрудниками отдела методики украинского и русского языков НИИ педагогики УССР в связи с экспериментальной проверкой нового содержания обучения (1964-1974 гг.). В результате этой работы были внесены существенные изменения в содержание и структуру учебников: определена целесообразная для условий близкородственного двуязычия последовательность изучения разделов и тем в курсе русского языка; реализована идея расположения материала в школьном курсе русского языка в той же последовательности, что и в первом языке; обоснована рациональность изучения отдельных тем курса таким образом, чтобы на уроках родного языка учащиеся усваивали теоретический материал, на уроках второго языка отрабатывали его практически. Разрабатывались вопросы методики изучения специфического материала. Большое влияние на повышение научного уровня исследований по методике обучения русскому языку в республике оказали капитальные труды, созданные сотрудниками Института языковедения им. А.А. Потебни АН УССР: «Сопоставительное исследование русского и украинского языков» (1975 г.), «Культура русской речи на Украине» (1976 г.), «Функционирование русского языка в близкородственном языковом окружении» (1981 г.) и др.»

Литература

1. Львов М.Р. Словарь-справочник по методике русского языка. – М.: Просвещение, 1988.– С. 75– 6.
2. Львов М.Р., Горецкий В.Г., Сосновая О.В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – М.: Академия, 2000. – С. 21-29.

3. Пашковская Н.А. Лингводидактические основы обучения русскому языку. – К.: Радянська школа, 1990.– С.7– 16.
4. Пашковская Н.А. Особенности преподавания русского языка в школах с украинским языком обучения. – К.: Радянська школа, 1979. – С. 3– 17.

2.Тема: Учебник как центральный компонент учебно-методического комплекса

Методические рекомендации: данная тема репрезентует учебник как основное средство обучения русскому языку для начальных классов. В процессе анализа учебника необходимо учитывать соответствие его содержания с программой (с какого класса началось обучение русскому языку) и опираться на предложенную схему.

Базовая терминология по теме: средства обучения (основные, неосновные), учебно-методический комплекс, учебник русского языка, учебное пособие, функции учебника и пособий, требования, предъявляемые к учебнику.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Состав учебно-методического комплекса (УМК) по русскому языку.
2. Учебник – центральный компонент комплекса: функции, структура, содержание.
3. Требования к учебнику русского языка для начальных классов.

Задания для самостоятельной работы

1. На основе имеющейся в библиотеке литературы и данных университетского систематического каталога составьте картотеку источников, которые входят в учебно-методический комплекс по русскому языку (второй язык).

2. Проаннотируйте два заинтересовавших Вас источника.

3. По представленной ниже схеме проанализируйте первую часть учебника И.Ф.Гудзик и В.В.Гурской «Русский язык. Учебник для первого года обучения русскому языку (3 (2) класс) в школах с украинским языком обучения» (К.: Освіта, 2002), предназначенную для работы в период устного практического курса (раздел «Говорим, слушаем»).

4. Дайте методическую характеристику заданиям учебника И.Ф.Гудзик и В.В.Гурской «Русский язык. Учебник для первого года обучения русскому языку (3 (2) класс) в школах с украинским языком обучения» (К.: Освіта, 2002) на с. 8 (Что куда надо класть? (Что во что?)), с.9 (Что в каких клеточках?), с. 17 (Что должно быть в пустых клеточках?), с. 18 (Раздели на группы): определите цели их выполнения (формированию каких умений они способствуют), умения учащихся, необходимые для выполнения этих заданий; продумайте методику работы, спрогнозируйте трудности, которые могут возникнуть у школьников в процессе работы.

5. В анализируемой части учебника представлены различные схемы: звуковые, слоговые, схемы предложений. Определите их назначение и предложите возможные виды работы (заданий) с ними.

6. По приведенной ниже схеме проанализируйте учебник И.Ф. Гудзик, В.В. Гурской «Русский язык. Учебник для 3 класса общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения» (К.: Освіта, 2004).

Схема анализа учебника

I. Тип учебника (альбом-картинки, учебник-картинки, букварь или комплексный учебник).

II. Структура учебника, его содержание.

- Основные разделы учебника (по оглавлению). Соответствие программе.
- Форма предъявления информации (сведения по языку, языковые понятия, правила (типы правил), языковые факты для наблюдения, рисунки, схемы, игровые ситуации и т.п.).

- Аппарат организации усвоения:
 - а) вопросы и задания, их характер и функции;
 - б) инструктивные предписания (образцы, памятки и т.п.);
 - в) таблицы, схемы; их назначение.
- Иллюстративный материал (предметные рисунки, сюжетные иллюстрации, репродукции картин, фотографии и т.д.), его функции в учебнике, графическое и художественное оформление.
- Аппарат ориентировки (оглавление, рубрикация (деление на части), условные обозначения, шрифтовые выделения).
- Наличие и содержание приложений.

III. Реализация опорно-сопоставительного направления в обучении русскому языку как второму.

IV. Реализация практической и коммуникативной направленности курса русского языка в период обучения грамоте.

V. Реализация в учебнике идеи воспитывающего и развивающего обучения русскому языку.

VI. Система повторения пройденного.

VII. Реализация задач воспитывающего и развивающего обучения.

VIII. Занимательность в обучении.

Вопросы для самоконтроля

1. Назовите основные средства обучения русскому языку.
2. Дайте определение понятию «учебно-методический комплекс».
3. Охарактеризуйте функции учебника и пособий, дополняющих учебник.
4. Перечислите требования, предъявляемые к учебнику.

Дополнительные задания

Ознакомьтесь с пособием для учителя А.П.Коваль «Наглядность на уроках русского языка в начальных классах» (К.: Радянська школа, 1986), составьте перечень вопросов, рассматриваемых в нем. Подготовьте сообщение по таким вопросам.

1. Значение наглядности в процессе обучения русскому языку в условиях украинско-русского двуязычия. Виды наглядности в начальных классах.
2. Лингводидактические требования к подбору и методике применения наглядных пособий при изучении русского языка как второго в условиях близкородственного украинско-русского билингвизма.
3. Наглядность с использованием алгоритмов, методика ее применения. Наглядность проблемного характера.

Литература

1. Баранов М.Т., Ладыженская Т.А., Львов М.Р. и др. Методика преподавания русского языка / Под ред. М.Т.Баранова. – М.: Просвещение, 1990. – С. 84–97.
2. Вашуленко М.С., Скрипченко Н.Ф., Прищепа О.Ю. та ін. Навчання у 1 класі. – К.: Радянська школа, 1991. – С. 341 – 347.
3. Кодлюк Я. Підручник для початкової школи: психолого-педагогічні основи побудови // Початкова школа. – 2003. – № 10. – С. 39 – 40.
4. Львов М.Р., Горецкий В.Г., Сосновская О.В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – М.: Академия, 2000. – С. 220–226.
5. Львов М.Р., Рамзаева Т.Г., Светловская Н.Н. Методика обучения русскому языку в начальных классах. – М.: Просвещение, 1987. – С. 301–305.
6. Методика начального обучения русскому языку в национальной школе / Под ред. И.В. Баранникова, А.И. Грекул. – Л.: Просвещение. – С. 13-15.
7. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К.: Генеза, 1999. – С. 61 – 67.

8. Савченко О.Я. Якість і варіативність шкільних підручників як умова запровадження державних стандартів початкової освіти // Початкова школа. – 2001. – № 7. – С. 10–12.

3.Тема: Характер и основные направления работы в период устного практического курса

Методические рекомендации: в данной теме анализируются пути расширения словарного запаса учащихся, а также развития умений и навыков слушания-понимания русской речи. Целесообразно повторить соответствующие сведения, полученные во время изучения курса «Методика обучения украинскому языку».

Базовая терминология по теме: устный практический курс изучения русского языка, произносительный навык, лексический навык, грамматический навык, слушание-понимание речи, материал для слушания.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Цели, задачи и содержание устного практического курса в условиях украинско-русского двуязычия.
2. Развитие навыков устной речи.
3. Формирование навыка понимания устной речи. Материал для слушания; характер вопросов и ответов.

Задания для самостоятельной работы

1. Объясните, почему обучение русскому языку как второму целесообразно начинать с предварительного устного практического курса.
2. Путем логического определения понятий «расширение словарного запаса учащихся» и «активизация словаря учащихся» докажите, что это разные понятия. В случае затруднения обращайтесь к «Словарю-справочнику по методике русского языка» М.Р. Львова.
3. Проанализировав содержание раздела «Слушание-понимание устной речи» программы по русскому языку для 2-го класса школ с украинским языком обучения, представьте содержание работы по формированию умений аудирования в период устного практического курса и охарактеризуйте тексты (по стилевой принадлежности, тематике), которые подбираются для слушания.
4. Разработайте три задания для проверки понимания прослушанного в период устного практического курса.

Вопросы для самоконтроля

1. Охарактеризуйте цель и задачи устного практического курса изучения русского языка.
2. Какие навыки формируются в период устного практического курса? Охарактеризуйте их.
3. Какие задания используются в процессе формирования умений и навыков слушать-понимать русскую речь?
4. Каковы требования предъявляются к материалу для слушания в период устного практического курса?

Дополнительное задание

Ознакомьтесь с заданиями, которые И.Ф. Гудзик и В.Ф. Величковская предлагают использовать для развития умения понимать устную речь, проверки сформированности этого умения в период устного практического курса. Сделайте вывод о характере этих заданий с точки зрения того, какого типа ответы они предполагают и соответствуют ли подобные задания требованиям программы.

- «Слушайте и выполняйте!» Варианты подобных заданий:

а) нарисовать в одном ряду два флажка (цветка, карандаша и т.п.), в другом – три флажка;

б) отступить пять клеточек от края и поставить точку, от неё вниз провести линию на две клеточки, затем – линию вправо на одну клеточку (и так далее, чтобы получилась какая-нибудь несложная фигура).

Комментарии к заданию. Учитель должен приучать школьников воспринимать инструкцию одного раза. Перед началом работы необходимо призвать детей к внимательному слушанию и объяснить, что задание будет сказано только один раз. Вначале инструкция должна быть короткой, постепенно она удлиняется.

- «Нарисуйте по описанию!» Учитель описывает какой-нибудь предмет или картину природы (не слишком осложненную деталями). Дети слушают (желательно один раз) и рисуют в тетрадях (альбомах) то, что представили при слушании.

Комментарий к заданию. Для этого вида работы можно использовать небольшие художественные произведения, если они нетрудны для понимания и дают возможность сделать простой рисунок по содержанию текста.

- «Ответь одним словом!» Задание предполагает простой ответ, состоящий из одного слова.

Комментарии к заданию. Вопросы надо формулировать так, чтобы в качестве ответа можно было употребить слово, которое школьники не раз слышали на предыдущих уроках. Например: Кто унёс на своих крыльях мальчика? (Гуси); Какое дерево спрятало брата и сестру? (Яблоня). Такое задание используется в основном для проверки того, как дети поняли фактическое содержание текста (кто (что), где, когда).

- «Выбери ответ!» Задание предполагает выбор из двух данных ответов того, который соответствует содержанию прослушанного. Например: «Лиса говорила с Колобком ласковым голосом. Как вы думаете, почему: она была добрая или хитрая?» или: «Чему учит нас сказка? Выберите правильный ответ: а) репку выращивать, собирать очень трудно; б) нужно дружно работать, помогать друг другу».

Комментарий к заданию. Вопросы должны включать все слова, необходимые для ответа.

- «Повтори слова, в которых есть ... (просьба, вопрос), звучит ... (удивление, радость, страх и т.п.).»

Комментарий к заданию. Задание даёт возможность проверить степень сформированности умения слышать особенности интонации (характера) высказывания, связывать их с содержанием.

- «Сравни рисунок и рассказ (сказку, описание предмета)!» Учитель предлагает детям рассмотреть рисунок, а затем послушать его описание.

Комментарий к заданию. Описание в целом соответствует рисунку, но содержит отдельные расхождения в содержании (медвежонок принес своему другу не два, а три лимона; у кролика болит (завязано) горло, а не нога и т.п.).

- «Что неправильно?» Дети слушают текст и определяют, что в нем неправильно (противоречит логике, установленному порядку и т.п.).

Комментарий к заданию. Школьники могут дать ответ на вопрос, по-украински, после этого учитель переводит его на русский язык, уточняет, дополняет его.

Литература

1. Вашуленко М.С., Скрипченко Н.Ф., Прищепя О.Ю. та ін. Навчання в 1 класі. – К.: Радянська школа, 1991. – С. 335– 339, 375 – 378.
2. Гудзик И.Ф., Устименко И.А. Изучение русского языка в 1 классе школ с украинским языком обучения. – К.: Радянська школа, 1984. – С. 3, 22– 25.
3. Коваль Л.П. Методика преподавания русского языка в школах с украинским языком обучения. - К.: Выща школа, 1989. – С. 17– 24.
4. Методика начального обучения русскому языку в национальной школе / Под ред. И.В.Баранникова, А.И.Грекул. – Л.: Просвещение, 1984. – С. 97– 100.
5. Русский язык // Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-2 класи. – К.: Початкова школа, 2001. – С. 46-49.

4.Тема: Совершенствование и развитие навыков аудирования и говорения в период обучения грамоте

Методические рекомендации: в данной теме рассматриваются пути совершенствования и развития навыков слушания-понимания устной речи и условия успешной работы по формированию умений говорить по-русски. Следует обратить внимание на содержание работы по развитию и совершенствованию навыков говорения, тематику диалогических высказываний, приемы работы по развитию диалогической и монологической речи, а также требования к связным высказываниям (текстам), создаваемым в период обучения грамоте.

Базовая терминология по теме: аудирование, говорение, дидактический материал, диалог, монолог, связное высказывание.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Совершенствование и развитие навыков слушания-понимания устной речи (аудирования) в период обучения грамоте.
2. Совершенствование и развитие навыков говорения:
 - монологическая речь;
 - диалогическая речь.

Задания для самостоятельной работы

1. Распределите представленные задания, используемые для проверки понимания услышанного, по следующим группам:
 - задания, направленные на проверку понимания услышанного слова, словосочетания, предложения;
 - задания с целью проверки понимания связного высказывания, не требующие умений связно излагать мысли;
 - задания с целью проверки понимания связного высказывания, требующие умения связно излагать мысли.

Задания, используемые для проверки понимания услышанного

1. Назовите, сколько действующих лиц в рассказе.
2. Какому персонажу принадлежат слова ...?
3. Выберите рисунок, соответствующий услышанному предложению.
4. Выберите из ряда произнесенных слов то, которое противоположно указанному слову.
5. Определите главную мысль услышанного текста.
6. Расскажите, что вы узнали о таком-то действующем лице.
7. Выберите рисунки, соответствующие содержанию прослушанного.
8. Определите, в каком из услышанных предложений о чем-либо спрашивается (выражен приказ, просьба и т.д.).
9. Выберите из предложенных подходящие названия к тексту.
10. Перескажите близко к услышанному слова автора.
11. Разделите прослушанные слова (3-4) на две группы (критерий указывается учителем).
12. Определите, какое слово самое главное в прослушанном предложении (слово, несущее логическое ударение).
13. Докажите, что данный рисунок соответствует (или не соответствует) содержанию услышанного.
14. Выберите из двух пословиц ту, которая соответствует смыслу текста, выражает его основную мысль.
15. Назовите парами связанные по смыслу слова из предложения.
16. Выберите из данных предложений то, которое соответствует содержанию текста.
17. Выберите из ряда предложенных слов то, которое подобно указанному.

18. Придумайте эпизод, который мог предшествовать услышанному вами (придумайте начало к услышанному рассказу).
19. Опишите рисунок, который можно нарисовать на основе услышанного.
20. Продолжите рассказ.
21. Разместите части текста, записанные на доске (или на отдельном листе бумаги), в соответствии с ходом событий в услышанном рассказе.
22. Сопоставьте прослушанные высказывания и установите различия (наличие лишних слов, порядок следования предложений и т.д.).
23. Расположите данные рисунки в соответствии с ходом событий.
24. Задайте по тексту вопросы своему товарищу.
25. Назовите героя, которому принадлежат слова Подумайте, в каких ситуациях их надо (можно) употреблять.
26. Чему учит рассказ?
27. Сравните поведение героев в такой-то ситуации.
28. Как в тексте описано такое-то событие?
29. Расскажите, когда вы начали радоваться, слушая рассказ.
30. Дополните предложение словами по смыслу (слова можно предложить).

2. Прочитайте текст, придумайте продолжение этой истории (задание из учебника Гудзик И.Ф., Гурской В.В. Русский язык. Учебник для 3 класса общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения. – К.: Освіта, 2004. – с.55). Разработайте к этому тексту систему заданий, которые Вы использовали бы на уроке с целью проверки понимания школьниками услышанного.

Галка

Женя с Мишей приручили галку. Она ела из рук, давала себя погладить. Галка иногда улетала на целый день, но всегда прилетала назад.

Однажды Женя умывалась. Она сняла с руки колечко, положила на умывальник. Женя умылась, посмотрела, а колечка нет. Женя крикнула Мише:

- Отдай колечко, не дразни! Зачем взял?
- Ничего я не брал, – ответил брат. Сестра заплакала. Бабушка услышала.
- Дайте мне очки, я кольцо найду, – говорит. Бросились искать очки – нет очков.

По Борису Житкову

3. В программе по русскому языку пересказ заявлен как одно из средств формирования навыков говорения.

Подберите текст для пересказа (50-60 слов) и подготовьте к нему вспомогательный материал – план, ключевые слова или словосочетания, серию рисунков и т.д.

4. А.П.Коваль отмечает, что «контекстная ситуация (как исходный момент в работе) иногда представляется в виде темы». В этой связи учителю необходимо разграничивать понятия «тема речи» и «предмет речи». Тема речи – это «тематическая сфера, которая может включать ряд конкретных предметов речи».

Сформулируйте возможные «предметы речи» любых трех тем: «Школа, урок, учебные принадлежности», «Семья», «Друг (подруга)», «Погода», «Любимая сказка», «Игры».

Образец выполнения задания

«Осень»:

- 1) «Лес осенью».
- 2) «Осень – любимое время года».
- 3) «Осень – нелюбимое время года».
- 4) «Наш двор осенью».
- 5) «Впереди ненастная погода» и т.д.

Вопросы для самоконтроля

1. Какие виды работы используются для развития и совершенствования навыков аудирования в период обучения грамоте?

2. Какой дидактический материал целесообразно использовать для развития умения слушать?
3. Назовите приемы работы по развитию диалогической речи.
4. Какие существуют требования к связным высказываниям (текстам), создаваемым в период обучения грамоте?
5. Охарактеризуйте условия успешной работы по формированию умений говорить по-русски.

Дополнительные задания

1. Сравните различные точки зрения современных методистов на проблему использования беседы и пересказа для проверки понимания прослушанного. Сделайте выводы, обоснуйте их.

А.П.Коваль: «Проверка понимания связного высказывания при слушании осуществляется прежде всего с помощью говорения (вид речевой деятельности). Основные формы проверки понимания услышанного – ответы на вопросы, пересказ. В процессе их ученик приобщается к применению приобретаемого лексико-грамматического опыта. В связи с этим названные формы работы используются на продвинутом этапе обучения, по мере овладения речью, так как у значительной части детей вначале недостаточны умения строить связные высказывания».

И.Ф.Гудзик: «В практике школьного обучения языку для развития и контроля понимания устной речи (как и чтения) обычно применяют беседу и пересказ, однако их использование в данном случае недостаточно правомерно. Известно, что часто ребенок, хорошо поняв текст, затрудняется пересказать его или дать развернутый ответ на вопрос учителя. Это может быть вызвано затруднениями в подборе нужного слова, в построении предложения, в объединении нескольких предложений в одно целое. А это – трудность не восприятия, понимания, а производства речи. Нередки и такие случаи, когда ученик недостаточно хорошо понял текст, но, имея хорошую слуховую память, может ответить на отдельные вопросы учителя и даже пересказать текст.

Таким образом, проверка понимания, осуществляемая путем беседы или пересказа, неэффективна, не показывает действительной картины. В этом случае не разграничиваются два вида речевой деятельности – понимание и говорение».

2. В процессе организации слушания (художественных, научно-познавательных текстов, учебного материала (объяснения учителя, ответов товарищей) важно направлять восприятие школьниками устных сообщений. М.С.Соловейчик отмечает, что роль учителя в этом случае состоит в определении необходимых установок и, ссылаясь на наблюдения психологов, выделяет три типа установок: 1) познавательную (узнать, понять); 2) мнемоническую (запомнить) и 3) коммуникативную («принять сообщение и передать другому»). Самой эффективной является установка третьего типа, дающая дополнительные возможности для использования «так называемых «педагогических» ситуаций, в рамках которых ученик оказывается в позиции обучающего, объясняющего, исправляющего и т.д.». Например: 1) следить, чтобы «рассеянный» учитель не допустил ошибки, не сбился в рассуждении; 2) сегодня слушать так, чтобы на следующем уроке объяснить этот материал отсутствующим товарищам или дома своим родителям, никогда не занимавшимся по такой программе (примеры М.С.Соловейчик).

Разработайте несколько подобных ситуаций.

Литература

1. Гудзик И.Ф., Гурская В.В. Изучение русского языка во 2 классе четырехлетней начальной школы с украинским языком обучения. – К.: Радянська школа, 1987. – С. 31–37.
2. Коваль А.П. Методика преподавания русского языка в школах с украинским языком обучения. – К.: Выща школа, 1989. – С. 91–94.

3. Коваль А.П. Специфика обучения русскому языку младших школьников. – К.: Радянська школа, 1990. – С. 152–164.
4. Русский язык // Програми для середньої загальноосвітньої школи. 3-4 класи. – К.: Початкова школа, 2003. – С. 61–85.
5. Русский язык в начальных классах. Теория и практика обучения / Под ред. М.С.Соловейчик. – М.: Академия, 1998. – С. 265–302.

5.Тема: Развитие диалогической и монологической речи учащихся

Методические рекомендации: данная тема раскрывает особенности формирования умений диалогической и монологической речи при помощи создания речевых ситуаций. Необходимо помнить, что важным условием успешной работы по формированию речевых умений является создание речевых ситуаций. Разработка системы таких ситуаций – это дело творчества учителя. При составлении вопросов помните, что: а) не следует начинать со слишком широких вопросов (Что вы видите на рисунке?); б) вопросы должны быть построены так, чтобы они содержали словоформы, словосочетания, необходимые для ответа учащихся.

Базовая терминология по теме: диалог, монолог, связное высказывание, текст, речевая ситуация, информема.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Развитие диалогической речи.
2. Обучение связному высказыванию (монологической речи).
3. Основные условия организации работы по развитию умений говорить по-русски.

Задания для самостоятельной работы

1. Учитывая требования к объёму и содержанию диалогов, подберите из произведений детской литературы (сказок, рассказов и пр.) 4-5 диалогических единств (высказываний) для заучивания или разыгрывания на уроке в период устного практического курса.

2. К четырём рисункам, помещённым в учебнике И.Ф. Гудзик и В.В. Гурской «Русский язык. Учебник для первого года обучения русскому языку (3 (2) класс) в школах с украинским языком обучения» (К.: Освіта, 2002) на с. 18-19, составьте вопросы, которые послужили бы учащимся основой для конструирования предложений-ответов. Запишите предполагаемые ответы учащихся.

3. Ознакомьтесь с приведёнными примерами речевых ситуаций (ситуативных упражнений), которые могут быть предложены детям в период устного практического курса и разработайте четыре варианта речевых ситуаций, интересных детям, подсказывающих им, зачем, кому, о чём, что, где и как долго они будут говорить. Учитывайте при этом, что у детей должна возникнуть необходимость в говорении по-русски, в использовании русского языка.

- Вы заметили, что ваш младший брат (сестра) или друг неаккуратно обращается с книгой. Расскажите ему, как беречь книги. Используйте при этом слова... .

- Вдруг случилось так, что вы потеряли своего четвероногого друга. И для того, чтобы его найти, вы решили дать объявление в газету (газета выходит на русском языке). В редакции вас попросили описать щенка. Опишите его, используя при этом слова... .

- Представьте себе, что ваш брат (сестра) или друг пришел из школы в плохом настроении. Что вы ему скажете, о чем спросите?

- Представьте себе, что к вашим соседям приехала внучка из России. Она тоже учится во втором классе. Вы хотите с ней познакомиться. Что вы скажете девочке и что спросите у неё при вашей первой встрече?

- Вы забыли записать в дневник домашнее задание по русскому языку и решили позвонить своей однокласснице (однокласснику), чтобы узнать задание. Какой диалог мог произойти по телефону:

- а) если трубку возьмёт одноклассница(одноклассник);
- б) если трубку возьмёт её (его) мама?

4. Одним из эффективных средств создания наглядной речевой ситуации являются так называемые рисунки с неразвёрнутым сюжетом, на которых «изображены люди или предметы, намечены действия или их результаты, а предшествующие события и дальнейшее их развитие переносятся в сферу догадки (например, «Мальчик стоит перед закрытой дверью и плачет»))» [11, с. 9-10].

Подберите несколько подобных картинок и попробуйте себя в роли ученика: представьте, что могло предшествовать эпизоду на рисунке и что будет позже.

Ознакомьтесь с рекомендациями И.Ф.Гудзик относительно использования иллюстраций на уроке. Следуйте этим рекомендациям в своей педагогической практике.

«Учитель должен помнить, что не следует использовать подборки различных иллюстраций на какую-либо тему («Наше счастливое детство», «Хлеб – наше богатство» и т. п.). При общей теме иллюстраций конкретное содержание у них разное, и для их описания требуется множество различных слов. Предварительно проработать их – даже частично – не представляется возможным. В результате высказывания детей оказываются с языковой стороны неподготовленными, пестреют речевыми ошибками. И большой труд, вложенный учителем в подготовку раздаточного материала, не окупается, учебный эффект такой работы очень низок. Раздаточный материал можно использовать в том случае, если есть возможность обеспечить школьников одной и той же иллюстрацией, по которой проводится подготовительная работа».

Вопросы для самоконтроля

1. Охарактеризуйте приемы работы по развитию навыков диалогической и монологической речи.
2. Назовите требования к связным высказываниям учащихся младшей школы.
3. Перечислите этапы работы над связным высказыванием.
4. Каковы условия успешной работы по формированию умений говорить по-русски?
5. Дайте определение понятию «речевая ситуация». Какие существуют виды речевых ситуаций?

Дополнительные задания

Прочитайте статью Н.Притулик «Формування умінь українського комунікативного мовлення першокласників в умовах російсько-української двомовності» (Початкова школа. – 2004. – № 6. – С. 12–15).

Проанализируйте разработанную автором статьи систему формирования у первоклассников коммуникативно-речевых умений на уроках украинского языка в условиях русско-украинского двуязычия с точки зрения возможности экстраполяции (распространения) её на процесс развития подобных умений на уроках русского языка в условиях украинско-русского билингвизма.

При анализе данной системы обратите внимание на:

- 1) основной тезис статьи, состоящий в том, что работа по формированию коммуникативно-речевых умений должна осуществляться систематично, комплексно и поэтапно от развития частноречевых (произносительных, лексических и грамматических умений) и общеречевых (в устном практическом курсе – это слушание/понимание и говорение) к формированию коммуникативно-речевых умений;
- 2) определение понятия «коммуникативно-речевые умения» (выпишите это определение);
- 3) систему речевых ситуаций (естественных и учебных).

Литература

1. Вашуленко М.С., Скрипченко Н.Ф., Прищепя О.Ю. та ін. Навчання у 1 класі. – К.: Радянська школа, 1991. – С. 388–395.
2. Гудзик И.Ф., Гурская В.В. Изучение русского языка во 2 классе четырехлетней начальной школы с украинским языком обучения. – К.: Радянська школа, 1987. – С. 34–37.
3. Гудзик И.Ф., Устименко И.А. Изучение русского языка в 1 классе школ с украинским языком обучения. – К.: Радянська школа, 1984. – С. 25.
4. Иваницкая Г.М., Шелехова Г.Т. Теория речевой деятельности и ситуативные упражнения // Рус. яз. и лит. в средних учебных заведениях УССР. – 1991. – № 3. – С. 47–51.
5. Коваль А.П. Методика преподавания русского языка в школах с украинским языком обучения. – К.: Выща школа, 1989. – С. 62–67.
6. Коваль А.П. Специфика обучения русскому языку младших школьников. – К.: Радянська школа, 1990. – С. 161–164, 185–188.
7. Методика начального обучения русскому языку в национальной школе / Под ред. И.В. Баранникова, А.И. Грекул. – Л.: Просвещение. – С. 119–122.
8. Притулик Н. Формування умінь українського комунікативного мовлення першокласників в умовах російсько-української двомовності // Початкова школа. – 2004. – №6. – С. 12–15.
9. Трунова В.А. Мовленнєві ситуації як засіб формування комунікативних умінь // Початкова школа. – 1988. – № 7. – С. 27–28.

6.Тема: Специфика работы по обучению чтению по-русски в условиях украинско-русского двуязычия

Методические рекомендации: в данной теме рассматриваются основные направления работы по обучению чтению на русском языке в условиях украинско-русского двуязычия (дальнейшее развитие и совершенствование навыка чтения, словарная работа и развитие навыков связной русской речи). Следует обратить внимание на то, что работа осуществляется с учетом умений и навыков, полученных на уроках украинского языка.

Базовая терминология по теме: украинско-русское двуязычие, виды чтения, приемы первичного чтения, текст, качества навыка чтения.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Задачи, основные направления и содержание работы по чтению на русском языке в условиях украинско-русского двуязычия.
2. Особенности обучения русскому чтению в условиях украинско-русского двуязычия.
3. Критерии подбора учебного материала для чтения.
4. Организация работы по чтению. Виды чтения.

Задания для самостоятельной работы

1. Проанализировав содержание «Пояснительной записки» к программе по русскому языку школ с украинским языком обучения (раздел «Чтение»), определите:
 - задачи обучения чтению по-русски;
 - критерии подбора учебного материала для чтения;
 - требования к организации работы по чтению.
2. Пользуясь программой по русскому языку, сравните содержание работы по чтению в 3 и 4 классах, приведите доказательства постепенности формирования и развития навыков чтения.

3. Проанализируйте материал для чтения в учебнике И.Ф. Гудзик «Русский язык. Учебник для 4 класса общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения» (К.: Освіта, 2004) с точки зрения соответствия его требованиям программы (см. задание 1).

4. Сравните два варианта организации первичного чтения нового текста (первый предложен А.П.Коваль, второй – И.Ф.Гудзик). Какой вариант Вы предпочтете в своей работе? Выбор аргументируйте.

I. 1. Чтение текста всеми учащимися молча (про себя).

2. Чтение текста вслух, исправление недочетов в произношении слов, интонировании предложений.

II. 1. Чтение текста всеми учащимися молча (2-4 мин.), ответы на поставленные до чтения вопросы (1-2).

2. Чтение всеми учащимися вполголоса или хором; ответы на вопросы, поставленные до чтения (углубляется понимание содержания текста); исправление ошибок в чтении.

3. Чтение текста учителем по составленной партитуре (подводит итог самостоятельной работы учащихся).

Вопросы для самоконтроля

1. Охарактеризуйте задачи обучения чтению по-русски в условиях украинско-русского двуязычия.
2. Перечислите критерии подбора учебного материала для чтения.
3. Какие существуют виды чтения?
4. Назовите основные приемы первичного чтения.
5. Какими качествами характеризуется навык хорошего чтения?

Дополнительное задание

Объясните, почему методисты не рекомендуют использовать прием самостоятельного чтения для первичного знакомства со стихотворением, со сложными в смысловом и языковом отношении текстами.

Литература

1. Гудзик И.Ф., Иваницкая Г.М. Русский язык в 4 классе четырехлетней начальной школы с украинским языком обучения. – К.: Радянська школа, 1989. – С. 6–7.

2. Коваль А.П. Методика преподавания русского языка в школах с украинским языком обучения. – К.: Выща школа, 1989. – С. 109–118.

3. Русский язык // Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-2 класи. – К.: Початкова школа, 2001. – С. 48–49.

4. Русский язык // Програми для середньої загальноосвітньої школи. 3-4 класи. – К.: Початкова школа, 2003. – С. 61–85.

7. Тема: Методика проведения уроков чтения и анализа произведений различной стилиевой принадлежности

Методические рекомендации: в данной теме рассматривается специфика работы на уроках чтения с художественными, научно-популярными и обучающими текстами. Опираясь на знания, полученные при изучении курсов «Методика обучения украинскому языку», «Детская литература», дайте определения представленным выше понятиям (сделайте записи). Если Вы затрудняетесь выполнить это задание, воспользуйтесь следующими источниками: Львов М.Р., Горецкий В.Г., Сосновская О.В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – М.: Академия, 2000 (С. 142–158); Тимофеев Л.И., Тураев С.В. Краткий словарь литературоведческих терминов. – М.: Просвещение, 1985 (С. 39, 140–141).

Базовая терминология по теме: анализ художественного произведения, первичный синтез, вторичный синтез, литературный род, жанр, стиль.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Научные основы анализа художественного произведения.
2. Этапы работы над художественным текстом.
3. Понятие о родах и жанрах литературных произведений.
4. Особенности работы над произведениями разных родов и жанров.
5. Специфика работы над научно-популярными (познавательными) и обучающими текстами.

Задания для самостоятельной работы

1. Выполните следующие задания по рассказу Е.Носова «Тридцать зерен», помещенному в учебнике по русскому языку для 4 класса школ с украинским языком обучения (И.Ф.Гудзик):

1) спроектируйте содержание подготовительной работы к восприятию текста, учитывая ее специфику при обучении чтению по-русски в условиях украинско-русского двуязычия: преобладание слова учителя; использование в рассказе учителя новых слов текста (разнозвучащих, частично совпадающих в русском и украинском языках); более продолжительная словарная работа; опора на знания, полученные на уроках украинского чтения;

2) определите способ (способы) первичного чтения текста, продумайте методику его проведения, учитывая требования программы по его организации;

3) сформулируйте вопросы для проверки первичного восприятия текста, помогающие уяснить эмоциональную реакцию детей на произведение, их понимание общего смысла текста;

4) определите содержание работы при повторном чтении текста – специфического этапа работы при изучении неродного языка: «орфоэпическое», «толковательное» чтение, развитие и совершенствование качеств навыка чтения;

5) сформулируйте вопросы и задания для анализа одной из логически законченных частей текста (выбирается самостоятельно):

а) вопросы, обращающие читателя к фактам произведения;

б) вопросы, направленные на осознание идейного содержания рассказа;

в) вопросы, способствующие выработке собственного отношения к прочитанному;

б) определите содержание словарной работы при анализе этой части;

7) разработайте систему заданий и вопросов для перечитывания текста («Найти...», «Выбрать...», «Подтвердить...» и т.д.);

8) определите задания для творческой работы по тексту.

Тридцать зерен

Ночью на мокрые деревья упал снег, а потом его схватило морозцем, и снег теперь держался на ветвях крепко. Прилетела синичка.

Я отворил форточку, положил на обе перекладины рам линейку и через каждый сантиметр расставил конопляные зерна. Первое зернышко оказалось в саду, зернышко под номером тридцать – в моей комнате.

Синичка все видела, но долго не решалась слететь на окно. Наконец, она схватила первую коноплянку и унесла ее на ветку. Все обошлось благополучно. Тогда синичка подобрала зернышко номер два...

Я сидел за столом, работал и время от времени поглядывал на синицу.

А она сантиметр за сантиметром приближалась по линейке.

– Можно, я склюю еще одно зернышко?

И синичка улетела с очередной коноплянкой на дерево.

– Ну, пожалуйста, еще одно, ладно?

Но вот осталось последнее зерно. Оно лежало на самом кончике линейки. Идти за ним было так боязно!

Синичка прокралась в самый конец линейки и оказалась в моей комнате. С любопытством вглядывалась в неведомый мир. Ее особенно поразили зеленые цветы и совсем летнее тепло.

– Ты здесь живешь? - Да.

– А почему здесь нет снега?

Вместо ответа я повернул выключатель. Под потолком ярко вспыхнул шар плафона.

– Солнце! – изумилась синичка. – А это что?

– Это все книги.

– Что такое «книги»?

– Они научили зажигать это солнце, растить эти цветы и те деревья, по которым ты прыгаешь, и еще многому другому.

– Это очень хорошо. А ты совсем не страшный. Кто ты?

– Я – человек.

– Что такое «человек»?

Объяснить это было трудно, и я сказал:

– Видишь нитку? Она привязана к форточке... Синичка испуганно оглянулась.

– Не бойся. Я этого не сделаю. Это и называется у нас – Человек.

– А можно мне съесть это последнее зернышко?

– Да, конечно! Я хочу, чтобы ты прилетала ко мне каждый день. Ты будешь навещать меня, а я буду работать. Согласна?

– Согласна. А что такое «работать»?

– Видишь ли, это такая обязанность каждого человека. Без нее нельзя. Все люди должны что-нибудь делать. Этим они помогают друг другу.

– А чем ты помогаешь людям?

– Я хочу написать книгу. Такую книгу, чтобы каждый, кто прочитал ее, положил бы на своем окне по тридцать конопляных зерен...

Е.Носов

2. Проанализируйте видо-жанровое разнообразие текстов для чтения, включенных в учебники по русскому языку для 3 и 4 классов с украинским языком обучения (Гудзик И.Ф., Гурская В.В. Русский язык. Учебник для 3 класса общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения. – К.: Освіта, 2004; Гудзик И.Ф. Русский язык. Учебник для 4 класса общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения. – К.: Освіта, 2004).

Проанализировав и сравнив указанные учебники, проследите, как меняется от класса к классу учебный материал для чтения с точки зрения родовой и жанрово-стилистической принадлежности текстов, их объема, лексического состава.

3. Выберите из учебника для 4 класса сказку и лирическое стихотворение, продумайте содержание работы над этими произведениями.

4. В реестр текстов для чтения в начальной школе, кроме художественных, входят научно-популярные (познавательные) и обучающие тексты. Чтение и анализ этих текстов «отличается преимущественным вниманием к содержанию. Работа над формой, над образным словом занимает при этом меньше времени, она сводится в основном к объяснению слов, которые детям непонятны и могут затруднить восприятие читаемого» [3, с. 17].

5. Прочитайте тексты из учебника по русскому языку для 4 класса, определите их принадлежность к условно выделяемым группам – художественные, научно-популярные (познавательные), обучающие. Сравните содержание вопросов и заданий к этим текстам и сделайте вывод об особенностях работы над произведениями различной стилистической направленности. Определите цель чтения научно-популярных и обучающих текстов.

I

Для зимнего букета

Многие растения даже в сухом виде сохраняют свою красоту. Из них можно составить самые разные композиции – и тогда зимой эти букеты из цветов и трав будут напоминать вам о лете. Крупные цветы для зимних букетов сушат по отдельности, подвешивая каждый цветок головкой вниз. Мелкие цветы, колосья и травы сушат пучками, крепко связав их. Пучки лучше делать различной толщины и высоты из трав одного сорта. Из них получаются интересные композиции: один пучок берется самый высокий, второй – на треть или на четверть короче, третий – на столько же короче второго. Прибавив к ним засушенные или живые цветы, можно получить нарядные украшения для дома.

По Татьяне Кедринной, Петру Гелазония

Прочитай текст и рассмотри рисунок.

О чем этот текст? Какова его тема? Как связаны между собой предложения с выделенными словами?

Перескажи текст, стараясь использовать различные средства связи предложений (упр. 39, с. 21-22).

II

Осеннее утро

Листик за листиком падают с липы на крышу, какой листик летит парашютиком, какой мотыльком, какой винтиком. А между тем мало-помалу день открывает глаза, и ветер с крыши поднимает все листья, и летят они к реке куда-то вместе с перелетными птичками. Тут стоишь себе на берегу, один, ладонь к сердцу приложишь и душой вместе с птичками и листьями куда-то летишь. И так-то бывает грустно, и так хорошо, и шепчешь тихонько: – Летите, летите!

Михаил Пришвин

Прочитай, представь картины, рассмотри рисунок. Герой рассказа М.Пришвина умеет пристально, внимательно присматриваться к жизни природы. Найдите предложения, которые это подтверждают. Какую иллюстрацию ты бы сделал к первому предложению? Как ты думаешь, нет ли противоречия в выражении «бывает грустно и так хорошо»? Что это значит: «день открывает глаза»?..

Сравни картины, которые возникли в твоём воображении, с той, которую нарисовал художник (упр. 43, с. 23-24).

III

Спусти рукава

О том, кто плохо, лениво что-то делает, иногда говорят: «Он работает спустя рукава». А ты знаешь, почему так говорят?

Когда-то, очень давно, одежду шили с такими длинными рукавами, что они спускались почти до земли. Когда нужно было работать, рукава подбирали, закатывали. А тот, кто ленится, делал что-то неохотно, кое-как, тот работал, не подбирая рукава, «спустя рукава». С того давнего времени и пошло это выражение.

Прочитай, перескажи. О чем говорится во вступлении, заключении? (упр. 103, с.48).

IV

* * *

Слова в словаре обычно расположены по алфавиту. Значит, слово арбуз нужно искать в начале словаря, слово яблоко – в конце. А где искать слово смородина?

Раздели словарь на три приблизительно равные части, как показано на рисунке. А теперь посмотри – в первой части оказались слова на 12 букв: от а до к. Во второй – слова на 5 букв: от л до п. В третьей – на 12 букв: от р до я. Это потому, что в русском языке количество слов на разные буквы не одинаковое. На а – немного, на р – значительно больше, на с – очень много. Вот как можно разделить словарь на три почти равные части:

а, б, в, г, д, е, ё, ж, з, и, й, к;
л, м, н, о, п;
р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, э, ю, я.

Закрой словарь, а затем открой его на той части, где, по-твоему, должны быть слова на букву д. На букву л. На букву ц. Условие: открывать надо с одного раза, не перелистывая книгу, стараясь сразу определить ту часть, которая нужна.

Прочитай, поработай со словарём.

Поработайте в парах: посоревнуйтесь с соседом по парте, кто откроет словарь ближе к той букве, которую задали (упр. 177, с. 85).

Вопросы для самоконтроля

1. Дайте характеристику литературоведческим основам анализа художественного произведения.
2. Опишите психологические особенности восприятия художественного произведения младшими школьниками.
3. Каковы методические закономерности работы с художественным текстом в начальных классах.
4. Назовите и охарактеризуйте этапы работы над художественным текстом.

Дополнительное задание

Прочитайте текст из учебника по русскому языку для 4 класса. Продумайте, как бы Вы организовали работу по чтению, анализу и использованию этого текста на уроке.

Повтори и дополни

Кто сможет держать в памяти и без ошибок повторять ряд слов, который становится все более длинным?

Перед игрой договариваются о теме – слова могут быть названиями, скажем, спортивных игр, или средств передвижения, или предметов мебели, или названиями цвета и др. Кто-то один должен записывать (чтобы споров потом не было) получающийся ряд слов. Сам он в состязании не участвует, оставаясь беспристрастным судьей. Итак, смысл в том, чтобы повторить, когда придет твоя очередь, уже названные слова и прибавить к ним новые. Тут требуется, понятно, не только эрудиция, но и цепкая память. Допустим, первым произнесено слово «трамвай». Следующий говорит: «Трамвай, троллейбус». Третий: «Трамвай, троллейбус, автобус». Так и высказываются по кругу один за другим. Рано или поздно кто-то собьется (или не сможет уже ничего добавить к сказанному); он выбывает из игры. В конце концов победителем окажется самый знающий – возможно, он вспомнит, когда кажется, что все мыслимое уже названо, что существует такая вещь, как водометный катер или что-нибудь подобное.

По Татьяне Кедринной, Петру Гелазония (упр. 185, с. 87-88).

Литература

1. Гудзик И.Ф. Русский язык в 3 классе четырехлетней начальной школы с украинским языком обучения. – К.: Радянська школа, 1988. – С. 15–20.
2. Коваль А.П. Методика преподавания русского языка в школах с украинским языком обучения. – К.: Выща школа, 1989. – С. 171–194.
3. Львов М.Р., Горецкий В.Г., Сосновская О.В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – М.: Академия, 2000. – С. 158–171.
4. Львов М.Р., Рамзаева Т.Г., Светловская Н.Н. Методика обучения русскому языку в начальных классах. – М.: Просвещение, 1987. – С. 135–154.

8.Тема: Контроль и оценивание знаний, умений и навыков по русскому языку учащихся начальной школы

Методические рекомендации: взтой теме рассматриваются структурные компоненты контроля знаний, умений и навыков учащихся начальных классов, приобретаемых ими во время изучения языка как неродного. При выполнении заданий имейте в виду, что темы, предлагаемые ученикам для устного сочинения, формулируются на основе жизненной ситуации, прочитанного произведения, прослушанных или просмотренных передач. Продумайте, какие вспомогательные материалы к сформулированным темам Вы предложили бы ученикам (план, ключевые слова, сочетания слов, вступительная часть, рисунки и т.д.).

Базовая терминология по теме: функции контроля, виды контроля, методы контроля, формы контроля, интегрированные уровни учебных достижений учащихся начальных классов, критерии оценивания, нормы оценок, речевые навыки, языковые умения и навыки, техника письма, культура оформления письменных работ.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Функции, виды, методы и формы контроля учебных достижений учащихся начальной школы.
2. Особенности оценивания учебных достижений школьников по русскому языку как второму.
3. Критерии и уровни оценивания слушания, говорения (диалогической и монологической речи), чтения, письма, языковых знаний и умений.

Задания для самостоятельной работы

1. Ознакомьтесь с содержанием раздела «Об'єкти, функції і види контролю навчальних досягнень учнів початкових класів» и пояснительной записки к разделу «Мови національних меншин (друга мова), 2-4класи» методических рекомендаций «Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи». Выпишите определения основных понятий темы (см. выше).

2. На основе содержания пояснительной записки к разделу «Мови національних меншин (друга мова), 2-4класи» указанных выше методических рекомендаций, проанализируйте общие подходы к оцениванию знаний, умений и навыков школьников по русскому языку:

- а) умений и навыков аудирования;
- б) говорения (диалогическая и монологическая речь);
- в) чтения;
- г) письма;
- д) знаний по языку и языковых умений.

3. Пользуясь программой по русскому языку для 2 класса, составьте перечень знаний, умений и навыков учащихся на конец учебного года во втором классе.

4. Подберите текст для прослушивания и составьте к нему 4 вопроса, которые Вы использовали бы для проверки понимания прослушанного во втором классе.

5. Подберите 2-3 текста для устного пересказа в третьем классе.

6. Сформулируйте 4-5 тем для устного сочинения в 4 классе.

7. Пользуясь указанным в списке литературы источником (№5), выберите два текста: один – для списывания, другой – для зрительно-слухового диктанта в 4 классе.

Вопросы для самоконтроля

1. Сколько разработано вариантов критериев оценивания учебных достижений учащихся по русскому языку как второму? Где с ними можно ознакомиться?

2. Охарактеризуйте объекты и периодичность их контроля в период устного практического курса.

3. В каком классе оцениваются учебные достижения учащихся по письму?
4. Охарактеризуйте общие подходы и нормы оценивания письменных работ.
5. Назовите формы и методы контроля чтения в зависимости от его вида.

Дополнительные задания

Составьте 4 задания тестового характера (с тремя вариантами ответов) для проверки усвоения школьниками материала о гласных звуках (из учебника по русскому языку для 4 класса).

Вы знаете, что гласные звуки в слове очень зависят от ударения. Помнишь, как мы показывали это с помощью живых звуков? Если ударение падает на гласный звук, то он звучит четко, ясно. И можно писать так, как слышишь. Например: дом, март. А когда ударение не падает на гласный? Тогда его произносят кратко, слабо или даже заменяют другим гласным звуком. Например, в слове молоток первый гласный – короткий, нечеткий, мало похожий на «чистый» звук [о]. А второй гласный звук – не [о], а [а] (хотя под ударением мы произнесем [о] – молотит). Для того чтобы не сделать ошибки на письме, надо запомнить, как пишется слово с безударным гласным, или применить правило. Оказывается, есть много правил о безударных гласных в разных частях слова. Со временем вы узнаете их и научитесь ими пользоваться. А сейчас главное – помнить, что безударные гласные требуют внимания, проверки. Надо научиться замечать их в слове. Представьте, что такой гласный будто подает сигнал маленьким красным фонариком: «Осторожно, я безударный, не сделай ошибки на письме!» И мы отвечаем ему: «Да-да, спасибо за подсказку, мы видим, мы будем внимательны!»

Однако имейте в виду, что даже ударные гласные после ж, ш, ц, ч, щ пишут не по слуху, а по правилам. Например: живой, цирк, щука, желтый. Вы уже знаете многие из этих правил (упр. 67, с. 32-33).

При выполнении задания учитывайте то, что тесты составляются на основе фактического материала – отдельных слов, словосочетаний, предложений, например: «Какое из данных слов отвечает на вопрос что делать?: бег, бежать, беговой?»; «Просмотри текст. Сколько в нем обращений: а) два, б) четыре, в) пять? ».

Литература

1. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. Методичні рекомендації // Початкова освіта. – 2002. – №39-40. – С. 73–85.
2. Русский язык // Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-2 класи. – К.: Початкова школа, 2001. – С. 48–49.
3. Русский язык // Програми для середньої загальноосвітньої школи. 3-4 класи. – К.: Початкова школа, 2003. – С. 61–85.
4. Система контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи // Початкова школа. – 2001. – №10. – С. 11–68.
5. Современные диктанты по русскому языку для 1-4 классов / Сост. – В.В.Андросова, Е.А.Стогний. – Донецк: ПКФ «БАО», 2002. – 268 с.

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

1. Тема: Англійські народні казки. Малі форми фольклору. Пісні Матінки Гуски

Методичні рекомендації: при підготовці до практичного заняття необхідно уважно ознайомитися з планом, який відображає зміст чергової теми заняття; прочитати і продумати свої лекційні записи, які відносяться до теми практичного заняття; вивчити чи законспектувати рекомендовану літературу; скористатися при потребі консультацією викладача; скласти розгорнутий план, тези чи конспект виступу з усіх питань теми заняття

Базова термінологія з теми: англійський фольклор, усна народна творчість, народний жанр, морфологічні різновиди казки, казки про тварин, чарівні казки, побутові казки, малі форми фольклору, вірші-нісенітниця, лімеріки, клеріхью.

Питання для самостійного опрацювання

1. Англійський фольклор.
2. Англійська народна казка.
3. Малі форми фольклору.
4. Пісні Матінки Гуски.
5. Лімеріки та клеріхью.
6. Едвард Лір – засновник жанру лімеріків.

Завдання для самостійної роботи

1. Ознайомитися з англійськими народними казками та підготувати переказ.
2. Підготувати порівняльний аналіз англійської казки „Джоні-пончик” та української казки „Колобок”.
3. Вивчити напам’ять вірш зі збірки пісень Матінки Гуски “Шалам-Балам” в перекладі українською мовою.
4. Вивчити напам’ять вірш із збірки пісень Матінки Гуски „Бабусин песик” у перекладі Н.Забіли та порівняти з віршем “Пудель” у перекладі С.Я Маршака.
5. Скласти власні лімеріки.
6. Перекласти рідною мовою наведені «клеріхью».

Jerome, Klapka and Jerome

Once in summer set sail home,

It doesn't at all denote

That they were only three in a boat.

The utopian Thomas More

Fortunately is no more:

His idea of “an ideal state”

Is still the question of debate.

5. Вивчити напам’ять вірш „Кораблик” з книги „Пісні Матінки Гуски”

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення жанру народної казки.
2. Які характерні особливості англійської народної казки?
3. В чому відмінність народних англійських казок від народних казок Франції, Німеччини?
4. Яка особливість народних казок, зібраних фольклористом Джозефом Джекобсом?
5. Які морфологічні різновиди казки вам відомі. Класифікація казок.
6. Які сюжети англійських народних казок зустрічаються у творчості вітчизняних авторів?
7. Дайте визначення терміну „фольклор”. Хто вперше запропонував цей термін?
8. Які характерні особливості лімеріка та визначення терміну „лімерік”?
9. Які характерні риси англійського гумору притаманні „лімерікам”?
10. Що вам відомо про історію написання віршів Матінки Гуски?

Обов’язкові та додаткові приклади виконання завдань

Зразок лімеріка українською мовою:

Втомився якось черв’ячок

Плести панчохи з ниточок

Поповз мершій до горобця

Знайти чудового кравця.

Ох, бідолашний черв’ячок.

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбская Н.К. – М.:Просвещение, 1988.-462с.

2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библиотечных факультетов и факультетов культуры/ Сост. И.С.Чернявская.–2-е изд.–М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с.
4. http://ae-lib.org.ua/texts/_tales_europe__ua.htm#01
5. Писатели мира детям (Хрестоматия по зарубежной детской литературе)/ Сост. Э.И. Иванова. - М.: Просвещение, 1991. - 383с.

2.Тема: Літературна казка Великобританії. Літературні казки О. Уайлда, Р.Кіплінга, Б. Поттер

Методичні рекомендації: приступаючи до самостійного вивчення матеріалу, перш за все треба уважно ознайомитись з джерелами, що стосуються теми, розподілити питання на більш та менш складні, вивчити визначення термінології за темою. Ознайомитися з творами зазначеними у завданнях для самоконтролю.

Базова термінологія з теми: епічні оповідання, саги, народно-поетична традиція, авторський твір, фольклорні джерела, парадоксальне мислення.

Питання для самостійного опрацювання

1. Особливості літературної казки Англії.
2. Проблема співвідношення краси зовнішньої і внутрішньої у казках О.Уайльда (казка „Хлопчик-зірка”).
3. Ідея справжньої любові та співчуття до людей у казках О. Уайльда („Щасливий принц”).
4. Творчість Беатріс Поттер („Казка про кролика Пітера”).
5. Характерні риси фольклору та епосу у „Казках просто так” та „Книзі джунглів” Р. Кіплінга.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати та підготувати переказ однієї з казок О. Уайльда („Хлопчик-зірка”, „Щасливий принц”).
2. Підготувати реферат за творчістю Беатріс Поттер
3. Прочитати та підготувати переказ однієї з казок Р. Кіплінга із циклу «Казки просто так».
4. Дати характеристику одному з головних героїв твору „Книга Джунглів” Р. Кіплінга.

Питання для самоконтролю:

1. Що означає термін „літературна казка”?
2. Які основні напрямки розвитку англійської літературної казки?
3. Чому казки О. Уайльда стали винятковим явищем в англійській літературі?
4. Які проблеми ставить О.Уайлд у своїх казках перед юним читачем?
5. Які ознаки притаманні епосу можна знайти у діалогії Р.Кіплінга «Книга джунглів»?
6. У чому полягає виховна роль «Книги джунглів» Р.Кіплінга?
7. Яку нову тенденцію започаткував Р.Кіплінг в англійській дитячій літературі?
8. Як за допомогою сюжетного прийому Р. Кіплінг показує людську сутність Мауглі у творі „Книга Джунглів” та „Друга книга Джунглів”?
9. В чому полягає значення творчості Беатріс Поттер?

Обов’язкові та додаткові приклади виконання завдань

Правила написання та оформлення реферату

Реферат є різновидом самостійної роботи студента. В ньому мають бути відображені суть досліджуваної тематики, власне відношення автора до існуючої проблеми та можливі шляхи її вирішення, різноманітні точки зору вчених щодо визначеної тематики. Зміст

реферату має бути викладений логічно, стиль написання - проблемно-тематичний. Зазвичай, обсяг реферату складає від 5 до 15 сторінок.

Написанню реферату передують визначення теми дослідження, формулювання завдань та мети самостійної роботи. Наступним кроком є визначення пунктів плану реферату, а також визначення переліку джерел необхідних для написання роботи. Відносно літератури необхідної для написання реферату, перш за все мають бути використані джерела рекомендовані навчальною програмою. Також, доцільно звернутися до періодичних видань.

Структура реферату передбачає наступні елементи: титульний лист; план роботи; вступ (мета, завдання, предмет, об'єкт та актуальність дослідження); основна частина (послідовне розкриття проблематики кожного з пунктів плану); висновки; перелік використаних джерел (від 8 до 15).

При оцінюванні реферату, основними критеріями є: повнота та глибина дослідження; відповідність змісту темі дослідження; правильність та послідовність використання джерел; якість оформлення. Відповідно до вимоги викладача, реферат може бути обговорений на практичних заняттях, а також під час співбесіди між викладачем та автором реферату.

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбская Н.К. – М.:Просвещение,1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библ. фак-тов ин-тов культуры/ Сост. И.С.Чернявская.–2-е изд.–М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с.
4. http://ae-lib.org.ua/_lit_child.htm
5. http://ae-lib.org.ua/texts/miln__winnie-the-pooh.htm
6. Писатели мира детям (Хрестоматия по зарубежной детской литературе)/ Сост. Э.И. Иванова. - М.: Просвещение, 1991. - 383с.

3. Тема: Літературні казки О.Мілна, Л.Керрола, Д.М.Баррі .

Методичні рекомендації: готуючись до заняття, слід ознайомитися з творчою біографією авторів за темою, прочитати твори О. Мілна та Дж. Барі, вивчити напам'ять вірш Л. Керрола. При написанні анотації до твору „Пітер Пен” спершу ознайомитися зі зразком написання анотації.

Базова термінологія з теми: авторський твір, фольклорні джерела, традиційні казкові герої, фольклорні персонажі, пародії, авторська міфологія.

Питання для самостійного опрацювання

1. Світ дитячих фантазій у повісті О. А.Мілна „Вінні Пух та всі, всі, всі”.
2. Вірші О.А.Мілна як особливе явище англійської дитячої літератури.
3. Парадокс казки О. Мілна „Вінні Пух та всі, всі, всі”.
4. Своєрідність творчості Л. Керрола.
5. Фантастична феєрія Дж. Баррі „Пітер Пен”.

Завдання для самоконтролю:

1. Вивчити напам'ять вірш „Під ясным шатром небес” Л. Керрола з казки „Аліса у країні чудес” в перекладі Миколи Лукаша.
2. Прочитати вірш „Морж та тесля”Л. Керрола з твору «Аліса у Задзеркаллі» у перекладі Миколи Лукаша українською мовою та порівняти з перекладом російською мовою.
3. Вивчити віршик на вибір з книги О. Мілна „Вінні Пух та всі, всі, всі”.
4. Скласти анотацію до книги Дж. Баррі „Пітер Пен та Венді”(Див. зразок).

Питання для самоконтролю

1. Хто започаткував «золотий вік» національної дитячої літератури?
2. Яка творча концепція лежить в основі успіху казки про Вінні-Пуха?
3. Що є психологічним простором для дитячої гри та фантазії у творі О. Мілна?
4. В чому полягає психологічність та міфологічність часу у творах О. Мілна?
5. Які риси притаманні головному герою «Вінні-Пуха» О. Мілна?
6. Дайте характеристику головних персонажів твору О. Мілна.
7. Чому вірші О. Мілна є особливим, неповторним явищем англійської дитячої літератури?
8. Яку роль відводить поезії Л. Керрол у творі «Аліса у країні чудес»?
9. Чому вчать читачів твори Л. Керрола ?
10. Які риси притаманні фольклору та міфології знаходимо у книзі „Пітер Пен” Дж. Баррі?

Обов'язкові та додаткові приклади виконання завдань

Визначення терміну „анотація” та приклад її написання

Анотація - це коротка характеристика книги, статті, реферату тощо. В *анотації* дуже коротко розкривається зміст твору - буквально тільки говориться, про що він. Також вказується призначення і аудиторія, наприклад «підручник призначений для студентів, що навчаються за спеціальністю ...». *Анотація* може описувати, може рекомендувати, бути загальною або містити будь-яку спеціальну спрямованість.

Анотація до казки Е.Блайтон „Знамените каченя Тім”

Пригоди відомого каченяти Тіма, написані видатною англійською письменницею для дітей дошкільного віку. Через свій непосидючий норів Тім повсякчас потрапляє в історії, які, однак, завжди благополучно закінчуються. Виявляється, щоб бути відомим, зовсім не обов'язково бути великим і сильним. Каченя Тім відоме тим, що воно дуже добре та справедливе. Правда, всі у дворі говорять, що каченя - поганий син, і жаліють Матусю-Качку. Адже він любить гуляти один, втікає далеко, причиняючи Матусі-Качці безкінечні хвилювання.

Але, з іншого боку, якби він не пішов до далекої річки, то нізащо не врятував би кошеня на ім'я Чорниш, яке хазяїн хотів утопити. А вже витримати те, що його улюблену матусю ображає гуска Тіллі, мавпа Бібо та лисиця, Тім вже зовсім не міг. Вони з Чернишем покарали кривдників. І незабаром Тім став найслухнянішим каченям у дворі.

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ /Сост. Табенкина А.Л., Добролюбовская Н.К. – М.: Просвещение, 1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библ. фак-тов ин-тов культуры / Сост. И.С.Чернявская.–2-е изд.–М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с.
4. ae-lib.org.ua/.../carroll_alices_adventures_in_wonderland__ua.

4. Тема: Літературні казки Дж. Р.Р. Толкіна, Енід Блайтон, Хью Лофтінга, Д. Біссета, Дж. Дональдсон

Методичні рекомендації: самостійноопрацювати художні твори Е. Блайтон, Дж. Р. Толкіна, Дж. Дональдсон. При підготовці до практичного заняття звернути увагу на міфологію у творах Дж.Р. Толкіна. За відсутності друкованих творів слід звертатися до ІNet джерел, на які даються посилання у списку літератури.

Базова термінологія з теми: світогляд автора, жанрова своєрідність, проблематика, художні образи, життєва філософія, міфологічна система, жанрово-стилістичні характеристики.

Питання для самостійного опрацювання

1. Дж. Р.Р. Толкін „Хобіт або подорож за Імлисті гори”.
2. Енід Блайтон „Знамените каченя Тім”.
3. Фольклорність оповідання „Історія лікаря Дулітла” Хью Лофтінга.
4. Казки Дональда Біссета- повна протилежність народним та літературним казкам.
5. Віршовані твори для дітей Дж. Дональдсон.

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити напам'ять уривок з віршованої казки Дж. Дональдсон „Груфало”. Виразно читати казки Дж. Дональдсон „Груфало” та „Донечка Груфало”
2. Підготувати усний переказ казки Е. Блайтон „Знамените каченя Тім”
3. Прочитати книгу Дж. Р.Р.Толкіна „Гобіт або подорож за Імлисті Гори” та написати до неї рецензію
4. Скласти анотацію до казки “Груфало”
5. Прочитати та підготувати переказ однієї з казок зі збірки Д.Біссета „Забутий день народження”.
6. Порівняти „Історію лікаря Дулітла” Хью Лофтінга та „Лікар Айболить” К.І.Чуковського.

Питання для самоконтролю:

1. Які хронологічні рамки англійської літературної казки?
2. Що є центральною проблемою англійської літературної казки?
3. Завдяки чому Дж. Р.Р.Толкін досягає надзвичайної достовірності у своїх творах?
4. Який персонаж займає провідне місце у міфології Р. Толкіна?
5. В чому полягає характерна особливість казок Д. Біссета? Чим відрізняються казки Д.Біссета від багатьох народних та літературних казок?
6. Яке виховне значення творчості Е. Блайтон ?
7. Чим відрізняється популярна в Англії казка «Пригоди лікаря Дулітла» Х. Лофтінга від відомої нашому читачу версії казки К. Чуковського ”Лікар Айболить”?
8. Яка характерна особливість віршованих казок для дітей Дж. Дональдсон?
9. Чому вчать віршовані казки Дж. Дональдсон, в чому їх виховне значення?

Обов'язкові та додаткові приклади виконання завдань

План складання та приклад написання рецензії

1. Дата виходу твору (коли він був написаний або опублікований), історія створення, задум твору.
2. Жанрова своєрідність твору; сюжет та композиція твору (про що твір, основні події, роль епілогу та епіграфу(якщо він є).
3. Тематика та проблематика (про що говориться в творі, які проблеми, питання)
4. Характеристика основних художніх образів (імена, яскраві особливості зовнішності, соціальне становище).
5. Місце твору у творчості письменника (чи важливий цей твір для розуміння творчості письменника, чи можна за цим твором судити про стиль письменника, його світогляд)
6. Місце твору в історії літератури (чи є цей твір значимим для світової літератури, чому).
7. Ваше враження від твору (сподобалось / не сподобалось, чому)

Приклад написання рецензії (на „Книгу Джунглів ” Р. Кіплінга)

П'ятнадцять історій про Жабеня-Мауглі та його друзів-тварин, які з'явилися на сторінках таких книжок, як „Книга Джунглів” (1894), „Друга книга Джунглів” (1895), книга

„Такі собі казки”(1902), розповідають про хитрих та кмітливих звірів, які поводяться зовсім по-людськи. Вони жартують, вихваляються, підкоряються законам або порушують їх, потрапляють у халепи та отримують покарання за свої витівки та пустощі. Але щоб вижити їм все одно слід поводитися так, як наказує природа. Історії напрочуд знайомі всім і кожному. І в кожного знайдеться улюблений епізод у книзі, улюблена цитата. Скинувши шкіру, вже не влізе в неї – (Каа). Укожного свій страх – (Хатхі) Закон подібний до ціпкої ліани: вона хватає будь-кого і нікому від неї не втекти – (Балу). У джунглях багато слів, звук яких не збігається зі змістом – (Багіра). Гроші – це те, що переходить із рук в руки і не становиться тепліше – (Мауглі). Оповідання та вірші, написані Кіплінгом для дітей, завжди користувалися надзвичайною популярністю. У 1907 році Ред’ярд Кіплінг став лауреатом Нобелівської премії в області літератури. Звичайно, ми читаємо книги в перекладі, тому казати про стиль, літературні переваги автора не зовсім компетентно, але філософський та алегоричний смисл його творів зрозумілий будь-якому дорослому та примушує замислитись дитину. Про що намагався розповісти Кіплінг у історіях про Мауглі? Про те, що людина людині звір? Про те, яким жорстоким буває життя? Або можливо про те, що в будь-якій, навіть найскрутнішій ситуації, головне, щоб поряд були друзі? І не важливо хто вони (за національністю, за статусом). Головне те, що вони – друзі!

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбовская Н.К. – М.:Просвещение,1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библиотечных факультетов и факультетов культуры/ Сост. И.С.Чернявская. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с
4. bookz.ru/authors/djeims-barri/.../1-535403007c20.html
5. lib.aldebaran.ru/author/.../blaiton_yenid_znameniyi_utenok_tim/
6. allmults.org/multik.php?id=1006
7. <http://vse-knigi.su/book/17216>

5. Тема: Американський фольклор та його особливості. Дж. Харріс „Казки дядечка Римуса”

Методичні рекомендації: у даній темі слід звернути увагу на історію формування кожного з джерел американського фольклору; варто пам’ятати, що перш ніж говорити про фольклор білих американців, слід згадати історію заселення Америки.

Базова термінологія з теми: американський фольклор, джерела фольклору, афро-американський фольклор, колонізація, національна епопея, традиція вестерну, усний фольклор, ексцентрична казка, гротескова манера.

Питання для самостійного опрацювання

1. Американський фольклор. Його основні джерела.
2. Перший збирач афро-американського фольклору Дж.Харріса.
3. Казки дядечка Римуса.
4. Фольклор білих американців.
5. Фольклор американських індіанців.
6. Американська літературна казка.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати переказ однієї з легенд:

- а) про Поля Баньяна
 - б) про американських індіців
 - в) про афро-американців
2. Дати характеристику творчості збирача афро-американських казок Дж.Ч. Харріса
 3. Прочитати та підготувати усний переказ однієї з казок Дж.Харріса з книги „Казки дядечка Римуса”.

Питання для самоконтролю

1. Які головні джерела американського фольклору?
2. Що є ключем для розуміння фольклору північноамериканських індіців?
3. Які характерні особливості фольклору північноамериканських індіців вам відомі?
4. В чому полягає специфіка афро-американського фольклору?
5. Яким чином історія заселення Америки вплинула на фольклор білих американців?
6. Які риси героя національної епопеї притаманні Полю Бан'яну?
8. В чому вбачав свою задачу Дж. Харріс при написанні своїх творів?
9. В чому полягає найбільша цінність книжки Дж. Харріса „Казки дядечка Римуса”?

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбовская Н.К. – М.: Просвещение, 1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библ. фак-тов ин-тов культуры/ Сост. И.С.Чернявская.–2-е изд.–М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с.
4. Народ, да! Из американського фольклора. Пер. с англ./ Сост. Н. Шершеневская и Т. Голенопольский;; Очерки Т.Голенопольского и А.Вашенко. М.: Правда, 1983. – 480с.
5. Сказки дядюшки Римуса/ Дж. Харрис; пер. с англ. М. Гершензона; М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. -188 с.
6. Писатели мира детям(Хрестоматия по зарубежной детской литературе)/ Сост. Э.И. Иванова. - М.: Просвещение, 1991. - 383с.
7. <http://www.bilingual.ru/goods/tales>
8. http://webskazki.com/skazki_indeycev/

6. Тема: Північноамериканська літературна казка (Л.Ф.Баум, Е.Б. Уайт, Доктор С'юз)

Методичні рекомендації: при ознайомленні з творчістю Ф.Л. Баума та Е.Б Уайта звернути увагу на питання етичного характеру, які ставляться у їхніх творах.

Базова термінологія з теми: ексцентрична казка, бестселер, дитяча психологія, дитяча уява, несподівані асоціації, гротескова манера.

Питання для самостійного опрацювання

1. Літературна казка США.
2. Пародійно-гротескова манера казки Ф.Л.Баума „Чарівник країни Оз”.
3. Виховне значення творів Е.Б.Уайта „Павутиння Шарлоти”, „Стюарт-крох”.
4. Доктор С'юз “Кіт у ковпаку”, „Казка про Слона Хортонна”.

Завдання для самостійної роботи

1. Дати характеристику одному з головних персонажів твору Л.Ф.Баума „Чарівник країни Оз”: Страшили, Залізного Лісоруба, Полохливого Лева, Чарівника Гудвіна

2. Дати характеристику одного з головних персонажів твору Е.Б. Уайта „Павутиння Шарлоти” : Ферн, павучихи Шарлоти, поросятка Уілбора, щура Темплтона.
3. Прочитати та підготувати переказ казки „Кіт у ковпаку” доктора С’юза.

Питання для самоконтролю:

1. Розкажіть про найвидатніших представників жанру літературної казки США.
2. Які питання етичного характеру розглядаються у творах Ф.Л.Баума ?
3. В чому полягає найбільша цінність казки Ф. Л. Баума ”Чарівник країни Оз ?
4. У чому відмінність казки Ф.Л.Баума „Чарівник країни Оз ” від її перекладу О.Волкова «Чарівник Смарагдового міста» ?
5. Як проявляється знання дитячої психології доктора С’юза у його творі „Кіт у ковпаку”?
6. Чому твори С’юза користуються великим успіхом у дітей?
7. В чому полягає виховне значення творів Е.Б.Уайта ?
8. Чому вчить повість- казка Е.Б.Уайта „Павутиння Шарлоти”?

Обов’язкові та додаткові приклади виконання завдань

План-зразок характеристики художнього образу-персонажа.

Вступ. Місце персонажа в системі образів твору.

Головна частина. Характеристика персонажа

1. Зовнішній вигляд.
2. Своєрідність світосприймання й світогляду, коло розумових інтересів, схильностей і звичок.
3. Область почуттів: (тип ставлення до оточуючого; особливості внутрішніх переживань)
4. Авторське ставлення до персонажа.
5. Які риси особистості героя виявляються в творі: за допомогою портрета; в авторській характеристиці; через характеристику інших дійових осіб; за допомогою передісторії або біографії; через ланцюг учинків; у мовній характеристиці; через «сусідство» з іншими персонажами; через навколишнє оточення.

Висновок. Яка суспільна проблема привела автора до створення даного образу.

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбовская Н.К. – М.: Просвещение, 1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библ. фак-тов ин-тов культуры/ Сост. И.С.Чернявская.-2-е изд.-М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с
4. http://ae-lib.org.ua/texts/baum__1_the_wonderful_wizard_of_oz__ua.htm
5. Писатели мира детям (Хрестоматия по зарубежной детской литературе)/ Сост. Э.И. Иванова. - М.: Просвещение, 1991. - 383с.
6. <http://www.bilingual.ru/goods/tales>
7. <http://www.rus-lib.com/book/197294>

7. Тема: Огляд сучасної північноамериканської літератури для дітей

Методичні рекомендації: при ознайомленні з творчістю М.Л. Чікконе, Мак Галена та Тома Роу, В.О.Кріса звернути увагу на питання етичного характеру, які ставляться у їх творах.

Базова термінологія з теми: премія Кадделкота, ідеї Каббали, проблеми моральності.

Питання для самостійного опрацювання

1. Сучасна американська літератури для дітей.
2. Мак Гален та Том Роу „Коти - аристократи”.
3. „Полярний експрес” Кріса Ван Оллслубга.
4. Проблематика казок М.Л.В. Чікконе „Англійські рози”, „Яблука містера Пібоді”.
5. Творчість Уільяма Стейга.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати переказ однієї з казок: М. Л. В. Чікконе „Англійські рози” або „Яблука містера Пібоді”, або „Пригоди Абді”
2. Написати рецензію на казку М.Л.В. Чікконе „Английские розы” (Див. зразок у Темі 4)
3. Написати анотацію до казки Мак Галена та Роу Тома „Коти -аристократи”
4. Дати характеристику одному з головних персонажів твору „Коти-аристократи” (Див. зразок плану-аналізу у темі 6).
5. Дати порівняльну характеристику Котові з казки „Коти аристократи” М.Галена та Котові з казки „Кіт у ковпаку” доктора С’юза..

Питання для самоконтролю

1. Що є загальною рисою, притаманною творчості всіх сучасних американських письменників?
2. Чому вчить казка „Полярний експрес” Кріса Ван Оллсбурга?
3. В чому полягає виховне значення казки Мак Галена та Роу Тома „Коти- аристократи”?
4. Які принцип творення образів використані Уільямом Стейгом у казці „Шрек”
5. Чим пояснюється надзвичайна популярність казок М. Л.В Чікконе?
6. Яким урокам моральності вчать казки М.В.Чікконе „Англійські рози” та „Яблука містера Пібоді”?

Обов’язкові та додаткові приклади виконання завдання

Загальний план відповіді на питання про значення творчості письменника.

А. Місце письменника в розвитку національної літератури.

Б. Місце письменника в розвитку європейської (світової) літератури.

1. Основні проблеми епохи й ставлення до них письменника.

2. Традиції й новаторство письменника в області: а) ідейного наповнення; б) тематики, проблематики; в) творчого методу й стилю; г) жанру; д) мовного стилю

В. Оцінка творчості письменника класиками літератури, критики.

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбовская Н.К. – М.:Просвещение,1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библ. фак-тов ин-тов культуры/ Сост. И.С.Чернявская.–2-е изд.–М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с.
4. <http://mirknig.com/knigi/deti/1181228010-anglijskie-rozy-madonna.html>
5. booklinks.ru/index.php?newsid=5937
6. bankknig.com/knigi/27268-yabloki-mistera-pibodi-madonna.html

8. Тема: Австралійська та канадська література для дітей дошкільного віку

Методичні рекомендації: слід звернути увагу на розвиток і становлення австралійської літератури у нерозривній єдності з історією заселення цього континенту, а також на проникнення поетичної спадщини австралійських аборигенів у австралійську дитячу літературу.

Базова термінологія з теми: фольклор аборигенів, надмірна повчальність, пуританські погляди, пригодницька повість, альманах, сімейне оповідання, „ярна”.

Питання для самостійного опрацювання

1. Становлення дитячої літератури Австралії.
2. Австралійський фольклор у дитячій літературі.
3. Фольклор білих переселенців та аборигенів у творі Нормана Ліндсея „Чарівний пудинг”.
4. Які характерні риси об’єднують твори Вагнер Дженні „Джон Браун, Роза и Кот-Полуночник” та Коулей Джой „Жадібний кіт”.
5. Марсден Джон „Чарівні джунгли”.
6. Яка загальна риса об’єднує канадську літературу для дітей?

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати та підготувати переказ одного з оповідань про тварин Е. Сетон-Томпсона („Ведмежатко Джонні”).
2. Прочитати та підготувати переказ одного з оповідань про тварин Дж. О. Кервуда.
3. Прочитати, переказати та написати анотацію на одну з казок австралійських аборигенів (Див. зразок у темі 4).
4. Прочитати твір Нормана Ліндсея.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає своєрідність австралійської літератури для дітей?
2. Дайте визначення терміну „ярна”.
3. Як фольклор білих переселенців та аборигенів знайшов своє відображення у творі Нормана Ліндсея „Чарівний пудинг”?
4. Чому книжка Баса Грема „Анімалія” здобула прихильність читачів всього світу?
5. Яке виховне значення казки Вагнер Дженні „Джон Браун, Роза и Кот-Полуночник”?
6. В чому лежить повчальність казки Марсдена Джона „Чарівні джунгли”?
7. Яка загальна риса об’єднує канадську літературу для дітей?
8. Який новий напрям в літературі започаткував Е. Сетон-Томпсона?
9. В чому полягає виховна роль творів Дж. О. Кервуда?

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбская Н.К. – М.:Просвещение,1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библиотечных факультетов и факультетов культуры/Сост. И.С.Чернявская. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с.
4. <http://www.bibliotekar.ru/australia/2.htm>
5. <http://www.bibliotekar.ru/australia/index.htm>

9. Тема: Народні казки країн Європи. Скандинавські казки

Методичні рекомендації: при підготовці до заняття за даною темою слід наголосити на тому, що завдяки народним казкам Скандинавії, та творчості казкарів Скандинавії народна мова увійшла в художню скандинавську літературу. При написанні рецензії на книгу С. Лагерльоф обов’язково зазначити відмінності повного тексту від перекладу..

Базова термінологія з теми: легенди, саги, бувальщини, жартівливо-сатиричні казки, жанрове розмаїття, вірування, літературна обробка.

Питання для самостійного опрацювання

1. Народні казки Скандинавських країн: Норвегії, Швеції, Данії.
2. Роль П.К.Асбйорнсена та Й.Му у розвитку норвезької казки.
3. Нобелівський лауреат - Сельма Отілія Лагерльоф.
4. Своєрідність казок Г.Х.Андерсена.
5. Твори для дітей сучасних письменників Скандинавії.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати усний переказ по одній народній казці кожного зі скандинавських народів.
2. Підготувати усний переказ однієї з казок Г.Х.Андерсена.
3. Написати рецензію на «Надзвичайну подорож Нільса» С.Лагерльоф (Див. зразок у темі 3).
4. Дати характеристику одному з головних персонажів твору А.Ліндгрена «Малюк та Карлсон, який живе на даху» (Див.зразок у темі 6).

Питання для самоконтролю

1. У чому полягають особливості перших збірок народних легенд, бувальщин, казок Скандинавських країн?
2. Який вплив казкарів П.К.Асбйорнсена та Й. Му на розвиток норвезької мови?
3. Який внесок фольклористів Швеції у розвиток дитячої літератури?
4. Яка особливість є характерною для народної казки всіх скандинавських країн?
5. У чому полягає своєрідність казок Г.Х.Андерсена?
6. В яких напрямках відбувався розвиток художнього методу Г.Х.Андерсена?
7. Хто виступає головними героями в оригінальних казках Г.Х.Андерсена?
8. Яку роль відіграє автор-оповідач у казках Г.Х.Андерсена?
9. Що вам відомо про історію написання казки «Надзвичайної подорожі Нільса»?
10. Чим відрізняється «Надзвичайна подорож Нільса по Швеції» С. Лагерльоф від перекладу українською мовою „Надзвичайна подорож Нільса”?
11. В чому полягає пізнавальне значення книги „Надзвичайна подорож Нільса”?
12. Яка особливість поєднує багатьох фінських письменників?
13. Яку роль відіграв Сакаріас Топеліус молодший у історії скандинавської дитячої літератури?
14. В чому особливість головних героїв твору А.Ліндгрена «Малюк, та Карлсон, який живе на даху»?

Література

1. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библиотечных факультетов и факультетов культуры/ Сост. И.С.Чернявская.-2-е изд.-М.: Просвещение, 1982.- 559с.
2. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с.
3. Норвезькі народні казки: Для молодшого шкільного віку/ Упоряд., вступ. слово та переказ із норв. О.Д. Сенюк. - К.: Веселка, 1986. - 252 с.
4. Брауде Л.Ю. Ханс Кристиан Андерсен. Пособие для учащихся. - Л.: Просвещение, 1978. - 159с.
5. Брауде Л. Создание литературной сказки // Брауде Л. Скандинавская литературная сказка. М., 1979. С. 44-98.
6. Брауде Л. Ханс Кристиан Андерсен и его сборники «Сказки, рассказанные детям» и «Новые сказки» // Андерсен Х.К. Сказки, рассказанные детям; Новые сказки. М., 1983. С. 279-320
7. http://ae-lib.org.ua/texts/_tales_europe__ua.htm
8. http://webskazki.com/skazki_andersena/

10. Тема: Німецькі та австрійські казки. Казки Р. Е. Распе, братів Якоба та Вільгельма Грім, Е. А.Гофмана, В.Гауфа

Методичні рекомендації: виконуючи самостійну роботу, необхідно законспектувати основний зміст теми, уникаючи механічного переписування джерел. Окрім того, слід вивчити визначення нових термінів.

Базова термінологія з теми: європейська фольклористика, летючі листки, шванки, шпрухи, тваринний епос, мовні архаїзми, романтизм.

Питання для самостійного опрацювання

1. Народні казки Австрії та їх характерні особливості.
2. Твори про природу Фелікса Зальтена („Бембі”).
3. Історія розвитку німецької дитячої літератури.
4. Творчість Готфрида Августа Бюргера.
5. Внесок братів Якоба та Вільгельма Грім у розвиток дитячої літератури.
6. Ернст Теодор Амадей Гофман – письменник різких контрастів.
7. Фольклорні мотиви у творчості Вільгельма Гауфа.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати усний переказ однієї з казок Братів Я. та В. Грім та написати рецензію на казку „Горщик каші” (Див. зразок у темі 4).
2. Прочитати та підготувати усний переказ однієї з казок В.Гауфа.
3. Підготувати аналіз казки «Лускунчик та мишачий король» Е.Т.А.Гофмана .
4. Підготувати аналіз твору братів Я. та В. Грім „Пані Метелиця”» (Див. зразок).

Питання для самоконтролю

- 1.Які характерні особливості австрійських народних казок?
- 2.Які національні риси містили австрійські казки?
- 3.Який напрямок в літературі започаткував Л.Шимані ?
- 4.Яке виховне значення твору австрійського письменника Ф. Зальтена „Бембі”?
- 5.В чому полягає особливість розвитку німецької дитячої літератури?
- 6.Що ви знаєте про перші книги для дітей у Німеччині?
- 7.Що сприяло виникненню перших періодичних видань?
- 8.Дайте визначення терміну „тваринний епос”?
- 9.Який вплив справив тваринний епос на розвиток байкарської літератури?
10. Що вам відомо про історію написання „Пригод барона Мюнхаузена”?
11. Які сатиричні твори широко використовувались при створенні оповідань про Мюнхаузена?
12. Дайте визначення термінам „шванки” та ”шпрухи”?
13. Який внесок брати Якоб та Вільгельм Грім внесли в науку свого часу?
14. Чому казки братів Я. та В. Грім вважаються справжніми зразками усної народної творчості?
15. Яким чином казки Е.Т.А Гофмана віддзеркалювали протиріччя життя?
16. Що стало головною темою творчості В.Гофмана?
17. Що означає слово „казка” у поетиці Е. Т.А.Гофмана?
18. В чому відмінність казок В.Гауфа від казок Е. Гофмана

Обов’язкові та додаткові приклади виконання завдання

Схема аналізу літературно-художнього твору.

1. Історія створення. Тематика. Проблематика.
2. Ідейна спрямованість твору . Жанрова своєрідність.

3. Основні художні образи. Центральні персонажі.
4. Сюжет й особливості будови конфлікту.
5. Пейзаж, портрет, діалоги й монологи персонажів, інтер'єр, обстановка дії.
6. Мовна побудова твору (авторський опис, оповідання, відступи, міркування).
7. Місце твору у творчості письменника та в історії національної та світової літератури.

Література

1. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библиотечных факультетов и факультетов культуры / Сост. И.С.Чернявская. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1982. – 559с.
2. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с..
3. <http://www.bilingual.ru/goods/tales>
4. http://ae-lib.org.ua/texts/hauff__tales__ua.htm
5. http://ae-lib.org.ua/texts/grimm__tales__ua.htm
6. http://ae-lib.org.ua/texts/_tales_europe__ua.htm
7. http://webskazki.com/skazki_grimm/
8. http://webskazki.com/skazki_gaufa/

11. Тема: Романовна література. Народні та літературні казки Франції.

Казки Ш. Перо

Методичні рекомендації: характеризуючи літературу Франції для дітей, звернути увагу на внесок Ш. де Лафонтена у розвиток байкарства. Готуючи аналіз творчості Ш. Перо, важливо показати зв'язок з національним фольклором. Аналізуючи персонажі твору, користуватися зразком (див. тему 6).

Базова термінологія з теми: поеми-жести, „пісні про діяння”, героїчний епос, віршовані казки-новели, дидактичний жанр, літературна казка

Питання для самостійного опрацювання

1. Загальна характеристика розвитку французької літератури для дітей.
2. Народні французькі казки.
3. Творчість Лабуле де Лефевра .
4. Байки Ж. де Лафонтена.
5. Творчість Ш. Перо.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати та підготувати усний переказ однієї з народних казок Франції.
2. Прочитати та вивчити одну з байок Ж. де Лафонтена та порівняти її з байками вітчизняних авторів за тим самим сюжетом (Наприклад „Ворон і лисиця”).
3. Підготувати усний переказ однієї з казок Шарля Перо та проаналізувати її.
4. Дати характеристику головному персонажу казки Ш. Перо „Кіт у чоботях” (Див. зразок у темі 6).

Питання для самоконтролю

1. Якими першими писемними пам'ятками представлена французька література?
2. Чим відрізняються байки Ж. де Лафонтена від байок Езопа?
3. Чому байки Ж. де Лафонтена можна віднести до дидактичного жанру?
4. Що було джерелом запозичення сюжетів для Ж. де Лафонтена?
5. Де бере свій початок французька казка?
6. Як ставиться до казки Л. де Лефевр?
7. Що являють собою казки Л. де Лефевра?

8. Що стало причиною звернення Ш. Перо до національного фольклору?
9. Яка особливість казок Ш.Перо штучно наближає їх до байок? З якою метою автор застосовував цей прийом?

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.Училищ/Сост. ТабенкинаА.Л., Добролюбская Н.К. – М.:Просвещение,1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библиотечных факультетов и факультетов культуры/ Сост. И.С.Чернявская. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с..
4. Писатели мира детям (Хрестоматия по зарубежной детской литературе)/ Сост. Э.И. Иванова. - М.: Просвещение, 1991. - 383с.
5. http://ae-lib.org.ua/texts/_tales_europe__ua.htm
6. <http://www.ukrlit.vn.ua/zaruba/biography/lafonten.html>
7. <http://maminpapin.ru/basni/basni-jana-de-lafontena/voron-i-lisica.html>
8. <http://libr.org.ua/book/61/2183.htm>
9. http://webskazki.com/france_skazki/

12. Тема: Романомовна література. Народні та літературні казки Іспанії, Італії та Румунії. Казки Дж. Родарі та К. Колоді .

Методичні рекомендації: особливу увагу слід звернути на термінологію та знати визначення таких понять як „філастрокке”, „ф’яби”, „костумбрізм”. Характеризуючи народні казки Іспанії, необхідно пояснити як національна специфіка відрізняє їх від казок інших народів Європи. За відсутності друкованих джерел слід звертатися до Інтернет джерел, які даються у списку літератури.

Базова термінологія з теми: бродячі фольклорні мотиви, героїчний епос, віршовані казки-новели, дидактичний жанр, літературна казка, філастрокке, ф’яби для театру, костюмбрізм.

Перелік питань для самостійного опрацювання

1. Італійські народні казки.
2. Літературна казка Італії.
3. Карло Колоді та Джані Родарі.
4. Самобутність іспанської народної казки.
5. Іспанська література для дітей.
6. Особливості румунських казок.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати та підготувати усний переказ однієї з народних казок Румунії, Італії та Іспанії.
2. Дати характеристику одному з головних персонажів книги «Чіпполіно» Дж. Родарі (Див. зразок у темі 6).
4. Підготувати художній аналіз твору К.Коллді „Пригоди Піноккіо” (Див. зразок у темі 10).
5. Вивчити напам’ять один з віршів Дж.Родарі („Дах на палиці”, „Роззява”).

Питання для самоконтролю

1. Чим пояснюється надзвичайна кількість різноманітних казкових сюжетів у іспанській літературі?
2. Яким чином місцева специфіка відбилася у народних казках Іспанії?
3. Яку роль відіграв Джамбаттіста Базиле у розвитку італійської дитячої літератури?

4. Яка особливість новел та притч Хуана Мануеля виділяє його серед середньовічних авторів Іспанії?
5. В чому полягає сутність літературного напрямку „костумбрізм”?
6. Який внесок Фернана Кабальєро в іспанську дитячу літературу?
7. В чому полягає концепція дитячої літератури Антоніорроблеса?
8. Дайте визначення термінів „ф’яби” та „філастрокке”?
9. В чому полягає „фантастичний реалізм” К. Колоді?
10. Яке ставлення Італо Кальвіно до жанру народної казки та який його внесок у цей жанр?
11. В чому полягає своєрідність творчості Д.Родарі?
12. Дайте визначення термінів „коляди” та „дойни”?
13. Яка характерна особливість румунських народних казок?

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. ТабенкинаА.Л., Добролюбская Н.К. – М.:Просвещение,1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библиотечных факультетов и факультетов культуры/ Сост. И.С.Чернявская. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312 с.
4. Писатели мира детям (Хрестоматия по зарубежной детской литературе)/ Сост. Э.И. Иванова. - М.: Просвещение, 1991. - 383с.
5. http://ae-lib.org.ua/texts/_tales_europe__ua.htm
6. <http://www.ukrlit.vn.ua/zaruba/biography/rodari.html>
7. http://webskazki.com/italyanskiye_skazki/

13. Тема: Західно слов’янська дитяча література (болгарська, польська, чеська, словацька, сербська, хорватська, македонська)

Методичні рекомендації: аналізуючи фольклор та розвиток дитячої літератури кожної з країн, важливо охарактеризувати особливості історії тієї чи іншої країни і пов’язане з нею життя народу. Вірші, які необхідно вивчити, можна знайти в Інтернет джерелах, які даються у списку літератури.

Базова термінологія з теми: юнацькі пісні та героїчні казки; примовки, балади, дитячий ігровий фольклор, новела, казка-поема, кумулятивна казка, мелос, ліризована проза

Питання для самостійного опрацювання

1. Болгарська казка та література для дітей.
2. Польська дитяча література. Г.Сенкевич, Б.Прус, Е. Ожешко, Ян Бжехва.
3. Чеська література для дітей. Казки Карела Чапека. В. Незвал.
4. Сербська, хорватська та македонська казка.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати та підготувати усний переказ однієї народної казки кожної зі слов’янських країн Болгарії, Польщі, Чехії, Словачки, Сербії, Хорватії, Македонії.
2. Написати рецензію на вірш Яна Бжехви „Дірки в сирі” (Див. зразок у темі 4).
3. Дати характеристику одного з головних персонажів твору Яна Бжехви „Академія пана Клякси” (Див.зразок у темі 6).
4. Вивчити напам’ять вірш Йована Йовановича Змай „Блоха та муха”.

Питання для самоконтролю

5. Яка роль народної казки в житті болгарського народу?

6. Які вимоги ставив Єлін-Пелін до творів для дітей?
7. Який внесок Петко Славейкова у дитячу літературу Болгарії?
8. Які прийоми використовує Емілян Станев у творах для дітей про природу?
3. Які особливості польського фольклору?
4. Що є характерною особливістю перших польських книжок для дітей?
5. Яка характерна особливість поєднує твори для дітей Г.Сенкевича, Б.Пруса та М. Конопницької?
6. Що ви можете сказати про творчий діапазон Яна Бжехви?
5. В чому полягає особлива роль народної казки в історії чеського народу?
6. Яке значення творчості К. Чапека для розвитку дитячої літератури Чехії?
7. Дайте визначення терміну „ліризована проза.”

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбская Н.К. – М.:Просвещение,1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библиотечных факультетов и факультетов культуры/ Сост. И.С.Чернявская.-2-е изд.-М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с.
4. http://ae-lib.org.ua/texts/_tales_europe__ua.htm
5. http://lib.ru/TALES/BZHENWA/ak_pk.txt
6. <http://bolgarias.ru/domik-pod-snegom-emiliyan-stanev/>
7. http://www.bookshunt.ru/b246041_zerkalce
8. <http://vitbax.livejournal.com/2750.html>
9. <http://vsenaoborot.narod.ru/senaob6.htm>

14. Тема: Фольклор російського народу. Російська та білоруська народна казка. Казки О.М. Афанасьєва та О.С.Пушкіна.

Методичні рекомендації: характеризуючи казку як один із фольклорних жанрів, обов'язково зазначити специфічні властивості, що відрізняють казку від інших жанрів народної творчості. Зазначити відмінність трікстера у російській казці від трікстера у світовому епосі.

Базова термінологія з теми: трікстер, казкова проза, кумулятивні казки, небувальщина, новелістична казка.

Перелік питань для самостійного опрацювання

1. Малі жанри російського фольклору.
2. Збірки російських народних пісень, загадок, прислів'їв.
3. Російські та білоруські народні казки.
4. Народні казки в обробці О.М. Афанасьєва.
5. Погляди О.С.Пушкіна на дитячу літературу та виховання дітей.
6. Риси народності у казках О.С. Пушкіна .

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати усний переказ народних казок (про тварин, побутову, чарівну).
2. Написати рецензію на казку О.С.Пушкіна „Казка про рибака та рибку”(Див.зразок у темі 4).
4. Вивчити напам'ять уривок з казки О.С.Пушкіна ”Руслан і Людмила” („У Лукомор'я”).
5. Вивчити напам'ять білоруський віршик-потішку „Ведмежі черевички”.

Питання для самоконтролю

1. Які твори малих жанрів вам відомі? Охарактеризуйте їх.
2. Які форми дитячого фольклору вам відомі?
3. Дайте визначення терміну „лічілка”, „дражнилка”.
4. За яким принципом класифікуються фольклорні російські казки?
5. Які жанрові різновиди казок вам відомі?
6. Чим відрізняються збірки казок О.М. Афанасьєва від збірок Дж. Джейкобса у Англії?
7. Дайте визначення терміну „трікстер”.
8. Дайте визначення терміну „кумулятивна казка”.
9. Дайте визначення терміну „новелістична казка”.
10. Які джерела казок О.С. Пушкіна?
11. В чому полягає ідейна глибина та художня довершеність казок О. Пушкіна?

Література

1. Хрестоматія по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбовская Н.К. – М.:Просвещение, 1988.-462с.
2. Зарубежная детская литература: Учебник для студентов библиотечных факультетов и факультетов культуры/ Сост. И.С.Чернявская.–2-е изд. -М.: Просвещение, 1982.- 559с.
3. Брандис Е. «От Эзопа до Джанни Родари». Зарубежная литература в детском и юношеском чтении. – М.: Просвещение, 1965. – 312с.
4. Писатели мира детям (Хрестоматия по зарубежной детской литературе)/ Сост. Э.И. Иванова. - М.: Просвещение, 1991. - 383с.
5. <http://lukoshko.net/menurus.shtml>
6. <http://lukoshko.net/menubel.shtm>
7. http://webskazki.com/beloruskiye_skazki/
8. http://ocls.kyivlibs.org.ua/pushkin/perekladi_1/Kazki/03.htm
9. http://ocls.kyivlibs.org.ua/pushkin/perekladi_1/perekladi_1_pushkin.htm

15. Тема: Казки С.Т. Аксакова, В.М.Гаршина. Уральські казки

Методичні рекомендації: аналізуючи казки С.Т.Аксакова, слід звернути увагу на його поетику, мову та стиль. При вивченні творчості П.П. Бажова бути готовими навести приклади характерної для його казкової манери сатиричної ремарки.

Базова термінологія з теми: уральські казки, уральський фольклор, сатирична ремарка, ментальний дух казки, символи, канони руської народної казки, новела.

Питання для самостійного опрацювання

1. Творчість С.Т. Аксакова. ”Дитячі роки Багрова-онука”, казка „Червоненька квіточка”
2. Творчий шлях В.М.Гаршина. Казка „Жаба-мандрівниця”.
3. Уральські казки та їх автори Ю. Подкоритова, С. Власової, Ю. Гребенькова.
4. П.П. Бажов та його казки.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати усний переказ однієї з казок П.П.Бажова («Срібна ратиця», «Вогневушка-пострибушка», «Синюшний колодязь »).
2. Підготувати переказ казки В.М.Гаршина «Жаба-мандрівниця».
3. Написати анотацію на казку «Червона квіточка» С.Т.Аксакова (Див. зразок у темі 3).
4. Зробити художній аналіз однієї з казок П.П.Бажова (Див.зразок у темі 10).
5. Порівняти казки П.П. Бажова з уральськими казками Ю. Гребенькова та С. Власової.

Питання для самоконтролю

1. Що вам відомо про історію написання казки С.Т.Аксакова „Червоненька квіточка”?
2. Які ознаки запозичення східного сюжету є у казці «Червона квіточка»? Що є свідченням творчої переробки фольклорного східного сюжету ?
3. До якого циклу казок належить казка «Червона квіточка»; які ще російські казки можна віднести до цього циклу і чому?
4. Яке виховне значення має казка „Червоненька квіточка”?
5. Як С.Т.Аксаков збагатив традиційний образ головної героїні казки «Червона квіточка»?
6. Яке виховне значення несе казка „Жаба-мандрівниця” В.М.Гаршина?
7. В чому полягає своєрідність уральських сказів?
8. Які спільні риси притаманні уральським казкам?
9. Що ви знаєте про художні особливості стилю П.П.Бажова?

Література

1. Хрестоматія по детской літературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбская Н.К. – М.:Просвещение,1988.-462с.
2. Писатели мира детям (Хрестоматія по зарубежной детской літературе)/ Сост. Э.И. Иванова. - М.: Просвещение, 1991. - 383с.
3. <http://lukoshko.net/menubazh.shtml>
4. http://webskazki.com/skazki_bajova.html
5. <http://www.abc-people.com>

16. Тема: Віршовані казки К.І.Чуковського, С.Я.Маршака, С.М. Михалкова

Методичні рекомендації: характеризуючи творчість К.І.Чуковського слід проаналізувати значення його книги ”Від двох до п’яти”; рекомендовано ознайомитися зі статтею В.П.Анікіна „К.І.Чуковский” із книги „Детская література” .- М.: Просвещение, 1989. – 399. Обов’язкове вивчення віршів зазначених у завданнях для самоконтролю напам’ять.

Базова термінологія з теми: дитячий комічний епос, алітерація, асонанс, байка.

Питання для самостійного опрацювання

1. Віршовані казки К. І. Чуковського.
2. Перекладницька діяльність С.Я.Маршака.
3. Особливості майстерності С.Я.Маршака.
4. Вірші та казки С.Я Маршака.
5. Твори С.М. Михалкова для дітей.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитати казки «Мийдодір», „Лікар Айболить” К. І.
2. Вивчити напам’ять вірш „Бутерброд”.
3. Вивчити напам’ять вірші С.М.Михалкова «Кораблики», «Комар-комарець».
4. Підготувати художній аналіз твору С.Я.Маршака «Мийдодір» (Див. зразок у темі 10).
5. Дати характеристику одному з головних персонажів повісті «Лікар Айболить» К.І.Чуковського (Див.зразок у темі 6).

Питання для самоконтролю

1. Яке значення для дитячої літератури мала книга К.І.Чуковського „Від двох до п’яти”?
2. В чому особливість віршованих казок К.І. Чуковського ?
3. Чому не здійснилися намагання перекласти казки К.І.Чуковського на англійську мову?
4. Яке значення для розвитку дитячої літератури мали „Заповіді для дитячих поетів” К.І.Чуковського?
5. В чому полягає значення перекладів дитячих пісень Англії С.Я.Маршаком?

6. В чому полягає особливість поезики С.Я.Маршака.
7. Принципи яких жанрів покладені в основу більшості віршів С.Я.Маршака?
8. Які особливості стилю творів С.М.Михалкова?
9. Які вимоги висуваються до творів дитячих письменників?

Література

1. Хрестоматия по детской литературе. Учеб.пособие для уч-ся пед.училищ/Сост. Табенкина А.Л., Добролюбовская Н.К. – М.:Просвещение,1988.-462с.
2. Писатели мира детям (Хрестоматия по зарубежной детской литературе)/ Сост. Э.И. Иванова. - М.: Просвещение, 1991. - 383с.
3. <http://lukoshko.net/menuchuk.shtml>
4. <http://lukoshko.net/menumars.shtml>
5. <http://lukoshko.net/menumih.shtml>
6. <http://lukoshko.net/menunos.shtml>
7. <http://lukoshko.net/menupris.shtml>
8. <http://korneichukov.narod.ru/aibolit.htm>
9. <http://www.lyalya.com.ua/poleznosti/sss/article30.htm>

17. Тема: Казки та оповідання про природу (В. В.Біанкі, М.М.Пришвін). Сучасна російська казка (М.М. Носов, Е.Успенський)

Методичні рекомендації: вивчаючи твори про природу, акцентувати увагу на роздумах про сутність людської особистості та її взаємовідносинах з оточуючою природою та з людським суспільством. Вміти пояснити в чому полягає пришвінський антропоморфізм.

Базова термінологія з теми: гумор, ліризм, прозаїчні жанри, роман-казка, пригодницький твір, оповідання, антропоморфізм, екологічне виховання

Питання для самостійного опрацювання

1. Екологічна спрямованість творів В.В. Біанкі.
2. Своєрідність стилістики та особливості сюжету творів про природу.
3. Принцип „родинної уваги” людини до природи у творах М.М.Пришвіна.
4. Виховне значення творів М.М.Пришвіна.
5. Сучасна російська казка (М.М.Носов, Е. Успенський).

Завдання для самостійної роботи

1. Підготувати усний переказ одного з оповідань В.В.Біанкі і М.М.Пришвіна.
2. Прочитати і підготувати переказ та художній аналіз одного з оповідань М.М.Носова .
3. Написати анотацію на книгу ”Незнайко у Сонячному місті” М.М. Носова (Див. зразок у темі 3).
4. Зробити аналіз одного з творів Е. Успенського (Див. зразок у темі 10).

Питання для самоконтролю

1. Які засоби художньої виразності використовує В.В.Біанкі у своїх творах про природу?
2. В чому полягає виховне значення творів В.В.Біанкі?
3. Яка характерна особливість творів М.М.Пришвіна?
4. Якими засобами М.М.Пришвін зображує психологічний стан тварин у своїх творах („Дергач та перепілка”)?
5. Якими засобами М.М.Пришвін сприяє вихованню поваги та любові до природи?
6. В чому полягає жанрова своєрідність творів М.М.Носова?
7. Які засоби використовує М.М.Носов, змальовуючи характери дітей у своїх творах?
8. Яке виховне значення мають оповідання М.М.Носова та Е.Успенського?

Література

1. Хрестоматія по дeтcкoй літeрaтyрe. Учeб.пocбoбe длeя уч-cя пeд.училищ/Сocт. Тaбeнкiнa А.Л., Дoбрoлoбcкaя Н.К. – М.:Пpocвeщeннe, 1988.-462c.
2. Писaтeлi мiрa дeтeям(Хрeстoмaтiя пo зapyбeжнoй дeтcкoй літeрaтyрe)/ Сocт. Э.И. Ивaнoвa. - М.: Пpocвeщeннe, 1991. - 383c.
3. <http://www.uspens.ru/>
4. <http://www.ladoshki.com/?books&author=418&mode=a>
5. <http://bookz.ru/authors/uspenskii-eduard.html>

ШКІЛЬНИЙ КУРС АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З МЕТОДИКОЮ НАВЧАННЯ

1. Тема: Формування в молодших школярів англомовної лексичної компетенції

Методичні рекомендації: звернути увагу на зміст навчання лексики, шкільний словниковий запас та потенціальний словник, шкільний лексичний мінімум (активний і пасивний) та критерії (основні і додаткові) відбору лексичних мінімумів; проаналізувати труднощі активного і пасивного словників, способи (прямі й непрямі) семантизації іншомовної лексики, формування соціокультурної компетенції в процесі навчання лексики, етапи формування навичок володіння лексичним матеріалом.

Базова термінологія з теми: лексична компетенція, лексичний мінімум, лексична навичка, лексична одиниця, лексичний запас, активний словниковий запас, пасивний словниковий запас, потенціальний словниковий запас.

Питання для самостійного опрацювання

1. Мета і зміст формування англомовної лексичної компетенції в початковій школі.
2. Проаналізувати динаміку розвитку в молодших школярів мовної лексичної компетенції.
3. Розкрити зміст технології формування в молодших школярів лексичної компетенції.
4. Конкретизувати знання про одиницю навчання лексичного матеріалу, способи семантизації лексичних одиниць та труднощі їх засвоєння, етапи формування лексичної навички. Добрати по одному прикладу кожного виду лексичних вправ.
5. Проаналізувати лексичні вправи у чинних підручниках англійської мови для початкової школи.

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити базову термінологію з теми.
2. Конкретизувати знання про зміст навчання лексики в початковій школі.
3. Проаналізувати словниковий запас учнів та шкільний лексичний мінімум.
4. Ознайомитися з критеріями відбору лексичних мінімумів.
5. Проаналізувати одиницю навчання лексичного матеріалу та семантизацію.
6. Конкретизувати знання про способи семантизації лексичних одиниць.
7. Розкрити зміст етапів навчання лексики.
8. Конкретизувати знання про систему вправ для навчання лексики.
9. Навести приклади вправ для автоматизації дій учнів з лексичними одиницями пасивного і потенціального словників.
10. Запропонувати ефективні прийоми контролю розуміння лексичних одиниць на початковому ступені навчання.
11. Запропонувати лексичну гру з використанням іграшок на початковому етапі навчання.

12. Проаналізувати вправи для навчання лексичного матеріалу в чинних підручниках з іноземної мови для різних ступенів навчання.
13. Розробити фрагмент уроку з навчання лексичного матеріалу на початковому ступені навчання.

Питання для самоконтролю

1. Назвати складники іншомовної лексичної компетенції.
2. Розкрити мету і зміст навчання лексики на початковому етапі.
3. Пояснити різницю між активним і пасивним лексичним мінімумами.
4. Пояснити поняття „потенціальний словник”.
5. Дати характеристику лексичних навичок.
6. Назвати способи семантизації лексичних одиниць.
7. Описати хід роботи на етапі ознайомлення учнів з новою лексичною одиницею.

Додаткові завдання

1. Навести приклади вправ для автоматизації дій учнів з лексичними одиницями активного мінімуму з теми: „Домашні тварини”.
2. Назвати способи семантизації лексичних одиниць в 2 класі.
3. Скласти контекст для подачі лексичних одиниць в 2 класі.
4. Скласти підстановчу умовно-комунікативну вправу для засвоєння лексичних одиниць на базі тексту з підручника 2 класу.
5. Запропонувати прийоми інтенсифікації виконання лексичних вправ з метою залучення всіх учнів до роботи.
6. Надати комунікативного характеру лексичним вправам з підручника 2 класу.
7. Скласти фрагмент конспект уроку в 2 класі на ознайомлення з лексичними одиницями та автоматизації дій учнів з цими лексичними одиницями.

Довідково-інформаційні дані для розв’язання завдань:

Етапи формування репродуктивної лексичної навички

1. Ознайомлення учнів з новими лексичними одиницями (ЛО)
Цілі: семантизувати нові ЛО, продемонструвати звукову, графічну і граматичну форми нових ЛО
Зміст етапу:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Введення вчителем нових ЛО (в реченні, ситуації, розповіді тощо) 2. Перевірка розуміння значення нових ЛО (відповіді на запитання вчителя) 3. Фонетичне опрацювання нових ЛО (вправи в імітації) 4. Демонстрація графічної і граматичної форм нових ЛО (транскрипція, особливості вживання у множині)
2. Автоматизація дій учнів з новими ЛО на рівні фрази
Мета – навчити учнів вживати нові ЛО на рівні речення
Зміст етапу:
Виконання учнями рецептивно-репродуктивних умовно-мовленнєвих вправ <ul style="list-style-type: none"> - в імітації зразка мовлення, - у підстановці до зразка мовлення, - у трансформації зразка мовлення, - у завершенні зразка мовлення, - у розширенні зразка мовлення, - відповіді на запитання, - самостійне вживання нових ЛО.
3. Автоматизація дій учнів з новими ЛО на рівні понадфразової єдності
Мета – навчити учнів вживати нові ЛО в коротких висловлюваннях монологічного і діалогічного характеру

Зміст етапу:

Виконання учнями рецептивно-репродуктивних умовно-мовленнєвих вправ

- в об'єднанні зразків мовлення у мікромонолозі; - в об'єднанні зразків мовлення у мікродіалозі.

Література

1. Коломінова О.О. Формування іншомовної лексичної компетенції молодших школярів//Іноземні мови. – 2005. –№2. – С.48-50.
2. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.:Ленвіт,2002. – С.95-104.
3. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе: Учебное пособие для студентов педагогических колледжей/ Под.ред. В.М.Филатова. – Ростов н /Д: Фенікс, 2004.- С.343-348.
4. Роман С.В.Методика навчання англійської мови в початковій школі: Навчальний посібник. – К: Ленвіт, 2005. – С.158-160.

2. Тема: Формування в молодших школярів англомовної граматичної компетенції

Методичні рекомендації: звернути увагу на граматичний матеріал та граматичні (рецептивні і репродуктивні) навички та шкільний граматичний мінімум (активний і пасивний).

Базова термінологія з теми: граматична компетенція, граматичний мінімум, граматична навичка, граматична структура, активний граматичний мінімум, пасивний граматичний мінімум.

Питання для самостійного опрацювання

1. Мета і зміст формування англомовної граматичної компетенції в початковій школі.
2. Проаналізувати динаміку розвитку в молодших школярів мовної граматичної компетенції.
3. Розкрити зміст технології формування в молодших школярів граматичної компетенції.
4. Конкретизувати свої знання про одиницю навчання граматичного матеріалу та етапи формування граматичної навички. Добрати по одному прикладу кожного виду граматичних вправ.

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити базову термінологію з теми.
2. Конкретизувати знання про зміст навчання граматики в початковій школі.
3. Опрацювати шкільний граматичний мінімум учнів 3-4 класів.
4. Проаналізувати одиницю навчання граматичного матеріалу.
5. Законспектувати навчальний матеріал, щодо етапів навчання граматики.
6. Проаналізувати систему вправ для навчання граматики у початковій школі.
7. Ознайомитися з англомовним граматичним матеріалом для молодших школярів, представленим у чинних програмах.
8. Оволодіти методикою визначення освітнього потенціалу граматичного матеріалу.
9. Конкретизувати знання про етапи формування в молодших школярів граматичної навички.
10. Представити результати аналізу граматичних вправ підручника англійської мови початкової школи.
11. Проаналізувати граматичні вправи чинних підручників для початкової школи.
12. Проаналізувати фрагмента уроку з навчання граматики молодших школярів.

Питання для самоконтролю

1. Назвати складники іншомовної граматичної компетенції.
2. Розкрити мету і зміст навчання граматики в початковій школі.
3. Пояснити різницю між функціональним та описовим підходами для навчання граматичного матеріалу.
4. Описати процес оволодіння активним граматичним матеріалом.
5. Описати дії вчителя та учнів на етапі ознайомлення з граматичними структурами активного мінімуму.
6. Описати вправи, що виконуються на етапі автоматизації дій учнів з граматичними структурами активного мінімуму.
7. Описати процес оволодіння пасивним граматичним матеріалом.
8. Описати дії вчителя та учнів на етапі ознайомлення з ГС пасивного мінімуму.

Додаткові завдання

1. Навести приклади вправ для автоматизації дій учнів з ГС.
2. Навести приклади вправ для автоматизації дій учнів з ГС на понадфразовому рівні.
3. Навести приклади вправ для автоматизації дій учнів з ГС пасивного мінімуму.
4. Запропонувати ситуації для демонстрації функцій граматичних структур в 2 класі.
5. Скласти умовно-мовленнєву трансформаційну вправу для засвоєння ГС у мовленнєвому зразку в 2 класі.
6. Запропонувати кілька варіантів граматичної гри на засвоєння мовленнєвих зразків у 2 класі.
7. Скласти підстановку таблицю для роботи в парах з метою засвоєння мовленнєвого зразка (підручник для 2 класу)
8. Проаналізувати граматичні вправи 2 класу, запропонуйте прийоми інтенсифікації виконання цих вправ з метою залучення всіх учнів до роботи.
9. Надати комунікативного характеру граматичним вправам з підручника для 2 класу.
10. Написати фрагмент конспекту уроку в 2 класі на ознайомлення з ГС та автоматизацію дій учнів з цією структурою.
11. Проаналізувати вправи для навчання граматичного матеріалу в чинних підручниках з англійської мови для початкового ступеня навчання.
12. Розробити фрагмент уроку з навчання граматичного матеріалу на початковому ступені навчання.

Довідково-інформаційні дані для розв'язання завдань:**Етапи формування репродуктивної граматичної навички**

1. Ознайомлення учнів з новою граматичною структурою (ГС)
Мета: продемонструвати нову ГС, її функцію і форму
Зміст етапу:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Демонстрація вчителем нової ГС в ситуації –пояснення функції нової ГС 2. Перевірка розуміння значення нової ГС (відповіді на запитання вчителя) 3. Демонстрація графічної форми нової ГС (пояснення правил утворення, особливостей вимови, інтонування тощо) 4. Фонетичне опрацювання нової ГС (вправи в імітації)
2. Автоматизація дій учнів з новою ГС на рівні фрази
Мета – навчити учнів вживати нову ГС на рівні фрази
Зміст етапу:
Виконання учнями рецептивно-репродуктивних умовно-мовленнєвих вправ: -в імітації ГС, -на підстановку до ГС,

-на трансформацію ГС, - на завершення ГС, - на розширення ГС, - відповіді на запитання, - самостійне вживання нової ГС.
3. Автоматизація дій учнів з новою ГС на рівні понад фразової єдності
Мета – навчити учнів вживати нову ГС в коротких висловлюваннях монологічного і діалогічного характеру
Зміст етапу:
Виконання учнями рецептивно-репродуктивних умовно-мовленнєвих вправ -на об'єднання зразків мовлення у мікромонологі; -на об'єднання зразків мовлення у мікродіалозі.

Література

1. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 2002. – С.95-104.
2. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе: Учебное пособие для студентов педагогических колледжей/ Под. ред. В.М.Филатова. – Ростов н /Д: Фенікс, 2004.- С.343-348.
3. Роман С.В.Методика навчання англійської мови в початковій школі: Навчальний посібник. – К: Ленвіт, 2005. – С.158-160.

3. Тема: Формування в молодших школярів англословної фонетичної й орфографічної компетенції

Методичні рекомендації: звернути увагу на зміст навчання фонетики (фонетичний матеріал та фонетичні навички), рецептивні навички – фонематичний та інтонаційний слух, репродуктивні навички – артикуляцію та інтонацію.

Базова термінологія з теми: артикуляційна навичка, інтонаційна навичка, інтонаційна модель, фонема, фонематичний слух, фонетика, рецепція, репродукція, звуки рідної мови, звукосполучення, наголос.

Питання для самостійного опрацювання

1. Мета і зміст формування англословної фонетичної й орфографічної компетенції в початковій школі.
2. Проаналізувати динаміку розвитку в молодших школярів мовної фонетичної й орфографічної компетенції.
3. Розкрити зміст технології формування в молодших школярів фонетичної й орфографічної компетенції.
4. Конкретизувати свої знання про одиниці навчання фонетичного матеріалу та етапи формування артикуляційної й інтонаційної навичок. Добрати по одному прикладу кожного виду фонетичних вправ.

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити базову термінологію з теми.
2. Розкрити зміст навчання фонетики в початковій школі.
3. Охарактеризувати шкільний фонетичний мінімум в початковій школі.
4. Проаналізувати одиниці навчання фонетичного матеріалу в початковій школі.
5. Визначити етапи формування артикуляційної й інтонаційної навичок.
6. Проаналізувати вправи для навчання фонетики молодших школярів.
7. Навести приклади англословних віршів і римувань для молодших школярів.

8. Розкрити зміст методики укладання дидактичних матеріалів для фонетичної зарядки в початковій школі.
9. Опрацювати фонетичні вправи в чинних підручниках англійської мови для початкової школи.
10. Охарактеризувати етапи формування в молодших школярів артикуляційної й інтонаційної навичок.
11. Проаналізувати вправи для формування артикуляційної й інтонаційної навичок.
12. Представити результати аналізу фонетичних вправ підручника початкової школи.
13. Проаналізувати фрагмент уроку з навчання молодших школярів вимови й інтонації;

Питання для самоконтролю

1. Назвати складники іншомовної фонетичної компетенції.
2. Розкрити цілі та зміст навчання вимови у початковій школі.
3. Пояснити поняття „фонетичний мінімум”.
4. Охарактеризувати вимоги до вимови учнів.
5. Пояснити поняття „апроксимована вимова”.
6. Описати процес оволодіння артикуляцією іншомовних звуків.
7. Навести приклади вправ для навчання артикуляції іншомовних звуків.
8. Описати процес оволодіння іншомовною інтонацією.
9. Пояснити особливості контролю та оцінки вимови.

Додаткові завдання

1. Проаналізувати вправи для навчання фонетичного матеріалу в чинних підручниках з іноземної мови для початкового рівня навчання.
2. Скласти фонетичну зарядку на приголосні та голосні звуки.
3. Визначити основні методичні труднощі в роботі з фонетичним матеріалом уроку підручника 2 класу.
4. Навести методичні прийоми, що використовуються на етапі презентації нового звука в початковій школі.
5. Навести приклади трьох вправ для навчання артикуляції голосних, приголосних звуків.
6. Навести приклади вправ на впізнавання, диференціацію та ідентифікацію звуків.
7. Навести приклади трьох умовно-комунікативних вправ для навчання інтонаційної моделі.

Довідково-інформаційні дані для розв'язання завдань:

Етапи формування артикуляційної навички

1. Ознайомлення з новим звуком
-демонстрація звука; -пояснення його артикуляції; -порівняння зі звуками рідної мови; -артикуляційна гімнастика;
2. Автоматизація дій учнів з новим звуком
Рецепція (вправи на розвиток фонематичного слуху): -упізнавання, -диференціація ідентифікація, Репродукція (вправи для навчання артикуляції): -імітація, -підстановка, -відповіді на запитання, -заучування напам'ять
Етапи формування інтонаційної навички
1. Ознайомлення з новою інтонаційною моделлю

-демонстрація інтонаційної моделі;
 -пояснення її комунікативного значення;
 -прослуховування діалогів з новою інтонаційною моделлю

2. Автоматизація дій учнів з новою інтонаційною моделлю

Рецепція інтонаційної моделі (вправи на розвиток інтонаційного слуху):

-упізнавання;
 -диференціація;
 -ідентифікація;

Репродукція інтонаційної моделі (вправи для навчання інтонування):

-імітація;
 -підстановка;
 -трансформація;
 -самостійне вживання

Література

1. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 2002. – С.95-104.
2. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе: Учебное пособие для студентов педагогических колледжей/ Под. ред. В.М.Филатова. – Ростов н /Д: Фенікс, 2004.- С.343-348.
3. Роман С.В.Методика навчання англійської мови в початковій школі: Навчальний посібник. – К: Ленвіт, 2005. – С.158-160.

4. Тема: Формування в молодших школярів англійської орфографічної компетенції

Методичні рекомендації: звернути увагу на зміст навчання техніки читання і письма (мовний і психологічний складники), завдання - навчання техніки читання і письма, об'єктивні труднощі навчання техніки читання і письма, зумовлені особливостями орфографічної й графічної систем англійської мови.

Базова термінологія з теми: буквено-звукові зв'язки, техніка читання, читання вголос, читання мовчки, техніка письма, орфографія, каліграфія, диктант.

Питання для самостійного опрацювання

1. Мета і зміст формування англійської орфографічної компетенції в початковій школі.
2. Проаналізувати динаміку розвитку в молодших школярів орфографічної компетенції.
3. Розкрити зміст технології формування в молодших школярів орфографічної компетенції.
4. Конкретизувати свої знання про етапи навчання техніки читання і письма та підсистеми вправ для формування орфографічної компетенції.
5. Опрацювати питання про зміст і завдання навчання техніки читання і письма в початковій школі, про методи навчання техніки читання, принципи навчання орфографії.

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити базову термінологію з теми.
2. Розкрити зміст і завдання навчання техніки читання і письма в початковій школі.
3. Опрацювати методи навчання техніки читання у початковій школі.
4. Охарактеризувати принципи навчання орфографії у початковій школі.
5. Проаналізувати етапи навчання техніки читання і письма.
6. Визначити підсистеми вправ для навчання техніки читання і письма у початковій школі.

7. Проаналізувати вправи для формування в молодших школярів англomовної орфографічної компетенції.
8. Опрацювати систему вправ для навчання молодших школярів техніки читання та письма.
9. Опрацювати вправи для навчання техніки читання і письма в чинних підручниках англійської мови для початкової школи.
10. Розкрити зміст етапів формування в молодших школярів навичок техніки читання і письма.
11. Проаналізувати підсистему вправ для формування навичок техніки читання і письма у початковій школі.
12. Підготувати аналіз фрагментів уроку з навчання техніки читання і письма у початковій школі.
13. Ознайомитися з вправами з навчання техніки читання і письма чинних підручників для початкової школи.

Питання для самоконтролю

1. Назвати складники іншомовної компетенції у читанні.
2. Розкрити мету навчання читання на початковому рівні навчання.
3. Розкрити психологічні закономірності процесу читання.
4. Назвати функції іншомовного тексту.
5. Описати труднощі навчання читання.
6. Дати визначення поняття „техніка читання”.
7. Описати процес навчання техніки читання.
8. Охарактеризувати основні види читання.
9. Описати послідовність роботи з текстом для навчання читання.
10. Проаналізувати зв'язок читання з іншими видами мовленнєвої діяльності.
11. Назвати складники іншомовної компетенції у письмі.
12. Розкрити мету навчання письма в початковій школі.
13. Дати визначення понять „письмо” і „писемне мовлення”, „техніка письма”.
14. Розкрити психологічні механізми письма.
15. Описати етапи навчання писемного мовлення.
16. Охарактеризувати зв'язок письма з іншими видами мовленнєвої діяльності.

Додаткові завдання

1. Навести приклади вправ для навчання техніки читання.
2. Навести приклади вправ для навчання ознайомлювального/вивчаючого/переглядового читання.
3. Проаналізувати тексти і вправи для навчання читання одного з циклів уроків підручника англійської мови.
4. Проаналізувати тексти і вправи для навчання читання в чинних підручниках з іноземної мови для різних ступенів навчання.
5. Розробити фрагмент уроку з навчання читання на початковому ступені навчання.
6. Навести приклади вправ для навчання каліграфії.
7. Навести приклади вправ для навчання орфографії.
8. Навести приклади вправ для навчання писемного мовлення.
9. Проаналізувати вправи для навчання письма і писемного мовлення в чинних підручниках з іноземної мови для початкового ступеня навчання.
10. Розробити фрагмент уроку з навчання письма або писемного мовлення на початковому рівні навчання.

Довідково-інформаційні дані для розв'язання завдань:

Об'єктивні труднощі навчання читання, зумовлені

1) труднощами орфографічної та графічної систем англійської мови

Кількісна неадекватність між буквами та звуками
Daughter (8 букв – 4 звуки), thorough (8 букв – 4 звуки), nephew (6 букв – 4 звуки)
Різноманітність однакових букв та буквосполучень
Pin-pine, cut-put, now-snow, sugar, his, vision, man-name, this-think, pencil-cat, Geography-garden, window-down
Однакове читання слів, написаних по-різному
Sun-son, two-too, write-right, sea-see, eye-I, day-rain
Кількість букв алфавіту та кількість графем, які вони утворюють
26 букв дають 104 графеми (146 – за Роговою, Верещагіною, 2000) та 46 фонем
Наявність „німих” букв у словах
Kite, through, Wednesday
Передача одного і того ж звуку різними буквами і буквосполученнями
Cat, kitchen, school, question
2) мовною формою текстів
Наявність багатозначних та конвертованих слів
Dress-to dress, water-to water, winter-winter holidays-to winter, summer-summer months
Інверсія (непрямий порядок слів)
Звороти з дієприкметниками та дієприслівниками
Умовні безсполучникові речення
Герундіальні звороти

Література

1. Бігич О.Б. Ігрові вправи для навчання техніки читання та письма першокласників з використанням ілюстративної наочності // Іноземні мови. – 1998. - №4. – С.47-48.
2. Денисенко М.В. Завдання для навчання техніки читання англійською мовою у початковій школі (другий рік навчання): Бібліотечка журналу „Іноземні мови”. – 2004. - №1. - 64с.
3. Душина С.В. Праздник англійського алфавіта // Иностранные языки в школе. – 2000. - №2. – С.48-52.
4. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 2002. – С.95-104.
6. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе: Учебное пособие для студентов педагогических колледжей/ Под. ред. В.М.Филатова. – Ростов н /Д: Фенікс, 2004.- С.343-348.
7. Роман С.В. Методика навчання англійської мови в початковій школі: Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2005. – С.158-160.

5. Тема: Формування в молодших школярів англомовної компетенції в аудіюванні

Методичні рекомендації: звернути увагу на характеристику аудіювання як рецептивного виду мовленнєвої діяльності, структуру аудіювання як діяльності (спонукально-мотиваційна фаза, аналітико-синтетична фаза, виконавча фаза), сегментування мовленнєвого ланцюга, оперативну й довготривалу пам'ять.

Базова термінологія з теми: аудіювання, вміння аудіювання, навчання аудіювання, етап до слухання тексту, етап слухання тексту, етап після слухання тексту.

Питання для самостійного опрацювання

1. Надати характеристики аудіювання як рецептивного виду іншомовної мовленнєвої діяльності.
2. Зміст мовленнєвої компетенції молодших школярів в іншомовному аудіюванні.

3. Проаналізувати динаміку розвитку аудитивних умінь молодших школярів.
4. Розкрити зміст технології навчання аудіювання молодших школярів.
5. Рівні та системи вправ, опор та орієнтирів для подолання труднощів аудіювання, використання технічних засобів навчання, етапів роботи з аудіотекстом, способів розуміння змісту почутого молодшими школярами.
6. Вимоги до мовленнєвої поведінки вчителя на уроці.
7. Які характеристики мовлення вчителя виконують навчальну й виховну функції?
8. Аудіювання як засіб навчання молодших школярів англійської мови.
9. Як використовується аудіювання у навчанні мовного матеріалу та інших видів мовленнєвої діяльності?

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити базову термінологію з теми.
2. Ознайомитися з вимогами до рівня володіння аудіюванням молодшими школярами.
3. Розкрити зміст навчання аудіювання в початковій школі.
4. Охарактеризувати функціональні типи аудіотекстів.
5. Ознайомитися з вимогами до аудіотекстів для молодших школярів.
6. Визначити опори та орієнтири для подолання труднощів аудіювання.
7. Розкрити зміст етапів навчання аудіювання.
8. Охарактеризувати систему вправ для навчання аудіювання у початковій школі.
9. Проаналізувати етапи роботи з аудіотекстом в початковій школі.
10. Проаналізувати тексти для навчання англійської мови аудіювання в початковій школі.
11. Розглянути аудіотексти в чинних підручниках англійської мови для молодших школярів.

Питання для самоконтролю

1. Назвати складники іншомовної компетенції в аудіюванні.
2. Розкрити мету навчання аудіювання в початковій школі.
3. Розкрити психологічні закономірності процесу аудіювання.
4. Описати труднощі навчання аудіювання.
5. Охарактеризувати етапи роботи з аудіотекстом.
6. Розкрити методику формування іншомовної компетенції в аудіюванні: мету і зміст навчання, суть аудіювання як виду мовленнєвої діяльності, труднощі аудіювання, способи презентації аудіотекстів.
7. Охарактеризувати систему вправ для навчання аудіювання, різні способи перевірки розуміння аудіотекстів.

Додаткові завдання

1. Навести приклади вправ для формування фонетичних, лексичних та граматичних навичок аудіювання.
2. Навести приклади вправ для розвитку мовленнєвих механізмів аудіювання.
3. Навести приклади вправ для розвитку вмінь аудіювання.
4. Навести приклади завдань для контролю розуміння прослуханого тексту.
5. Проаналізувати тексти і вправи для навчання аудіювання одного з циклів уроків підручника англійської мови.
6. Проаналізувати тексти і вправи для навчання аудіювання в чинних підручниках з англійської мови для початкового рівня навчання.
7. Розробити фрагмент уроку з навчання аудіювання на початковому етапі.

**Довідково-інформаційні дані для розв'язання завдань:
Мовні труднощі аудіювання**

Фонетичні	труднощі
Інтонація Довгота голосних звуків Кінцевий дзвінкий –глухий звук Злиття слів Зв'язне „r” Паузи	Stop the car. Open the door. Ship-sheep They laid the boards flat. They are late with the rent. A big garden Four eyes – for rise I cream – ice-cream
Лексичні	труднощі
Лексичні омофони Близькі за звучанням слова Конверсія Багатозначність Тематично однорідні співзвучні слова Дієслова з прийменниками	Right –write; see-sea Price – prize Mothers father children. Spring East –West;thin-thick Put your shirt on the chair.Put on your shirt.
Граматичні	труднощі
Окремі граматичні явища Злиття ненаголошених граматичних явищ Граматичні омофони Прийменники в кінці фрази	I was told... His book is here. He’s a book. He’s on duty today. Students –student’s – students’ What are you looking for?

Література

1. Браун Д. Восприятие английской речи на слух. – М.: Просвещение, 1986. – 210с.
2. Ветохов А. Пути повышения результативности обучения аудированию иноязычной речи в школе//Иноземні мови. -2003. - №2.-С.7-9.
3. Елухина Н. Обучение слушанию иноязычной речи//Иностр. яз. в школе. – 1996. - №5. – С.20-22.
4. Елухина Н. Преодоление основных трудностей понимания иноязычной речи на слух как условие формирования способности успешно общаться//Иностр. яз. в школе. – 1996.- №4.- С.25-29.
5. Метьолькіна О. Ігри для навчання аудіювання молодших школярів //Иноземні мови. – 1997. - №4. – С.67-69.

6. Тема: Формування в молодших школярів англомовної компетенції в читанні

Методичні рекомендації: звернути увагу на характеристику читання як рецептивного виду мовленнєвої діяльності, психофізіологічні механізми читання (зорового сприйняття, внутрішнього промовляння, сегментування тексту, оперативної та довготривалої пам'яті, антиципації, осмислення).

Базова термінологія з теми: читання, уміння читання, навички читання, навчання читання, етап до читання, етап читання, етап після читання.

Питання для самостійного опрацювання

1. Характеристики читання як рецептивного виду мовленнєвої діяльності.
2. Зміст мовленнєвої компетенції молодших школярів в іншомовному читанні.
3. Проаналізуйте динаміку розвитку вмінь читання молодших школярів.
4. Конкретизуйте складники змісту навчання читання в початковій школі.

5. Технологія навчання читання молодших школярів.
6. Читання як засіб навчання молодших школярів англійської мови.
7. Як використовується читання в навчанні мовного матеріалу та інших видів мовленнєвої діяльності?

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити базову термінологію з теми.
2. Ознайомитися з вимогами до рівня володіння читанням молодшими школярами.
3. Розкрити зміст навчання читання в початковій школі.
4. Законспектувати навчальний матеріал, щодо основних видів розуміння змісту текстів під час навчання читання в початковій школі.
5. Ознайомитися з вимогами до текстів для читання для молодших школярів.
6. Проаналізувати опори та орієнтири для подолання труднощів читання на початковому етапі навчання.
7. Ознайомитися з етапами навчання читання у початковій школі.
8. Опрацювати систему вправ для навчання читання молодших школярів.
9. Проаналізувати етапи роботи з текстом для читання в початковій школі.
10. Проаналізувати вправи для формування в молодших школярів англійської мовної компетенції в читанні.
11. Проаналізувати тексти для навчання англійської мови в початковій школі.
12. Розробити систему вправ для формування в молодших школярів англійської мовної компетенції в читанні.
13. Ознайомитися з текстами для читання в чинних підручниках англійської мови для молодших школярів.
14. Підготувати аналіз фрагмента уроку з навчання читання в початковій школі.

Питання для самоконтролю

1. Назвати складники іншомовної компетенції у читанні.
2. Розкрити мету навчання читання на початковому рівні навчання.
3. Розкрити психологічні закономірності процесу читання.
4. Назвати функції іншомовного тексту.
5. Описати труднощі навчання читання.
6. Дати визначення поняття „техніка читання”.
7. Описати процес навчання техніки читання.
8. Охарактеризувати основні види читання.
9. Проаналізувати зв'язок читання з іншими видами мовленнєвої діяльності.
10. Описати послідовність роботи з текстом для навчання читання.

Додаткові завдання

1. Навести приклади вправ для навчання техніки читання.
2. Навести приклади вправ для навчання ознайомлювального/вивчаючого/переглядового читання.
3. Навести приклади завдань для контролю розуміння прочитаного тексту.
4. Проаналізувати тексти і вправи для навчання читання одного з циклів уроків підручника англійської мови для 2 класу.
5. Проаналізувати тексти і вправи для навчання читання в чинних підручниках з англійської мови для початкового рівня.
6. Розробити фрагмент уроку з навчання читання на початковому ступені навчання.

Довідково-інформаційні дані для розв'язання задач:**Зміст навчання читання на початковому ступені**

Лінгвістичний складник	Психологічний	складник	Методологічний складник
Букви	Навички читання вголос і мовчки	Уміння	Вміння
Буквосполучення	слів	антиципації	читати за ключовими словами
Слова	словосполучень	виділення головного	Користуватися транскрипцією при читанні
Словосполучення	речень	скорочення	Користуватися довідковим апаратом
Речення	тексту	інтерпретації	Здійснювати мовну і контекстуальну здогадку

Література

1. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 2002. – С.95-104.
2. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе: Учебное пособие для студентов педагогических колледжей/ Под. ред. В.М.Филатова. – Ростов на /Д: Фенікс, 2004.- С.343-348.
3. Роман С.В.Методика навчання англійської мови в початковій школі: Навчальний посібник. – К: Ленвіт, 2005. – С.158-160.

7.Тема: Формування в молодших школярів англomовної компетенції в говорінні

Методичні рекомендації: звернути увагу на характеристику говоріння як продуктивного виду мовленнєвої діяльності, структуру говоріння як діяльності, якості вміння говорити (цілеспрямованість, продуктивність, самостійність, динамічність, інтегрованість).

Базова термінологія з теми: діалогічне мовлення, монологічне мовлення, уміння діалогічного мовлення, уміння монологічного мовлення, діалог, монолог, діалогічна єдність, мовленнєвий зразок.

Питання для самостійного опрацювання

1. Характеристики говоріння як продуктивного виду іншомовної мовленнєвої діяльності.
2. Зміст мовленнєвої компетенції молодших школярів в іншомовному говорінні.
3. Ознайомитися з тематикою ситуативного спілкування молодших школярів, мовленнєвими функціями та засобами їх вираження.
4. Проаналізувати динаміку розвитку вмінь у монологічному та діалогічному мовленні молодших школярів.
5. Конкретизувати складники змісту навчання говоріння в початковій школі.
6. Розкрити зміст технології навчання говоріння молодших школярів.
7. Розкрити зміст технології навчання діалогічного та монологічного мовлення молодших школярів (етапи навчання та системи вправ, штучно створених і природних опор для навчання говоріння).

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити базову термінологію з теми.

2. Ознайомитися з вимогами до рівня володіння говорінням молодшими школярами.
3. Розкрити зміст навчання говоріння в початковій школі.
4. Проаналізувати одиниці навчання діалогічного і монологічного мовлення, функціональні типи діалогів і монологів.
5. Розрити зміст етапів навчання діалогічного і монологічного мовлення в початковій школі.
6. Охарактеризувати систему вправ для навчання говоріння молодших школярів.
7. Визначити опори для навчання діалогічного і монологічного мовлення молодших школярів.
8. Ознайомитися зі зразками монологів і діалогів у чинних підручниках англійської мови для молодших школярів.
9. Проаналізувати функціональні типи монологів та діалогів.
10. Проаналізувати вправи для навчання говоріння в початковій школі.
11. Розробити фрагмент уроку з навчання говоріння в початковій школі.

Питання для самоконтролю

1. Назвати форми усного спілкування, охарактеризуйте їх.
2. Пояснити, як ви розумієте термін „комунікативний намір”.
3. Охарактеризувати внутрішнє і зовнішнє мовлення.
4. Охарактеризувати якості мовленнєвих навичок і вмій.
5. Розкрити психофізіологічні механізми говоріння.
6. Назвати складники іншомовної компетенції в діалогічному мовленні.
7. Розкрити мету навчання діалогічного мовлення на початковому рівні.
8. Дати визначення поняття „діалогічне мовлення”.
9. Пояснити поняття ”комунікативна ситуація”.
10. Охарактеризувати особливості діалогічного мовлення.
11. Описати структуру діалогу.
12. Назвати основні види діалогічних єдностей.
13. Проаналізувати основні типи діалогів.
14. Розкрити мовні особливості діалогічного мовлення.
15. Назвати складники іншомовної компетенції у монологічному мовленні.
16. Розкрити мету навчання монологічного мовлення на початковому рівні.
17. Дати визначення поняття „монологічне мовлення”.
18. Охарактеризувати особливості монологічного мовлення.
19. Охарактеризуватите основні типи монологічних висловлювань.
20. Охарактеризувати мовні особливості монологічного мовлення.
21. Описати етапи навчання монологічного мовлення.
22. Охарактеризувати види опор для навчання монологічного мовлення.

Додаткові завдання

1. Охарактеризувати труднощі оволодіння діалогічним мовленням.
2. Описати етапи навчання діалогічного мовлення.
3. Навести приклади вправ для навчання учнів „реплікування”.
4. Навести приклади вправ для навчання учнів самостійно вживати різні види діалогічних єдностей.
5. Навести приклади вправ для навчання учнів об’єднувати діалогічні єдності в мікро діалоги.
6. Навести приклади вправ для навчання учнів створювати власні діалоги.
7. Проаналізувати вправи для навчання діалогічного мовлення в чинних підручниках з англійської мови для початкового рівня навчання.
8. Розробити фрагмент уроку з навчання діалогічного мовлення на початковому ступені навчання.

9. Навести приклади вправ для навчання учнів об'єднувати зразки мовлення у понад фразову єдність.
10. Навести приклади вправ для навчання учнів будувати висловлювання понад фразового рівня.
11. Навести приклади вправ для навчання учнів висловлюватись на текстовому рівні.
12. Проаналізувати вправи для навчання монологічного мовлення в чинних підручниках з англійської мови для початкового рівня навчання.
13. Розробити фрагмент уроку з навчання монологічного мовлення у початковій школі.

Довідково-інформаційні дані для розв'язання завдань:

Типи та види вправ для навчання діалогічного мовлення

Умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні та репродуктивні:	Умовно-комунікативні рецептивно-продуктивні	Комунікативні рецептивно-продуктивні з використанням штучно створених опор:	Комунікативні рецептивно-продуктивні з використанням природних опор:
-імітативні, -підстановчі, -відповідь-запитання, -відповіді на запит інформації	-аудіювання мікро діалогу, -обмін репліками	-аудіювання мікро діалогу; -бесіда в опорі на : а) мікродіалог-підстановчу таблицю, б) структурно-мовленнєву схему мікродіалогу, в) функціональну схему мікродіалогу	Для створення різних функціональних типів діалогу

Література:

1. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 2002. – С.95-104.
2. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе: Учебное пособие для студентов педагогических колледжей/ Под. ред. В.М.Филатова. – Ростов на /Д: Фенікс, 2004.- С.343-348.
3. Роман С.В.Методика навчання англійської мови в початковій школі: Навчальний посібник. – К: Ленвіт, 2005. – С.158-160.

8. Тема: Формування в молодших школярів англомовної компетенції в письмі

Методичні рекомендації: звернути увагу на характеристику письма як продуктивного виду мовленнєвої діяльності, рівні породження писемного висловлювання (мотив і комунікативний намір, внутрішнє лексико-граматичне й зовнішнє оформлення та зворотний зв'язок).

Базова термінологія з теми: уміння в письмі, лист приватний, листівка вітальна, письмо, писемне мовлення, каліграфія, орфографія, диктант.

Питання для самостійного опрацювання

1. Характеристики писемного мовлення як продуктивного виду іншомовної мовленнєвої діяльності.
2. Зміст мовленнєвої компетенції молодших школярів в іншомовному письмі.

3. Конкретизувати складники змісту навчання письма в початковій школі.
4. Розкрити зміст технології навчання писемного мовлення молодших школярів.
5. Конкретизувати свої знання щодо технології навчання писемного мовлення молодших школярів (етапів навчання та системи вправ).

Завдання для самостійної роботи

1. Вивчити базову термінологію.
2. Ознайомитися з вимогами до рівня володіння письмом молодшими школярами.
3. Проаналізувати зміст навчання писемного мовлення в початковій школі.
4. Розкрити зміст основних етапів навчання писемного мовлення в початковій школі.
5. Проаналізувати систему вправ для навчання письма.
6. Визначити функції письма в чинних підручниках англійської мови для початкової школи.
7. Проаналізувати зразки вправ для навчання письма і писемного мовлення молодших школярів у чинних підручниках англійської мови.

Питання для самоконтролю

1. Назвати складники іншомовної компетенції у письмі.
2. Розкрити мету навчання письма в початковій школі.
3. Дати визначення понять „письмо” і „писемне мовлення”, „техніка письма”.
4. Розкрити психологічні механізми письма.
5. Описати етапи навчання писемного мовлення.
6. Охарактеризувати зв'язок письма з іншими видами мовленнєвої діяльності.

Додаткові завдання

1. Навести приклади вправ для навчання каліграфії.
2. Навести приклади вправ для навчання орфографії.
3. Навести приклади вправ для навчання писемного мовлення.
4. Проаналізувати вправи для навчання письма і писемного мовлення в чинних підручниках з англійської мови для початкового рівня навчання.
5. Розробити фрагмент уроку з навчання письма або писемного мовлення на початковому етапі навчання.

Довідково-інформаційні дані для розв'язання завдань:

Вузьке й широке значення терміну „письмо”

2 фази механізму письма:	
Письмо як складання слів за допомогою літер	Писемне мовлення як формування письмових повідомлень, до складу яких входять слова, словосполучення тощо
В основі лежить	
володіння графікою й орфографією	вираження думки за допомогою мовного коду
Мета навчання - оволодіння	
графічними й орфографічними навичками техніки письма	Мовленнєвими вміннями викладати думки в письмовій формі

Література

1. Бігич О.Б. Теорія і практика формування методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи: Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2006. – 200с.
2. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 2002. – С.95-104.
3. Роман С.В. Методика навчання англійської мови в початковій школі: Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2005. – С.158-160.